

nákaza šířiti se může. Na každém hřbitově má se zříditi umrlčí komora na topení zařízená, zvonítka a nábytkem opatřena tak, aby se do ní mrtvoly po nemoci nakažlivé podle potřeby dopraviti a pitvání těl vykonati mohlo. Hrobník jest ustanoveným hlídačem mrtvol, má podle umrlčí komory bydleti a na hřbitov dohlížeti. Jednak zdravotní ohledy, pak i pieta k zemřelým vyžadují toho, aby místnosti umrlčí komory byly zařízeny důstojně.

e) Zdravotně policejní dozor na trhy dobytčí a průhony dobytka, zřizovati a udržovati mrchoviště. Trhy dobytčí musí býti zařízeny tak, aby mohlo vyhověno býti § 9. Obecného zákona o nakažlivých nemocech zvířecích. Znalecký dozor na trzích jest potřebný, aby se v čas objevily a zamezily nakažlivé nemoci domácích zvířat a postižená aby se ihned oddělila; na trzích má býti od počátku přítomen zvěrolékař. Řády tržní musí se přizpůsobiti požadavkům jmenovaného zákona. (Výnos místodrž. z 12. srpna 1892 čís. 62.394 a 2. ún. 1895 čís. 5081.) Doprava zdechlin na mrchoviště je z ohledů zdravotních nutná, protože, jsou-li sobě ponechány, kazí vzduch i vodu a mohou býti původem nemoci morovité a to nejen zvířat, ale i lidí. O dopravě a zahrabávání zdechlin platí předpisy o nakažlivých nemocech zvířat a instrukce pro pohodně vydaná výnosem místodržitelství z 23. břez. 1860 z. č. 11.

B. V přenesené působnosti přikázány jsou obci tyto povinnosti veřejného zdravotnictví:

a) Činiti opatření místní, aby se předešly nemoci nakažlivé a nešířily se. Opatření ta jsou buď všeobecná, aby ke vzniku nákazy podnět v obci nepovstal a vniknutí jejímu odjinud se zamezilo, neb zvláštní podle povahy určité nákazy.

V prvním ohledu jest obci ponecháno široké pole k účelným zařízením assanačním, kteréž čelí k tomu, aby všude se udržela čistota vzduchu, půdy, vody a potravin a aby se odstranily patrné závady zdravotní, znečištění vod a studní, odpadky z hnojišť, přeplnění bytů, čímž vzniká nákaza tyfu, aby nescházelo chudíně nejnnutnějších potřeb, poněvadž tím šíření nemoci se podporuje, aby každému nemocnému dostalo se lékařské pomoci. Zejména lidem na sebe odkázaným a opuštěným má se věnovati náležitá pozornost, na př. vězňům, pocestným, tulákům, veřejným noclehárnám, asylům a útulkům, osobám bez přístřeší a podomním obchodníkům. Každý lékař povinen jest ve smyslu své instrukce (dekret dvor. kanc. z 3. list. 1808 čís. 16.135) ohlásiti starostovi obce každého nemocného nakažlivou nemocí. Za takové prohlášení jsou výnosem minist. vnitř. z 13. pros. 1888 č. 20.604 tyf, cholera, neštovice, spála, ospky, záškrť, úplavice, horečka omladnic, zajikavý kašel, vzteklinka, nákazy zvířecí, trachom, pryskyře a zánět spojivek novorozených, zánět blan mozkových. Kromě toho má ohledač mrtvol ohlásiti jemu každé úmrtí na nemoc nakažlivou (§ 24. vyhlášky

místodrž. z 1. čce 1894 o prohlídce mrtvol čís. 61 z. z.). Konečně náleží na správy škol, aby po smysle výnosu školní rady zemské z 9. dub. 1888 čís. 9481 oznámení činily starostovi obce, když v budově školní nebo mezi žáky svrab neb nemoc nakažlivá se objeví.

Starosta povinen jest učiniti tato opatření, jakmile se doví o případě nemoci nakažlivé: musí povahu nemoci zjistiti lékařem obecním neb obvodním a vykonati nařízení jeho čelící k zabránění dalšího šíření, písemnou zprávu jeho pak zaslati okresnímu hejtmanství jakožto příslušnému úřadu zdravotnímu s ohlášením toho, co vykonati dal; dále musí zaslati hejtmanství týdenní výkazy nálezů stížných aneb tou nemocí zemřelých.

Obvodní lékař má provésti potřebná opatření k udušení nemoci nakažlivé, poučiti osoby příslušné, nebylo-li ještě žádáno o jinou pomoc, nemocného léčiti, při desinfekci býti osobně přítomen a starostu obce uvědomiti o opatřeních vykonaných (§ 10. instrukce). Politickému úřadu má lékař obecní neb obvodní bez prodlení prostřednictvím starosty obce nebo přímo podati zprávu o vypuknutí a rozsahu nemoci a opatřeních učiněných. Dítky školní z rodin zastížených jsou ze škol vyloučeny, pokud se neprovede řádná desinfekce obydli. Prádlo a lůžko nemocného, jeho výměty a osoby, které s ním přišly ve styk, mají se podrobiti desinfekci, kteráž po ukončení nemoci má se vztahovati i na místnost, kde takový nemocný ležel. K správnému provedení desinfekce má obec dohlížeti svými zřízenci. V §§ 393. 397. zákona trestního vyměřeny jsou tresty na přestupky proti ústavům isolacním, na skrývání nařadí po zemřelém od nakažlivé nemoci, neb na kupování takových věcí.

Povstane-li nakažlivá nemoc mezi obyvateli ve veřejné místnosti, ve škole neb v hospodě, musí se tyto na čas nemocí uzavřiti. Babičky porodní mají zakázáno omývatí mrtvol, hostiny v domě pohřebním a průvodě družiček nesmějí se konati. Objeví-li se více případů nakažlivé nemoci v obci, zavede politický úřad ve své působnosti řízení epidemické a vedení jeho svěří úřednímu lékaři. Obce musí pak podle potřeby se postarati o zvláštní místnosti pro nakažlivé nemocné, o pomoc chudíně a zejména chudým nemocným, o prostředky desinfekční

b) c) Obci náleží postarati se, aby každá mrtvola byla lékařem prohlédnuta a aby předpisy zdravotní p. o pohřbech se vykonávaly. Tyto jsou obsaženy ve zmíněné vyhlášce o prohlídce mrtvol a týkají se doby pohřbu, přenesení a zarakvení těla, opatření při průvodech, zdanlivě mrtvých, těhotných, násilné smrti (§ 7. 17.) a vedení záznamů mrtvých pro každou obec zvlášť. Také těla mrtvě zrozených dětí mají pravidelně se prohlížeti (výnos místodržitelství z 21. února 1901 čís. 25.734). Starosta má každý úmrtí list podepsati, aby vědomost měl o opa-

třenic, která ohledač mrtvol za nutná uznal, a aby se o provedení jich postaral (odst. 14. nařízení).

d) Spolupůsobiti při všech prohlídkách a kommissích od úřadu politického nařízených, zvláště při očkování, při vykopávání mrtvol a pitvání jich a při opatřeních k zabránění a vyhubení nákaz zvířecích. Kommissie takové konají dozor na závaty zdravotní na obchod s potravinami, užívání tlakostrojů pivních (nařízení minist. vnitra ze 13. říj. 1897 ř. z. č. 237), opatření pro blaho veřejné, zejména při nehodách živelních, povodni, ohni, stavbách, neštěstí a pohromách.

Při očkování má obec sestaviti seznamy očkovančů od března minulého roku zrozených a na živu pozůstalých, jakož i těch, kteří přistěhováním z cizích obcí přibyli, dále seznam těch, kteří zůstali neočkovaní. Seznamy ty mají se odevzdati do 15. dub. každého roku. Starosta má opatřiti k očkování příhodnou místnost, poskytnouti očkujícímu lékaři náležitou pomoc a účastniti se očkování s místním duchovním.

Předpisy o vzteklině psí, chytání potulných a kousavých psův obsazeny jsou ve výnosu místodrž. ze 30. květ. 1897 č. 66.401 a v § 387. a 391. trestního zákona

e) Zdravotně policejní dozor nad soukromými ústavými léčebnými a místnostmi ke slehnutí v obci. Lékař obecní neb obvodní má místnosti ty navštěvovati, aby se přesvědčil o zdravotních zařízeních, o správném plnění podmínek koncesse a o výsledku léčení, ošetřování nemanželských dětí, k vychování cizím osobám odevzdáných. V samostatných obcích zdravotních náležejí, k tomuto doзору zatímné místnosti pro nemocné, chudobince a stravovny, soukromé místnosti zaopatřovací.

f) Prímý dohled na mrchoviště a pohodnice, tak aby každé zneužívání bylo zamezeno. Z pohodnic nesmějí prasata se prodávati a s nimi obchod věsti. (Výnos místodrž. z 22. ún. 1891 čís. 18.671.)

g) Podávání zdravotních zpráv úřadům politickým. Zprávy ty jsou buď pravidelné nebo jednotlivé. Každý rok povinna jest obec předkládati výkazy, které se týkají zdravotnictví nebo statistiky zdravotní. Výkazy ty jsou základem k posouzení zdravotních poměrů v zemi a proto musí se věsti spolehlivé a znalecké záznamy o těchto předmětech: 1. O příčinách úmrtí osob v minulém roce zemřelých na základě protokolů úmrtních a matrik zemřelých, pak o mrtvých zrozených dětech; výkazy ty předkládají se na hejtmanství po ukončení každého čtvrtletí do 15. měsíce následujícího. 2. Výkazy o zdravotních osobách: lékařích, lékárnících, babičkách porodních, zvěrolékařích, ohledačích mrtvol, pohodných a o změnách v jejich stavu. 3. Výkazy o nemocnicích a jiných ústavech zdravotních a humanitních (zaopatřovací, o sirotčincích, opatrovných atd.). 4. Výkazy o ústavech chudinských. 5. Výkazy nalezenčů, slepých, hluchoněmých, pomatencův

a choromyslných. 6. Zprávu lékařskou o poměrech zdravotních v obci, o nemocech, které závisí na povaze místa a poměrech povětrnosti, o vzniku, šíření nemocí nakažlivých a epidemických, jejich průběhu a opatřeních učiněných. 7. Zprávu o stavu domácích zvířat užitkových, o nemocech mezi nimi. Tyto výkazy náležejí odevzdati hejtmanství v lednu. 8. Po skončeném očkování obecním předkládají obce výkaz lékařův o osobách očkovaných, přeočkovaných a z nutnosti očkovaných. Tyto výkazy musí starosta podepsati. Výkazy ty mají se předložiti během měsíce října. Jednotlivě podávají se zprávy: o každé změně ve stavu osob zdravotních, pak o nemocech nakažlivých mezi obyvatelstvem a dobytkem, jakmile byly tyto nemoci od lékaře vyšetřeny a zjištěny.

P-ii nazývají se však též orgány (úřady, zřízení), kteří p-ii vykonávají. — Při tom t. zv. tajnou p-ii rozumí se stráž bezpečnostní, která nemá zevních odznaků (viz Policejní úřady), tajné p. jest potřeba, aby praeventivní soudnictví mohlo býti se zdarem vykonáváno, ježto orgánové, kteří nejsou znatelní zevními odznaky, snadněji mohou vypátrati prvotní zárodky podníků právnímu řádu nebezpečných — Tajná p. jest tedy oprávněna, ano nutna, ale oprávněny nejsou způsoby, jakými jí bylo a namnoze bývá zneužíváno k účelům politickým, proti osobám politicky nepohodlným, po nichž tajná p. často jako po domnělých zločincích politických slídila, nejsou v prostředcích svých vždy vybíravá, čímž veřejná znemravenost podporována. Vysokého rozvoje dostihl ústav tajné p. ve Francii za Napoleona I, jehož policejní ministr Fouché v té příčině nabyl zvláštní virtuosity. Napoleonova tajná p. dala podnět k utvoření podobných organisací v jiných státech evropských a k nemravnému jí užívání shora výtčenému. — Literatura: R. Mohl, Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaats (3. vyd., 1866., uvádí též starší spisy o p-ii a vědách policejních; L. v. Stein, Verwaltungslehre I. (2. vyd., 1869), IV. (1867); týž, Handbuch der Verwaltungslehre (3. vyd., 1888 str. 204 sl.); E. Löning, Lehrbuch des Verwaltungsrechtes I., str. 159 sl.; O. Mayer, Deutsches Verwaltungsrecht, I., str. 245 sl.; Forstemann, Principien des preussischen Polizeirechtes (1869); Rosin, Polizei-Verordnungsrecht in Preussen (2. vyd., 1895); Seybel, Bayerisches Staatsrecht V. (1891), str. 4 sl.; Hanrion de Pansay, Du pouvoir municipal et de la police municipale (4 d., 2. vyd. 1865); De Champagny, Traité de la police municipale (4 d., 2. vyd., 1869); Block, Dict. de l'administrat (3. vyd., str. 1497 sl.); Brayer, Dict. général de police (4 d., 2. vyd., 1886 až 1890); Mayer, Theorie des französischen Verwaltungsrechtes (1886), str. 161 sl.; v Gneist, Engl. Verwaltungsrecht (3. vyd., 1884) II., str. 804 sl., Stephen, History of the crim. Laws of Engl. (1883) I., str. 196 sl.; Davis v »Encyclop. Brit.« (9. vyd., 1885) XIX.,

332 sl., Glen, Law of country government (1890); Jenks, Outline of English local Government (1894) str. 178 sl., E. Meyerhofer, Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst, 5. vyd., 4. sv. (Vid., 1897), str. 532 až 1067, 4. sv. (t., 1898), str. 1286—1412. Konečně pojednávají o p-ii více méně obšírně též všechny encyklopaedie věd státních, tak již Rotteck-Welcker, Staatslexicon oder Encyclopädie der Staatswissenschaften (3. vyd., 1856—66), Ahrens, Juristische Encyclopädie oder organische Darstellung der Rechts-und Staatswissenschaften auf Grundlage einer ethischen Philosophie (1855); Mischler-Ulbrich, Oesterreichisches Staatswörterbuch, II. sv. 2. pol. (Vid., 1897); Conrad-Elster-Lexis-Löning, Handwörterbuch der Staatswissenschaften (2. vyd. 6. díl, Jena, 1901); F. X. Veselý, Všeobecný slovník právní III. díl (Praha, 1898).

P. soudní neboli kriminální. Tímto názvem označuje se p., pokud jejím úkolem jest podporovati působnost státního zastupitelství a soudů trestních a tím přispívati k dosažení účelu řízení trestního (repressivná působnost policejní) Ve Francii tato p. soudní jest zvláště organisována a od p. správní, jejížto působnost jest praevenitivná, předstízná, úplně oddělena. Naproti tomu rakouský ř. tr z r. 1873 prikazuje úkoly p. soudní obyčejným úřadům bezpečnostním, jejichžto působnost jest tu jak rázu praevenitivního, tak repressivního. K působnosti těchto úřadů, k nimž počítají se také obecní starostové, náleží nejprve, aby pátraly po všech činech trestných, jež stíhají se z moci úřední. Mimo to mají, kdyby nebylo lze obrátiti se prve na soudce vyšetřujícího, činiti neodkladná opatření přípravná, jež by mohla přispěti k objasnění věci anebo zabrániti, aby známky činu trestného nebyly zahlazeny neb pachatel neuprchl. Avšak prohledávání v domě a prozatímne zatčení směji k účelům řízení trestního o své újmě předsebrati jen, pokud nastaly zvláštní zákonné podmínky (§§ 141 a 177), a mají o tom, co učinily a s jakým výsledkem, neprodleně dáti zprávu příslušnému státnímu zástupci nebo soudci vyšetřujícímu (§§ 24 a 447). Působnost svoji p. soudní vykonává buď sama od sebe, nebo k podnětu soudu trestního nebo státního zastupitelství. Kdežto však soudy trestní obracet se mohou k úřadům bezpečnostním jen se žádostmi (§ 26), státní zástupce může jim dávatí závazná nařízení (§ 36), jimiž dožaduje se na nich jednottlivých výkonů, v § 87 blíže označených. Ano státní zástupce může jim uložiti, aby konaly i celé přípravné vyhledávání o zločinech nebo přečinech (§ 88 ř. tr., co do přestupků viz § 70 prováděcího nařízení k ř. tr.). Forma, v jaké činnost svou vykonává p. soudní, řídí se povšechnými předpisy a instrukcemi, platnými pro úřady a orgány bezpečnosti. Z předpisů řádu trestního náleží sem zvláště § 25, zavopidající »pod nejpřísnějším trestem « orgánům bez-

pečnostním i všem veřejným úředníkům a sluhům všelikou činnost, »jž by k tomu konci, aby se nabylo příčin podezření, neb aby podezřelý byl uvědčen, někdo měl býti sveden, aby nějaký čín trestný podnikl, jej dále prováděl nebo dokonal, neb aby osobami potají zjednanými na něm bylo vylákáno příznání, jež by potom soudu bylo doneseno«. — Srv. Prucha, Die österreichische Polizeipraxis (1877); Čížek, Trestní právo policejní (1882); Storch, Říz. tr. rakouské. I. § 75.

P. při zasedáních soudních, t. j. péče, aby při ústním projednávání rozepře zachován byl pořádek, náleží při jednáních před soudy sborovými (podle § 197 rak. soud. ř.) předsedovi senátu, který má právo napomenouti k pořádku osoby rušící jednání nepřiměřeným chováním a učiniti potřebná opatření k tomu vedoucí. Kdo by přes napomenutí rušil jednání, může jednání býti vzdalen, avšak teprve po předcházejícím pohrožení a připamatování právnických následků (§ 198) Strana musí zejména býti upozorněna na možnost, že následkem jejího odstranění může proti ní vyneseno býti rozsudek pro zmeškání. Tomu, kdo při jednání se dopustí hrubší neslušnosti, zejména uražením člena soudu, strany, zástupce, svědka nebo znalce, může uloženo býti usnesením senátu pořádkový trest až do 100 K, s výhradou stíhání trestním soudem nebo stíhání disciplinárního. Tomu, kdo by se protivil nařízením předsedy nebo senátu, k zachování pořádku a pokoje daným, může uložena býti vazba až do tří dnů (§ 199)

Policinell viz Puleinella.

Policista zove se orgán policejní, zejména strážník policejní (viz Policejní úřady).

Polický statut viz Poljický statut.

Políč, ves mor., nesprávné místo Police (v. t. 6).

Poličanský Matěj, starší mikulášenský, žil v Poličanech (na kolatuře živohouštské v okrese neveklovském) Literárně byl činný v l. 1600—13 Jediny z Mikulášencův zůstavil si jméno spisovatele prstonárodního Spisy jeho jsou: *Rozmlouvaní hosta s pausteníkem* či *Hadání aneb historia o jednom pausteníku a knězi, kterak se o sedm artikulů vír křesťanské hadali* (tišt r. 1600, proti knize vydal r. 1603 hostinský farář Samuel Virga Obranu pravdy Hospodinovy a poražení křivdivé knížky od M. P-kého, plačtivého bratra), dále: *Knížka o vyjití Noe z korábu, o stavění věže Babylonské, o rozdělení krajín, o modlářství poslém z nich* (Praha. 1603); *Kaule všeho světa* a v univ. knihovně pražské chované *Pokuta a trestání přestupníkův božích přikázání, v nichž se každému pobožnému křesťanu dáva vejstraha a napomenutí z písma sv. a z historyj mnohý h a rozličných, pro ozdobu v nich položené* (t., 1613, tiskem Dan. Sedlčanského). — Srv. Jos. Jireček, Mikulášenci, »ČČM.«, 1876, s. 73 a 78 sl., kdež jsou i bližší zprávy o spise posléz uvedeném.

Poličany: 1) **P**, ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Neveklov, fara Živohoušť; 10 d., 62 ob. č. (1890), popl. dvůr. — 2) **P**, ves t., hejtm. a okr. Kut. Hora, fara Bykaň, pš. Maletšov u Kut. Hory; 23 d., 204 ob. č. (1890). — 3) **P. Bílé**, ves t. při obou březích potoka Trotiny, hejtm. Král. Hradec, okr. Hořice, fara Lanžov; 100 d., 553 ob. č. (1890), pš., telegraf (v místě). Nesvěř. panství **P. Bílé** a **Cervené s Velehrádkem a Rohoznicemi** má 1400,38 *ha* půdy; náleží k němu zámek s parkem, dvůr, obora, myslivna, pivovar a lihovar (nepracují), majetek Růženy kn. Croy-Dülmen. Na Trotině dva mlýny (jeden s pilou). 1 *km* od **P**-an vinice s letním hostincem, založená r. 1842 Frant. ryt. Cecinkarem z Birnic. Zámek vystavěn r. 1580, rozšířen r. 1725. Od r. 1580 držel **P.** rod pánů z Valdšteina, z nichž Jiřímu z V. pro jeho účastenství v čas odboje stavů českých od král. komory zabráný a r. 1624 postoupený v léno dědičné Engelburce Zárubové z Hustiřan. Tato prodala r. 1637 **P.** Bílé svému zeti Jiřímu Jetrchovi Grodeckému z Grodce. Dcera jeho Majdalena Andělina Kotulínská prodala je opět svému manželu Křištofovi Ferdinandovi Kotulínskému z Kotulina a Křížkovic, při jehož rodě zůstaly do r. 1804, kdy je koupili ryt. Cecinkarové z Birnic a drželi je do r. 1848. — 4) **P. Červené**, kdysi tvrz a dvůr nedaleko Velehrádku t.; sdílely skorem stejné osudy dějinné s **P. Bílými**.

Polička: 1) **P**, král. věnné město v Čechách na žel. dráze ze Svitav do Skutče, má 674 d., 4981 obyv., z nichž je 19 n. (1900). **P.** skládá se z města a ze dvou předměstí, Horního na východě a Dolního na západě. Město úhledně stavěné má dvě náměstí a několik ulic. Na náměstí větším, čtverhraném, stojí radnice, sloup Panny Marie a dvě kašny; na menším jest děkanský chrám sv. Jakuba Velikého. Obě náměstí a všechny ulice jsou vydlážděny. Na Dolním předměstí jest hřbitov s kostelem sv. Michala s kostnicí a zvonici, na Horním předměstí nová veřejná nemocnice okresní, městské jatky a čerpadlo vodní. Město má obecnou a měšťanskou školu chlapeckou i dívčí, školu mateřskou, průmyslovou školu pokračovací, ústav učitelský; dále je tu obecní knihovna, museum a divadlo, chudobinec, ústav chudinský, veřejná kuchyně pro chudou mládež školní a okr. nemocnice. Ze závodů průmyslových jmenovati sluší měšťanský pivovar, továrnu strojnickou se slevárnou železa, výrobu krycí lepenky, výrobu harmonií, kruhovou cihelnu, rozsáhlou tkalcovnu, knihtiskárnu; též je tu stanice erár. hřebců. Hlavním zaměstnáním obyvatelstva jest polní hospodářství a živnosti řemeslné, najmě tkalcovství. **P.** je sídlem okr. hejtm. a soudu. Koncem r. 1900 obec měla asi 13 jiter pozemkův a všeho jmění obecního bylo za 236.703 K 78 h. Na stavbu paedagogia a na rozšíření kanalisace vypůjčila si obec 200.000 K. Ježto výtěžek z obecního jmění jest nepatrný, vybírá se k uhrazení obecních potřeb přírážka; r. 1900 rovnala se přírážka

tato 76 % daně přímé. Město uvnitř hradeb tvoří zvláštní osadu, jež jest vlastníci velkostatku zapsaného v deskách zemských. Koncem r. 1900 měla vnitřní osada městská 69,69 *ha* roli, 27,47 *ha* luk, 1,18 *ha* zahrad, 7,54 *ha* pastvin, 1572,89 *ha* lesů, 7,11 *ha* rybníků, 1,55 *ha* plochy zastavěné a 1,70 *ha* půdy neužitečné. Za dříví kmenové, palivové, papírky a pařezy vytěžilo se 84.648 K 64 h. Z užitku velkostatku platí se za měšťany uvnitř hradeb usedlé daň přímá (domovní, činžovní, gruntovní) a přírážky obecní, za neměšťany pouze obecní přírážky. Z lesů městských dostává každý vlastník domu pravovárečného každoročně 24 m dříví, vlastník domku 12 m; na předměstích požívá 117 držitelů domků po 4, 5, 6 nebo 9 m. R. 1900 bylo příjmů z velkostatku za 138.988 K 47 h. Zdarma vydáno měšťanstvu, deputátníkům a chudým dříví za 28.664 K 20 h. Dani přímých zaplatilo se za měšťanstvo z důchodů vnitřní osady 7286 K 40 h, přírážek obecních 12.957 K 89 h. Městskou osadu uvnitř hradeb spravuje zastupitelstvo místní, 12člené. Také Horní předměstí, majíc něco svého jmění, tvoří osadu samostatnou. Znakem m. **P**-ky (vyobr. č. 3248.) je štít svísele

Č. 3248. Znak města Poličky.

rozpuštěný; pravá polovice má bílého lva s korunou v červeném poli, levá polovice půl černého orla s korunou na hlavě ve zlatém poli; dole pak spatřuje se znamení hornické. Dějiny. Zdejší okolí bývalo jménem královským. Listinou z 27. září 1265 král český Přemysl II. dává moc Kunrátu z Limberka založit zde město a propůjčuje jemu a jeho mužským potomkům konání soudní moci ve městě a po vesnicích na míli kolem města. a to podle práva, jehož užívalo Vysoké Mýto, Z důchodů rychtářství městského podržeti měl rychtář třetinu, kdežto dvě třetiny náležeti měly komoře královské. Město nově založené osadil Přemysl obyvateli německými. Král Václav II. svěřil správu města a krajiny zdejší biskupu pražskému Tobiášovi z Bechyně; avšak již r. 1285 odevzdal **P**-u Zavišovi z Falkenšteina. Rudolf I. zapsal své manželce Elišce r. 1307 20.000 hriven a za nevyplacené věno to dal jí v zástavu města Hradec, Jaroměř, Chrudim, Mýto a **P**-ku; odtud jest **P.** městem věnným a dosud odvádí 78 K 40 h panující králově české. Císař Karel IV. r. 1360 povolil měšťanům poličským město dlážditi a po osm let užívati právo, jež jiným městům ohledně dláždění

byla udělena. Rychtáři města P-ky, Václavovi, král Václav IV. dne 10. čce 1392 potvrdil zakládací listinu tohoto města, aby P-ku s příslušenstvím dědičně mohl držeti, avšak bez újmy práv císařovny Elišky, nevládní matky královny, k jejímuž věnu P. náležela. Od rychtáře Václava pak nebo od jeho nástupce koupili měšťané poličtí ke své obci rychtářství se všemi užitky a důchody, čímž P. vymanila se z područí rychtářův, ponejvíce jen králi soudovných; zároveň nabyli Poličtí moci soudní, již vykonávali svým purkmistrem a konšely. Dne 24. pros. 1478 král Vladislav II. propůjčil P-čce znak městský a právo pečeti červeným voskem. Král Ferdinand I., zlomiv odboj stavův (bitvu u Mühlerka dne 24. dub. 1547), přísně ztrestal i města královská, jež odboje byla účastna. P-čce uloženo jest ve dvou nedělích zaplatiti 500 kop gr. miš., odevzdati všechny výsady a svobody, složit zbraň a vydati všechny statky a listiny zápisné i zákupné. Na přimluvu mnohých vzácných osob přijal sice Ferdinand I. Poličské na milost a všechna provinění jim prominul (v pondělí po sv. Matouši r. 1547), ale dědičné vesnice se vším, co městu bylo odňato, prodal městu r. 1558 za 750 kop. gr. čes. Od té doby jako na památku svého provinění P. (až do r. 1829) platila po bílém groši ze sudu piva penálního tácu; nad to ustanovil král Ferdinand I. r. 1548 král. rychtáře, aby zastavil každý podnik, který by se mu zděl čeliti proti koruně. R. 1587 daroval císař Rudolf II. městu polovici odumrtí na něho připadlých, aby tím lépe obecně dobře bylo vzděláváno, město a zdi městské i silnice se opravovaly a střelba i jiné válečné nástroje se jednaly. Po bitvě bělohorské odňaty jsou P-čce z trestu a císař. rychtáři k spravování odevzdány všechny statky, jimiž obec poličská r. 1547 v pokutě byla propadla. K pokorné prosbě Poličských císař Ferdinand II. r. 1628 schválil, obnovil a potvrdil všechny milosti, majestáty, privilegia, obdarování, od předků jeho jim udělena, avšak s tou výminkou, aby dotčená privilegia, svobody a obdarování na samy toliko měšťany poličské náboženství římsko-katolického se vztahovaly, a žádný měšťan, kterýž by téhož náboženství nebyl, jich užiti nemohl. Spolu přikázal Poličským, aby do své obce za měšťana nepřijímali nikoho, kdož by se s ním a jeho dědici ve víře svatě římsko-katolické nesrovnával; aby měšťanův a měšťanek, podruhův a podruhyň víře katolické odporných mezi sebou netrpěli a jim ani ve městě ani na předměstí bytu nepřáli. Následkem toho mnozí sousedé statky své opustivše do ciziny se odstěhovali, čímž ovšem obec značné škody utrpěla a jen poněmhu teprve v XVIII. stol. z nich se zotavovala. V té době (1700—85) založeny pivovary v Kamenci a ve městě, zbudováno nové děkanství, postavena nová radnice, socha Panny Marie, socha sv. Jana Nep., zřízeny kašny na náměstí, dlažba, křížová cesta kolem kostela sv. Jakuba. Moudrým hospo-

dařením i hojně peněz se ušetřilo a na úrok uložilo. Průmysl (zvláště plátenictví) a tržba počaly opět vzkvétat. Zavedením soustavy Raabské na panství poličském robota lidu poddanému učiněna lehčí. Pozemky orné a pastviny při dvorech byly měšťanům a poddaným rozděleny v dědičný nájem bez požádání tržní ceny (lesy a rybníky si město ponechalo), stavení dvorská prodána v mírných cenách a zřízeno z nich mnoho obydlí. Robotní povinnosti poddaných změněny v náhrady peněžité, ve lhůtách měsíčních splatné. Na rozdělených pozemcích vznikl při samém městě Nový Kamenec. Dobré účinky těchto opatření dovršeny založením »Josefinského katastru« a nových knih pozemkových. Stav ten potrvál do r. 1848, kdy odstraněny poslední zbytky roboty a poddanství. — Město vzalo několikrátě škodu pohromami živelními, obzvláště pak velikými požáry r. 1613, kdy vyhořelo 166 domů, 3 brány i s obilím obecním a 16 stodol za městem, pak r. 1845, kdy ze 237 domů vnitřního města zůstaly 4, a škoda páčena na 258.916 zl. — Z rodákův poličských zasluhují zmínky: sochař Dom. Oulíček, prof. theol. Fil. Neděle, těsnopisec Hyn. Jak. Heger, univ. prof. Boh. Eiselt, spisovatel Frant. Zákrejs, Vinc. Podhajský a sochař Vojt. Šaff. *Štefka.*

2) P. Poličky, ves na Moravě, hejtm. Přerov, okr. Kojetín, fara a pš. Dobroměřice; 36 d., 176 ob. č. (1890).

Poličná, ves na Moravě při potoku Loučce, hejtm., okr., fara a pš. Valaš. Meziříčí; 166 d., 1102 ob. č., 6 n. (1890), 2ř. šk. a myslivna.

Poliencephalitis (z řec.), zánět šedé hmoty mozkové. Pathologie rozeznává dva typy: Strümpellův a Wernického. Při onom jde o infekční process, který lokalizován jest v motorických závitcích mozkové kory; pozorován byl nejčastěji v průběhu chřipky. Počiná se prudkou horečkou, velikými bolestmi hlavy, dávením, spavostí, oblužením. Polostranná obrna, která se vyvíjí v zápětí zánětu, je sdužena s úkazy, které se zakládají na současném zánětu jiných částí mozkových. Wernického typus (*p. haemorrhagica acuta*) vyskytuje se zvláště u alkoholiků. Zánět se uhošťuje se zálibou v centrálních gangliích, v kore mozkové, v subkortikálních vrstvách bílé hmoty a v jádrech nervových 3. a 4. komory. Zánětlivá hnízda jsou časem mikroskopická, ale nabývají až rozměrů lískového ořechu a mívají pro současně výlevy krevní barvu rezavou. Onemocnění počíná se náhle prudkými bolestmi hlavy, závratí, dávením, příznaky delirium tremens, po kterých v brzku dostaví se veliká spavost. Chůze bývá nejistá, nemocný nápadnou měrou se potácí. Teplota tělesná bývá snížena. Nejnapadnějším jevem jest obrna svalův obou očí. Časem i nerv zrakový podléhá pathologickým změnám. Forma tato zhubí nemocného za několik měsíců. Má také název *p. superior* na rozdíl od *p. inferior*, při které běží o prudce vynikající zánět jader bulbárních nervů (viz *Mícha* str. 266 a, prudká obrna bulbární). *Mx.*

Polignac [-näk], stará rodina franc. v kraji velayském, připomínaná již od IX. stol. Původní rod vicomtů de P. vymřel po meči r. 1385, ale Vilém de Chalançon, pojav dědičku jejich za manželku, přijal jméno i erb P-ů. Nejdůležitější členové rodu jsou: P. Melchior (*1661 — †1742). Vstoupiv do stavu kněžského byl na krátko franc. vyslancem v Polsku (1695) a r. 1706 stal se *auditor rotae*. R. 1713 přízní bývalého krále angl. Jakuba II. dosáhl hodnosti kardinála. Též roku a již od r. 1712 účastnil se jednání o mír v Utrechtě. R. 1721 byl jako franc. vyslanec vypraven do Říma. R. 1726 stal se arcibiskupem auckským. P. psal verše obsahu nábožensko-filosofického (proti Lucretiovi a Baylovi) a od r. 1704 byl členem franc. Akademie. — P. Jules (*1743 — †1817) r. 1780 vlivem své manželky byl povýšen na dědičného vévodu a zahrnut četnými hodnostmi a úřady. V řadách emigrace bojoval pak proti Francii; r. 1817 Ludvík XVIII. jmenoval jej franc. *pair*em. P. zemřel v Petrohradě. Jeho manželka Jolantha, roz. de Polastron (*1749 — †1793), poživala veliké přízně u královny Marie Antoinetty, u jejichž dětí byla *gouvernantkou*. Obecně nenáviděna, emigrovala již r. 1789 a zemřela ve Vídni V době revoluční Jolantha byla nazývána »francouzskou Messalinou« Srv. Schlesinger, La duchesse de P. (1889). Její syn Armand (*1771 — †1847) žil ve vyhnanství v Rusku a Anglii; účastniv se spiknutí Cadoualova (v. t.), byl uvězněn (od r. 1804), až r. 1813 se mu podařilo uprchnouti. Za restaurace byl členem sněmovny a r. 1817 stal se *pair*em. — Jeho bratr Auguste (*1780 — †1847) pro účastenství ve spiknutí Cadoualově sdílel osud Armandův (do r. 1813). R. 1815 stal se *pair*em franc. a r. 1820 dědičným knížetem římským R. 1823 byl vyslancem v Londýně. Jako horlivý katolík a legitimista P. r. 1829 byl povolán od Karla X. v celo ministerstva. O tom viz Francie str. 596 b. Pro vydání pověstných »ordonnancí« (z 26. čce 1830) byl P. r. 1830 od revoluční vlády uvězněn a teprve r. 1836 byl amnestován. P. žil potom v Anglii, ale vrátil se záhy do vlasti a zemřel v Paříži. Napsal *Réponse à mes adversaires* (1845) a *Considérations politiques* (1832). Jeho syn Jules (*1817 — †1890) sloužil v bavorském vojsku; jiný, Edmond (*1834), je znám jako hudební skladatel.

Polignano a Mare [poliňáno -], přístavní město v Itálii na břehu Jaderského moře a při želez. trati Bari-Brindisi, v kraji a prov. barské, má 7855 obyv. (1891); sídlo biskupské, paroplavební stanici, kamenné lomy, výrobu oleje a zboží provaznického, rybařství, pěstování fíků a vína a námořní obchod

Poligny (-ňi), arrond. hl. město ve franc. depart. jurském na žel. trati Vesoul-Lyon, má jako obec polit. 4433 obyv. (1891), soudní dvůr, zemědělskou komoru, collège, ústav učitelský, museum, krásnou radnici s bibliotékou, pomník generála Travota, zříceniny

zámků; doly na sádru, hutní závod, továrny na faiencové zboží a olej, vinařství a obchod s dobrým vínem, sýrem a obilím.

Polichinelle [-lišíněl], franc., viz Pulcinella.

Polichno, ves na Moravě, hejtm. a okr. Uh. Brod, fara Újezd, pš. Luhačovice; 60 d., 246 ob. č. (1890), 1tř. šk. a popl. dvůr.

Poliklinika, nesprávně *polyklinik*a, jest ústav obyčejně s lékařským učilištěm spojený, v němž dostává se lékařské rady a pomoci nemocným v městě žijícím, kteří tudíž v nemocnici nebo v klinice universitní po čas nemoci trvale neleží a k lékařské ordinaci do ústavu jen docházejí. V té podobě p jest zařízení totéž jako ambulance při našich klinikách a někdy také nazývá se vůbec jenom ambulatní klinika. Ježto z rozmanitých, zvláště zdravotnických, ohledů zakládají se nemocnice a kliniky podle možnosti na obvodu města neb i mimo jeho nejbližší obvod, p-ky naopak zřizují se ve středu měst nebo lidnatých čtvrtí. I bývá p. zařízení obyčejně pro rozmanité druhy nemocí a jen řídkěji pro některý obor nemocí výhradně, jako pro nemoci vnitřní vůbec nebo jen pro nemoci nervové, dětské, ranlékařské, očním ženské, zubní a pod. Takové speciální p-ky, řízené po případě i vydržované jednotlivými odborníky, shledáváme zvláště v Německu pro chudší třídy obyvatelstva. U našich veřejných p-ik, jež obsahují obyčejně tytéž obory praktického lékařství, pro něž i kliniky jsou zřízeny, je pravidelně přednostou jednotlivých oddělení lékařů, odborníků, kterýž je zároveň i členem učitelského sboru lékařské fakulty buď jako docent nebo mimořádný profesor Tím p-ky stávají se také učilištěm, ve kterémž pokročilejší posluchač lékařství seznamuje se blíže s běžnou praxí lékařskou, tedy mu jest p. jaksí přípravou pro budoucí vlastní ordinaci lékařskou Velká p. zřízena byla r. 1871 ve Vídni sružením několika docentův universitních a s podporou soukromého spolku dobročinného R. 1886 spojena byla s malou nemocnicí, r. 1892 vystavěna byla pro ni moderně zařízená budova, kteráž vedle místností administracních obsahuje 10 poslucháren, podrobně zařízené místnosti léčebné, sály operační a nemocnici o 52 postelích pro nemocné dorostlé a 38 postelích pro nemocné děti Ústav ten působí velmi blahodárně jak pro obecnostvo, tak i pro praktický výcvik dorostu lékařského.

Polikno: 1) P. ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Jindř. Hradec, fara Roseč; 45 d., 328 ob. č. (1890), 2tř. šk. a kaple P. Marie. — 2) P. (Polliken), ves t., hejtm. Karl. Vary, okr. Bečov, fara a pš. Toužim; 30 d., 190 ob. n. (1890), 1tř. šk. a lnářství.

Polín viz Poleň.

Polinka (Pollinken), ves v Čechách, hejtm. Teplá, okr. Bezručice, fara a pš. Krzy; 44 d., 306 ob. n. (1890), 1tř. šk. Ves připomíná se r. 1185.

Polino, ve starověku *Polyaegos*, řecký ostrůvek v Aegejském moři sev.-vých od

ostrova Mélos; jest 14 km² veliký, pustý, bezvodý a původu sopečného.

Poliški J ó z e f, vynikající stenograf pol. (* 1827 — † 17. ún. 1901 ve Lvově). Opustiv záhy dráhu vojenskou vstoupil do služby finanční; vyučoval tou dobou již na tehdejší německé realce ve Lvově jazyku polskému a později (1861) podrobiv se státní zkoušce ve Vídni též těsnopisu německému dle soustavy Gabelsbegrovy, kterou převedl pečlivě na jazyk polský a vydal převod svůj r. 1861: *Stenografja polska wedlug zasad Gabelsbergera*. Převod P-kého byl utvořen ve srozumění s českou stenografií, s jejímžto hlavním praesentantem prof. Edvardem Novotným P. trval ve stálém styku, a ač Olewiński, Jackowski a Suchecki se pokoušeli o nové převody, práce P-kého přetrvávala všechny a jest dnes všeobecně uznána a přijata R. 1865 P. stal se členem státní zkušeb. kommisie pro těsnopis polský, mimo to vyučoval na gymnasiích, na technice a po smrti Olewińskiego i na universitě lvovské i vychoval dosti značný počet polských stenografů, s nimiž založil spolek těsnopisný a zapisovával též jednání sněmu haličského. Vedle svrchu uvedené knihy učebně vydával od r. 1864 periodický spis »Biblioteka stenograficzna, která s některým přerušením vycházela až do počátku let 80tých. V l. 1863 1865 a 1866 vyšla obšírná jeho *Nauka praktycznej stenografii* (v sešitech), r. 1868 *Nauka stenografii polskiej do užytku szkolnego*, r. 1871 *Kompletna nauka stenografii polskiej*, r. 1874 objemná *Szkola praktyczna stenografii polskiej*, obsahující krácení větní. Svou »Nauku« zнова vydal ještě několikráte. R. 1892 pokusil se o vzkrisezení časopisu, jež tenkrát nazval » Stenograf Polskorusky« a jenž asi 2 roky vycházel. R. 1891 konečně vyšla jeho *Stenografja ruska*, ruský to převod jeho polské stenografie Prvního sjezdu stenografů slovanských konaného r. 1891 zúčastnil se P. písemným návrhem na vvdávání slovanského stenografického listu v jazyku německém Pž

Poliomyelitis (z řec.), z á n ě t š e d ě h m o t y m í š n í. Pathologie rozeznává formu prudkou (p. *anterior acuta*) a vleklou. Ona známa jest také pod názvem essentialní dětské obrny; vyskytuje se u dětí do 1—3 roku žití, u starších dětí a dospělých jen vyjímkou. Pokládána bývá za samostatné onemocnění infekční, ale vyvíjí se také v podruží jiných chorob sdělných, zvlášť prudkých osutín. Zánět počíná se v perivaskulárním vazivu drobných cev, které přináležejí soustavě arteria spinalis; z pojiva zánět se šíří na veliké motorické buňky předních rohů míšních. Povahou svojí tudíž p. *ant. ac.* jest zánětem míchy, který se obmezuje na přední rohy míšní. V dalším postupu zánět nezřídka se šíří i na přední praménky postranné. — Se zálibou se lokalizuje v nadulíně míchy šijové i bederní v rozměru rozdílném Ve většině případů onemocnění počíná se náhle: horečkou, bolestí hlavy, delirií a křečmi. V málu dnech patma jest více méně rozšířená obrna

jednotlivých končetin, která ve 3—4 dnech dospívá k největší prudkosti. Čítí kožní setrvává neporušeno. V jednotlivých případech dojde k úpravě obrny v málu dnech, ale většinou polepšení bývá jen částečné. Ochrnuté svaly jmu se atrofovatí a záhy zjevuje se v nich reakce zvrhlosti. Pokožka nad ochrnutými údy bývá chladná a cyanotická, reflexy svalové zanikají, vizivnost kostí se zastavuje a končetiny jednotlivé se deformují nejrozmanitějším způsobem. Obrna i atrofie svalová se rozvíjí většinou v dolních končetinách, ale objevuje se také ve formě hemiplegické, ano časem i zkřížované (horní končetina jedné a dolní končetina opačné strany). Svaly jedné končetiny nebývají postiženy vesměs a také ochrnuté svaly měrou nikoli stejnou. Hojení ubírá se od centra k periferii (z paže na předloktí) a trvá celou řadu měsíců, ba jednotlivé svaly setrvají ochrnuty trvale a tím také jest dán podnět k rozmanitým deformitám údů, zvlášť dolních končetin (*pes varus* a *equinovarus*) Diagnosta choroby vzhledem k typickým symptomům jest snadná P. *anterior chronica* sotva platí za samostatný typus; v pojem její spadají vesměs případy progresivní atrofie svalové typus Arrau-Duchenne, které se zakládají na degenerativních změnách buněk velikých, uložených v předních rozech míšních. Mx.

Polipsy, nesprávně místo Pobipsy (v t.).

Polír viz Palír.

Polirady viz Polerady 2).

Polirář Fabián, také Polirář, Puleř a Pulír, malíř čes. (*ok. 1520 v Ústí n. L. †po r. 1565, bezpochyby v Praze). Vyučiv se malířství cestoval po Německu, Nizozemsku a Itálii, kde studoval mistrovská díla umění malířského R. 1550 přišel do Prahy a působením zejména Jindřicha Přefáta z Vlkanova usadil se na Starém městě pražském. Illuminoval tu ne více kancionály a veliké knihy zpěvní, jež tehda vycházely z písařské dílny Jana Táborského Od P-e zachovaly se kancionály čtyři, a to pražské z r. 1551 (při chrámě sv. vítkém s podobiznou P-ovou), čáslavský z r. 1557 (v cis. bibl. videnské), teplický z r. 1560 a žlutický z r. 1558 (na radnicích teplické a žlutické), který jest ze všech nejzdařílejší; drobnomalby jeho jsou z nejlepších XVI. století R. 1562 P. koupil sobě dům na Starém městě pražském a žil tam ještě r. 1565. P. náleží k nejlepším malířům českým v prvé polovici XVI. stol., neboť práce jeho vynikají stejně původností a poetičností ideí jako zdařilým a pečlivým provedením. Trefně dovedl užívati také ideí cizích a samostatně je prováděti. Všude přibližoval de ku přírodě a jeho krajinomalby vyznačují se zdařilou perspektivou; jeho kolorit přese všecku skvělost a živost jest přiměřený a harmonický. Zvlášť dovedně maloval arabesky, které zhusta co do kompozice a barvitosti vynikají nad soudobé toho druhu práce italské. Jen že ne všechny práce P-ovy jsou stejně pečlivě provedeny, ač přes to prozrazují venkoncem geniálního a vy

cvičeného mistra. Srv. »Památky archaeologické« III. a VI.

Polírování nebo pulírování (z lat.) viz Hlazení 2) a Leštění.

Polisadov Grigorij Afanasjevič, spis. rus. (* 1836), jest inspektorem nižegorodského semináře a proslul svými povídkami z rodinného života rus. venkovského duchovenstva, který zná do všech podrobností, otřítěnými v časop. »Strannik« (1860—80), »Soldatskaja besěda« a »Duch Christianina«. Zejména vynikají: *Běglaja; Isporčennaja; Světoje voskresenje v selě; Nězavidnaja dolja* a j.

Polisandrové dřevo, tolik jako jakarandaové dřevo, viz Jacaranda.

Polisseur [-sör], franc., leštič, hladíč, pulerovač.

Polisson [-sön], franc., uličník, darebák, nestyda, trhan.

Polistena, okr. město v Itálii, kraj Palmi, prov. Reggio di Calabria, má jako obec 8412 obyv. (1891); provaznictví, olejnictví a vinařství. R. 1783 zničeno zemětřesením.

Polistes F. jest rod vos společenských se zadečkem vejčítým, štítem čelním uprostřed dolního kraje v úhlu protaženým, nahore téměř rovně utátným. Horní čelisti nejsou vpředu rozšířeny a tykadla samičky jsou na konci háčkovitě zahnutá. Četné druhy žijí ve všech dílech světa. U nás na květech zvláště okoličnatých hojně se vyskytá *P. gallica* L. Jest černá se žlutou kresbou; tykadla jsou jen svrchu na násadci a 1.—3 čl. bičíkově černá, jinak jest násadec žlutý a bičík hnědožlutý. Délka samečka 13 mm, samičky 14 mm, dělnice 11 mm. Hnízdo její nemá obalu, jest 3—9 cm široké a nalézáme je krátkou stopkou upevněné na kamenech, zdech a větvích nižších keřků. *Kpk.*

Polisy, ves v Čechách, hejtm. a okr. Pardubice, fara Osice, ps. Dobfenice; 12 d., 190 obyv. č. (1890).

Politeama, ital. jméno denních divadel pro rozmanitá představení.

Politeo Dinko (* 31. květ. 1855 v Starém Gradě na ostrově Hvaru) Gymnasium vystudoval ve Spljetě. Již r. 1871 počal psáti do novin, později i do zaderského »Narodního Listu«. R. 1871 a 1872 studoval teologii, ale zanechav jí, byl supplemtem v Dubrovnic, kde zůstal dva roky a dále dopisoval do zaderského »Nar. Listu«. Z Dubrovníka počal také psáti do záhřebského »Obzoru«, zastává se pochorvatštění středních škol v Dalmácii. Psal také mnoho do terstského »Il cittadino« ve smysle antiklerikálním, ale když mu články v chorvatském duchu psané nebyly uveřejněny, přestal sem dopisovati. Ač tehdy v rodném městě P-vě nebylo ani pět stoupencův strany chorvatské, P. přece v odcizeném městě již jako dítě přilnul k chorvatské myšlence. O prázdninách r. 1873 s velikým nebezpečím účastnil se prvých přímých voleb do říšské rady. R. 1874 a 1875 byl na nově založené chorvatské universitě v Záhřebě. Odtud dopisoval »Nar. Listu« a iniciativou Pavlinovicovou a svého rodáka Biankiniho

stal se stálým spolupracovníkem. Byl dříve stoupenecm národní strany (dalmatské), později přívržencem Makance, zástupce chorvatsko-srbské jednoty. Pro přednášku o italském básníku Ugu Foscolu byl relegován z university. R. 1875 stal se členem redakce »Nar. Listu« v Zadru, kde zůstal do r. 1883. Zároveň počal psáti literární články do záhřebského »Vience« a dopisoval i o rakouských věcech se zvláštním vzhledem na chorvatskou otázku tehdy v nejváženějším italském listě »La Perseveranza«. R. 1880 složil profesorskou zkoušku na štyrsko-hradecké universitě z klassické filologie. Píše opposičně proti mistodržiteli Jovanovici, byl proto náhle přeložen na gymnasium koperské. P. vzdal se úřadu a zůstal v Zadru. R. 1884 přestěhoval se do Spljetu, kde založil »Narod« se stejným programem jako »Nar. List« a s ohledem na záležitosti spljetské. Redigoval jej do r. 1889. Tehdy nabízené místo profesora odmítl a požádal od krále odpuštění právnických studií. Obržev to, složil v jednom roce všechny tři státní zkoušky. Téhož roku byl pozván za redaktora »Obzoru«. R. 1894 vydal brošuru *Za istinu proti proračunskom govoru dra Pliverića* (Pro pravdu proti rozpočtové řeči dra Pliverice). Tu velikými črtami vylíčil politický život Chorvatska v době ústavní. Tehdy byla dávana jedna jeho komedie: *Marija Stančičeva*. R. 1893 stal se ze Záhřeba hlavním spolupracovníkem puljského listu »Il diritto croato« později nazv. »Il Pensiero Slavo«, dnes »La Pensée Slave« (v Terstu). Roku 1894 přestoupil z redakce »Obzoru« do redakce »Hrvatské«. V téže době vydával čtrnáctidenník »Mlada Hrvatska«. V l. 1895—96 procestoval Dalmácii a po této cestě oslepl. Od té doby P. diktuje své články a to pracuje pro záhřebské listy »Obzor«, »Hrvatska«, »Agramer Tagblatt«, pro terstskou »Edinost«, »Narodni List«, »Cruvenou Hrvatsku« a do nedávna psal i do vídeňského »Süden« i do »Pensée Slave« a literární věci do »Vience«, do »Prosojetij« i do sarajevské »Nadi«. Leckerou sobotu vyjde až 9 jeho článků v různých novinách. Jak sám počítá, napsal asi 10.000 článkův. Psal mnoho o připojení Dalmacie k Chorvatsku, o železniční otázce dalmatské, o otázce jazykové, o věcech isterských, o biskupu Strossmayeru a články, v nichž jsou nekrology takřka o všech chorvatských předácích jeho doby. P. chová v rukopise nástin chorvatských literárních dějin se zvláštním zřetelem na dějiny politické. — Ve svých citech P. kolísá se mezi chorvatským anebo dokonce dalmatským partikularismem a mezi nejasným ideálem vzájemnosti slovanské; ve svém smýšlení podlehl konečně nadobro tradicím katolickým a svým vzortům italským; ve své činnosti přechází od krajního radikalismu ke krajnímu opportunismu. O sporu chorvatsko-srbském nepíše ani hluboce ani klidně; o velikých reformách v říši a v Evropě mluví příliš všeobecně; sociálních a národohospodářských otázek sotva se dotýká. Poli-

tický význam **P**-eův klesl před jeho smrtí, neboť se přežil. Počátkem však let devadesátých minulého století byl nejlepším jihoslovanským novinářem a nejpodnějším zůstal posud. Politeo jest poitalštěnē příjmení chorvatského jména Picinic nebo Pecinic. -d-

Politesse [-tēs], fr., z dvořilost, uctivost, jemné způsobu.

Politická ekonomie viz Národní hospodářství, str. 1048 a.

Politická správa, též vnitřní správa, zahrnuje v sobě ty obory správy veřejné, t. j. oné činnosti, jež za účel má řízení záležitostí svazků veřejnoprávních (států a ostatních korporací veřejných), které zbývají po vyloučení správy zahraniční a vojenské, jež lze zahrnouti pod společný pojem správy, směřující k zabezpečení celku státního jako takového, dále po vyloučení správy finanční a spravedlnosti. Zahrnuje tedy **p. s.** obory činnosti státní, které směřují k řízení zvláštních úkolů státních a veřejných korporací, vylučující z toho pro neobyčejnou rozsáhlost a důležitost obory státní správy, jež směřují k opatrování potřebných prostředků hmotných pro stát (správu finanční) i ke konání spravedlnosti (správu spravedlnosti). Dělení **p**-ké **s**-vy, jejíž rozsah ostatně někteří vzhledem ke kompetenci, kterou u nás mají t. zv. úřady politické nižších stolic, rozšiřují i na správu vojenskou a část správy finanční (přímé daně), bývá u různých spisovatelů různě, nám se však nejvíce zamlouvá rozdělení Pražákovy, podle něhož ke **s**-vě **p**-ké náležejí tato odvětví správní: 1. Správa policejní čili policie (viz Policie). — 2. Správa kultura a vyučování, jež upravuje jednak poměry společností náboženských, jednak poměry vyučování veřejného a soukromého a tím pozitivně napomáhá kulturnímu a mravnímu vzdělání národa (a contr. policie mravnosti, která k témuž účelu směřuje negativně). a) Do oboru správy kultura náležejí nehledíc ke svobodě vyznání základními zákony státními stanovené a k podmínkám, za kterých nějaká společnost náboženská u nás státem může býti uznána, kteráž ustanovení spadají do práva ústavního či státního (viz Právo státní, Ústava), předpisy upravující poměry jednotlivých vyznání náboženských mezi sebou obsažené v t. zv. zákoně interkonfessionálním z 25. květ. r. 1868, č. 49 ř. z., jež obsahuje předpisy o tom, kteří činitelé určují nábožen. vyznání jednotlivcovy, t. j. pokud si je jednotlivci mohou určití sami a pokud je určují jiné osoby neb okolnosti (na př. zrození z rodičův určitého vyznání), dále předpisy o tom, kdo je povinen přispívati k účelům určité společnosti náboženské, dále zásadu, že zřízení jedné společnosti náboženské nesmějí konati funkce ohledně členů jiné společnosti náboženské, pokud to stanoví této nedovolují, nebo pokud nebyli výslovně o to požádáni, dále předpisy o pohřebních i o svěcení svátkův a nedělí. Dále sem náležejí předpisy upravující organizaci jednotlivých společností

náboženských, jako zejména důležitý zákon z 29. květ. 1874, č. 50 ř. z. o zevnějších poměrech katolické církve, obsahující organizaci této společnosti náboženské, dále zákon z roku 1892, čís. 4 ř. z., obsahující organizaci protestantské církve augšp. i helv. vyznání, zákon z 21. květ. 1890, č. 50 ř. z., obsahující organizaci náboženské společnosti židovské a podobné organizační předpisy o církvi východní. Konečně sem spadají předpisy o vyučování náboženství na školách a o vykonávání státního dozoru nad nadacemi (t. zv. tutele nadační. b) Co se týče správy vyučování viz Školství. -3. Správa národohospodářská, t. j. onen obor správy státní, jež řídí výrobní a spotřební činnost národa a jednotlivých jeho skupin a tím pozitivně napomáhá hospodářskému vývoji národa (a contr. policie dopravní, tržní, horní, lesní, polní, živnostenské atd. [viz Policie], kteréž k témuž cíli směřují negativně, odstraňováním překážek hospodářskému vývoji národa v cestě stojících). Sem spadají a) předpisy práva vodního, obsažené v říšsk. zákoně vodním ze dne 30. květ. 1869, č. 93 ř. z., a v zemských zákonech vodních (pro Čechy zák. z 28. srpna r. 1870, č. 71 ř. z.) i zákonech je doplňujících, pokud tyto předpisy upravují užívání vod veřejných i soukromých se stanoviska veřejných zájmů. (Jsout' v oněch zákonech obsaženy též četné předpisy z oboru práva soukromého. Viz Vodní právo.) b) Správa obchodu, do které spadají předpisy o mírách a vahách, o upravení měny, t. j. všeobecného zákonného platidla ve státě (viz Měna), o prostředcích komunikačních, t. j. o silnicích, průplavech a železnicích jako cestách veř. obchodu, předpisy o veřejných skladištích, o bursách, o vedení statistiky zahraničního obchodu, o obchodě tržním, podomním a obchodě s losy a promessami. c) Správa výroby prvotní, do které spadají předpisy o vyvazení pozemků, o volném nakládání s pozemky, o kommassaci pozemků, o ochraně majetku polního (pokud tyto předpisy nespádají do oboru policie polní), o chovu dobytka, o okresních záložnách hospodářských, předpisy o hospodářství lesním a právu honitby, o rybolovu, a konečně d) správa průmyslová, do které spadají předpisy o výsadách průmyslových, o ochraně vzorků průmyslových, o ochraně provenience vzorků průmyslových, předpisy práva živnostenského (o družích živnosti, o podmínkách nastoupení jich, o pomínutí práva živnostenského, o pomocnících živnostenských a společenstvech živnostenských). -4. Správa sociální, t. j. onen obor správy státní, jehož úcelem je vyrovnati neshody, které vzcházejí z dosavadní hospodářské organizace společnosti lidské, jednak zasahováním v upravení poměrů námezdních, jednak péčí o ty, kdo sami potřebných prostředků k výživě sobě nemohou opatřiti. Sem spadají: a) Správa chudinská, t. j. předpisy o opatrování chudých

v případě stáří neb neschopnosti k výdělku a o náhradě nákladů s tím spojených, o orgánech správy chudinské, o svazcích chudinských několika obcí téhož okresu politického a o preventivních opatřeních správy chudinské (viz Chudinství); b) předpisy čelící k obmezení volné soutěže, jako zákonodárství proti lichvě, stanovení sazeb pro určité druhy zboží nebo prací, předpisy obmezující dobu pracovní (co do délky stanovením normálního dne pracovního, co do věku, pohlaví, v době noční a stanovením klidu nedělního atd.), předpisy o způsobu vyplácení mzdy, konečně předpisy upravující zákonné poměry čeledí (viz Čeled''); c) předpisy o nuceném pojišťování dělníkův a to proti úrazu a pro případ nemoci, v některých zemích (jako na Moravě) též o nuceném pojišťování dobytka.

Politické úřady nazývají se úřady vykonávající správu politickou. Úřady takové vyskytovaly se již ve vyvinutých státech starověkých, zejména ve státech řeckých i říši Římské; zárodky jejich objevují se též ve státech středověkých, ovšem nevyvinuly se pro tento obor správy ještě úřady samostatné, tak na př. hrabě (*Gaugraf*) v říši Francké měl zároveň moc soudní, finanční, vojenskou i politickou administrativní, podobně v pozdější říši Německé též říšští fojtové nebo purkrabí (*Stadvögte*, *Landvögte*, *Burggrafen*) atd. Teprve v 2. pol. XVIII. a poč. XIX. stol. správa počala se oddělovati od soudnictví a počaly se tvořiti samostatné úřady administrativní, který process však ukončen teprve v 2. pol. XIX. stol., ovšem neobmezovány ani nyní ú. p. vždy jen na správu politickou, nýbrž svěřována jim časem i správa finanční a částečně vojenská; zbytky toho udržely se v Rakousku v nejnižší stolici politické do jisté míry až po dnes. (Ingerence c. k. okr. hejtmánství při vyměřování přímých daní a v záležitostech vojenských.) Co se týče vývoje p-kých ú-dů v českých zemích, možno pokládati za nejstarší známé politické úředníky první stolice u nás župany či kastelány, kteří původně měli analogickou moc jako hrabat na západě, od dob krále Vladislava I. však, kdy vedle kastelánů se vyskytují již cudaři (*judices provinciales*), kteří vykonávali pravidelnou moc soudní, počali se obmezovati na vykonávání moci popravní (stíhání a trestání zločinců) a primitivní ovšem tehdy moci politické a finanční, majíce k ruce vladáře, lovčí, hajné a jiné zřízení (*castrenses*); později se počali zvatí purkrabími a část moci jejich přešla od dob Přemysla I. na popravce, jichž po každém kraji zřízeno po dvou a kteří po válkách husitských se přetvořili v krajské hejtmány (viz Čechy, str. 511, a Hejtmán krajský, str. 35 b); títo vykonávali moc politickou, vojenskou, finanční i soudní (ovšem jen trestní) a byli původně zřizenci samosprávnými, znenáhla však stávali se vic a více úředníky zeměpanskými. Následkem reformy Theresiánské r. 1751 úřady krajské s kraj. hejtmánem v čele staly se

ú. p-kými I. stolice. — Ve Slezsku původní kastelánaty čili purkrabství s podřízenými włodary (*villici*) nahrazeny později z větší části zem. fojty (*Landvögte*) podle vzoru něm. a i tento úřad zanikl počátkem novověku úplně, tak že v té době první stolici politickou se jeví již od poč. XIV. stol. se vyskytující z emšti hejtmáné jednotlivých knížetství, z původních starostů se vyvinuvší, jimž k ruce přidány knížecí kanceláře čili úřady; tyto po r. 1742 v zůstavši při Rakousku části Slezska záhy pozbyly politické pravomoci, která svěřena zvl. kraj. úředníkům zeměpanským, t. zv. zem. starším (*Landesalteste*, v městech král. administracím), již r. 1782 úplně na roveň postaveni mor. úřadům krajským. Vlastního ú-dů p-kého druhé stolice v nejstarší době v Čechách vůbec nebylo, moc tu vykonával panovník český sám; toliko v nepřítomnosti jeho zastupoval ho v nejstarší době nejvyšší úředník dvorský, nádvorní župan čili palatin (*comes palatinus*), o němž již za Vratislava II. děje se zmínka, jenž však, když moc jeho počala býti knížatům nebezpečnou, r. 1113 zrušen, načež moc jeho převedena na kastelána čili purkrabího hradu pražského, později nevj. purkrabího pražského, který býval ve válce náčelníkem a též po čas uprázdnění trůnu zemi spravoval, maje pak tu onu moc vojenskou, správní a soudní v celé zemi, jakou měl jiný purkrabí ve svém kraji, a kromě toho za nepřítomnosti krále obyčejně jmenován býval jeho zem. hejtmánem čili místodržícím, ač tímto mohl býti jmenován též jiný nevj. úředník zemský a někdy též syn králův, ano častěji zřizována i několikačlená vláda náměstnická. Tak r. 1437 6člená, r. 1517 4člená a r. 1520 dokonce 24člená (členové její zvaní tehdy správci či regenty král. Českého). Ferdinand I. v pozdějších letech odezdal správu za své nepřítomnosti synu svému Ferdinandovi jako »místodržícímu«, od kteréž doby název tento zobecněl. R. 1627, kdy Ferdinand II. trvale opustil Čechy, úřad místodržících stal se úřadem stálým a zůstal jim až do r. 1749, kdy na místě král. místodržitelstva, úřadu převahou stavovského, zřízen úřad »representace a komora« jako úřad ryze zeměpanský, mající ovšem i pravomoc finanční, kterýž pak nevj. rozhodnutími z 9. list. 1762 a z 5. květ. 1763, obmezen byv opět jen na správu politickou, nazván zem. guberniem a povoleno, aby nejvyšší purkrabí byl jeho předsedou (viz Čechy, str. 502, 507, 529, Gubernium a Hejtmán zemský, str. 36 b sl.). Na Moravě úřad zem. hejtmána jest mnohem starší než v Čechách, dějeť se o něm zmínka již r. 1298 a zval se od dob markraběte Jošta též starostou, od r. 1621 též gubernátorem a od r. 1782 praesidentem gubernia. V starší době zem. hejtmán býval jmenován jen tenkrát, když Morava neměla žádného markraběte, později vyvinul se úřad ten jako hodnost stálá. K ruce měl mor. zem. hejtmán pro záležitosti politické od r. 1636 úřad král.

zem. hejtmanství (pro soudní tribunál) a vedle toho různé kommisie a deputace, od r. 1650, resp. 1680 zem. výbor a od r. 1763 gubernium. (Viz Hejtman zemský a Morava, str. 702.) — Ve Slezsku v jednotlivých knížetstvích druhou stolicí byl prvotně asi palatin toho kterého knížete, od 1. pol. XIV. stol. zem. hejtman jeho, centrální orgán politické správy a ovšem i soudnictví pro celé Slezsko utvořen teprve r. 1474 Matiašem Korvinem zřízením nejvyššího zem. hejtmana (*supremus capitaneus*) pro všechna knížetství slezská, kterým byl tehdy jmenován Štěpán Zápolský, později však, jak stavům slezským r. 1498 zaručeno, některý, obyčejně nejváženější, z knížat slezských, který volil si své rady a sluhy sám; tito radové tvořili t. zv. král. vrchní úřad (*kgl. Oberamt*), jemuž Ferdinand II. odňal povahu stavovskou, přidav r. 1630 nejvyšším zem. hejtmanům kollegium kancelářův a radů zeměpanských. Když větší část Slezska postoupena Prusku, zřízen pro část Slezska, která při Čechách zůstala, král. úřad s kollegiálním zřízením jako zem. gubernium v Opavě, které r. 1782 spojeno s mor. guberniem v jedno gubernium mor. — slezské. — Třetí stolice politická vyvinula se v zemích Českých teprve za Ferdinanda II., který v Obnoveném zřízení zem. za nejvyšší úřad politický i soudní ve všech zemích Českých povýšil českou kancelář, která až dotud vedle příslušející jí pravomoci zahraniční byla jen expedicí jiných nejvyšších úřadů zemských, nad něž nyní povýšena jako nejvyšší stolice politická. Kabinetním listem z 1. května 1749 tato čes. kancelář spojena s rak. kancelář dvorskou v úřad jeden zvaný »Directorium in publicis et cameralibus«, který však měl pouze pravomoc politickou a finanční, kdežto od ní oddělen jako nejvyšší stolice soudní nejvyšší úřad justiční (viz Nejvyšší justiční úřad). R. 1762 však direktorium přezváno »c. k. spojenou česko-rakouskou dvorskou kanceláří«, podrževši jenom moc politickou, kdežto finanční svěřena opět kanceláři dvorské. A tím octli jsme se při organizaci úřadů p-kých, která v zemích Českých potrvála až do r. 1848 a ve které úřady krajské byly prvou zeměpanskou stolicí politickou, již podřízeny byly patrimoniální či vrchnostenské úřady (hosp. úřady, vrchní úřady, dominia) jakožto vlastní nejnižší stolice politická, gubernia a c. k. spojená česká a rakouská dvorská kancelář druhou, resp. třetí zeměpanskou stolicí politickou. Dvorní kanceláři pro zvláštní obory správy politické po boku stály nejl. policejní a censurní dvorní úřad (*oberste Polizei- und Censurhofstelle* od r. 1801) a studijní dvorní kommisie a kromě toho vrchním úřadem pro správu národohospodářskou byl při c. k. dvorní komoře zřízený komerční censurní dvorní úřad (*Commercensurhofstelle*). V r. 1848 a 1849 zřízena pro obor správy politické místo c. k. spojené dvorské kanceláře ministerstva vnitra, obchodu, orby,

kultu a vyučování a ohledně přímých daní, posud rovněž dvorní kanceláři podřízených, min. financí. Co se týče nižších stolic, nehledíc ke krátké přechodní době od r. 1849 až 1851, byla kab. listem a nejl. rozhodnutím ze 14. září 1852 zavedena nová organizace p-kých úřadů, kde v čelo politické správy jednotlivých zemí korunních postaveno místodržitelství, resp. zemské vlády, kterým ve všech zemích kromě Krajiny, Korutanska, Salcpurska, Slezska a Bukoviny podřízeny krajské úřady a těmto zase okresní úřady, v uvedených právě 5 zemích přímo zem. vládám podřízené, jež ovšem vedle politické vykonávaly též pravomoc soudní, a úřady měst žádnému okresnímu úřadu nepodřízených. R. 1860 zrušena zemská vláda v Opavě, avšak r. 1861 opět reaktivována, r. 1860 zrušeny krajské úřady na Moravě, r. 1862 stihl tentýž osud kraj. úřady v Čechách, načež po přechodných změnách došlo konečně r. 1868 k nynější organizaci p-kých úřadů, při které 1. stolicí tvoří c. k. okresní hejtmanství a magistráty měst se zvláštními statuty (viz Hejtmanství okresní), druhou stolicí místodržitelstva (v. Čechy, str. 560, kdež i kompetence probrána), resp. zem. vlády, třetí stolicí pak ministerstva vnitra, obchodu, orby, kultu a vyučování a od r. 1896 ministerstvo železnic (viz Ministerstvo); všem těmto stolicím přiděleny jsou pro zvláštní obory politické správy orgány zvláštní, jako na př. okr. a zem. školní rady (viz Čechy, str. 561) a p., zejména pak vyskytují se zvláštní zeměpanské orgány policejní (viz Policejní úřady). Co se týče orgánů samosprávných, pokud jejich činnost zasáhá do oboru správy politické, viz Čechy str. 563—572. — Literatura: Hubrový, Bachmannovy a Luschina z Ebengreuthen rak. dějiny říšské (Oesterr. Reichsgeschichte); Čelakovský, Povšechné české dějiny právní (1900 sl., neukončeno dosud); B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách (Praha, 1889 sl.); Christian Ritt. d'Elvert, Zur österr. Verwaltungs-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhm. Länder (Brno, 1880); t., Geschichte der Verfassung und Verwaltung in Oest. Schlesien (t., 1854); dr. H. Toman, Das böhm. Staatsrecht und die Entwicklung der österr. Reichsidee v. J. 1527 bis 1848 (Praha, 1872); dr. F. Rachfahl, Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem 30jährigen Kriege (Lip., 1894; Schmoller's Forschungen XIII.); dr. Josef Ulbrich, Grundzüge des österr. Verwaltungsrechtes (1884); t., Handbuch der österr. polit. Verwaltung (1888); F. Meyerhofer, Handbuch für den polit. Verwaltungsdienst (5. vyd.); J. Pražák, Rak. právo správní (v tisku). —mel.

Politické verše slují u Řeků přizvučné verše, v nichž počínaje X. stol. po Kr. psány byly všechny plody básnické a jež udržely se dosud v národních písních novoreckých. Užívalo se jich κατά σίχλον. Politickým (t. j. občanskými) sluly verše ty proto, že byly každému srozumitelné, kdežto verše časoměrné

byly přístupny pouze vzdělančům. Nejobjejnější z p-kých v-šů jest 15slabičný verš iambický s caesurou po stopě 8.; verš ten má veliké volnosti. Eustathios odvozuje jej z trochaiského, jiní z iambického tetrametru, jiní vysvětlují jej kontaminací obou těchto populárních veršů. Vedle tohoto verše vyskytují se 12slabičné trimetry, iambické a trochaiské dimetry atd. Srv. Krumbacher, Geschichte d. byzantin. Litteratur, 1. vyd., str. 302—304, kde uvedena jest další literatura.

Politik, autonomistický denník, jazykem německým vydávaný a v českém duchu řízený, vycházející v Praze od r. 1862. P. byla hned od počátku vládě i straně ústavovněrné kamenem úrazu. Německé listy ústavovněrné podmínky proti ní a zejména proti jejímu vydavateli a hlavním redaktoru J. S. Skřejšovskému v vášnivé útoky a vláda všemožně snažila se ji poškozovati. Za ministerstva Schmerlingova její zodpovědní redaktoři byli několikrát odsouzeni a r. 1865, na samém sklonku vlády Schmerlingovy, byla na dva měsíce zastavena, ve kteréž době vycházel na jejím místě náhradní list »Express«. Za ministerstva Belcrediova pronásledování její na nějaký čas přestalo. Po válce s Pruskem za ministerstva Auerspergova nastalo P-ice druhé období persekuční, které trvalo i za éry Beustovy a dostoupilo své výše za »občanského« ministerstva Auerspergova. Roku 1867 zastaveno její vydávání, i vycházela místo ní krátký čas »Correspondenz« a když i tato zastavena, vydáván »Patriot«, než vydávání P-y opět dovoleno. V éře Auerspergově odsuzování redaktorů P-y do žaláře a k ztrátě kauce bylo téměř na denním pořádku. Od polovice r. 1868 do zavedení porot v listopadu r. 1869 prohlášeno z kaucí P-v a »Correspondenz« přes 10.000 zl. za propadlé. Za Potockého a Hohenwarta P. měla volné ruce, ale po pádu Hohenwartově nastalo jí nové pronásledování a uvalena na ni celá řada processů. Když porotcové v Praze a v Plzni nechtěli se propůjčiti k jejímu odsuzování, nastalo delegování českých redaktorů před německé poroty. Když r. 1872 P. slavila desítileté jubileum svého založení, její vydavatel J. S. Skřejšovský a ředitel administrace byli ve vyšetřovací vazbě, do níž byli uvrženi, poněvadž jim kladeno za vinu, že nezaplativše tehdy zavedený kolkový poplatek za inseráty, spáchali podvod. Zároveň celá řada redaktorů byla v obžalobě pro politické delikty. V prvním desítiletí svého trvání P. byla 370krát zabavena, asi v čtyřiceti tiskových processích bylo osm redaktorů odsouzeno do žaláře a vězení na více než padesát rokův a z kauce ztraceno 32.000 zl. Roku 1873 Skřejšovský, jenž pobyl deset měsíců ve vazbě vyšetřovací, odsouzen do těžkého žaláře na jeden rok. Roku 1878 zvláštní družstvo převzalo P. od Skřejšovského, od r. 1880 jest majetkem »Závodu tiskářského a vydavatelského«.

Politika (slovo řeckého původu), u Řeků totiž, co u nás státní věda. V tomto aristotelovském smysle užívalo se výrazu p. ještě

v době nedávné. Dnes dán byl slovu tomu význam docela jiný. Od toho času, co vzrostly vědomosti o státě, aristotelovská p. rozvětvila se v celou řadu »státních věd«, z nichž uvéstí sluší zvláště státní (ústavní) právo, politickou oekonomii, finanční vědu, statistiku. S těmito »státními vědami« a zejména s právem státním souvisí p. velmi úzce. Kdežto právo státní zabývá se jen theoretickými úvahami o státě a jest zkrátka vědou, p. užívá theoretických poznatků získaných státním právem v praxi, jest umění. Právo státní poučuje nás o účelu a organizaci státu, p. vede nás k uskutečnění účelu státu. Zabývá-li se p-vnitřními záležitostmi státu (poměry, v nichž stojí k sobě stát a jeho příslušníci), nazývá se p-kou vnitřní, obírá-li se však poměry státu ke státům jiným, sluje p-kou zahraniční. Podle předmětu svého vnitřní p. může se dělit na p-ku ústavní, zákonodárnou, finanční, hospodářskou (vůbec anebo zemědělskou, obchodní atd.), sociální atd. Srv. Benj. Constant, Cours de politique constitutionnelle (Paříž, 1817—20, 4 sv.; 2. vyd. od Laboulaye 1872, 2 sv.); Buchez, Traité de politique et de science sociale (t., 1866); Herrensneider, La religion et la politique de la société moderne (t., 1867); Jules Simon, La politique radicale (t., 1868); Parieu, Principes de la science politique (2. vyd., t., 1875); Funck Brentano, La politique; principes, critiques, réformes (t., 1893); Benoist, La politique (t., 1894); Dahlmann, Die Politik auf den Grund und das Mass der gegeben. Zustände zurückgeführt (1 sv., Goticky, 1835; 2. vyd. Lipsko, 1847); Walter, Naturrecht und Politik im Lichte der Gegenwart (Bonn, 1863); Mohl, Staatsrecht, Völkerrecht und Politik (Tubinky, 1862—69); Waitz, Grundzüge der Politik (Kiel, 1862); Fröbel, Theorie der Politik (Viedeň, 1864); Bluntschli, Gesch. des allgem. Staatsrechts u. der Politik seit dem XVI. Jhd. bis zur Gegenwart (Mnichov, 1864); t., Politik als Wissenschaft (Stuttgart, 1876); Escher, Handbuch der praktischen Politik (1863); Holtzendorff, Principien der Politik (Berl., 1869, 2. vyd. 1879); Roscher, Politik (Stuttg., 1892, 3. vyd. 1893); H. Spencer, Social statics (Lond., 1851); Stronin, P. kak nauka (Petrohrad, 1872); Čičerin, P. (Moskva, 1898).

P-kou národohospodářskou zoveme souhm opatření (jednání, ústavů a zařízení) státu a příbuzných svazků politických (zemí, okresův, obcí), která vědomě upravují a působí na hospodářské konání ve společnosti. Za zdravého stavu národa děje se toto vsahování v běh hosp. vývoje vždy ve směru obecného blahobytu, i pojímají někteří (Rau, Buchenberger, Philippovich) účel p-kynárodohosp., hospodářský blahobyt, do sameho výměru, rozumějice pak p-kou národohosp. souhm opatření směřujících vědomě k hosp. blahobytu národa. P. národohosp. jakožto umění státnické předpokládá tedy, že hosp. poměry jsou měnitelné a lidskému vsahování přístupné, cílem tohoto vsahování jest pokrok k dokonalejším způsobům zaopa-

třování hmotných statků k ukojení lidských potřeb, s u b j e k t e m činnosti této jest nejen stát, nýbrž i jiná tělesa veřejná (svazky samosprávné), p ř e d m ě t e m jejím mohou býti veškerá odvětví hospodářská. Podle toho pak, zda jde o veřejnou ingerenci na úpravu výroby zemědělské či průmyslové či na upravení oběhu a místního převodu statků hospodářských, rozlišujeme **p-ku** z e m ě d ě l s k o u (agrární), ž i v n o s t e n s k o u (průmyslovou), t r ž e b n í (obchodní), ž e l e z n i č n í nebo v ů b e c d o p r a v n í, b a n k o v n í atd. (viz příslušná hesla speciální). Co do forem tohoto vsahování zahrnujeme sem veškeru činnost a ingerenci státu a příbuzných svazkův, ať již se jeví ve stanovení předpisů pro jednání neb opominutí jiných (činnost zákonodárná a nařizovací) nebo ve vlastním, pozitivním jednání (výkonná činnost správní). — Vlastní **p.** národohosp. počíná se teprv vývojem státu v jeho moderní podobě, od XVI. stol. znežhála se vytvářející, neboť teprv péče moderního státu, na peněžním hospodářství spočívajícího a velikými finančními potřebami tísněného, zahrnovala národ (stát) jakožto celek, jehož blahobyt povznést a jehož zájmy, zejm. ve styku s cizinou, podporovati a hájiti hleděla, kdežto ve středověku byla na př. živnostenská **p.** výhradně městskou, třebas ovšem stejné poměry uvedly v rozl. městech v život stejné řády s tímž cílem a významem. I dnes ostatně činnost jednotlivých zemí, obcí a korporací máva druhy větší význam hosp. — politický než opatření moci státní. Proto na př. Philippovich v pojem **p-ky** nár. — hosp. řadí dokonce i taková opatření a zařízení soukromohospod., která mají sice za ú č e l jen pěstění soukromých zájmů jednotlivců (ne tedy přímo blahobyt obecný), jen když v ú č i n k u svém přesahují sféru interessu soukromého (srv. působení kartelův železář. a uhelných; železnic soukromých, koalici dělnických atd.). Nejdůležitějším z nositelů novodobé **p-ky** hospodářské jest ovšem jak pro velikost teritoria, tak pro formální svrchovanost moci stát, který naproti zájmům části má přivést k uznání a platnosti to, co skutečně jest nebo se pokládá za potřebu a prospěch celku. Tu jest pak důležité, jaké jest složení státu, jak jsou v rozličných dobách a národech vybírány osoby, které představují vůli a čin státu, jaké vrstvy a zájmy zastupují a nepokládá-li se za obecný prospěch a potřebu to, co jest prostě jen zájmem a potřebou vrstev společenských, dočasně vládní moc v rukou majících. Jiná bude zajiště **p.** nár. — hosp. státu s převahou kapitálu pozemkového, jiná ve státě průmyslovém a obchodním, ve státě se všeobecným právem hlasovacím jiná nežli ve státě s parlamentem z tříd privilegovaných atd. Rovněž skupiny společenské, proti kterým v konkrétním případě státní ingerence na prospěch veškerosti se obrací, budou se snažiti, aby svůj soukromý zájem uplatnily i naproti obecnému prospěchu státem hájenému, i závisí pak na organizační moci státní, do jaké míry nár. — hosp. **p.** státu

nebude v účincích rušena odporem společnosti. — Jakožto věda zabývající se činností a ingerencí státní (obcí atd.) na úpravu hosp. konání ve společnosti jest **p.** nár. — hosp. spolu s teorií nár. — hospodářskou a finanční vědou částí politické oekonomie, jakožto vědy jednající o hosp. stránce života společnosti lidské vůbec. Líčí platné zákonodárství a správu nár. — hosp. a jejich vývoj, zkoumá jejich účinky a snaží se zjistiti, co by jsouc za daných známých poměrů prakticky možno-také býti mělo. Klade tedy určité cíle konání a vývoje hospodářského ve směru co největšího pěstění interessů veškerosti, nikoli ovšem jako recepty všeobecně platné, nýbrž ovčítajíc vždy, s kterým a jakým státem jí jest činiti, s jeho populací, finanční, hospodářskou a kulturní zdatností, s tradicemi v obyvatelstvu ohledně státní činnosti panujícími, s dějinným poměrem obyvatelstva ke státu, s povahou orgánů státu pro úkoly jeho k dispozici jsoucích, a s celým kulturním stavem národa a zkoumajíc pravděpodobné nebo i jen možné účinky jednotlivých způsobů státního vsahování. — Poněvadž hmotné statky jsou toliko prostředkem k zachování a fysickému, duševnímu i mravnímu zdokonalování člověka, nemohou prospěchy ryze oekonomické do pozadí zatlačiti příkazův éthických (na př. rozpor interessů ryze hospodářských s jedné a sociálních, morálních, zdravotních a j. s druhé strany ohledně ženské a dětské práce v továrnách). Pokud arci mohou ideály éthické nabyti formy příkazův zákonných nebo směřovati k cílům prakticky uskutečnitelným, určují ovšem často též hlediska právnícká a politická. — Mýslenka, že veškeré národní hospodářství ve všech směrech podléhá vlivu moci státní a že stát (obec atd.) má vědomě vsahovati a upravovati hosp. život společnosti, provozovati tedy hosp. **p-ku**, je tak stará jako národohospodářství samothoretické soustavy nár. — hosp. byly a jsou zároveň systémy nauk a požadavků pro postavení státu k hosp. životu vůbec, a nabudou-li se změnami skutečných hosp. poměrů, techniky a oekonomie výrobní a dopravní, názorů mravních a celého duševního života a kultury vrchu nové názory hosp. — theoretické, mění se i nauky a požadavky co do hosp. působení státního (srv. merkantilism, fysiokratism, škola liberálně-individualistická, socialism a soc. reforma). Proto i mnozí nár. — hosp. neodlučují vůbec theorie a **p-ky** hosp. (Cohn, Roscher a j.). — L i t e r a t u r a. Kromě spisů uvedených již v čl. N á r o d n í h o s p o d á ř s t v í a nehlédíc k speciálním líčením jednotlivých odvětví výrobních a výdělkových (**p-ky** zemědělské, tržební atd.) viz: Stein, Handbuch der Verwaltungslehre (3. vyd., 1888); Conrad, Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie, II. díl, Volkswirtschaftspolitik (3. vyd., Jena, 1902); Schmoller, Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, I. (Lip., 1900); Philippovich, Grundriss der polit. Oekonomie, 2. sv.: Volkswirtschaftspolitik, I. díl (Freiburg i B., 1899). *Gbr.*

Politikové (*les politiques*), strana ve vnitřních dějinách franc. v XVI. stol. Byla to strana složená hlavně z katolíkův, ale nepřátel politiky přivodivší noc svatobartolomějskou (24. srpna 1572). Jejich hlavní cíl byl: udržeti nedotčenou vnější nezávislost Francie a starati se především o vnitřní rozkvět země. Duší p-ků byl L' Hôpital (v. t.). Mezi politickými vůdci jejich byli vévoda z Alençonu, král navarrský, princ Condé, Montmorency. Poprvé vystupuje strana na veřejnost r. 1574 a již r. 1576 dosahuje prvního vítězství mírem, jenž v Beaulieu byl ujednan mezi králem a hugenoty. Proto liga stala rozhodně proti p-kům, kteří hledali katolíkům i protestantům ve Francii možný modus vivendi. Nastoupením Jindřicha IV. strana p-ků stala se zbytečnou a záhy zanikla.

Politisovati, mluvit o státních záležitostech, o politice, obyč. s příhanou: mudrovati o politice.

Politura je nátěr, kterým se opatřují pórovitá tělesa, zejména dřevo, aby se nabylo nejen hladké plochy, nýbrž vytvořiti se mohl na ní též přiměřený lesk. Nanáší se tekutá a obsahuje vždy pryskyřici, gummu neb vosk rozpuštěné v tekutinách, jež snadno se vypařují, jako líh, roztok amoniaku nebo bórxu a pod. Z pryskyřice nejužívanější jsou šelak, sandarak, mastix, kopal, benzoë a j. Obyčejná p. truhlářská (šelaková, vídeňská, francouzská) skládá se z 1 dílu šelaku rozpuštěného v 7—8 dílech 90 % líhu. P. nanáší se na vyhlazený povrch dřeva houbou neb klůčkem, kterými dřevo se tře. Poněvadž líh snadno se vypařuje a p. tím houstne, nakažně se na klůček občas lněného oleje. Pro vytvoření méně cenného lesku na podlahách a nábytku užívá se p-ry voskové, skládající se z 10 dílů vosku a 4—7 d. terpentínového oleje, nebo jakéhosi voskového mýdla, jež se natírá tuhými kartáči. JPok.

Politz, místa v Čechách, viz Police a Boletice l).

Pölitz, město v Pomořansku, při lev. bř. ústí Odry, v kraji randovském, ve vlád. obv. štětínském, má 4407 obyv. (1900), obv. soud, učitel, seminář, továrnu na tabák, hrnčířství a chmelářství.

Pölitz Karl Heinrich Ludwig, něm. spisovatel (*1772 — †1838 v Lipsku). Studoval filosofii v Lipsku a habilitoval se r. 1794 na tamní universitě jakožto docent filosofie, r. 1795 jmenován professorem morálky a dějin na ryt. akademii v Drážďanech. Roku 1803 stal se mimoř. professorem ve Vitemberce, r. 1815 v Lipsku, kde přednášel saské dějiny a statistiku. Svoji knihovnu o 30 000 sv. odkázal městu Lipsku. Z jeho četných spisů dějepisných a státovědeckých uvádíme: *Handbuch der Weltgeschichte* (Lip., 1805, 3 sv., 7. vyd. od Bülaui a Zimmera 1851—53); *Handbuch d. Geschichte der souveränen Staaten des Rheinbundes* (t., 1813, 2 sv.); *Handbuch der Geschichte der souveränen Staaten des Deutschen Bundes* (t., 1808—10, 2 sv.); *Geschichte,*

Statistik und Erdbeschreibung des Königreichs Sachsen und des Herzogthum Warschau (t., 1808 až 1810, 3 sv.); *Geschichte des Königreichs Sachsen* (t., 1817); *Die Staatswissenschaften im Lichte unserer Zeit* (t., 1823, 5 sv., nové vyd. t., 1827—28), hlavní to dílo P-ovo; *Die europäischen Verfassungen seit 1789* (t., 1817—25, 4 sv., 2. vyd. 1832—33); *Die Regierung Friedrich Augusts, Königs von Sachsen* (t., 1830, 2 sv.); *Vermischte Schriften aus d. Kreisen der Geschichte, der Staatskunst und der Litteratur überhaupt* (t., 1831, 2 sv.); *Staatswissenschaftliche Vorlesungen* (t., 1831—33, 3 sv.); *Oesterreichische Geschichte* (nové vyd. O. Lorenz, 3. vyd. Vídeň, 1877). P. byl r. 1834 zvolen dopis. členem akademie věd morálních a polit. v Paříži. Ač ve spisech jeho není myšlenek valně nových a hlubokých, přece P. dovedl zpracovati ideje časové vždy obratně.

Politzer Adam, lékař něm. (*1835 v Alberti v Uhrách). V lékařství vzdělal se ve Vídni za Škody, Rokitanského i Oppolzera, r. 1861 habilitoval se tu jako docent pro ušní lékařství, r. 1870 stal se prof. mimoř. a r. 1895 řádným. Je plodným spisovatelem odborným, z jehož prací buďtež uvedeny zejména: *Lehrbuch der Ohrenheilkunde* (Stuttgart, 4. vyd. 1901); *Atlas der Beleuchtungsbilder des Trommelfells* (Videň, 1896).

Polívání vodou viz Oblévačka.

Polivanov Lev Ivanovič, paedagog rus. (*1838), vzdělav se na universitě moskevské, stal se ředitelem soukromého gymnasia v Moskvě a jest znám jako vydavatel komentovaných spisů Puškinových a jako autor četných učebnic a rukojetí ke studiu rus. jazyka a literatury. Překládal z Racina a Molièra, vydal dílo *Žukovskij i jeho proizvedenija* (2. vyd., 1883, s pseudonymem Zagarin) a opatřil předmluvou a vysvětlivkami sborník statí Katkova »Naša školnjaja reforma« (1890).

Polívka: 1) P. Jan, inženýr (*8. led. 1827 v Kaníně — †27. list. 1892 v Praze). Po ukončení studia středního vstoupil r. 1845 na techniku v Praze, později studoval na umělecké akademii, a to r. 1848 v Praze a r. 1849 ve Vídni. Roku 1850 vstoupil do státní služby a přidělen k stavebnímu ředitelství v Záhřebě. Účastnil se pozemních a silničních staveb v Chorvatsku a Slavonii. Roku 1857 přestoupil k západní dráze cis. Elišky a přidělena mu stavba tratí železniční z Enze, r. 1860 poslán do Salcparuku, r. 1862 přeložen do Kemeľbachu, r. 1864 do Neulengbachu jako přednosta tratí. Roku 1868 přestoupil k Buštěhradské dráze a vedl stavbu tratí Vejhybka-Březno. Roku 1872 jmenován vrchním inspektorem všech tratí této dráhy. Roku 1880 povolán předsedou srbského ministerstva Risticem za ředitele stavby železnice v Srbsku, avšak již za půl roku následkem poměrů nastalých změnou ministerstva vzdal se funkce této a vrátil se na dřívější své místo k Buštěhradské dráze v Praze. Roku 1890 vstoupil do výslužby. Byl horlivý činný člen »Spolku architektův a inženýrů pro království České«, do jehož listu psal četné články odborné.

Znám jsa svými zkušenostmi a vědomostmi odbornými byl volán za řáde ve všech důležitějších technických záležitostech města Prahy.

2) **P. Jiří**, filolog čes., syn před. (* 1858 v Enži v H. Rakousích). Studia střední konal na něm. gymnasiu na Novém městě pražském, vysoká na universitách pražské a záhřebské. Roku 1885 habilitoval se jako docent pro slovanské mluvnické na české univ., vykonal několik vědeckých cest po zemích slovanských-tak pracoval v zimních měsících r. 1889—90 v různých knihovnách v Petrohradě a v Moskvě, r. 1893 a častěji potom pobýval v zemích jihoslovanských — a je nyní profesorem slov. filologie na české filos. fakultě (od r. 1895) a spolureditelem slovanského semináře (od r. 1896). Česká akademie a cis. akademie věd v Petrohradě zvolily ho dopisujícím členem. Hojně publikace **P**-kovy, psané česky, německy, polsky, rusky, chorvatsky a bulharsky, jsou dílem poučné referáty a recenze ze všech oborů slavistiky-uvěřejňovány byly v »List. fil.«, »ČCM.«, »Arch. f. slav. Phil.«, »Athenaeu«, »Naší Době«, Jelínkové »Slov. Sborn.«, »Slov. Přehl.«, »Národop. Sborn. českoslov.«, »Věstniku slov. staroz.« a jinde —, dílem rozpravy grammatické, literárně-historické a folkloristické. Z mluvnických jedny věnovány jsou rozboru památek zvaných středobulharskými, druhé jazykům slovanským ostatním. K prvním náležejí studie: *Palaeographische, grammatische und kritische Eigenthümlichkeiten in dem Makedonischen Praxapostolus* (»Arch. für slav. Phil.«, X.); *Bugarско четвероевангелје u biblioteci českog muzeja u Pragu* (»Starine« jihoslov. akad., XIX.); *Srednjebugarsko jevanđelje Sreckovičovo i njegov odnošaj prema ostalim crkveno-slovanskim verzijama jevanđelja.* (»Starine« XXIX. str. 95—256) a *Prispěvky k historii středobulharského jazyka a písemnictví* (»Listy fil., XIV); k druhým pojednání: *O osobních jmenech v RK a RZ* (»Athenaeum«, III.); *Czas przyszły w języku starosłowiańskim* (»Prace filol.«, II.); *Partic. praet. pass. sloves intransitivních ve slovanských nářečích* (»Listy filol.«, XIII.); *Polština v horní stolici Oravské* (t., XII.); *Stránice za ъ, ь, v polštině* (t., XXIV.)-v studiu této proveden zajímavý důkaz, že je-rový zákon, který platil v staročest. a platí s malými výjimkami v čest. dosud, rozšířiti jest i na jaz. polský; *Několik poznámek o nářečí lašském* (»Rozpr. filol.« věnované J. Gebauerovi, 1898); *Ke sporu československému v Těšinsku* (»Slov. Přehl.«, IV.) a některé příspěvky v Ottově Sl. Naučném. Studie jeho literárně-historické jsou většinou rázu srovnávacího. Náleží k nim referující práce: *Novější hypotese o původu písem slovanských* (»L. fil., XII.) a *Ještě jeden náhled o původu hláholice* (t.); úvaha o významu jihoslov. akademie (»Athen.«, 1887); *Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu*, publikace to jihoslov. textů z ruk. Šafaříkových v XXI., XXII. a XXIV. svazku »Starin« jihoslov. akademie; rozprava *Evangelium Nikodemovo v literaturách slovan-*

ských (»ČCM.«, 1890—91); knihy *Dvě povídky v literatuře české XV. stol.* (Praha, 1889) - otisk a rozbor stč. povídek o Griseldě a Bryzeldě, — *Drobné příspěvky literárně-historické* (t., 1891) — objasnění několika středověkých látek v literaturách slov. — a *Kronika o Bruncvikovi v ruské literatuře* (»Rozpravy« České akad., 1892) -otisk textu a studie o látce; pojednání *Zur Geschichte des Physiologus in den slavischen Literaturen* (»Arch. f. slav. Phil.«, XIV. — XV., XVIII.); *Román o Apollonovi Tyrském v literatuře české, polské a ruské* (»L. fil.«, XVI.); *Vita Adae et Evae in der altböhm. Literatur* (»Archiv f. slav. Phil.«, XVII.); *Die apokryphische Erzählung vom Tode Abrahams* (t., XVIII.); *Přehled jazykozpytných a palaeografických prací P. J. Šafařika* (»Listy fil.«, XXII.); *P. J. Šafařík a dějiny písemnictví slovanského* (»Č. Č. Hist.«, 1895); *A. S. Gribojedov* (»Naše Doba«, II.), výklad o pěstování jazykozpytu slov. a o studiu tradic a písní lidových v Čechách v době mezi l. 1848 až 1898 (»Památník č. akad.«, 1898) a zase příspěvky v Ottově Sl. Naučném. Ve folkloristice **P**. obrací hlavní pozornost k lidové literatuře. Sem patří jeho kriticko-bibliografické přehledy ve »Wisle«, II., »Živé Starině«, II. a »Zeitschr. für österr. Volkskunde«, I. sl.; rozborý jednotlivých pohádkových sbírek slovanských i cizích v »ČCM.«, 1895, v »Národop. Sborn. českoslov.«, v »Arch. f. slav. Phil.«, XVII., XIX., XXII. a v »Zeitschr. f. öst. Volksk.«, I. sl., v nichž kráčí v šlepějích prosulého něm. badatele Reinh. Köhlera a hledí obracet pozornost západoevropského světa učeného na tradice slovanské; monografie o jednotlivých látkách, jako: *Z legend o putování Ježíšově po zemi* (»ČCM.«, 1892); *Pohádkové studie* (»C. Lid.«, IV.); *Slavische Beiträge zur vergleichenden Märchenkunde* (»Zeitschrift für ost. Volkskunde«, I., III.); *My trzej bracia* (»Lud.«, II.); *Tatku, ach tylo tako gaské mi daj* (»Wista«, X.); *Rybář a zlatá rybka* (»Národop. Sb. českoslov.«, I.); *Doktor Wszyszkowicz* (»Wisla«, XI.); *Seit welcher Zeit werden die Greise nicht mehr getöet* (»Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde«, 1898); *Nachtrage zur Polyphemsage* (»Archiv f. Religionswissenschaft«, I.), řada prací v bulh. »Sborniku za narodni umotvorenija«, XV., XVI. — XVII., XVIII., *O zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích* (»Národop. Sb. č.«, VI.); a konečně výklad theoretického stanoviska o směru a významu folkloristických studií v obšírném článku *O srovnávacím studiu tradic lidových* (»Národopisný Sborn. českoslov.«, II.). **P**. rediguje »Národop. Sbornik českoslov.«, sv. VI. — VIII. (od roku 1900), a jest spoluvydavatelem »Věstníka slovanské filologie a starožitnosti«, v němž řídí část úvodní a oddily literárně-historický a národopisný.

Smt.

3) **P. Osvald**, vynikající architekt český, bratr před. (* 24. květ. 1859 v Enži u Lince). Vystudovav reálku r. 1878 vstoupil na vys. školu technickou v Praze a po absolvování v r. 1883 vstoupil do praxe k civ. inž. Achil. Wolfovi. Roku 1885 jmenován asistentem

pro pozemní stavitelství na německé technice v Praze a byl až do r. 1889 asistentem prof. Zitka. Projektovал společně se staveb. radou Ant. Wiehlem budovu *Prážské městské spořitelny* a samostatně navrhl a vedl stavby: *Zemské banky království Českého v Praze*; *Živnostenské banky pro Čechy a Moravu*; *Filiálky České eskomptní banky v Karlových Varech*; *Prážské městské pojišťovny* a mnoho jiných budov. Roku 1901 vyznamenán titulem c. k. stavebního rady.

4) **P. František**, přírodopisec čes. (* 1860 ve Brize u Králové Hradce), vystudovav gymnasium v Králové Hradci a filosofickou fakultu v Praze, stal se r. 1884 vychovatelem v Nasavrkách u Chrudimi. Roku 1886 byl povolán jakožto supplující učitel na české gymnasium do Olomouce. Roku 1902 stal se ředitelem čes. reálky tamtéž a byl jmenován okresním škol dozorcem pro české školy obecné městského okresu olomouckého. Kromě článků a pojednání v časopisech vydal o sobě spisy: *Etymologický slovníček latinského názvosloví přírodopisného* (Praha, 1883, 2 d.); *Pod drobnohledem*, prstonárodní vyklady přírodovědecké (Olomouc, 1888); *Cizopasně rostliny jevnosubné* (v programech olomouckého gymnasia z r. 1890 a 1891); *Rostlinopis pro nižší třídy škol středních* (Olomouc, 1896, 3. vyd. 1899); *Živočichopis pro nižší třídy škol středních* (t., 1897, 2. vyd. 1899); *Klíč k určování našich nejrozšířenějších rostlin jevnosubných* (t., 1898, 2. vyd. 1902). Největší dílo **P-kovo**, počténě Šetkovou cenou »Svato-boru« a podporou České akademie, jest *Názorná květena zemí koruny české*, obsahující přes 3000 původních vyobrazení (1899—1903).

Poliziano [-ciá-] **Angelo**, rod. jménem **Amrogini**, humanista a básník italský (* 14. čce 1454 v Monte-Pulciano v Toskáně-†24. září 1494 ve Florencii), přišel do Florencie jako chudý sirotek a upozornil na sebe na universitě svým neobyčejným nadáním filologickým; v 16. roce započal již překlad Iliady do dokonalých latinských hexametřů. Přijat do domu medicéjského, žil jako učenec a básník bezstarostně. Lorenzo svěřil mu vychování synů Piera a Giovanniho (potomního papeže Lva X.) a r. 1480 dostal učitelskou stolicí latinské a řecké literatury na universitě florencké. **P.** vynikl jako znamenitý kritik, filolog a latinský stilista své doby; nejdůležitější filologickou prací jsou jeho *Miscellanea* (1489). Za své činnosti universitní (1482 a sl.) složil čtyři delší latinské básně didaktické (*Manto*, *Rusticus*, *Ambra* a *Nutricia*), jež sebral pod jménem *Sylvae*; v podivuhodné formě pojí se tu umělecké citění s učeností literární, neboť jsou zároveň uměleckými i vědeckými úvodů v četbu Homéra, Vergilia, Hesioda a j. Z latinských elegií jeho jsou zvláště dvě dodnes slavné: na kytičku fialek a na smrt' mladé nevěsty, *Albiery degli Albizzi*. Stejná elegance a hravá snadnost vyznačuje i jeho *ódy* a *epigramy*. Nejlepší vydání jeho latinských děl vyšlo v Lyoně v l. 1536—46 (3 sv.). Dvorský

život, v němž žil, učinil z **P-na** také italského básníka. Při dvorské slavnosti v Mantově **P.** improvisoval jako 17letý jinoch svého *Orfea*, v němž dovedl spojití prvky antické, trecentistické i lidové v dokonalé dílo umělecké. Pověst o Orfeovi a Eurydice je tu vlita do středověké formy duchovních rappresentationi; pro její obsah mnozí pokládají ji za první drama světské. Lyrické partie, které byly při provozování zpívány, jsou zvláště umělecky ucelené. Vrcholu formálně dokonalosti dosáhl básník ve *Stanze per la giostra* (Florencie, 1494 a 1863), k nimž dalo podnět sedání r. 1475 ve Florencii konané, v němž zvířel Giuliano Medici. Báseň jest nedokončena a vypisuje obšírněji než sedání příběh lásky Giuliana ke krásné Simonettě mythologickým a allegoricko-rhetorickým způsobem. Lyrická drobnomalba řadí se k sobě volně a každá ottava jest obrazem pro sebe; melodičnost, lehkost a rozkošný tón vyznačují je především. V canzonettách, balladách a ríspetech spojil ku podivu tuto formálnou dokonlost s bezprostředností a názorností lidovou. »Prose volgari e poesie latine e greche« vydal Del Lango (Flor., 1867), »Le Stanze, L'Orfeo e le Rime« Carducci (t., 1863), otisk »Opere volgari« opatřil Casini (t., 1885). Srv. Mencken, *Historia vitae Angeli Politiani* (Lip., 1736); Mähly, *A. P.* (t., 1864). *Šld.*

Polizza [-ca], it., viz **Police**, str. 93 b.

Polizzi Generosa

[polici dženeróza], okr. město na Sicilii, kraj Cefalu, prov. Palermo, má 7280 obyv. (1891), dva kostely s cennými sovkulturami, bibliotéku (12.000 sv.), hrad, výrobu oleje a těstového zboží, vinařství a na blízku ložiska síry.

Poljakov: 1) **P. Samuil Solomono-vič**, železniční podnikatel (* 1837 — † 1888), pocházel z chudé rodiny židovské a nabyl ohromného bohatství, získav koncesse ke stavbě železnic. Tak podnikl stavbu železnice kursko-charkovské, charkovsko-azovské, kozlovo-voroněžsko-rostovské a j. R. 1867 založil v Jelci vzromou železniční školu, r. 1882 věnoval 200.000 rub. na společné noclehárny pro studenty university petrohradské (kolej Alexandra II.) a k jiným dobročinným účelům rozdal přes 2 miliony rublů.

2) **P. Ivan Semenovič**, přírodopyscec rus. (* 1847 — † 1887), vzdělal se na universitě petrohradské a byl kustodem zool. musea akademie nauk. Výzkumné práce své uveřejňoval v publikacích zeměpisné společnosti petrohradské. Vztahují se hlavně ke kraji oloněckému a vých. Sibiři. Všiml si též pečlivě anthropologie a ethnografie. O sobě vydal: *Otčet ob izslédovanijach na ostrově Sachaline i v Južno-Ussurijskom kraje* (Petrohr., 1884). Srv. nekrology v »Sibirskom Věstnikě« (1887), v »Istor. Věstnikě« (1887) a pojednání Pypinovo »Sibir i jeja izslédovanija« (»Věstnik Jevropy«, 1886).

Polje viz **Kras** str. 72 a.

Poljica (neur. plur., it. *Poglizza*), krajina na pomohi dalmatském na pohohi Mosoru

mezi osadou Stobrečem, východně od Spljetu, a dolním tokem Cetiny u Omiše (podrobnosti o hranicích viz u Jagice v úvodu k jeho vydání statutu Poljického (Mon. hist. jur. Slavorum meridionalium, díl IV., str. XXXV a sl.). Je to horská končina s vrcholky do 600 m u samého břehu mořského. Do r. 1807 tato »župa« čili »kneževina« (italsky *con tea*) neboli »provincia« tvořila zvláštní obec šlechtickou, která se podobala šlechtické župě turopljické v severním Chorvatsku nebo šlechtické obci Paštrovičův v Boce Kotorské. Hlavního hradu nebo města nebylo. Rozdělena byla na 12, později i více vesnic (*sela* čili *katuni*); osady tyto mají nyní 1376 domův asi s 9200 obyv. V obci vládli šlechtici (*plemići*), rozdělení na tři »plemena« čili »bratrstva«: Tšemiri, Limiči, Kremeničani (sr. Klavec v »Radu« 130, str. 79—81). Jinak šlechtické rodiny dělily se na dvě třídy: »vlastela« čili »gospoda ugarska« (s právy od králův uhersko-chorvatských) byli počtem nečetní; druhá třída byli velice četní »didići« čili »gospoda bosanska«. Všecky úřady obsazovány toliko na jeden rok. V čele byl »veliký knež« (*conte grande*) z »vlastel«, vedle něho »veliký vojvoda« z »didičův« a tři soudci, každý z jednoho »plemene«. Hlavní »zborišče«, na kterém obec (zbor) konala svá shromáždění, bylo místo »pod Gradcem« u vsi řečené Gat, pole bez budov, s velikými kameny jakožto sedadly, pod vrchem s kostelíkem sv. Jiří (353 m), patrona obce poljické. Četné bylo duchovenstvo, s vikářem arcibiskupa spljetského v čele; užívalo církevních knih hlaholských. Sedláci a pastýři žili na půdě šlechtý, která arci zevně od lidu selského málo se lišila. — Župani poljičtí jmenují se ještě za doby národních králův chorvatských v listinách XI. stol., ves Tugari je zmíněna dokonce již v jedné listině chorvatského knížete Trpimira z r. 852. Později nalézáme v Omiši a v F-cích četný rod Kačićův, kteří často měli sváry se sousedními Spljetany. Od konce XIII. stol. P. byla pod vrchností mocných Šubičův. Za bojů krále Sigmunda Lucemburského s Anjouovci o trůn uherský zmocnil se těchto krajin (po r. 1386) bosenský král Tvrdko I. Po něm panství zde vykonával bosenský veliký vojvoda Hrvoje, od r. 1403 »vévoda spljetský«. Po pádu Hrvoje následoval zde Ivaniš Nelipić, »knež« cetinský a omišský, který s Poljičany znepokojoval Spljet, ale po trvalém obsazení tohoto města od Benátčanů r. 1420 sevřen byl mezi územím republiky sv. Marka a bosenským králem Tvrdkem II., kteří r. 1424 proti němu se spojili. Benátčané usilovali o panství nad horami Poljičanův (*montanea Polizanorum*). Po smrti Ivanišové Omiš a P-ce obsadil r. 1440 bosenský vévoda Stjepan Vukčić, synovec mocného Sandalja. Brzo se srazil s Benátčany a ti mu r. 1444 odňali Omiš i P-ce. Poljičanům při tom potvrzena značná práva. Obrat nastal, když Turci opanovali přímořské Chorvatsko. Pád Klisu (1537) měl za následek, že P. přišla pod

vrchní moc tureckou, podobně jako pomorí mezi Cetinou a Neretvou. Mnoho Poljičanův vystěhovalo se do Spljetu, Omiše a na ostrovy. Za války Kandjijské (1645—69) Poljičané udatně bojovali na straně Benátčanův, ale v míru je Turci republice ponechati nechtěli; arci obnovené panství turecké zůstalo velice povrchní, až za následující války (1683—99) vzalo úplně za své. Privilegia P-ic potvrzena po pádu republiky Benátské (1797) od vlády rakouské a ponechána prozatím i od Francouzův. Ale francouzská provinciální správa strojila se již r. 1806 k úplnému zrušení místních výsad, což v P-cích způsobilo velikou nespokojenost. V zimě 1806—07 ruské loďstvo pod admirálem Seňavinem obsadilo část ostrovův před Spljetem. V létě 1807 vypuklo v P-cích povstání proti Francouzům, podporované od Rusův, ale od vojsk francouzských rychle dvěma bitvami potlačeno. Proklamacemi maršálka Marmonta a proveditorem Dandola od čna 1807 zrušena pak všechna privilegia P-ic. Území poljické rozděleno na tři kusy, připadající na Spljet, Sinj a Omiš; 15 vůdcův, kteří arci v čas uprchli, odsouzeno k smrti, domy jejich zbořeny, jmění konfiskováno a všechno obyvatelstvo odzbrojeno. Poslední veliký knez Ivan Čović se byl v čas uchránil na ruské lodi i zemřel v Petrohradě. Pád francouzského panství nevedl k žádnému obnovení výsad poljických. *KJk.*

Poljický statut, jedna z nejznámějších zákonodárných památek slovanského práva, jest sbírka právních norem, jež platily v t. zv. Poljících, osadách dalmatského pobřeží jižně od Spljetu. Jak již název »statut« ukazuje, jest uvedená památka právem zákonným, právem totiž, jež vzniklo způsobem zákonodárným. Bylat' nejstarší redakce P-kého S-u přijata jakožto zákon na s n ě m ě (*zbor, kupan zbor, okup, congregatio*) všech osad Poljických r. 1444. Bylo by však mýlkou domnívatí se, že statut ten obsahoval původně nějaké právo nové. Naopak z nescetných ustanovení jeho jest viděti, že sepsáno bylo pouze staré právo obyčejové, jež v něm často nazývá se »starým zákonem«. Prvá redakce zákona byla asi krátká. Seznáváme to že stilisce jednotlivých článků, tak jak jsou obsaženy v redakcích pozdějších. Článek 23 b (podle vyd. Jag.) na př. začíná slovem: »Konečně...« a podobně čl. 85 slovy: »Konečně a v závěrku...«, jako by dotčené články byly již zakončením statutu, a přece po nich následuje mnoho ustanovení dalších. V četných člancích mimo to uvádí se výslovně, kterého roku a dne Poljičané shromáždění na sněmě (*svi kupno, svi jedinno*) přijali nová ustanovení. Uvádějí se na př. léta 1476, 1482, 1485, 1576, 1605, 1623, 1655 a j. Zhusta se činí zmínka o tom, jaké normy platily dříve (»u pridne dni«, t. j. za dřívějších časů), jaký byl »starý zákon«, a hned se dodává: »ale nyní Poljičané přijali zákon mímější...« a p. Na jednotlivých místech se poznamenává, »že není možno (v zákoně)

vyjmenovati všechny případy«, a zůstává se soudcům, aby postupovali podle analogie. Hlavou osad Poljických byl knez, který měl třikrát do roka obcházeti osady Poljické a konati soud společně se třemi soudci, volenými vždy na rok ode tří plemen: Tišemírů, Limičův a Kremenčanů. Kromě toho Poljičané volili soudní přisedlíci (*romici*), a to z vlastelů (šlechty), z didičů (svobodníkův, kteří se domohli postavení nižší šlechty), a rovněž tři prokurátory (*prokatauri*), kteří byli jednak právními zástupci stran, jednak veřejnými žalobci. Od r. 1485 Poljičané měli i zvláštního kancléře (*kanciliri*), který vyhotovoval rozsudky a podobné důležité listiny. Funkce pomocných soudních orgánů vykonávali přistavové, zřízení hlavně k tomu, aby konali pihony (*pozovi*) a pod. funkce soudní. Z pokut a soudních poplatků náležel přistavům desátek. Úřední platy stanoveny jsou sice v P-kém S-ě in natura, avšak připouští se jejich záměna na peníze. Knezi ustanovuje se na př. za každou úřední cestu po zemi 30 beranů, za rok tedy 90 beranův. Přistavu obecnímu, který berany pro kneze sbíral, náleželi za tuto práci 3 berani. Kancléři platilo se ročně 20 beranův, resp. peněžné relutum 39 bolančí (balanci) za každého berana. Sněm byl nejen sborem zákonodárným a správním, nýbrž i soudním. Z usnesení jeho připouštěla se však appellatione ke knezi, »kad ide« (čl. 64), t. j. když obcházel se soudci po Poljících. Spory týkající se nemovitosti (*plemščin*) náležely výhradně před soud knezův (čl. 63 a, »kada knez gre oko gore«). Sedláci (*kmetiči*) zalováni byli před vrchností, a nechtěla-li tato učiniti žalobci po právu, před sněmem (článek 66). — P s obsahuje bohatá ustanovení hlavně z práva civilního, trestního a soudního řízení. Co se týče práva civilního, důležitý jsou zvláště normy týkající se nemovitosti. V právě trestním připouštějí se velmi kruté tresty, jako na př. upalení. Na těžké zmrzačení ustanovuje se větší pokuta než na zabítí (čl. 35 b, »jere je gori i teži čoviku zao život nego smrt«). Msta krevní uznává se v P-kém S-ě za právní ústav (čl. 36 e), »za krv pridnu imaju Polica stati«. V právě civilním zapovídá se však svépomoc (*samoseg*) a každý se odkazuje na cestu právní. I co se týče jazyka, P s. jest velmi zajímavá památka právní. Psán jest čekavštinou, v níž se vyskytuje dosti slov italských (*ašašinstvo, stímati, posidovati, vruštati*). *dlc.*

Polk (pók): 1) P. J a m e s K n o x, prezident Spoj. Obcí sev.-amer. (* 1795 — † 1849 v Nashville). Byl syn irského přistěhovalce, vzdělal se v Nashville na advokáta a usadil se r. 1820 v Columbiu. R. 1823 stal se členem zákonodárného sboru Sev. Karoliny a dvě léta potom zvolen členem kongressu. Tam byl po 14 let vynikajícím stoupencem strany demokratické, r. 1835 zvolen předsedou kongressu a r. 1839 guvernérem Tennessee. Na konventu strany demokratické v Baltimore jmenován kandidátem presidentství Spoj.

Obcí a zvolen 11. presidentem v listop. 1844. Úřad svůj nastoupil 4. břez. 1845. Za jeho vlády skončena válka mexická, kterou Spoj. Obce získaly bohatou Kalifornii a Nové Mexiko. P. zemřel krátce po odstoupení se svého úřadu. Srv. Chase, *History of the administration of J. K. P.* (New York, 1850); Jenkins, *Life of J. K. P.* (Auburn, 1850).

2) P. L e o n i d a s, biskup a generál amer. (* 1806 — † 1864). Vstoupil původně do vojska, ale věnoval se pak stavu duchovnímu a stal se konečně biskupem v Louisianě (1841). Ve sporu států severních a jižních byl rozhodným stoupencem těchto, a když vypukla válka, vstoupil do jejich vojska jako generál-major. Vyznamenal se zejména v bitvách u Shilohu, Murfreesborough (1862) a Chickamauga (1863) a zemřel na ránu, kterou utrpěl blíž Marietty.

●●**Polka**, český tanec kolový ve 2/4 pohybu, zdomácnělý nyní v celém světě. Vymyslila jej služka Anna Slezáková po r. 1830 v Labské Týnici k nápěvu »Strýček Nimra koupil šimla« (Erben, náp. 613, Malátův Čes. národ. poklad IV) a dala mu jméno »nimra« čili »maděra«. Hudbu podle nápěvu upravil učitel Josef Neruda, načež nový tanec záhy rozšířil se po celých Čechách. V Praze objevil se r. 1835 a zde překřtěn jménem »půlka« (podle rhythm), jež později přeměněno ve jméno p. První tiskem vydanou p-ku složil Fr. Hilmar, učitel v Kopidlně. Původní nápěv p-ky byla melodie o 8 taktech; později p. byla rozšířena na dvě části o 8 nebo 16 taktůch a konečně přidáno trio, jež mívá s vlastní p-kou stejnou úpravu. Jako skladba klavírní p. jest oblíbená jak v hudbě salonní, tak koncertní. B. Smetana nejen zanechal mistrné skladby klavírní, jež idealisují transkripci p-ku, ale používal jí výslovně nebo vzdáleně v dramatických výtvorech jakožto zvláštnost českosti. Nejcharakterističtější ukázkou p-ky jako tance lidového podává jeho »Hubička« b

Polke, ves ve Slezsku, hejtm. Frývaldov, okr. Vidnava, fara a pš. Setzdorf; 35 d., 206 ob. n. (1890)

Polkendorf (čes. *Bolkov*). ves v Čechách, hejtm. Vrchlabí, okr. Hostinné, fara a pš. Heřm. Sejfy; 66 d., 367 ob. n. (1890), 1tř. šk., mlýn.

Polko E l i s e, rozená V o g l o v á, spisovatelka německá (* 1822 ve Wackerbartsruhe u Drážďan — † 1899 v Mnichově). Oddala se s počátků umění hudebnímu, studovala v Berlíně a v Paříži u Garciovy a vystupovala jako zpěvačka ve Frankfurtě n. M., vynikajíc zvláště jako Pamina a Zerlina v operách Mozartových. Provdavši se za železn. inženýra P-ka odstoupila od divadla a žila dlouho v Mindenu, zabývajíc se na dále spisovatelstvím. Od r. 1881 žila v Deutz nad Rýnem, pak, ovdověvši r. 1887, v Hannoveru, ve Wiesbadenu, ve Frankfurtě n. M. a v Mnichově. Počala psáti povídky ze života hudebního, později romány ze života uměleckého vůbec. Ze spisů jejich uvádíme: *Musikalische*

Märchen, Phantasien und Skizzen (Lip., 1852 až 1872, 3 řady); román *Ein Frauenleben* (t., 1854, 2 sv.); *Faustina Hasse* (4. vyd. t., 1895); *Alte Herren* (Hannov., 1866), ličení to předchůdců Bachových; *Erinnerungen an Felix Mendelssohn-Bartholdy* (Lip., 1868); *Niccolo Paganini und die Geigenbauer* (t., 1876); *Unsere Musikklassiker* (t., 1880); *Künstlermärchen* (t., 1879); pak řadu novell: *Neue Novellen* (t., 1861—79, 18 sv.); *Gesammelte Novellen* (Wiesb., 1890). Z četných děl pro mládež uvádíme: oblíbenou knížku *Unsere Pilgerfahrt von der Kinderstube bis zum eigenen Herd* (10. vyd. Lip., 1894); *Unsere Kinder* (Stutg., 1893); *Klingende Geschichten* (t., 1894); *Bedeutende Menschen, Porträtskizzen, Lebenserinnerungen* (Lip., 1895).

Polkovice, ves na Moravě, hejtm. Přerov, okr. a pš. Kojetín, fara Klenovice; 124 d., 638 ob. č. (1890), 2ř. šk.

Polkvice (*Polkwitz*), město v Prus. Slezsku, v kraji hlohovském, ve vlád. obv. lehnickém, má 1650 obyv. (1900), okr. soud, kat. a ev. kostel, sirotčinec, útulnu pro zpustlou mládež, dva parní mlýny.

Polla (staré *Forum Popilio*), okr. město v Itálii na ř. Negro a při žel. trati Sicignano Castrociro, kraj Sala Consilina, prov. Salerno, má 6616 obyv. (1891); gymnasium, výroba oleje a vinařství. R. 1857 zpusťeno zeměměřením.

Pollajuolo: 1) P. Antonio di Jacopo Benci, řečený del P., zlatník, medailleur, malíř a sochař italský (*1429 ve Florencii — †1498). Otec jeho byl drůbežníkem (odtud příjmi P.). Syn vyučil se zlatnictví v dílně Bartolucciově a jal se pak zlatničtí na svůj vrub. Vděk nadání dostalo se mu významných objednávek: kupectvo objednalo totiž od něho basrelief *Narození Páně* a přilbu, na níž měl provést hold signorie vévodovi urbinskému na památku dobytí Voltery. I s emailem pracoval P. a zasloužil se o pokrok prací tohoto odvětví. Jako malíř P. navázal na Mantegna a sledoval jeho plasticnost významně sochařskou i klassický klid jeho draperií. *Patero Ctosti* pro obchodní soud florencký je přímým pendantem Mantegnovy personifikace věd pro knihovnu urbinskou. K podnětu Mantegnovu sáhl též k technice rytecké a tu je zvláště charakteristický jeho *Boj nahých* (museum South-Kensingtonské), jenž ukazuje již volbu předmětu i provedením hluboká anatomická studia P-va a jeho techniku kovolijskou: vše stilisováno tu rázem kovově tvrdým. I pro své obrazy obíral si látky, kde by mohl zachytiti bojující těla, napjaté údy. Tak zobrazil dvakrát sv. *Šebestiána*, první postavu světce samotnou (galerie Pitti), po druhém světce a kol něho lučistníky katany (nár. galerie londýnská; obraz vznikl r. 1475). Proto i Heraklés jej upoutal. P. zobrazil reka v řadě dekorativních maleb v Palazzo di Venezia a na dvojici obrázků v Uffiziích (*Heraklés rdousí Antaia a Hydru*). I *Apollina a Dafnu* z tohoto zájmu zobrazil. Že i zvířecí tělo studoval, svědčí mnichovská skizza náhrobku jízdného, jež dlouho Lio-

nardovi byla přičítána. Jako sochař P. provedl výborné práce; posloupnosti jejich vzniku dohádnouti se již nemůžeme. Jistě jemu jest přičísti: *Heraklea, an rdousí Kaka* (v museu florenckém) a *Mladého válečníka* tamže. K účasti v soutěži na jízdeckou sochu *Franceska Sforzy* (před r. 1483) vztahuje se vzpomenutý již náčrt mnichovský. Za pobytu v Římě (od r. 1489) P. ulil *náhrobek Sixta IV.* (dokonč. r. 1493) a *mausoleum Innocence VIII.* (dokonáno r. 1498) pro chrám petrský. Roku 1496 P. navštívil ještě Florencii, by dodělal sakristii u Santo Spirito, k níž plány prý narýsoval Giuliano da San Gallo. Zemřel v Římě a pochován v chrámě sv. Petra v okovech; tu vedle bratrova pomníku postaven i jemu náhrobek vyzdobený jeho poprsím.

2) P. Pietro, malíř ital. (*1443 ve Florencii — †1496 v Římě). Byl žákem malíře Andrea del Castagno a bratrovým. V nejstarší dochované práci, *Koronování Panny Marie* (1483), jest ještě pod vlivem onoho, bezohledně drsný, selský silný. Ale ideálem prací jeho stává se Hugo van der Goes, jehož vliv ve Florencii počal zároveň s bytíem Mantegnovým v tomto městě. Voustatý muž na P-ově obraze *Tři světci* v Uffiziích je přímo přejet s oltářního obrazu Goesova v hospitálu u Santa Maria Nuova. Koloristický vliv téhož vzoru jeví i *Zvěstování P. Marie* (v galerii berlínské). Nejosobitěji jeví se nám P. v pracích, kde něhu Verrochiovu a grácií Goesovu stupňuje v změkčilost. Ač jen o čtrnáct roků mladší bratra Antonia, jest Pietro od něho zcela odlišný, zjev úpadkový. Dokladem může býti *David* galerie berlínské i *Tobiáš* londýnského musea.

3) Simone di Tommaso d'Antonio del P., řečený Cronaca, viz Cronaca.

Pollak Leopold, malíř (*1806 v Loděnicích v Čechách — †1880 v Římě). Vyšel z rodiny židovské, vzdělal se na akademii pražské za ředitelování Berglerova, ve Vidni, kde zvl. spolužák J. Dannhauser se mu stal vzorem, a v Římě; tu se usadil r. 1831 trvale a dosáhl r. 1853 římského občanství. Zušlechťoval a idealisoval línií, osvětlením, barvou, krojem ciocary (obyv. Campagné římské od *ciocia*, opanky) a albánské vesničany.

Pollau viz Palava.

Pollensa, Pollenza (staré *Pollentia*), přístavní město na špan. ostrově Mallorce nedaleko zálivu t. jm. (Puerto de Pollenza n. Puerto Menor), prov. Baleares; má 9190 obyv. (1891), krásný jesuitský kostel; soukenictví, obchod s vínem, olejem a již. ovocem.

Pollentia [-cia]: 1) P., za starověku řím. municipium v Ligurii na fece Tanaru, kde r. 403 po Kr. Stilicho zvítězil nad Alarichem. Trosky města (amfítheatr, divadlo, chrám) jsou u dnešního poutnického místa Pollenzo.

2) P. viz Pollensa.

Pollenzo viz Pollentia 1).

Pollerskirchen viz Úsobí.

P ollet (-lé), předměstí frc. města Dieppe

Pollicitatio [-cio] jest jednostraný slib, jímž zavazuje se někdo k určitému plnění. **P.** obvykle nezákládala právního závazku ke splnění slibu; výjimkou právo římské uznalo **p.** za závaznou, byla-li učiněna ve prospěch některého božstva (*votum*) anebo ve prospěch městské obce, v případě tomto však jen, byl-li učiněn slib z dobrého důvodu, *ob iustam causam*, anebo bylo-li se splněním jeho již započato. Sem náleží též veřejné vyhlášení, jímž příslibuje se něco osobě individuálně neurčitě za provedení jistého výkonu. V právě obecném vyhláška byla uznána většinou právníků za závaznou pro případ, že někdo jednáni ve vyhláškou uvedené před jejím odvoláním skutečně vykonal anebo všechny přípravy k němu již provedl. J. V.

Polliken viz Polikno 2).

Pollinarium, brylka, viz Orchideae a Pyl.

Pollinken viz Polinka.

Pollinodium, bot., viz Ascomycety str. 834 b.

Pollio viz Asinius 1).

z **Pöllnitz** Karel Ludvík, svob. pán, dobrodruh a spisovatel memoirů (*1692 v Isumu v Geldrech — †1775 v Berlíně). Byl vnuk ministra a generálmajora Gerharda Bernarda z P. (†1679). Proděláv výpravu do Flander (1708) a jmenován byv komorním slechticem, oddal se životu dobrodružnému. Sloužil Rakousku, státu Církevnickému a Španělsku; pevného postavení nedosáhl nikde, až si jej Bedřich II. zvolil předčítatelem (1740). Na konci života byl ředitelem divadelním. Jako zaměstnání měnil i víru: ke katolictví přestoupil třikrát, k reformované církvi dvakrát. Z memoirových spisů **P.**-ových zaslouhují zmínky vtipné, jemně upozorované, ale nespolehlivé *Mémoires* (Lutich, 1734, 3 sv.); *Nouveaux mémoires* (Amsterdam, 1737, 2 sv.); posmrtné dílo *Mémoires pour servir à l'histoire des quatre derniers souverains de la maison de Brandebourg* (Berl., 1791, 2 sv.); *État abrégé de la cour de Saxe sous le regne d'Auguste III* (Frankf., 1734); *Histoire necre de la duchesse d'Hanovre, épouse de George I, roi de Bretagne* (Lond., 1732) a anonymně vydaný spis *La Saxe galante* (Amsterd., 1734), jež mu někteří upírají. Srv. Droysen, Zur Geschichte Friedrichs I. und Friedrichs Wilhelms I (»Preussische Politik«, 4. díl, 4. odd., Lip., 1870) a P. v. Pöllnitz, Stammtafeln der Familie von P. (Berl., 1894).

Pollock George (*1786 — †1872), baronet, polní maršál. Studoval na vojenské akademii ve Woolwichi, potom odebral se do Indie (1803). Tam postupoval v hodnostech a účastnil se r. 1824–30 první války s Barmou; r. 1838 stal se brigádním generálem, r. 1841–42 vynikal ve válce s Afgánistánem. Roku 1871 stal se polním maršálkem.

Pollockshaws [polokšas], město ve Skotsku, 5 km od Glasgowa, hrabství Renfrew, stanice žel. dráhy; 10.405 obyv. (1891), sle-

várna železa, prádelna, papírna, bělidla, tkani hedvábných a bavln. látek.

Pollak Robert, básník angl. (*1798 v North Moorhouse, Renfrewshire — †1827 v Southamptonu), syn malého farmáře, nabyl jen základního vzdělání, které si namáhavě doplnil. Dosáhl akademických stupňů na universitě glaskowské, studoval teologii, ale pro slabé zdraví vzdal se úřadu duchovního. Vedle menších básní a novell napsal *The course of time* (Edinburk, 1827), která se dočkala na 80 vydání. — Srv. David P., Life of Robert P. (Lond., 1842). *Šld.*

Pollom viz Polomy 2).

Poll-tax (polteks), angl., »daň z hlavy«, v Anglii označení seznamů voličských k volbám do parlamentu, pak i volba sama.

Polluce (z lat.) je samovolný výtok semene, nastávající občasně u pohlavně dospělých, ale zdržlivých jinochův a mužů, nejčastěji ve spánku a zvláště k ránu, jsa tu provázen obvyklej vlnými sny a ztopořením pyje. Vyskytuje-li se **p.** za takových okolností a nikoli častěji než 1–2krát za měsíc, možno ji pokládati za zjev nezávadný, fyziologický, vyvolaný hromaděním semene v míšcích semenných, umístěných na zadní ploše měchýře močového. Odtud odstraňuje se sice nahromaděné semeno nenápadným způsobem častěji, na př. následkem značnějšího smrštění svalstva při močení a zvláště při násilnější stolici, aniž to celkovému stavu člověka vadí. Častá pak příčina **p.** bývá, že za spánku a zejména k ránu tlačivá značněji naplněný měchýř nebo konečník na míšky semenní, čímž vyvolává jejich vyprazdňování a skoro vždy zároveň i **p.-ci**. Častější vyskytování **p.-ci** může býti následkem dobrého bydla při nedostatečném namáhání tělesném, prodlouženého spaní v postelích přílišně zahrívajících s místním drážděním plodidel, bujně, oplzlé fantasie následkem nevhodné četby nebo špatné společnosti a pod. Osvědčenými prostředky proti tomuto zlu jsou řádně upravený způsob života: střídme požívání pokrmů i nápojů neдрáždživých, tudíž nekořeněných a nealkoholických (po případě i mléčná dieta), časné večerění, řádný tělocvik, po případě sport, časné vstávání s postele, studené omývání a lázně, vůbec všemožné otužování těla a zaměstnávání ducha vážnějšími myšlenkami. **P.** vůbec časté a vyskytující se i za dne mohou býti příznakem vážné rozrušené soustavy nervové a vyžadují pečlivého vyšetření i ošetřování a svědomitého lékaře odborného. Před hojnou, dryáčnickou literaturou, zdánlivě odbornou, nutno co nejdůrazněji varovati.

Pollutschen viz Poloučany.

Pollux, nerost krychlově krystallující, čirý, vzácně nalezený na Elbě a u Hebronu v sev.-amer. státě Maine, památný jako jediná sloučenina přirozená s caesiumem jako součásti podstatnou; jest totiž křemičitan hlinitocaesnatý o složení $H_2Cs_4Al_4Si_9O_{27}$. *Fr.Sl.k.*

Pollux: 1) P. (Polydeukés) viz Dioskurové.

2) P. (Polydeukés) Julius, grammatik a sofista, rhétor řecký. Žil kol r. 180 po Kr. a pocházel z města Naukratis v Egyptě. Byv učitelem císaře Commoda, obdržel jeho přízni učitelskou stolicí sofistiky v Athénách, kdež působil až do své smrti, jež ho stihla v 58. roce věku. Byl pracovník pilný, avšak nadání malého. Suidas vypočítává řadu jeho spisů; nám se zachovalo dílo *Ἄνομοισαχόν* v 10 knihách. Jest to slovník, v němž P. chtěl podati seznam attických názvů pro jednotlivé předměty; neuspořádal ho podle abecedy, nýbrž podle předmětů, jejichž jednotlivé kategorie seřadil podle knih. Nejzajímavější jest kniha 4. O vědách a uměních, o divadle, maskách a hudebních nástrojích a kniha 8. o úřadech a soudech attických. Jmen sám nesbíral, ani dokladů nepodává; užil pramenů různých a nestejných (tak spisu *Ἄνομοισαχόν* Gorgiova, lexikálních prací Didymových, Tryfónových, Pamfilových atd.). Ale byt' i nebylo dílo to kritické a ve všech částech s řádnou znalostí věci psáno, přece má velikou cenu pro seznání řeči a starožitnosti řeckých. Často o něm pojednáváno (Rohde, Stointin, R. Michaelis, Ed. Zarncke). Z vydání zasluhuji zmínky: Dindorfovo (Lip., 1824, 5 sv.), Beckerovo (Berlín, 1846); nejnověji pak vydal dílo to Erich Bethe (Lip., 1901, I. d.). Vva.

Pölna viz Podmýleky.

Polná: 1) P., okr. město v Čechách, hejtm. Něm. Brod, leží 480 m n. m. a má 565 d. a 5002 ob. č. a 11 n. (1900). P. přísluší k diecési královéhradecké a krajským soudem k Hoře Kutné. Je sídlem vikariátu a děkanství, dále je tu okresní soud, berní úřad, notářství, pošta, telegraf, stan. finanční strážce, stanoviště četnické, cejchovní úřad, hlavní sklad tabáku i soli; okr. zastupitelství, okr. záložna hospodářská, okr. stravovna, čtyři živnostenská společenstva; záložna, spořitelna, lékárna, droguerie, knihtiskárna, dva pivovary (městský a panský), tři mlýny. Obyvatelstvo žíví se hlavně rolnictvím a pěstuje nejvíce zemědělství. Jsou v P-ně dvě velké továrny na škrob bramborový (v nich též výroba dextransu) a tři menší, v nichž všech vyrobí se ročně přes 150 vagonů škrobu, a dvě továrny obuvnické, jež vyvážejí obuv hlavně do Vídně. Z řemesel je v popředí strojnictví, hlavně výrobou strojů pro škrobárny. Tři cihelny. — P. skládá se z 5 čtvrtí: Města (část' jeho sluje Velký Pátek, Malý Pátek, Kandie), Horního města (část' Žabokřty, Pod horou, V úvoze), Dolního města (část' Kocimberk, Pod Kalvarií), Katerínova a Židovského města. Samoty: Lísek, Cihelna, Ovčín, Podleský mlýn, Borský mlýn, pohodna. R. 1897 zřízeny městské jatky a tržiště. P. má tři náměstí, 4 kostely kat. a synagogu. Děkanýský kostel Nanebevzetí P. M. na náměstí, poslední restaurovaný v l. 1890—1901, náleží svojí vnitřní nádherou a uměleckým provedením k nejkrásnějším kostelům v Čechách; gotický kostel sv. Kateríny na kopci nad městem pochází ze století XI., gotický kostel sv. Anny (kaple špi-

tálská) na náměstí Sozimově vystavěn byl r. 1447 zemanem polenským Janem Sozimou z Rouchova, renaissanční kostel sv. Barbory na severu města vystavěn byl v l. 1720—25; hřbitov, zal. r. 1700, byl r. 1893 rozšířen. Na náměstí stojí sousoší nejsv. Trojice, zhotovené sochařem polenským V. Morávkem r. 1750 nákladem Petra Floriána. Roku 1882 vystavěna a otevřena měšťanská škola chlapecká, r. 1890 měšť. dívčí, k níž pod jednu správu přivtělena r. 1899 obec. dívčí. Večerní vyučování pro učně bylo již v l. 1866—68, r. 1882 otevřena průmyslová škola pokračovací a r. 1897 hospodářská škola pokrač. — Městské museum otevřeno r. 1900; nejcnější věcí v něm je veliký pergamenový antifonář (majetek děk. kostela), jenž je dvoudílný, pochází z r. 1414 a je psán písmem starogotickým. — Z humanních ústavů nejstarší je špitál městský, zal. r. 1447 Sozimou a jeho chotí Katerínou z Močovic. Určen byl pro 12 chudých a starých měšťanův polenských (6 mužů a 6 žen). Nadáním jeho mimo hotové peníze (130.268 K r. 1901) je »špitálský les« ve výměře 134.705 ha; poněvadž nadání špitálu vzrostlo, dostává t. zv. »špitálskou porci« (40 h denně) ještě 22 chudých osob, bydlících v domech soukromých. Špitál panský, založ. r. 1689 knížetem Ferdinandem z Dietrichšteina pro 6 (nyní 10) starých chudých mužů panství polenského, přibyslavského a krucemburského. — »Varhánkův ústav« pro městské sirotky zal. r. 1884 K. Varhánkem. — Městský chorobinec ukoupen r. 1867 a okresní nemoc. pokladna zal. r. 1889. Pokladna městských chudých má r. 1901 zákl. jistinu 42.754 K.

Městský znak (vyobr. č. 3249), poslední kardinálem Dietrichšteinem povolený, jest: v modrém štítě dvě věže čtverhrané, dolespojené stříbrnou klenutou branou s vytaženou mříží padací. Věže mají v hořejšku po jednom román. okněprůčelním a na sedlových střeších barvy červené po dvou zlatých makovicích. Dole u brány štít stříbrný s dvěma dubovými ostrvemi šikmo přeloženými a se zlatým kápem uprostřed (znak Ptáčků z Pirkšteina a Ronova). Nad branou znak Viktorina z Kunštátu jakožto knížete minstrberského: štít s knížecí korunou a s pěti štítky, z nichž dva s dva úhlopříčnou ležící jsou stejné (jedny s červenými a žlutými pruhy šikmými, druhé s černými v pravo hledícími orly, na jejichž prsou stříbrný půlměsíc) a pátý štítek menší předešlých je uprostřed nich, rodinný to štítek pánův z Kunštátu. Na levé věži je znak

Č. 3249. Znak města Polná.

žejdlický (štít stříbrný s třemi kapry) a na pravé znak dietrichšteinský (štít šikmo rozdělený, nahoře zlatý, dole červený, na něm dva vlnašské nožky). — **Dějiny.** První historickou zprávu nalézáme o Janu z Polné, kterýž sídlil na hradě P-né asi v l. 1220—60. Po pánech z Polné stal se kol r. 1320 vlastníkem P-né Jindřich z Lipého a po něm jeho synové. R. 1356 uvádějí se již vlastníky P-né páni ze Sloupna či Pirkšteina, blízcí příbuzní předešlých. Poslední člen rodu tohoto, Hynce Ptáček z Pirkšteina, který ku P-né přikoupil Přibyslav a Ronov, zemřel r. 1444 a dědičkou stala se dcera jeho Zofie, jež r. 1463 provdala se za Viktorina z Kunštátu, syna krále Jiříka z Poděbrad. Dne 16. led. 1468 koupil P-nou Burian Trčka z Lipy za 10.500 kop gr. pr. s podmínkou, aby v téže ceně Viktorinovi neb jeho rodu zase opět postoupena byla, což se stalo po smrti Trčkové ještě t. r. Dne 8. říj. 1468 kol 10. hod. več. úskokem se zmocnil hradu Jan, syn Zdeňka Konopištského ze Šternberka, načež druhého dne přijel z Jihlavy otec jeho Zdeněk, aby se přesvědčil, jak se zdářila synovi lest, a aby se P-né ujal. Teprv koncem r. 1479 P. byla vrácena Viktorinovi, kterýž jsa v peněžní tísní, prodal ji dne 7. říj. 1486 za 18.000 uher. zl. Janu Zajimáci Bočkovi z Kunštátu, jenž zemřel r. 1504. Již za jeho života vykonával vládu nad panstvím P-nou syn jeho Hynce, kterýž ji 14. pros. 1515 prodal za 10.800 kop gr. pr. Mikolášovi Trčkoví z Lipy a na Lipnici. Tento zemřel již 2. dub. 1516, postoupiv zboží své bratru svému Burianovi a synu jeho Janovi, jenž 18. říj. 1538 prodal P-nou (též Přibyslav a pustý již tehdy hrad Ronov) Karlu z Valdšteina a na Hrubé Skále a jeho choti Elišce z Postupic za 25.250 kop gr. pr. Valdštein zemřel r. 1543, zanechav panství P-nou manželce a jediné dceři své nezletilé Kateřině Tato dosáhnuvši 18. roku, provdala se r. 1553 za i Zachariáše z Hradce (Jindřichova), mladšího syna Adama z Hradce, čímž P. přešla v majetek mocných pánů z Hradce. Zachariáš zemřel roku 1586, odkázav P-nou své choti Anně ze Šlejnic a své dceři Kateřině, od nichž statek jejich získal bratrovce Zachariáše a poručník jeho dcery Adam II. z Hradce, jehož syn Jáchym Ondřej, poslední mužský potomek rodu svého, prodal P-nou 3. list. 1597 za 119.000 kop míš. Hartvíkovi Žejdlíkovi ze Schönfeldu. Po jeho smrti r. 1603 vládli na P-né jeho synové Jan a Jindřich (tento sídlil v Přibyslavi) a po nich bratr jejich Rudolf, jenž účastnil se r. 1620 odboje proti kr. Ferdinandovi, jsa hejtmanem ve vojsku stavovském. Trestem P. mu konfiskována a postoupena král. fiskem r. 1623 knížeti kardinálovi z Dietrichšteina, biskupu olomouckému, za 150.000 zl. Po něm zdědil P-nou r. 1636 jeho bratrovce Maximilián z Dietrichšteina, v jehož rodě P. je podnes, náležejíc od 31. říj. 1899 sestřám Eduardě kněžně Khevenhüller-Metschové a Klotildě hraběnce Festeticové, jež jí zdědily po své matce Klotildě hraběnce rozené z Dietrich-

šteina a Pruskova-Leslie, provd. za Eduarda hraběte z Clam-Gallasu. — **Hrad,** nyní v zříceninách, měl příkopy, hradby, věže a bašty s lidomornou, palác s rytířským sálem a zámeckou kaplí. R. 1584 byl bleskem zapálen, načež opraven Zachariášem z Hradce. R. 1645 byl od Švédů vypleněn a r. 1647 zapálen, čímž povstala první jeho větší zkáza. V letech 1690—93 přestavěl jej Ferdinand Josef z Dietrichšteina skoro úplně. Předhradí, pak východní a jižní část vnitřního dvora znova zbudoval, ostatní vše odstranil a se zemí srovnal, kterýž stav dosud trvá. R. 1735 opět vyhořel, načež opravil jej Valter z Dietrichšteina (1708—38), jehož syn a nástupce Karel Maximilián znova důkladně jej přestavěl. Dne 8. květ. 1794 vyšel oheň v sousedním panském pivovare a zachvátil i hrad a od té doby jen mohutné zříceniny připomínají jeho bývalou slávu. Části hradu opatřeny zatímními střechemi, a když r. 1810 panské úřady přeneseny do Přibyslavi, byly byty upraveny pro vdovy po úřednících a pro rodiny soukromé. R. 1844 zbořena byla severní část hradu a kámen rozvezen na silnice; tím zničen palác, kaple a sloupová chodba, pocházející ze XVI. stol. R. 1900 odvezena do Retzu v Rakousích poslední cenná věc hradu, vlašský krb. Panství P. má výměry 7404 ha a skládá se ze čtyř panství původních: P., Žďár, Vojnův Městec a Pohled. Panství Přibyslav a Ronov pokládá se za panství splynulé s P-nou. P. byla na město povýšena za pánů z Polné r. 1265 králem Přemyslem II. Před válkami husitskými byla opevněna hradbami Obyvatelstvo přidalo se pak ku protestantství (duchovní správu v P-né v l. 1597—1623 vedli jen kněží protestantští), ale po bitvě Bělohorské vracelo se ke katolicismu, začež mu kardinál Dietrichštein udělil nové výsady. P. měla právo hrdelní a pečtila voskem červeným. V P-né na Velikém Pátku měli modlitebnu (s leto počtem 1595) a hřbitov (nyní zahrada domu č. 93-I.) Čeští Bratři, od nichž pocházejí podzemní chodby, městem vedoucí, jichž užívali v době pronásledování. R. 1888 P. vymohla si, aby dosavadních 7 trhů výročních zvýšeno bylo na 12, z nichž je 7 výkladních i dobytčích a 5 jen dobytčích. Týdenní trhy každý úterek. Spolků má P. přes 30. Literáti mají své album z r. 1688 a existovali dávno před bitvou bělohorskou. Ochotníci hráli divadlo poprvé r. 1798 německy, r. 1808 již česky. Místní mužský odbor Národní jednoty Pošumavské zřídil r. 1894 veřejnou lidovou knihovnu a spolek hospodářský vydává od roku 1898 časopis »Rozhledy« (red. K. Vrba). Měšť. beseda založena r. 1862, spolek zpěvácký r. 1862, »Sokol« r. 1869, hasiči r. 1872, odbor Ú. M. S. r. 1882, spolek okrašlovací r. 1888, krejcarový (pro chudé škol. dítky) r. 1892, katolická jednota r. 1892, nár. dělníci r. 1899. Knihy pozemkové jsou v P-né od r. 1562 a matriky od r. 1640. Židé mají v P-né rabína a hřbitov. Poměr jejich k obyv. křesť. upraven r. 1676 rozhodnutím Ferd. Dietrichšteina.

Tehdáž bylo v P-né jen 16 židů; městský magistrát vykázal jim 4 domy na Dol. městě. Od r. 1681 měli svou zvláštní čtvrť, Židovské město, jež příslušelo ke Katerínovu. Později vystavěli si zde i synagogu. Soukromou hebrejskou školu měli již za cis. Josefa II., ale počátkem XIX. stol. posílali své děti do kat. školy, načež po r. 1850 otevřeli opět soukr. ltř. školu něm., jež r. 1874 stala se veřejnou, v l. 1877. 95 byla dvoutřídní a koncem čce 1900 pro nedostatek žactva byla zavřena. Po sensační vraždě, spáchané na Anežce Hřůzové 29. března 1899 v lese Břežině, mnoho židův z P-né se vystěhovalo, tak že r. 1900 napočteno jich jen 122, ač r. 1890 bylo jich 239. Dne 4. srpna 1863 stihl město děsný požár, který zničil celé vnitřní město (189 domů), při čemž shořely i archivy: městský, děkan-ský a židovský. Srv. Poimon, P., monografie; Sedláček, Hradý, XII., Heber, Burgen, V., Vidimský, Städte-Wappen Böhmens. — Okres P. má na 80 km² v 1 městě a 13 vsích 1168 domův a 9128 ob., z nichž 9117 č. a 11 n., 8947 kat., 53 evang. a 128 žid., 4457 muž. a 4671 žen. (1900). A. B. Mába. 2) P. (P. na Šumavě, Stein), farní ves t., hejtm. Krumlov, okr. Planá Hor.; 22 d., 146 ob. n. (1890), kostel sv. Martina, r. 1488 vystavěný, r. 1653 rozšířený, 3tř. šk. a pš. P. poněmčena po válce 30leté za kn. Eggenberka, který sem povolal za osadníky Němce ze Štýrska.

Polní, ve válečnictví, co se týče činného vystupování mezi vojnou a válečnými operacemi.

P. archiv, sbírka polních elaborátů a map nesoucích se k válčísti, měřičským nástrojům a kresliva, spravovaná důstojníkem u vyšších velitelství.

P. batterie (viz Batterie 1) jsou batterie lehčího rázu, tažené 6 koni, které sledují i v nejrychlejším pohybu činné zástupy na bojišti, na rozdíl od těžkých pevnostních, obléhacích, pobřežních a pod.

P. cvičení, na rozdíl od formálního na rovném cvičišti, jest cvičení, kde se provádějí úkoly zcela jako v bitvě opravdivé, jako na manévru, ale v rozměrech a oddělech menších, nejvíce 1 pluku.

P. četnictvo jest zástup na výpomoc u důstojníků generálního štábu, hlavně pro službu výzvědní, na službu policejní u vojska operujícího, asistenční, kurýrní, průvodní, ordonnanční. Postaví se před válkou, důstojníci a pěší mužstvo ze souboru četnictva zemského, mužstvo konné z pluků jízdeckých, z nichž každý odevzdává 12 poddůstojníků ve službě p-ho četnictva vycvičených. Vyšší velitelstva od armádního až včetně do divisijských dostanou přiměřený počet těchto četníků. Již Montecuccoli navrhoval a služební řád pro generály z r. 1679 nařizoval, aby pro tyto služby byli najímáni poslové. R. 1848 k tomu účelu zřízen při vypuknutí války sbor myslivců poslu (*Botenfager-Corps*, srv. Myslivce vojenský), jenž r. 1851 rozpuštěn a rozdělen v pluky četnické V těchto pak

ustanoveno po četnické válečné setnině pro vojnu. Roku 1870 zřízeno p. četnictvo, jak výše udáno, jehož celý soubor činí asi 300—500 četníků jízdních a 360—600 pěších.

P. elaborát jest zevrubné vylíčení válčistě s mapami na základě zeměpisu a místopisu, rekognoscí a j. výzkumů, uložené v čas míru ve zvláštní kanceláři gen. štábu u ministerstva vojenství, a před válkou se vydává do p-ho archivu armádního velitelství.

P. haubice je nově dělo-dřívější haubice (v. t.) zrušené nemají nic společného s touto novou-zavedené koncem XIX. stol. ve vojstě německém, má 10—12 cm ráže čili kalibru a střílí ve příkrém oblouku (pročež též sluje. *Steilbogengeschütz*) na obhájce kryté i za silnými náspy na 4000—8000 kroků za minutu 9 mířených ran.

P. hlídka viz Před stráž.

P. kaplan, starší název pro voj. kněze.

P. kaple skládá se ze stanu kapelního, z kostelního náčiní, oltáře, mešních rouch, nádob a j. věcí ke službám božím potřebných a voží se v čas války v bedně zabalená při vyšších velitelstvích pro kostelní výkony v širém poli. Do r. 1868 měl takovou kapli každý pluk, a nyní jsou kaple ve správě voj. farářů.

P. kovárna, úplně zařízení kovářské na voze, provází svůj příslušný zástup v jeho souvozi. Po 1 p. kovárně má každý pěší pluk, každý prapor myslivecký, každá setnina (škadrona) jízdy a každá p. batterie; jiné zástupy, hlavně vozatajstvo s přecetnými koni a vozy, má poměrně vice.

P. kuchyně se staví v leženích a táborech, nebo i v cantonnementech, když obyvatelstvo nemůže obstarati uvaření menáží. Tyto kuchyně jsou a) kuchyňské žláby. Vojáci pěchotním ryčkem vykopají po větru malou strouhu 25 cm širokou, 16 cm hlubokou a dlouhou podle potřeby. b) Kuchyňské prohlubně 23 cm široké a 40 cm hluboké a podle potřeby dlouhé, do nichž za dřevěné křížky se zavěsí vojenské kotly; do prohlubně udělá se díra k topení a naproti na odvedení kouře dymník. c) Kuchyňské příkopy. Ve směru větru se vykope příkop 2,50 m dl., 12—17 cm šir., 15—40 cm hlub. s kolmými stěnami, komin se postaví 1 m vys. z drnověk. Kde země nelze kopati, položí se kolo jako dlaždění z kamení, na toto se staví vařidla a v prostředku se podpálí oheň.

P. pláhev, viz Čutora.

P. maršálek viz Generál a Maršál polní.

P. myslivci viz Myslivce vojenský.

P. náčiní viz Náčiní polní.

P. nemocnice viz Lazaret.

P. oděvárna (něm. *Monturfelddepôt*), převozné skladiště voj. oděvů za velitelstvím armády a samostatného tělesa armádního pro nahrazování oděvu nepotřebného nebo ztraceného u vojska. Pravidelný soubor její je 8 důstojníků, 113 mužů, oděvní zásoby na 2—3 týdny.

P. pás (něm. *Feldbinde*), u generálů, důstojníků pěchotních, mysliveckých, zákopnických, zdravotnických odznak služby, u generálů zlatý, u ostatních ze žlutého hedvábí, nošený kolem těla, s velikými třapci po levém boku; přidělení ke generálnímu štábu jej nosí s pravého ramene šikmo k levému boku, pobočníci u generálů naopak s ramene levého k boku pravému. **P. pás** je v užívání i ve většině vojsk cizích.

P. pekárna, za každým armádním sborem jedna, má každá 48 železných pecí polních a železné části pro 36 zděných pekáren záložních a nářadí na pečení sucharů, pak mouku na 6 dní, což vozi za vojskem, aby je zásobovaly chlebem. Soubor obnáší 10 gažistů a 291 mužů (pekařův a vzozatů), 33 koní, od obyvatelů najatých dvousměrných vozů 555 a 12 koní záložních. **P. pekárna** může upéct v železných pecích za 24 hodin jednodenní potřebu chleba pro 48.000 až 57.600 mužů, na 36 pecích zděných pro 81.600 m., sucharů pro 21.800 mužů. **Pekárna** pro vojsko operující v horách má přenosné železné peci horské.

P. pokřik (něm. *Feldgeschrei*), nověji **příhlas** (něm. *Feldruf*), náleží mezi poznaky voj. a je slovo značící předmět vojákovy dobře známý nebo i jen posun nebo pohyb rukou. V dobách dřívějších **p. pokřik** bylo skutečně hlasitě projevem jistého hesla křičené při útoku celým vojskem. (Tak bylo v nešťastné bitvě u Suchých Krut 26. srpna r. 1278, kde padl král Přemysl II., **p. pokřik** vojska českého »Praha«.)

P. pošta v době války přijímá od příslušníků operujícího vojska a jim dodává dopisy, noviny, posílky peněz vyjma peněžní poukázky, posílky nákladů po případě za zvláštních podmínek; cestujících nepřeváží nikdy. Ji řídí při generálním velitelství etap za vrchním velitelstvím armád všeobecné ředitelství **p-ch** poš, pod tímto u každého generálního velitelství armády po ředitelství **p. pošty** s úřadem hlavním pošty **p.**, níže obstarává u každého arm. sboru po správě **p. pošty** s náležitými expoziturami.

P. a pohotovostní přidavek vyplácí se gažistům, jakmile nařízena pohotovost nebo stav válečný, co náležitost denní a zastaví se, jakmile se zastaví všeobecně nebo pro jednotlivce řečený poměr. Denní přídavek pohotovosti či **p. činí** pro poln. maršálka, velitele armády K 16 (40), poln. zbrojmistra nebo velitele sboru K 10 (30), polního podmaršálka nebo divisionáře K 8 (24), generálmajora brigádníka K 6 (20), plukovníka K 4 (12), podplukovníka a majora K 3,50 (8), setníka a pod. K 2 (6), důstojníka subalterního K 1,50 (3).

P. rozhledný pozorovací l. v postaveních pěchotních jsou budky vzadu otevřené vstavené do předprsni z prken 3 cm tlustých a kryté fošnami 5 cm tlustými a na straně k nepříteli s malým otvorem 1 m nad samorostlou zemí. Před vnější stěnu budky

se postaví puškovzdorná záštita s otvorem odpovídajícím otvoru v budce. Z této ve dne stále musí pozorovati voják, arci střídáný, co se děje u obléhaných. -2. Na lešeních slouží ve hradbách neb u nich na pozorování nepřítele a účinnou vlastní palby a dělají se ze staviva všude na snadě jsoucích, jako ze žebříků, sochorů, bidel a provazů, podobně jako lehké rozhledny turistické s několika patry pro pozorovatele, spojenými žebříky. Vztyčiti je možno volno bez opory nebo lépe s oporou o strom, který přidává pevnoty a bezpečí a svými větvemi a listím zakrývá stavbu a strážce.

P. služba, na rozdíl od služby v posádkách, obsádkách a pevnostech obsahuje vše, co se týče služebních výkonů vojska ve válce, tudíž na pochodech, v ležení, v táborech a v cantonnementech při vyzvídání, na předstrážích a o zachování ve všech bojích, slovem veškerou službu proti nepříteli.

P. snítka (něm. *Feldzeichen*), v létě duhová, v zimě jehličná, kterou každý příslušník vojska branný si musí zatknouti při parádách, po vítězství bojích a pod. na krytí hlavy.

P. stráž viz Předstrážce.

P. strážmistr, starodávny titul generálmajora.

P. střelba (něm. *feldmässiges Schiessen*), cvičba ve střelení v území nerovném a pokrytém na nepřítele, naznačovaného prkenými panáky (jednotlivě harcovníky), ploty (celé oddíly), dřevěnými děly, zcela jako v boji opravdivém; potřebí nejsvědomitější ostražitosti, aby při pohybech střídavě postupných střelci zadní neporanili nebo nezastřelili střelců předních.

P. studna čtvercového průřezu 1,3 m až 1,9 m strany sestroje dřevěného se zařizuje v ležení na delší dobu pro každý prapor a každý pluk jízdní nebo dělostřelecký po jedné; mají-li i koně býti napájeni z **p-ch** studní, třeba po jedné každých 2 skadronám nebo bateriím.

P. telegrafnictví pod štábním důstojníkem generálního štábu s příslušným osobstvem při gener. velitelství etapovém obstarávají ředitelstva **p-ho** telegrafu při každém sboru armádním jedno, od něhož po vrchním úředníku telegrafním delegován k armádnímu velitelství generálnímu. Záložní oddíly telegrafní zakládají a obstarávají nutná připojení telegrafu **p-ho** k síti státní, opravují a zahajují vedení telegrafů zničených a, třeba-li, zrušení takových vedení již trvajících a třídí se v oddíly stavební s materiálem pro 30 km a provozovací o 4 stanicích. Čára **p-ho** telegrafu 6—7,5 km dlouhá může být postavena nebo zrušena za 3 hodiny; 1 oddíl stavební může postaviti denně 6—8 km; tyče jedna ode druhé 65 kroků.

P. úbor (franc. *tenué de campagne*, ital. *tenua di campagna*) viz Pochodový úbor.

P. výprava (franc. *campagne*, ital. *campagna*, angl. *campaign*, něm. *Feldzug*), válečná výprava celého vojska nebo značné

jeho části od mobilisace až do dosažení důležitějšího účelu nebo do ujednání příměří nebo míru, anebo, jak to bývalo až do XVIII. stol., do počátku kruté zimy, kdy obě válčí strany se ubytovaly do zimních bytů, kde právě stály. Mnohá válka, zejména nejnovější, bývá ukončena **p.** výpravou jedinou a to často velmi krátkou (rakousko-francouzská r. 1859, rak. — pruská r. 1866), kdežto jindy války se odbývaly v **p-ch** výpravách několika, obyčejně pojmenovaných podle ročníků, až účel války byl dosažen nebo sjednán mír (30letá, 8letá o rakouskou posloupnost, 7letá a j.).

P. z á s o b o v a c í ústavy na dovážení potravín a píce k různým zástupům skládají se ze zásobovacích proudův a ze zásob. souvozí. Zásob. proud pěchotní má 15 důstojníků a úředníkův, 617 mužů, 1034 koní, 484 vozů; zásob. proud jezdecký má 16 důstojníků a úředníků, 674 mužů, 1145 koní, 539 vozů; zásob. proud armádního sboru má 5 důstojníků, 297 mužů, 506 koní, 233 vozů. K těmto ústavům připojeni **p.** zásobárny, **p.** pekárny (v. t.), zásoby dobytka jatečného a j.

P. z á s t u p y zdravotnické, oddíly 39 až 210 mužů zdravotnictva a vozatajstva, 25 až 166 koní nebo soumarů a 8—31 vozů při ústavech zdravotnických u armádních divísi pro službu zdravotnictva u operujícího vojska.

P. z b r o j o v n í c t v í jest odvětví dělostřelecké pro střelivové parky (viz Park 2) a provozuje se oddíly 22 mužův a setninami zbrojovnicí. **FM.**

Polnice čili **trompeta**, též **trubka** (ital. *tromba*, *clarino*, fr. *trompette*, angl. *trumpet*), plechový nástroj dechový z rodiny rohů a kornettů, velmi zhusta užívaný jak při hudbě koncertní a divadelní, tak zejména vojenské. Kdežto dříve roura **p.** bývala rovná, asi 2 *m* dlouhá a hotovila se ze stříbra neb jiného kovu drahocenného, hotoví se dnes z mosazného plechu a její tvar při téže délce jest podlouhlý kotouč dvakrát nebo třikrát stočený v závinech těsně k sobě přiléhajících, a to dílem pro pohodlí, dílem proto, aby přirozené tóny mohly rukou do roury vloženou dušením se měnit. Od rohu liší se hlavně jednak menší délkou roury (která u rohu je dvojnásobná), jednak tvarem závinů, jež při **p-ci** jsou táhlejší, ale jako při rohu, tak i při **p-ci** lze menšími neb většími kotoučky dáti různé tóny, a to do *As*, *A*, *B*, *H*, *C*, *Des*, *D*, *Es*, *E*, *F*, *Fis*, *G*, a vyšší *As*, *A* a *B*. Hlavní druh **p-nic** jest t. zv. **p.** obecná čili přirozená, jejíž roura nemá žádných otvorů k vyvození jednotlivých tónů, jež tvoří se jediné různým tvářením rtů hudebníkových a způsobem nasazení. Stupnice této **p.** jest: *c g c' e' g' b' c" d" e" f' g' a" b" h" c""*, ze kterýchž tónů však *b'*, *b"* a *f""* je příliš hluboké, a" příliš vysoké, kterouž neshodu musí hráč vyrovnati příslušným tlakem rtů. Počínaje od *c'* možno vyvoditi také ostatní tóny scházející buď rtem nebo zasazením ruky v korpus **p.**, ač tyto tóny nezní dobře. Tóny vyšší s jistotou ovládati dovedou toliko virtuosoové. Noty pro **p-ci** piší se pro všechna ladění jen v C-dur

s klíčem violínovým, načež ovšem jen **p.** do C zní souhlasně s notami, kdežto ostatní jsou pak t. zv. nástroji transponujícími. Zvuk **p.** jest ostrý a pronikavý, spolu s jinými nástroji plechovými slavnostní a jásavý; pak připisuje se také **p-ci** melodie. V orchestru symfonickém **p.** tvoří buď s rohy nebo pozouny skupinu samostatnou. Záhy počali pracovati o zdokonalení **p.** doplňováním její stupnice tóny chromatickými, což zdařilo se nejlépe t. zv. **p-ci ventilovou** podle soustavy Stölzelovy s klapkami (od r. 1801). Tato **p.** je naladěna obyčejně do *F* a podle toho také se notuje, ač užívá se se zálibou také **p.** do *B*, která sic má menší objem, ale plnější zvuk. K **p-ci** obecné patří zejména **p.** v užším smysle, t. j. trubka vojenská, od níž pochází nynější naše orchestrová trumpeta jakožto forma zdokonalená. U starých odpovídala **p-ci** tuba, zvlášť tuba etruská jest z prvních nástrojů dokonalých. Ve středověku užíváno mnoho **p.** (v Německu *Feldtrummet*), jež teprve ve stol. XVI. nabývala tvarů zahnutých. Studie pro **p-ci** psal zejména F. Gumbert. Sr. Eichborn, *Die Trompete in alter und neuer Zeit* (Lip., 1881) a týž, *Das alte Clarinblasen auf Trompeten* (t., 1894).

Polnička, polní hrušeň, viz Pirus, str. 772 a.

Polnička, ves v Čechách při hor. toku Sázavy, hejtm. Chotěboř, okr. Příbryslav, fara a ps. Zďár Zámek (na Moravě); 147 d., 1063 obyv. č. (1890), 3ř. šk., čtn. stanice, mlýny a pila. Stávaly zde do polovice minulého století želez. huť, ale zanikly nedostatkem dopravních prostředků, na místě nich pálí se tu vápno.

Polník, zool., viz Agrilus.

Polní kružítko viz Měření, str. 122 a.

Polní salát, bot., viz Valerianella.

Polnischleuten viz Lutyně 2) Polská.

Polo, hra atletická, podobná kopané, při níž však hráči lehce ustrojeni sedí na koních, jsouce opatřeni dřevěnými paličkami (*sticks*) s rukojetími 1,30 *m* dlouhými. Rozdělení jsou na dvě strany, obyčejně po čtyřech jezdcích, a každá strana snaží se vehnati kouli z bílého vrbového dřeva, 7 *cm* v průměru mající, k určitému cíli strany protivné, stanovenému dvěma kolnými koly, zaraženými do země ve vzdálenosti 7,30 *m*. Pole zápasu je rovná louka s krátkým, pečlivě pěstěným trávníkem a vzdálenost obou cílů musí činiti aspoň 225 *m*. Na počátku hry postaví se obě strany do prostřed pole proti sobě a rozhodčí hry, který sám stopuje hru a bdí nad její správností (často sám bývá na koni), vhodí kouli zvolna mezi hráče. Potom se hraje, obyčejně ve čtyřech čtvrtodinových, krátkým odpočinkem od sebe oddělených zápasech, a ta strana vítězí, která častěji vehnala kouli mezi koly strany protivné. Pravidla **p-la** nejsou příliš spleťtá a jest zřejmo, že hlavní úlohu zde hraje jezdecký kůň a umění jezdecké. Z koní běže se k tomu pony (polo-pony), který nesmí býti vyšší než 1,48 *m* a musí

býti inteligentní a ke hře zvláště vycvičen, tak že cena takového koně bývá velmi vysoká, až 10.000 K, tím spíše, ježto kůň dobře cvičený dovede hrátí takofka sám. P. pochází z vnitřní Asie, kde hrávalo se již ok. r. 600 př. Kr., a přinesli je odtamtud (zejm. z Indie) důstojníci angličtí, ačkoli p. hrávalo se již dříve také ve Španělsku a v republice Argentinské, kde jest hojně koní. Pravidla hry obecně přijatá stanovil Hurlingham-Club v Anglii. — Odrůdou p-la jest bicycle — p., při kterém však hráči nejsou ozbrojeni paličkami, nýbrž strkají a pohánějí kouli za stejným účelem předním kolem velocipedu. Při p-lu na ledě hráči na bruslích honí kouli rovněž paličkami. Na podobných základech je založena také hra Water — p., p. na vodě, pro plavce ovšem dobře cvičené. Srv. Youngusband, P. in India (Londýn, 1890); Weir a Brown, Riding and P. (v The Badminton Library, t., 1891).

Polo: 1) P. Marco viz Marco Polo.

2) Gaspar Gil, spisov. špan. (*1516 ve Valencii — †1572). Studoval práva na universitě svého rodiště a byl též jejím profesorem. Proslulý jest jeho pastýřský román *La Diana enamorada* (1564), pokračování Diany Montemayorovy. O oblíbené spisu svědčí překlad latinský, francouzský a anglický a devatero vydání za půl století. Kromě Diany P. psal básně lyrické, traktáty právnické a j. Dianu jeho možno čísti nejlépe ve vydání madriidském z r. 1802; nověji přitištěna jest i k barcelonskému vyd. Diany Montemayorovy (1886).

Holk.

Polock, új. město rus. ve vitebské gub. při ústí ř. Poloty do Záp. Dviny a při draze vitebsko-dvinské. Má 20.751 ob. (1897), z nichž přes polovici jest židů. Domů bylo r. 1891 pouze 126 kamenných, 1328 dřevěných. P. má 8 pravoslavných kostelů, z nichž nejdůležitější jest katedrál ní chrám sv. Zofie, založ. na poč. XII. stol. a obnovený r. 1851, 2 pravoslavné kláštery (muž. a žen.), 1 kostel katol., 1 lutherský, rozkolnickou modlitebnu, 23 žid. synagog a modliteben. V P-u jest učitelský seminář, eparchiální ženské učiliště, kadetní ústav, 3 bibliotéky, 2 tiskárny, nemocnice. Továrna a průmysl. závodů jest 12 (4 kozelužské, 3 hrnčířské) s obratem 43.575 rub. P. jest město velmi staré, jež připomíná se již ok. r. 862 jako ústřední hrad Polocanů, větve Krivičů. Na rozhraní IX. a X. stol. P. podrobil se knížeti Olegovi. Vladimír Vel. (980—1015) dal lesnatou zemi polockou ještě za svého života synu Izjaslavovi jako údělné knížetství Polocké. Knížetství to, jež zajiňovalo větší díl nyn. gubernie vitebské a pak části gub. mohylevské, minské a vilenské, zůstalo přes všechny snahy Jaroslavičů v rukou potomstva Izjaslavova, ale rozdrobilo se dalším dělením mezi potomky kníž. Vseslava Brjačislaviče (†1101) na četné menší údíly. Hlavní z nich byly: vlastní P., Minsk, Vitebsk, Druck. Knížata polockí rozšířili ve XII. stol. svoji svrchovanost na sousední pohanské Livy a založili v jejich území tvrze Kukejnos

a Gersik. V XIII. stol. moc knížat rychle počala klesati, zvláště když na západě vzniklo mocné panství řádu Livonského. Řád zmocnil se brzy Kukejnosu i Gersika. Ok. polovice XIII. stol. pak celé knížetství Polocké opanováno od Litvanů. P. a Vitebsk byly ve století XIV. údíly v rodině Gedyminovičů, až konečně sjednotil je r. 1392 přímo s ostatní Litvou velkokn. Vitold. — Srv. Danilevič, Očerki istoriji Pol. zemli do konca XIV. stol. (Kijev, 1896). — V prvním dělení Polska r. 1772 P. připadl Rusku a připojen ke gub. pskovské; od r. 1802 přisluší ke gub. vitebské. Ve století XVI. P. byl město bohaté a lidnaté, maje na 100.000 obyvatelů. Divoké vojny, požáry, mor a j. nehody přivedly jej k úpadku. Biskupství založeno bylo v P-u již r. 992 a povyšeno v 2. pol. XVI. stol. na arcibiskupství (tehdy uniatské). Z arcibiskupů vyniká Jozafat Kunciewicz (v. t.). R. 1833 arcibiskupství to proměněno opět v pravoslavné.

Polocký újezd má 4856 km² (z toho 3,8 % močálů, 48 % lesů). R. 1897 měl veškerého obyvatelstva 121.339. Hlavním zaměstnáním jest orba, dřevařství a rybolov.

Polockij Simeon Jemeljanovič Sitanianovič-Petrovskij (*1629 na Bílé Rusi-†1680 v Moskvě), vzdělal se v kijevské škole a vstoupil do kláštera, vyučoval v Polocku, kde r. 1656 uvítal verši cara Alexeje Michajloviče, načež r. 1664 povolán byl do Moskvy. Zaujav pevně místo při dvoře, měl značný vliv na církevní záležitosti a z příkazu synody napsal proti starověcům *Žel pravlenija...* (1667), vzor středověké scholastické výmluvnosti, který však u prostých věřících zůstal bez vlivu, ač synoda nazvala jej hlasem z čistého stříbra slova božího. R. 1667 svěřena mu výchova carských dětí, pro ně napsal: *Vertograd Mnogocvětnyj; Žitije i učenije Christa Gospoda i Boga našego; Kniga kratkich voprosov i otvetov katěchizičeskich*. Poznatky, jichž poskytl mu škola a soukromá četba, shrnul v díle *Věněč věry katolickéskija*. Jsa odchovancem školy Petra Mohyly, byl živým protestem moskevské ztrnulosti a přičinil se nemálo o šíření vzdělanosti a poznání pramenů západních. Zavedl též v Moskvě kázání, jež vydal pak s názvem *Oběd duševnyj a Večerja duševnaja* (1681—83). Četné verše jeho nemají významu. Veršem přeložil též žaltář. V dějinách rus. divadla, tehdy se rodičoho, připomíná se jako autor dvou komedií: *Komedija o Navuchodonosorě carě* a *Komedija pritiči o Bludnom syně*. Srv. L. Majkov, S. P. (»Očerki iz istoriji rus. literatury«, Petrohr., 1889); Tatarskij, S. P. (Moskva, 1886); V. Popov, S. P. kak propovědník (t., 1886). *Šnk.*

Polodrahokamy viz Drahokamy.

Polog, Horní a Dolní, nazývala se za středního věku alluviaľní kotlina na nejhorejším toku ř. Vardasu v Makedonii. Nyní slove Tétovo a hlavní město v ní (středověké Chťetovo) Kalkándelen. *KJk.*

Poloha jest prostorný poměr tělesa k jiným tělesům nebo jednotlivých částí tělesa mezi sebou. Jest tedy p. těles vedle sebe,

pod sebou, nad sebou, na sobě atd. V matematice určuje se **p.** nejčastěji pomocí analytické geometrie.

P. v hudbě znamená: 1. stavění prstů u smyčců; nástrojů; první **p.** tu vzniká, vyluzuje-li první prst (ukazováček) nejbližší vyšší tón nad prázdnou strunou, druhá a další **p.** je tu, musí-li se ruka posunouti o jeden a další stupně do výše. -2. **P.**-hou u akordů rozumíme postavení nejvyššího hlasu, které může buď změnu základní opakovati nebo býti transponováním tónu jiného. Při kvintakordu *c eg p.* tato bude se jmenovati kvintovou, *c gc* terciovou, *c e gc* oktávovou a **p.** — 3. Mluvíme při hlase, zvláště lidském, ale též i nástrojovém, o **p.**-oze nízké, střední a vysoké podle rozsahu tónového. -4. O úzké či rozšířené **p.**-oze akordů mluvíme podle toho, zda jsou všechny tóny při sobě, že nemohou býti proloženy jiným, k též změně příslušejícím, aneb jsou ve větě čtyřhlasné tak uspořádány, že transposicí do nižší oktávy tenor přichází na místo, jež ve vyšší oktávě v **p.**-oze úzké připadlo by altu (na př. *c e' g' c'²*, oproti tomu: *c g e' c'²*).

Polohlavy (*Halbehaupt*), ves v Čechách, hejtm. Čes. Lupa, okr. Mímoň, pš. Olšina, fara Svěbořice; 58 d., 11 ob. č., 291 n. (1890), 1tř. šk.

Polohopisný plán anebo plán situační jest geometrický obraz území ve zmenšeném měřítku, který zobrazuje vzájemnou a horizontální polohu jednotlivých bodů povrchu zemského. Z **p.**-ného **p.**-u lze určití vodorovné vzdálenosti jednotlivých bodů, které určují hranice parcell pozemkových a stavebných. Výškové poměry v **p.**-ném **p.**-ě zobrazeny nebývají.

Stavební řady král. Českého nesprávné názvem **p.** označují plány, které zobrazují budoucí úpravu ulic a náměstí, tedy t. zv. regulací města. Označují podle názvem **p. p.** vlastní plán polohopisný, který zobrazuje dosavadní stav, a t. zv. plán regulační, který zobrazuje budoucí úpravu města. **P.**-né **p.**-y rýsují se podle výsledků měření polního.

Polokaras (*Carpio Kollari* Heck.) jest ryba kaprovitá (z čeledi *Cyprinidae*), míšenec kapra a karasa obecného (viz Kaprovité ryby). Má tělo zděli 20—30, ano i také 45 cm, bývá tvarem jeho podoben buď kapru, buď karasu, ústa mají tenké rty a na hořejším 4 krátké, útlé vousky. Silný ostnitý paprsek ploutve hřbetní a řitní jest pilovaný buď hrubě (jako u kaprů), buď jemně (jako u karasa); na obou kostech požerákových bývá po 5 zubech ve 2 řadách. Také barvou **p.** rovná se buď kapru, buď zase karasu. Žije i v našich vodách; byl již několikráte přinesen na rybí trh pražský.

Polokoule čili *hemisféra* jest geometrický útvar, omezený kruhem a polovinou plochy kulové. **P.** vznikne, vykonná-li polokruh polovinu otočení (180°) kolem svého průměru. Po výtece slove tak polovina koule zemské nebo nebeské nad

rovníkem (**p.** severní) a pod rovníkem (**p.** jižní).

Polokřídli či bodavý hmyz (*Hemiptera* seu *Rhynchoa*) jest řád hmyzu vyznačeného ústními ústroji bodavými, prognathními nebo hypognathními, články hrudními patrně rozlišenými, křídly různé vyvinutými a proměnou nedokonalou nebo do jisté míry dokonalou. Ústroje ústní jsou pro řád tento velmi význačné a proměněny v sosák 3člený nebo 4člený, který jest buď volný nebo s předoprsím více méně srostlý. Sosák ten vznikl z 3. páru čelistí a představuje nám rourovité stočený žlábek, jehož kraje jen na kořeně svrchu trochu rozestávají a tam úzkým pyskem horním jsou přikryty. Uvnitř nacházíme 4 bodavé šetinky, totiž proměněny 1. a 2. pár čelistí. Kroužky hrudní jsou zřetelně rozlišeny; předohrudí jest většinou veliké, volné, zřídka malé (samečkové červci); středohrudí jest převážně vyvinuto a často jen ono chová svalstvo nepřímé. Zadeček ukazuje 6—9 patrných kroužků. Nohy jsou kráčívé, plovací, skákavé nebo chápavé. Chodidla 1—3člená.

Křídla buď úplně scházejí, nebo jest jen prvý pár dokonale vyvinut nebo jsou oboje křídla jemná blánitá a průhledná, ač i tu zadní jsou menší nebo přední jsou veskrze více méně ztlustlá, poněkud krovkovitá, nebo jsou přední vyvinuta jako polokrovky (vlastní **P. Heteroptera**), na nichž rozeznáváme 3 pole: totiž tenkoblanou část vrcholovou t. zv. blanku (*membrana*), která zabírá menší konečný díl křídla, pak silněji zrohovatělou část kořenovou, která pohyblivým nebo nepohyblivým švem opět ve 2 díly se rozpadá, širší přední kožka (*corium*) a užší zadní (*clavus*). Konec kožky při kraji předním bývá odlišen jakožto klínek (*cuneus*); také na kořeně okrajního pole kožkového bývá odděleno malé políčko jakožto vložka (*embolium*). Tykadla mají rozmanitý počet článků, většinou však malý; jsou buď nitkovitá neb osinovitá, zřídka růžencovitá a mnohočlená. Oči jsou rovněž různé vyvinuty, někdy nacházíme jen jednoduchá očka po stranách hlavy (*Parasita*) nebo kupky jednoduchých oček (*Coccidae*). Zaživáci roura nemá žaludku ssacího, za to však žaludek mizový jest velmi dlouhý a ukazuje 3 odstavce. Žlázy malpighické jsou obyčejně 4. Soustava nervová jest vždy velmi soustředěná, tak že zauzliny tvoří 2 nebo 3 skupiny. Larvy nemají provismích ústrojí, zvláště ústroje ústní jsou stejně vyvinuty jako u forem dospělých. U *Phytophthires* nalézáme též heterogonii a polymorphismus jedinců pohlavních. Vajíčka jsou vždy poměrně veliká. Největší díl hmyzu bodavého žije na suchu, malá část' ve vodě nebo na ní. Živí se šťavami bylinnými nebo živočišnými a některé druhy jsou tím obtížny nebo škodlivy. Řidčeji prospívají buď přímo, nebo nepřímou hubice škodlivý hmyz. Nyní známých druhů čítáme na 14.000. Zkamenělé tvary objevují se již ve spodní Juře a to z Heteropter čeledi příbuzné Coreidům a Pentatomidům, k nimž ve svrchní Juře připojují se

Hydrometrae, Nepidae a Reduviidae; z Homopter popsaný jsou ze spodní Jury tvary Cikadám podobné. Hojnější zbytky nalezeny byly ve sladkovodních vrstvách miocénu a v jantaru. Mšice nalezeny byly ve vrstvách wealdenských, v jantaru a v sladkovodních usazeninách öningenských a aixských. Nyní žijící hmyz bodavý dělíme ve 4 podřady: 1. *Heteroptera*, 2. *Homoptera*, 3. *Phytophithires*, 4. *Aptera* (v. t. čl.) *Kpk.*

Polokrovečník, zool., viz *Necydalis*.

● **Polom:** 1) *P.*, katastr. obec v Čechách, hejtm. Chrudim, okr. Nasevry, fara a pš. Trhová Kamenice; 3 d., 20 ob. č. (1890); fil. kostel sv. Kunhuty (r. 1350 plebanie). 2) *P.*, ves t., hejtm. Rychnov nad Kn., okr. Kostelec n. Orl., fara Sudislava, pš. Potštýn; 52 d., 299 obyv. č. (1890), kaple sv. Jana a Pavla. — 3) *P. (Pohlem)*, ves t., hejtm. a okr. Žlutice, fara Údrč, pš. Bochov; 22 d., 125 ob. n. (1890), mlýn. Stávala zde tvrz. — 4) *P.* viz *Polomy*.

5) *P.*, ves na Moravě, hejtm. Boskovice, okr. Kunštát, fara Sulkovec, pš. Rovečín; 30 d., 192 ob. č. (1890), lř. evang. šk. (55 ž.). —

6) *P. (Pohl)*, ves t., hejtm. a okr. Hranice, fara Bělotín; 80 d., 26 ob. č., 577 n. (1890), 2ř. šk., pš., telegraf a žel. stanice Sev. dr. cis. Ferdinanda (Přerov-Mor. Ostrava).

7) *P. Pustá (Wüst-Pohlm)*, far. ves ve Slezsku, hejtm. a okr. Bílovec; 121 d., 903 ob. č., 34 n. (1890), kostel sv. Martina, obec. šk., pš., parostř. lihovar, 3 mlýny, ložisko kamen. uhlí a popl. dvůr Kožiček. Stávala zde tvrz se zbožím samostatným, jež r. 1692 přešla do rodu Karla Maximiliána sv. p. Kolicheřtára z Kolicheřtů na Kyjovících, jenž

P. Pustou spojil se statkem kyjovským. —

8) *P. Veliká (Gross-Pohlom)*, městečko ve Slezsku, hejtm. Opava, okr. Klimkovic; 150 d., 999 ob. č., 24 n. (1890), kostel sv. Václava, obec. šk., pš., obč. záložna, 4 mlýny, zámek, popl. dvůr, pivovar a lihovar Jana hr. Vlčka. Bývalá tvrz byla východištěm rytíř. rodu Donátů z Velké Polomé, z nichž Jindřich prodal zboží velkopolské r. 1486 Matěji a Petrovi bratřím Osinským ze Žitné. Petr z rodu toho prodal V. *P.* r. 1492 Janovi z Ochab a Hukovic a jeho manželce Hedvice z Bítova. Syn a nástupce ve zboží otcovském Jindřich Hukovský z Ochab zůstavil zboží velkopolské své dceři Kateřině, po níž dědil je manžel její Mikuláš Pražma z Bílkova. Nástupci seděli zde po 150 let a původní statek přikoupením okolních statků hojně rozmnožili. V první čtvrti XVII. stol. dědili synové Mikuláše Bartoloměje Pražmy zboží otcovské a ze synů Vilém ml. obdržel za díl *P. Vel.*, jehož syn Karel prodal ji Jiřímu Štěpánovi hr. z Vrbny. R. 1685 koupil zboží velkopolské od Ferdinanda hr. z Vrbny klášter velehradský a držel je do r. 1702, kdy je ujal Jindřich Vilém hr. Vlček.

Polomec, osada slezská, viz *Javoří* 9).

Poloměr čili *r a d i u s* v matematice slove v nejširším smysle polovina průměru křivých čar, tedy u kružnice vzdálenost kteréhokoliv

jejího bodu od středu. *P.* koule slove pak buď polovina jejího průměru nebo rovněž vzdálenost bodu povrchového ode středu. Jak v kouli tak v kružnici všechny *p-y*, jichž jest nesčíslně mnoho, jsou sobě rovny.

Polomí, ves na Moravě, hejtm. Litovel, okr. a pš. Konice u Prostějova, fara Bohuslavice; 51 d., 284 ob. č. (1890).

Polomy: 1) *P.*, *P o l o m*, víska v Čechách, hejtm. Nové Město n. Met., okr. Opočno, fara Bílý Újezd, pš. Dobruška; 7 d., 38 obyv. č. (1890). — 2) *P.*, také *P ř e d n í* a *Z a d n í P. (Pollom)*, ves t., hejtm. a okr. Nové Město n. Met., fara Sedlňov (část Olešnice); 96 d., 28 ob. č., 600 n. (1890), tkalcovství.

Polonéza (ital. *polacca*), polský tanec v taktu $\frac{3}{4}$ mírného pohybu (zrychlené *Andante*), podobající se spíše proménádě, právě jako někdejší pavane, již *p.* v našich ballettech zastupuje. Grove ve svém »Dictionary of music and musicians« vyslovuje nikoli bezpodstatnou domněnku, že byla *p.* při nastoupení trůnu Jindřicha III. z Anjou vymyšlena polskou šlechtou k defilaci jako dvoření se, a že tedy nemá původ svůj z polského lidu; tomu by nasvědčovala též okolnost, že nejstarší známé *p-zy* nejsou tanečními písněmi, nýbrž kusy ryze nástrojovými. Charakteristickou vlastností *p-zy* je, že začíná plným taktem a silným akcentem a důsledně má (jako

bolero) *rhythmus*: dále, že

končí třetí čtvrtí: b

Polonia (lat.), *P o l s k o*; *P. major*, Velkopolsko; *P. minor*, Malopolsko (v. t.).

Polonín, ves mor., nesprávné místo *P a l o n i n* (v. t.).

Poloniny (pol. *poloniny*) nazývají se v Bezkýchch bujně lučiny, jež nad hranicí lesův pokrývají ploché hřbety horské. *P.* bývají obvyčejně obecním majetkem, na něž vyhánějí přes léto svoje stáda volův a ovců.

Polonskij: 1) *P. Jakov Petrovič*, básník rus., z předních básníků doby popuškinské (*1820 v Rjazani — †1898 v Petrohradě). Už jsa gymnasistou v rodném městě psal verše a za pozdravnou básně Alexandru II., tehdy carevici následníku, sám Žukovskij, tehdy vychovatel careviciův, poděkoval mladému *P.* kému a odevzdal mu carský darzlaté hodinky. Universitu studoval v Moskvě, kdež druhy jeho byli Fet a S. M. Solovjev. Potom prožil několik let jako domácí učitel na Kavkaze, kde přispíval do »Zakavkazského Věstníka«, i v cizině. Vrátiv se na Rus, redigoval krátkou dobu »Russkoje Slovo« v Petrohradě, r. 1861 stal se sekretářem komitétu censurního pro zahraniční tiskopisy; od r. 1896 byl členem rady hlavního ředitelství pro tiskové záležitosti. — Klidný byl jeho život, klidná je jeho poesie. Když začínal, ovzduší bylo plno lermontovštiny — *P.* byl na universitě, když Lermontov padl; náladě té poddával se také mladý *P.* a ladil své struny do tóniny veršů Puškina a Ler-

montovova. Povaha jeho nebyla však k ní uzpůsobena, nýbrž mnohem příbuznější byla ruským parnassovcům, v jejichž čele byl A. N. Majkov a kteří povstali proti silné tendenci, vnašené do ruské poezie od básníka msty a smutku, Někrasova, a jeho »občanské Musy«, která pronikavě ozvala se ostrou dissonancí po harmonii velikých romantiků. P. s přítelem Fetem přidali se k parnassovcům, horlilům pro kult formy, pro »čisté umění«. P. však ne úplná. Ba v některých chvílích klonil se k Někrasovu, ačkoliv jeho přítelem nebyl, zrovna jako Turgeněv, přítel P-kého, a také dalek byl té síly výrazu, prudkosti a hořkosti, s jakou Někrasov vyjadřoval svou bolest i lásku, nevoli i nenávisť. P. byl vnitřně k okolí svému, k době své, k jejich zlu a neduhu. Prál si »žítí a kráčet se zástupem«, ale nebylo mu to dáno. U něho časová zloba zeslábla na stesk na nedostatek přítomnosti. Jeho motivy občanské netvoří jeho pravého významu básnického; ten jest v zachycování jasu a klidu, zpěvu a krásy přírody. Rád opěvuje a maluje večery, noci, les, měsíční záři a vzpomínky na ně; rád pohrouživá se v melodické sny, sny o štěstí zaslém neb očekávaném; sní o něm, ať jede na saních zimní krajinou, ať pluje i za bouře po moři. Mnohé z těchto jeho básní znárodněly, některé, zvláště milostné, Čajkovskij, Rubinstein, Ivanov, Galkin aj. uvedli v hudbu. Také ryze humoristické básně P. složil, z nichž *Kobyłka muzikant* stala se nejpobulárnější jeho básní. I několik povídek napsal. Sebrané spisy vyšly r. 1869 o 3 dílech, r. 1886 o 10 dílech. Psal o něm Běliniskij (v X. díle svých spisů), Dobroljubov (v III. díle), Arsenjev (Kritičeskije et'udy po russkoj literaturě), Percov (Filosofskija tečenija v russkoj poeziji). Viz »Slovanoský Přehled«, 1898, str. 117—124, s malou ukázkou básní P-kého.

2) P. Leonid Aleksandrovič, publicista rus. (* 1833), ukončil studia na universitě petrohradské, sloužil při ministerstvě vojenském a pak při min. nár. osvěty, načež řídil zahraniční politiku v časop. »Rus. Invalid«, »Sovremennoje Slovo«, »S. — Petěrburgskija Vedomosti«, »Golos« a j. V l. 1864—65 psal do »Petrohradských Vedomosti« týdenní feuilletony s pseud. Ivan Ljubič, načež od r. 1868 řídil vnitřní obzor v časop. »Věstnik Jevropy« a konečně r. 1880 počal vydávati vlastní list politický »Strana«. Náležel ke krajním liberálům, byl příkrým nepřítelem slavjanofilstva, ano stál i v opozici proti Lorisu Melikovu, tak že list jeho r. 1883 byl zastaven. V l. 1884—92 P. psal vnitřní obzor pro »Rus. Mysl« a r. 1893 vstoupil do časopisu »Sěvernij Věstnik«. Znaje výborně cizí jazyky, byl korespondentem »Temps« a v »Revue Universelle« otiskl *Lettres de Russie*. Od r. 1880 jest též spolupracovníkem petrohradského »Krajec«. Stat' jeho »Mickiewicz v ruské literaturě« vyšla v jubilejním Mickiewiczově sborníku. P. psal velmi mnoho, ale pod různými pseudonymy (L. Prozorov, L. Lukjanov a j.). O sobě vydal sborník povídek

(*Na dosuge*), z něhož povídka *Nado žit' choť Mickiewiczova syna* přeložila do francouzštiny (v »Revue Universelle«).

Poloopice (*Prosimiae, Hemipithecii*) jest skupina opic s ústrojností nižší než u opic pravých. Nejstarší zástupci zkameněli ze spodního útvaru třetihorního připoují se svoji ústrojností jednak k nejstarším zástupcům šelem hmyzožravých (*Insectivora*), jednak ke kopytníkům (*Condylarthra*). Mezi těmito třemi nejstaršími skupinami ssavců koláčnatých (*Placentalia*) není ještě počátkem doby třetihorní valného rozdílu. Společní praotcové všech p-ic i opic jsou *Pachylemures*. P. mají na chápavých okončinách palec pohyblivý ke všem prstům právě tak jako opice. Chodidla okončin jsou dlouhá a jejich kosti volně pohyblivé. Na prstech mají nehty; jen na některých prstech zadních okončin mívají drápek. Lebka a chrup p-ic jen málo se liší od lebky nejstarších šelem (*Insectivora*). Dutina lebečná jest malá, nízká, kosti obličejové protáhlé a veliké, čelisti silné. Jsou však některé druhy (*Tarsius spectrum*) blízké se v této příčině více opicím. Mozek p-ic jest poměrně menší a jednodušší než u opic. Původní dvojdílná děloha zachovala se u některých druhů ještě úplně (*Stenops*); ostatní druhy mají v přední části dělohu dvojdílnou (*uterus bicornis*), kdežto právě opice mají obě dělohy srostlé v jediný celek. Vedle dvou hrudních bradavek mléčných jsou často vyvinuty ještě i bradavky břišní. V době třetihorní p. byly rozšířeny po celém světě. Dnes žije nejvíce p-ic na ostrově Madagaskaru, pak něco málo v Africe a Asii; Madagaskar jest zbytek rozsáhlé pevniny, která spojovala Indii s Afrikou.

Poloostrov je část země daleko do moře vybíhající, na dvou neb více stranách mořem omezená. Nemá tak přesného omezení jako ostrov, což působí obtíže při určování poměru k trupu. Někteří geografové jmenují p. každý výběžek země, jímí teprve tenkrát, je-li omezen mořskými zálivy neb zátokami. Dělíme je na vnitřní, okrajní a vnější. K vnitřním i přiléhají s obou stran vnitřní moře (Itálie, Balkán), okrajní mají na jedné straně okeán, na druhé moře okrajní (Pyrenejský p.) a vnější vybíhají do okeánu zcela (Přední Indie). Jiné dělení je podle velikosti. Veliký p. jmenujeme poloostrovní zemí, malý, táhly pevninským jazykem. Za měřítko velikých a malých p-ů bereme rozměr 10 tis. km^2 . Podle povahy dělíme je na samostatné, jež vykazují vlastní stavbu a členění (Richthofen), a nesamostatné, malé pobřežní. Členění vyžaduje buď vrásnění jako předchod kontinentálních horských systémů, nebo zdvižení působením vulkánů. P-y závislé vykazují větší jednoduchý relief pudy, ač také mohou vzniknouti působením vulkanickým nebo menším vrzením, z větší části vznikly však buď zdviháním nebo klesáním pevniny. Podnebím, florou, faunou, osídlením srovnávají se s pevninou, samostatné vykazují své zvláštnosti. Pokud se týče připojení k pevnině, p.

je s ní spojen bud' širokým pásem (vlastní p.), nebo úzkou šíjí, isthmem, jako Morea a j. (ostrovitý p.). Isthmy spojují s trupem ostrov bud' přičleněný bývalý (pak jsou mladé), nebo budoucí, odčlenující se. Tak zv. p-y stupně pevninského připínají se plošinou (Skandinávie), řetězovitě tvoří první členy ostrovních oblouků (Aljaska, Kamčatka atd.). P-ů korálových neb jen vulkanických není. Srv. Alf. Hettner, Die Typen der Land-und Meeresraume.

Poloropucha, zool., viz Alytes.

Polostín viz Penumbra.

Pološčírkové viz Palpijadi.

Pološtírové (*Pedipalpi*) jsou řád zvířat pavoukovitých. Jeví znaky štírův i pavouků. Jsou dlouzí 6 mm (*Schizonotus*) až 60 mm (*Mastigoproctus*). Hlavohrudí jest spojeno celou šířkou s břichem 11—12členým. Břicho nazad jest široké a zaokrouhlené (I. podřád *Amblypygi* Thor., p. bez o c a s i) nebo zakončené štětinou členitou (*postabdomen*, *cauda* u II. podřadu *Uropygi* Thor., p. o c a s a t i). Hlavohrudí jest bud' podlouhlé s okraji rovnoběžnými (*Uropygi* s rodem na př. *Thelyphonus*) nebo polokruhovitě až srdčité (*Amblypygi* s rodem na př. *Phrynus*). Zřídka štít hlavohrudí jest rozdělen hlubokou ryhou v 2. polovině na 2 nestejně části (č. *Schizonotidae*). Po stranách úst jsou 2 páry kusadel; nad ústy jest zakrmlé rostrum, pod ústy pak úzký pysk zpodní. Prvý pár kusadel jest krátký; na základním článku jest drápek shora dolů se pohybující. Druhý pár jsou makadla, na jejichž kyčelním článku jest listna čelistní. Tento pár toliko u *Amblypygi* opatřen ploškou žvýkací; u rodu *Phrynus* ta ploška má na straně vnitřní chitínové políčko vypuklé a parabolické, t. zv. *pseudotrachea*, s podélnou ryhou a hustými listnami příčnými. Táž byla nalezena u pavouků, sekáčův a štírův. Další 3 články, příkyčlí, stehno a holeň, jsou trnité a systematicky důležité. Kolenní článek jest vyvinut jen u čel. *Schizonotidae*. Holeň všech noh má na temeni štětičky citové. Poslední článek se končí bud' drápkem jednoduchým (*Amblypygi*, *Schizonotidae*), bud' klišťkami (čeled' *Thelyphonidae*, podř. *Uropygi*). Po stranách jsou 4 páry noh s chodidlem bičíkovitým. Bičík velmi dlouhý mají *Amblypygi* a krátký, 8—9člený, *Uropygi*. Chodidlo má zářnartí (*metatarsus*) má o odchylné od přednartí. Jest lžéné. Chodidlo se končí 2 až 3 drápků, na zpodu s polštářkem (*pulvillus arolium*), nahore s lalúčkem blánitým. Článek kolenní noh jest vždy vyvinutý. Na zpodu hlavohrudí jsou 2—3 desky prsní. Na hrbolu uprostřed hlavohrudí jsou 2 oči veliké a po stranách jsou skupiny po 5 očkách, 2 velmi malá, 3 veliká. Celkem 12 očí. Někteří z čeledi *Schizonotidae* jsou úplně slepi. Štětina ocasní jest připojena ku přednímu břichu násadcem 3členým, který má na povrchu 2—4 jasná políčka (*ommatidia*), podle Hansena snad ústrojí světélkující. Otvory rodidel i otvory 1. páru ústrojí dýchacích jsou pokryty deskou společnou (*operculum*), která povstala sply-

nutím zpodní 1. a 2. desky břišní. Druhý pár otvorů dýchacích jest též pokryt příslušnou deskou (3.). Na povrchu břicha jsou párovité vtisky svalové. Vnitřní ústrojnost i vývoj jsou pramálo známy. Roura zaživací má 3 oddíly jako u jiných zvířat pavoukovitých. Přední oddíl se počíná ústy, která vedou v hlitan, jicen a laločnatý (5) žluďek ssací. Střední oddíl se končí ve 4. článku břišním a jest opatřen mohutnými laloky t. zv. jater. Střevo v 7. článku bř. se rozšiřuje v konečník podobu přespávacích hodin, který se znovu úží a končí na 10.—12. článku břišním řití Do něho vbíhají žlázy Malpighiho. Nad ním jsou 2 vakovité přívěsky jeho. S konečníkem vbíhají i 2 žlázy anální, vylučující kyselinu mravenčí. Hlavohrudí má uvnitř t. zv. endosternit-krátký, podkovovitý u *Phrynus* nebo podlouhlý s 2 nestejnými otvory u *Telyphonus*. Soustava nervová jest silně soustředěna jako u ostatních zvířat pavoukovitých. Svrchní podlouhlá zauzlina nadjícnová (neprávem tak zv. mozek) vysílá 2 větve k očím, do rostra a kusadel I. Z něho jde i nerv zvaný sympathický. Zpodní ganglion nervové jest tupě trojhrané; z něho jdou větve do kusadel II. a do noh. Přední větve jsou málo zřetelné, protože jsou kryté listnami. Nazad ze zauzliny zpodní vycházejí 2 větve nervové opatřující přední 2 články břišní a mezi nimi páska nepárovitá s postrannými větvemi. Na konci jest lichá, kulatá a malá zauzlina, ze které větvevky jdou na strany i do zadu. V těle jsou 2 nesymmetrické žlázy smrduté. Pravá leží uprostřed a levá stranou. Vylučují kyselinu mravenčí. Končí se v otvoru řitím. Kyčelní žláza jest podlouhlá a leží mezi 2. a 4. párem noh po stranách endosternitu. U mlád'at ústí při kyčli 1. páru noh. U dospělých snad se končí slepě. Z ústrojí smyslových citové brvy jsou vyvinuty a četné ústroje roztroušeny po celém těle (*organa lyriformia*). Srdece jest dlouhá roura napřed i nazad se úzící. Napřed jde až k 2. páru noh, nazad se končí ve skupině svalů 10.—12. článku břišního. Místo od místa jest řidká síť cev krevních. P. dýchají 4 vaky plicními, téhož rázu a tvaru jako u pavouků. Jsou pohlaví odděleného. Samičí ústroje jsou složeny ze 2 (Blanchard mluví o 4) vakovitých, podél řasnatých vaječníků, táhnoucích se podél břicha. Párovité vejcovody jsou široké a sbíhají ve společný uterus, který na přední stěně má 2 receptacula seminis. Složitější jest ústrojí samčí. Varlata jsou párovitá a úzká. Jejich úzké vývody vbíhají do 2 rohů vaku, který u nedospělých jest zřetelně párovitý. Vak tento vede 2 otvory (u nedospělých 2 vývody) do jímky (*uterus masculinus*) položené pod soustavou nervovou Jimka se končí předšíní, která jest uložena nad jímkou. Vak má 2 slepé přívěsky (*vesiculae seminales*). Do vaku vbíhají ještě rourovité žlázy uložené pod hřbetem. Pod víčkem jsou listny šikmo vzhůru postavené a vychlíplité. Se žlazami pohlavními vbíhají společně rourovité, pod hřbetem uložené žlázy. Celkem

toto ústrojí jest málo známo. Vajíčka jsou v zámočcích (15—30 kusův u *Thelyphonus*), které samička s sebou nosí. Podle Strubella samička se zahrabává do země 2—3 dm hluboko. Vývoj (Perejaslavceva Sofia, »Comptes rendus« Acad. Sc. Paris. T. 125. 1897 p. 319—321 a »Ann. Sc. nat.« Zool. (8) T. 138 pls. p. 117—304.) jest pramálo znám. Mládě z vajíčka vylíhlé zůstává na těle matky a liší se značně od dospělého. Břicho jejich jest válcovité, nohy bez drápků, nečlánkované, s ploškami přichycovacími. Makadla krátká. Oči i otvory dýchací jsou pokryty pokožkou. Břišní páska nervová jest složena z 10 párů zřetelných zauzlin. Poslední 4 zauzliny jsou silně sblížené. Zauzlin hrudních jest 6 párů. Jakmile žlutek byl tráven, larva se po druhé svléká a zvíře opouští tělo matčino. Mladší stadia vývoje jsou neznáma. P. byli nalezeni již v carbonu (*Geralinura [Thelyphonus] carbonaria* Sc. a *bohemica* Kusta). Též z útvaru třetíhorožního byli popsáni. V době přítomné jsou rozšířeni v krajích tropických a subtropických. V jižní Evropě chybějí. V Asii jsou rozšířeni (*Thelyphonus amurensis*) severně od Koreje (záliv Sv. Olgy). P. jsou pokládáni za zvířata jedovatá, ac určitých dat jest pramálo. Dumin (Insect Life IV.) vypravuje o smrti muže, který zemřel za několik hodin po uštknutí. Řád p-rů rozdělil Thorell na 2 podřady: *p. bezocasé (Amblypygi)* a *p. ocasaté (Uropygi)*. První podřád má 1 čeleď: *Phryniidae* (10 rodů a přes 29 druhů); druhý podřád má čeledi 2: *Thelyphoniidae* a *Schizonotidae* (s 2 rody a 4 druhy). — Srv. C. Kraepelin, Revision der Tarantuliden (Abhandl. aus dem Gebiete der Naturwiss., Hamburk, XIII. 1895); týž, R. d. Uropygi (t., XV., 1897); týž, Scorpiones und Pedipalpi (1899); Pocock, Some new or little-known Thelyphoniidae and Solifugae (Annals and Magazine of N. H. London, ser. 7, V., 1900); M. Laurie, On the morphology of the Pedipalpi (Thelyphonus; »Linnean Soc. Journal. Zool.«, XXV., 1894); J. Tarnani, Die Genitalorgane der Thelyphonus (Biol. Centralblatt«, IX., 1889); Strubell, Zur Entwicklungsgeschichte der Pedipalpen (»Zool. Anz.«, Jhg. XV., 1892); Banks, Synopsis of North American Invertebrates. IX. The Scorp., Solpugids and Pedipalpi (»Amer. Nat.«, vol. 34, 1900); O. F. Cook, Hubbardia, a new genus of P. (»Proc. Ent. Soc. Washington«, vol. 4, 1899); F. Rosický, Polostíři (»Vesmír«, roč. VI., str. 145); Perejaslavceva Sofia, Développement embryonnaire des Phrynes. 8 planches (»Annales des sciences naturelles«, Zoologie [8], tome 13, 1901); táž, Les premiers stades du développement des Pédipalpes (»Comptes rendus de l'Acad. des sciences«, Pař., tome 125, 1897, str. 319—321); táž, Les derniers stades du développement des Pédipalpes (t., str. 377—380) Nsk.

Poloučany (*Pollutschen*), ves v Čechách, hejtm. Teplá, okr. a pš. Bezručice, fara Okrouhlé Hradiště; 22 °l. 182 ob. n. (1890), nedaleko kyselé prameny lázni Konstantinových.

Poloupeceň, Poloupečen, Půlpecen, víska v Čechách, hejtm. a okr. Polička, fara Něm. Bělá, pš. Brněnec; 7 d., 51 obyv. č. (1890), mlyn. Bývaly tu želez. huti.

Polouvsí, Polouves (*Halbendorf*), ves na Moravě, po obou březích potoka Luhy, hejtm. a okr. Nový Jičín, fara a pš. Něm. Jansenice; 63 d., 382 ob. n. (1900), kaple, 1tř. šk. a fojtství. P. s Dubem bývalo samostatné zboží, které r. 1412 držel Lacek z Kravař a po něm Bedřich z Rizmburka. Ke konci století XV. byla tu tvrz s dvorem. Roku 1502 koupil zboží Vilém z Pernšteina; tento připojil P. ke statku hranickému.

Polovačka, honba polní, obyčejně lov koroptví a zajíců v polním honbišti.

Polovci viz Plavčia Kumáni.

Polovníci (ПОЛОВНИКИ, t. j. polovinaři) nazývali se v Rusku sedláci, kteří byli usazení na cizí půdě a místo nájemného v penězích odváděli pánovi pozemku naturalní dávky. Způsob těžení z půdy v této formě plodinového nájmu nazýval se na Rusi *polovníčestvo* (t. j. polovinařství). Jest to týž plodinový nájem, který byl znám již Řekům (Aristotelés na př. v Ústavě athénské uvádí podobně nájemce cizí půdy zv. *ἐκστημόροι*, t. j. šestinaři, poněvadž odváděli pánovi šestý díl úrody), dále Římanům (*colonia partiaria*, viz Nájem), v říši Byzantské (v Zákonech zemědělských mluví se o plodinových nájemcích zv. *ημισιασταί*, t. j. rovněž polovinaři), ve středověku skoro ve všech zemích evropských (u Němců *Theilbau*, *Theilpacht*, u Francouzů *champart*, *campi pars* atd., u Italů *massarium*, *mezzeria*, *mezadria*). Částečně uchoval se plodinový nájem půdy ještě dnes ve Francii (viz *Métayage*), v Itálii a ještě některých jiných zemích evropských. Na Balkánském poloostrově tento způsob těžení z půdy jest podnes velmi rozšířen. V Bosně a Hercegovině kmetství (kmetovstvo) čili právo kmetské není ničím jiným než dědičným plodinovým nájmem cizí půdy a poměr přídržnický plodinovým nájmem dočasným. Podobně »polovinařství« rozšířeno jest i v Bulharsku a na Černé Hoře — O **p-icích** ruských máme podrobnější zprávy jen v území přímořských újezdů severního Ruska, t. j. z újezdů gubernie archangelské, oloněcké a vologodské. Zbytky **p-ků** udržely se tam až do 2. pol. XIX. stol. Přímořští **p.** byli malými dočasnými nájemci, usedlymi na půdě klášterní a církevní vůbec i světské, kteří odváděli pánovi pozemku jménem nájemného část úrody a neupadli v selské poddanství, resp. nebyli připoutáni k půdě. Smlouvu nájemnou uzavírali na jistou řadu let. V pramenech uvádí se častěji doba tři a čtyř let, vedle toho však i (řidčeji) doba dvou, pěti i deseti let, také jeden rok Po vypřešení smlouvy **p-ik** mohl buď nájem obnoviti nebo s pozemku (пoлoвнe) odejiti. Půdu se stavbami obytnými i hospodářskými dával obyčejně vlastník pozemků; **p-ik** opatřiti si musil hospodářské nářadí a dobytek. O osev staral se buď nájemce, nebo jej z polovice dodávala každá Polo-

diny dělily se mezi obě strany v různých proporcích. Zpravidla náležela **p**-kovi polovina (od toho název), někdy však jen třetina, jindy zase dvě pětiny, zbytek ($1/2$, $2/3$, $3/5$) připadal vlastníkovi. Napolo dělilo se i seno (v kupách). K dělení obilí i sena **p**-ik povinen byl pozvatí vlastníka, který měl právo vybrati si lepší polovinu. K jinému aequivalentu než k odvádění části plodin nebyl **p**-ik (t r e t ě i k, náležela-li mu jen třetina) vůči pánovi původně zavázán a zejména ne k robotám. Za práce konané ve prospěch vlastníka pozemku (za přírjad) byl placen. V pozdější době požadovány byly však i v **p**-icích práce zdarma (roboty). Daně platil obyčejně vlastník pozemku. Úkazem z 31. pros. 1827 bylo ustanoveno, že smlouvy mezi **p**-ky a vlastníky pozemků mají se uzavíratí jen na určitý čas, že **p**. mají mít svůj živý i mrtvý inventář, a stavby, jež obdrží, že mají opravovatí. Po vypršení smlouvy, jež uzavírána byla na šest až dvacet let, **p**-ik mohl pozemek opustit, avšak měl rok před tím dáti výpověď. Touž výpověď dáti měl **p**-kovi i pán. Roku 1840 ustanoveno, že **p**., kteří neučinili s vlastníky zmíněných smluv, mají se přestěhovatí na aerární půdu, při čemž jim slíbena státní pomoc. Staré polovnictví zrušeno bylo zákonem z 27. dub. 1876. **P**. měli 1. buď se přestěhovatí na aerární půdu, nebo 2. z polovnictví se vykupití, nebo 3. mohli zůstatí bezzemky, avšak s právem najmoutí cizí půdu podle pravidel o nájmu obyčejném. V případě prvém zaručena jim darem od vlády pomoc na stavbu nových budov a založení hospodářství (pro rodinu 55 rublův) a poskytnuto na pět let osvobození od daní. V případě druhém slíbena jim od státu aspoň zápujčka. — Jestě za našich dnů praktikuje se na Rusi plodinový nájem pozemkův, avšak ve formě od někdejšího polovnictví poněkud odchylné. Rozšířen jest zvláště na jihu a jihozápadě Rusi (v gub. černigovské, poltavské, jekaterinoslavské, chersonské a j.) i v Rusi střední. Nazývá se obyčejně s k o p š č i n a, s p o l j š č i n a, též n á j e m p o l o v i n o v ý (наемъ испольный). O rozličných formách plodinového nájmu (podobných rus. polovnictví) u jednotlivých národů srv. Kadlec, Agrární právo v Bosně a Hercegovině (Praha, 1902).

Polozajci (*Lagostomida*), čeled' hlodavců, kteří svojí ústrojností tvoří přechod mezi zajíci a myšmi. Jsou nejvíce podobní králíkům, ale mají dlouhý chvostnatý ocas jako veverka. Tělo kryto jest srstí velebnou barvy bělavé, šedé a temně hnědé. Žijí v Jižní Americe vysoko na horách, kdež si ve stráních hrabou brolhy. Jsou to zvířata noční a živí se potravou rostlinnou. Náleží sem na př.: činčila pravá (*Eriomys Chinchilla lanigera*), jež jest 45 cm dlouhá, činčila vlnatá (*Eriomys lanigera*), jež jest jen 35 cm veliká. Poskytují výbornou kožíšinu. Sx.

Polozka (ital. *posta*) značí v obchodě určitý obnos peněžní nebo určitou část zboží. V účetnictví značí **p**. summu v účtē zanesenou

na vyznačenou co do vlastnosti slovy, co do velikosti a ceny číslicemi.

Polská literatura viz Poláci.

Polské legie byly pluky polské, které z polských emigrantů (hl. z Rus. Polska) se souhlasem franc. republiky na poč. r. 1797 organizoval v Itálii J. Dąbrowski (v. t. 1). Legie, jež záhy čítaly 6000 m. a v nichž vynikl zejména K n i a z i e w i c z (v. t.), byly postaveny nejprve do služeb vlády lombardské, a po míru v Campo Formio (1797) přijala je republika Cisalpinská. **P**. I. bojovaly tak za Francií a revoluci, protože jen ve vítězství revoluce viděly možnost obnovení Polské říše. Za druhé války koalici bojovaly opět v Itálii pod vrchním velením gen. C h a m p i o n n e t a (v. t.). Bonaparte, vrátiv se z Egypta, přijal je přímo do služeb francouzských a dal je zreorganizovati v Itálii Dąbrowským a na Dunaji Kniaziewiczem. Legie vzrostly tehdy na 15.000 m. Ale i mír v Lunéville (1801) zklamal jejich naděje, a Napoleon konečně vyslal zbytky jejich na ostrov Haiti, kde více než boj s povstalci vyhladilo je nezdravé podnebí (1803). Nejznámější památkou po **p**-kých 1-icích je píseň: *Jeszcze Polska nie zginęła*. **P**. I. vracejí se pak ještě později v dějinách; tak polské vojsko bojovalo za Napoleona proti Rusům a Prusku r. 1806—1807, ve Španělsku r. 1808—12 a zejména ve »válkách za osvobození« (1812—14); potom opět r. 1848—49 v Uhrách (Mickiewski, Wysocki a Bem) a v Itálii (Mickiewicz, Kamiński) a za války krymské (Sadyk-paša, Mickiewicz, Zamojski) r. 1853—55.

Polské umění viz Poláci.

Polsko (pol. *Polska*, rus. ПОЛЬША, lat. *Polonia*, fr. *Pologne*, angl. *Poland*) bylo až do r. 1795 suverenním státem evropským. Ve stol. XIX. rozumí se slovem tím část' někdejšího státu tohoto zabraná od Ruska a obydlená Poláky, jež až do r. 1863 tvořila zvláštní celek v rámci říše Ruské. V nynější době slovo **P**. neznamená žádný útvar státní a má význam pouze historický.

Původní, středověký stát P o l s k ý založen byl v X. stol. od kníza Měška I. a Boleslava Chrabrého sloučením různých kmenů polských v jeden celek. hranice jeho v pozdější době dlouho byly neustálené, ale jádrem zůstal vždy kraj, jež zhruba možno ohraničiti dol. Odrou a Vislrou, Karpatami a mořem Baltickým. Ve XIV. stol. tento stát vstoupil ve volné-personální-spojení se sousední říší Litevskou obsahující celou jihozápadní Rus a sloučil se s ní unii r. 1569 v jedno těleso státní, jež přes ethnografickou a náboženskou různorodost svého obyvatelstva mělo na venek ráz polský a katolický. Veliká tato říše sahala na záp. až téměř k Odře, na východ k Dněpru a do konce XVII. stol. i značně daleko za Dněpr; na sev. bylo hranicí moře Baltické a do poč. XVII. stol. severní pomezí Livonska, později zhruba řeka Dvina; na jihu hranici tvořily Karpaty, na jv. pomezí proti Turecku bylo neurčité. Byly to tedy kraje, jež nyní z největší části náležejí R u s k u, mimo

to pak rakouská Halič a pruské Poznaňsko i záp. Prusy. Vých. Prusy (až do r. 1657) a Kuronsko byla lenní knížetství říše Polské. Časem i kraje nynějšího Rumunska stály pod svrchovaností polskou. Rozsah říše byl ok. r. 1620 téměř 1,000.000 km^2 s 15 mill. obyvatelů, r. 1772 již jen asi 774.000 km^2 s 13 mill. obyvatelů. V l. 1772—95 říše byla postupně rozebrána od sousedů (viz níže dějiny). Z obyvatelstva bylo asi 5 mill. Poláků (skoro vesměs katolíků), téměř tolikéž Rusínů (uniátů), 1 mill. Litvanů na Litvě (katolíků), 1 mill. Němců v Prusích a v ostatních krajích roztroušené žijících (většinou protestantů) a 1 1/2 mill. židů. Ostatek připadal na menší národnosti: Rumuny (na jv.), Finy (na sv.), Armeny, Tatary, cikány aj. V čele říše stál král, ale s mocí čím dál nepatrnější; hlavním činitelem politickým byla šlechtická aristokracie, pročež stát Polský častěji bývá zván republikou (*rzecz pospolitą*). — Říšským znakem byl štít rozdělený na 4 pole, z nichž v prvním a ve čtvrtém byl erb vlastního P-ka: bílý korunovaný orel v červeném poli, ve druhém a ve třetím erb Litvy: pogoň, t. j. stříbrný obrněný jezdec s napřaženým mečem na pádicím koni. Uprostřed býval pak znak panujícího právě krále. Zemské barvy byly bílá a červená.

Na kongressu Vídeňském (1815) P. bylo částečně obnoveno. Utvořeno totiž z krajů, pro něž u nás až dosud běžný jest název P, království spojené osobní unii s Ruskem. Království to bývá též zvané »kongressový m« (čili »Kongressovkou«). Na východě ohraničovaly je dnešní gubernie volyňská, grodenská a vilenská. Rozsah tohoto území byl 127.000 km^2 ; nyní (1897) žije na něm 9,456.000 obyvatelů. Po druhém polském povstání (1863) toto království bylo zrušeno a přivtěleno úplně k Rusku. I jméno P nahrazeno v úřední řeči názvem »Privislanskij kraj«; podle administrativního rozdělení ruského jsou to gubernie: kalizská, kielecká, łomžská, lublinská, pjotrkovská, plocká, radomská, suvalská, sjelecká a varšavská. Srv. Baliński a Lipiński, *Starożytna Polska* (Varš., 1844—46, 3 sv.).

Poněvadž nyní slovo P. má význam pouze historický, pojednává se v tomto článku jenom o dějinách a právních poměrech staré říše Polské. Zeměpisné poměry krajiny dříve k P-ku náleževších dlužno hledati pod příslušnými hesly, jež odnášejí se k nynějšímu stavu politickému, národopisné pak poměry národa polského v čl. Poláci.

Dějiny politické

Vznik státu Polského jest zahalen rouchem báji a pověstí o Krakovi a Vandě (původu chorvatského), o Popelovi a Piastovi (původu velkopolského) a j., jež nejstarší kronikáři libovolně obměnili a znetvořili, tak že téměř nemožno dobrati se z nich jasnějšího jádra historického. Pochod soustřed'ovací vyšel od Polanův, u nichž nejprve vyvinula se (asi v X. stol.) silnější moc knížecí se sídlem ve Hnězdně nad je-

zerem Goplem. Od nich pak dílem podmaněny, dílem na sousedech vybojovány kmeny ostatní. Dřívější samostatní knížata jednotlivých větví pozbyli sice své moci, ne však majetku, a stali se velmožstvem v nově vznikajícím státě. Počátek a průběh celého tohoto procesu není nám znám, ale dokonání jeho spadá již v dobu historickou, v dobu knízat Měška I. (ok. 960—992) a jeho syna Boleslava I. Chrabrého. Měšek I., jehož panství sahalo již od Odry až k Visle-Slezané a Chorvati byli tehdy poddáni knížatům českým — jest první kníže polský ozářený plným světlem historie; on také první vstoupil ve styky se západem. Nepouštěje se do vysilujícího boje s Němci, kteří zatím porobili Slované na Labi, poddal se na čas jejich vlivu, přijal r. 966 s rukou Doubravky, dcery českého knížete Boleslava I., křest a založil biskupství v Poznani podřízené arcibiskupovi magdeburskému. Byl to krok rozhodný pro celou budoucnost; jím kmenové polští byli uchráněni od německé výbojnosti a uvedeni v přímý styk s civilizací západní. Šíření křesťanství šlo ovšem velmi zvolna ku předu. Na základě otcem daném dovršil jeho dílo Boleslav Chrabrý (992—1025). Zachováváje v prvních letech pokoj s Němci uvedl brannou rukou ve svoji moc Pomoří (995), Chorvatsko, Slezsko, Moravu a Slovensko; využil příznivé doby, kdy na německém trůně seděl blouznivý Oto III., a založil ve shodě s ním r. 1000 arcibiskupství ve Hnězdně a podřízená jemu biskupství ve Vratislavi, v Krakově a Kolobřehu, později pak v Lubuši (pro Lutice) a v Plocku (pro Mazovsko). Sjednotiti pod svým žezlem také Čechy a tak všekero Slovanstvo západní nepodařilo se mu pro odpor Čechů samých a říše Německé, za to však dobyt po dlouholetém válčení na Jindřichovi II. Lužice a uznání úplné nezávislosti (mír v Budyšině r. 1018). Ke konci své vlády zasáhl mocně v děje ruské (1018) a připojil k své říši Červenško (nyn. vých. Halič). Boleslav byl netoliko dobyvatel, nýbrž také výborný organisátor; rozdělil říši na okresy s obrannými hrady, zřídil si vojenskou družinu a úřednictvo úplně na sobě závislé. Přední zřetel obracel k utvrzení křesťanství, které přinášelo nehotové říši hohovou organisaci hierarchickou, málo zalidněné zemi vyvinutější systém hospodářský a nevzdělanému lidu vyšší kulturu. Podporoval činnost missionářů (sv. Vojtěcha, Bruna Querfurtského), zakládal vedle biskupství kláštery (v Týnci, na Lysé Hoře, v Miedzzyrzeczi), které se staly ohnisky osvěty. Dílo své nedlouho před smrtí (1025) dovršil korunovaci na království.

Říše Boleslava Chrabrého neudržela se v původním rozsahu Jeho syn Měšek II. (1025—1034), muž jinak statečný, neměl energie a bystrozraku otceva. Odjoh bratří Bezprema a Otty, odstředivé snahy dřívějších kmenových knízat, jakož i nával vnějších nepřátel se všech stran na říši dotírajících podlomily jeho sílu. Uhři zmocnili se Slovenska

(1027), Čechové Moravy (1029), Dánové Pomorí, Němci Lužice, Rusové Červeňská. Měšek udržel se na konec ve ztenčeném panství jen tím, že r. 1032 uznal svrchovanost císaře Konrada II. Ještě horší zmatky nastaly po smrti Měškově. Starší jeho syn Boleslav (II.) zahynul asi r. 1037 v domácích rozbrojích, mladší Kazimír I. musil přchnouti ze země; nastala doba bezvlády a reakce kmenových knížat proti centralisaci, pohanstva proti křesťanství. Kniže český Břetislav I. opanoval za těchto zmatků Slezsko, Krakovsko i Hnězdo (1038—39); v Mazovsku vyvstal jako samostatný kniže velmož Maslav. Na štěstí však řády Boleslava Chrabrého zapustily již pevné kořeny. Strana jim přející povolala zpět Kazimíra (ok. r. 1040), který opanoval s pomocí německou znenáhla celou zemi a konečně získal r. 1054 od Čechův i Slezsko; v říši takto scelené zavedl opět pořádek. Jeho nástupce Boleslav II. Šmělý (1058—79) připomínal energii Chrabrého, ale neměl státnického důmyslu, aby využil příznivé doby nastalého právě velikého zápasu mezi papežem a císařem ve prospěch své říše a k utvrzení polského panství na Odře a v Pomorí. Po celý život vedl války s Čechami, s Uhrami a Ruskem, ale boje ty mají ráz spíše dobrodružných výprav. Na konec podryl si král neblahým sporem s krakovským biskupem Stanislavem, jehož v návalu zlosti dal u oltáře zabít (1079), půdu pod nohama a byl ze země vypuzen s nemalou škodou moci panovnické vůbec. Jeho bratr Vladislav Heřman (1079—1102), povoláný potom na trůn, byl muž slabý, který neuměl náležitě se opíratí velmožům; vládl za něho vlastně mocný vojvoda Setěch. Moc P-ka na venek velmi poklesla. Proti Německu ukazována povolnost; P. pozbylo nadobro Červeňská; s Pomorím, jehož svazek s P-kem zatím se byl úplně uvolnil, vedeny bezvýsledné boje. Uvnitř bylo plno rozbrojů.

Z úpadku toho pozvedl P. statečný Boleslav III. Křivoústý (1102—38). Překonav odbojného bratra Zbihněva a obrániv nezávislost P-ka proti nárokům císaře Jindřicha V, povznesl v četných drobných válkách vážnost říše proti všem sousedům. Nejdůležitějším úspěchem bylo, že řadou výprav (do r. 1122) opanováno opět Pomorí a území vých. Luticů (hlavně Štětínsko), čímž P-ku zjednan opět přístup k moři. Boleslav pečoval o utvrzení křesťanství v těchto krajinách podporuje misijnářskou činnost Otty Bamberského. Neméně staral se o vnitřní povznesení ostatních svých zemí. Zlepšením hospodářství po vzoru statků královských a duchovenských zvýšil se blahobyt, nadbytek domácí produkce oživil obchod, jmenovitě po důležité dráze přes Vratislav, Krakov a Sandoměř na východ, rozšířilo se i užívání kovové mince. Moc panovnická byla té doby přes některé otřesy za Boleslava II. i Vladislava I. neobmezená. Panovník byl pánem veškeré země, kromě pozemků, jež ponechány byly starým rodům knížecím aneb rozdány, zejména církvi;

l byl také neobmezeným pánem lidu, jemuž i zaměstnání určoval a s místa na místo jej přesazoval. Celá země byla rozdělena na okresy (*powiaty*), jež s hradů v každém z nich zřízených spravovali královští úředníci, závislí úplně na panovníkovi a zvaní pány, později též kastejány. Nejvyšším úředníkem byl při dvoře panovníčím v o v o d a (*comes palatinus, princeps militiae*), který byl zástupcem jeho v míru i ve válce. V obyvatelstvu rozrušily se časem stavy, prozatím ještě ovšem ne ostře odlišené; byla to vedle duchovenstva šlechta, potomci starých rodů knížecích, vládnoucí velikými statky, pak četné rytířstvo, jež povznese se stálo službou vojenskou a odměnou za ni nabývalo od krále menších statků, a konečně nesvobodný lid, který zase žil v různých právních poměrech. Duchovenstvo, doplňující se pořád ještě namnoze z ciziny, zůstávalo lidu dlouho cizím a nestálo ještě tenkrát na výši, aby mohlo náležitě plnit své kulturní poslání, neboť reforma Řehoře VII. jen velmi zvolna v něm se ujímala. Nejlépe působil v této době nový řád cisterciákův. Boleslav III. rozdělil před smrtí říši mezi své syny. Nejstarší Vladislav dostal Slezsko a Krakovsko (Malopolsko), Boleslav Mazovsko a Kujavsko, Měšek Velkopolsko, Jindřich Sandoměsko. Nejmladší Kazimír, tehdy ještě nedospělý, obdržel teprve po smrti Jindřichově (1166) Sandoměsko. Vladislav a po něm vždy nejstarší z rodiny měl býti vrchním knížetem a jako takový držel Krakovsko a vládl zároveň v nedávno nabytém Pomorí. Nebylo to první dělení v rodině Piastovců; poněvadž však tentokrát podíly byly téměř stejné, a vrchní kniže ani titulem královským, ani velikou mocí nevynikal nad ostatní knižata údělná, bylo nesnadno obnoviti, jako dříve, jedinouvládu, tím nesnadněji, že rozdělení přála aristokracie velmožská i úřednická. Pokoušel se o to hned po smrti otcově Vladislava II., byl však brzy přemožen a vypuzen (1146). Byl stolec velkoknížecí dosedl pak mladší bratr Boleslav IV. Kadeřavý (1146 až 1173); vyhanenou Vladislavovi nepomohly ani přímluvy papežovy, ani výprava (1157) císaře Bedřicha I. do P-ka. Teprve po jeho smrti vráceno jeho třem synům Slezsko, jež oni rozdělili mezi sebe (1163). Po smrti slabého Boleslava (1173) zaujal stolec velkoknížecí třetí bratr, Měšek III. Starý; když však pokoušel se povznéstí kleslou moc knižecí proti aristokracii, byl od ní z Krakovska vypuzen (1177) a na jeho místo povolán Kazimír II. Spravedlivý, který vládl té doby také Mazovskem a Kujavskem (do r. 1186 jako poručník syna Boleslavova, odtud samostatně). Kazimír na stolci revoluci nabytém hledal opory v duchovenstvu. Na sjezdu duchovenstva i světských velmožů v Łęczyci r. 1180 — prvním to shromáždění toho druhu — přičleno prvenství v říši jemu a jeho linii; za to udělil duchovenstvu značná privilegia a k velmožům světským choval se povolně. Po smrti Kazimírově (1194) podarilo se Měškovi opanovati Krakovsko a získati zároveň

poručnictví nad nezletilým synem Kazimírovým Leškem I., ale po jeho smrti (1202) byl syn jeho Vladislav Laskonogi brzy zase vypuzen; stolec Krakovský zaujal pak Lešek I. Bílý (1206—27). Rozbroje domácí oslabilily sílu P-ka na venek. Území Luticů zmocnili se Němci a založili mezi Labem a Odrou r. 1146 marku Braniborskou, záp. Pomoří (Štětínsko) poddalo se r. 1181 císaři německému, tak že při P-ku zůstalo jen pomoří východní. Lépe dařilo se P-ku ve východní Haliči, kdež úředná knížetství ruská zůstávala vždy v jakési závislosti na knížatech polských přes to, že do poměrů tamních počali se míchati také Uhři Nejhorší ránu zadalo si P. na poč. XIII. stol. na severu, kde sousedilo s územím divokých Prusův a Jatvěgů, kteří stálými nájezdy sužovali sousední kraje polské. Bylo úkolem úředlu Mazovského získati tyto kraje křesťanství a P-ku Ale kníže Konrád (†1247), který po smrti otce svého Kazimíra Spravedlivého zdědil úděl Mazovsko-Kujavský, neměl smyslu pro úkol ten a povolal za účelem boje proti Prusům řád Německých křížovníků, jemuž daroval r. 1228 pohraniční země Chemskou a Lobavskou netuše, jak zhoubným se stane řád P-ku v budoucnosti Rád zaujav r. 1230 darované země počal s podporou polských i německých knížat soustavný boj proti Prusům, opanovával kus po kuse jejich zem zakládaje v územích dobytých pevné hrady a spojil se záhy (1237) s německým řádem livonským. Marně snažil se zastaviti (v l. 1242—53) přílišný vzrůst moci řádové pomořský kníže Svatoopluk, který první poznal nebezpečí odtud hroziící. Zatím co řád zakládá si na severu P-ka mocné panství, moc knížat polských tříštila se v drobných bojích domácích, úděly drobily se stálým dělením v rodině Piastovců na menší, moc knížecí brala újmu ve prospěch duchovenstva a velmožů. K největší moci dospělo v I. pol. XIII. stol. Slezsko. Vratislavský kníže Jindřich I. Bradatý sjednotil do r. 1229 ve svých rukou neb aspoň pod poručnickým panstvím téměř celé Slezsko, dobyl sobě r. 1232 proti Konradovi Mazovskému poručnictví nad nezl. synem Leška I. Boleslavem V. Stydlivým a tím Krakovska i vrchního panství nad Sandomeřskem a r. 1234 opanoval také větší část Velkopolska až k řece Vartě. Do své země Slezské povolával houfně kolonisty z Němce, jež dařil hojnými výsadami, čímž první dal podnět k potomnímu odcizení Slezska. Nebylo by snad k tomu došlo, kdyby Jindřich mohl dovršiti své dílo sjednocením celého P-ka pod svou mocí; zemřel však již r. 1238, a brzy potom nájezdy tatarské zvrátily dílo jeho úplně. Ve příčině kulturní cínilo P. přes svoji rozdrobenost, ba právě pro ni značné pokroky, neboť každý dvůr knížecí stával se přirozeně střediskem vzdělanosti pro své okolí. Církev vedením arcib. hnězdenského Jindřicha Kietlicze (poč. XIII. stol.) zreformovala se po vzoru západním a vymohla si od knížat důležité výsady, jimiž dostalo se

ji značného vlivu politického. Rytířstvo hojnější měrou nabývalo statků, množila se třída lidí svobodných, vládnoucích samostatně svými statky a majících pak přirozeně účast ve správě země; při hradech vznikala podhradí s obyvatelstvem věnujícím se řemeslům a obchodu, šířila se vzdělanost, budil se smysl politický v širších vrstvách národa. Do P-ka se stěhovalo mnoho cizinců, jmenovitě Židů.

Uprostřed tohoto vývoje stihly P. nájezdy Mongolů. První veliké tažení Mongolů do Evropy r. 1241 dolehlo krutě na kraje polské. Hordy mongolské porazivše vojska malopolská zničily Sandomeř, Krakov, Vratislav, potřeby vojsko polsko-slezské pod Jindřichem II. Pobožným (synem Jindřicha I.) z jara r. 1241 u Lehnice a obrátily všechny kraje, kudy táhly, v pustinu. Mongolové usedli se pak na stepích jihoruských a opakovali své vpády. Vpády ty, ač slabší a slabší, přinášely přece P-ku velikou pohromu, neboť ničily pokrok k němuž země od mnoha let byla dospěla. Politicky největší nehodou bylo, že smrt Jindřicha II. u Lehnice zničila pokročilé dílo sjednocení počaté od knížat slezských. Slezsko rozpadlo se pak na několik dílů, a knížata kolonisující zpusťosené kraje Němci zgermanisovali je znenáhla úplně a odcizovali zájmům polským. Také ostatní úděly drobily se dalším dělením, jmenovitě úděl Mazovsko-kujavský. Velkoknížecí stolec krakovský zaujal dospělý zatím Boleslav V. Stydlivý, do té doby kníže sandomeřský, ale musil veškeru moc vynakládati na obranu země proti útokům Tatarů, Litvanův a Jatvěgů, jakož i proti výbojným snahám knížat haličských, kteří udrželi se pod vrchní moci chánů tatarských. Nástupce bezdětného Boleslava V. Lešek II. Černý (1279—88) opíral se statečně těmto nepřátelům, ale pro svou náklonnost k německým přístěhovalcům pozbyl opory v národě, což ukázalo se v odboji krakovského biskupa Pavla z Przemankova r. 1285—88. Změnily se totiž zatím nejen společenské, nýbrž i národnostní poměry v zemi. Zpusťosení země nájezdy cizích výbojníkův a stálými boji domácími, jakož i zvýšené potřeby hospodářské vedly ke kolonisační pustých krajů; jelikož pak nebylo k tomu dosti obyvatelstva domácích, povolávání od knížat do země Němci. Zakládána tak podobně jako u nás — na důležitějších místech města po vzoru západním s obyvatelstvem německým nadaným úplnou samosprávou a cennými privilegii a spravujícím se vlastním právem německým (magdeb.) — Vratislav (1241), Poznaň (1253), Sandomeř (1255), Lehnice (1255), Krakov (1259), Hnězdno (1282), Kalíš, Łęczyca, Lublín, Plock a j. zakládány v pustých krajích nové vsi, jejichž obyvatelstvo nebylo nesvobodné, nýbrž vládlo svobodně svými pozemky podle práv a povinností určité vymezených a požívalo značné míry samosprávy. Kolonisovali tak své statky nejen knížata, nýbrž i duchovenstvo a mocnější velmožové. Podle vzoru těchto německých osad přetvořovaly se pak i polské osady selské na

obce samosprávné. Na těchto základech země polské povznášely se oekonomicky. Města kvetla průmyslem a obchodem, na venkově počalo lepší a intenzivnější hospodářství. Kolonizace německá měla ovšem také svůj rub, přivedla totiž do P-ka druhou národnost, jež stále tíhla k Německu. V národě polském samém jednotlivé stavy počaly ostřeji se odlišovat. Šlechta rostupovala se podle majetku na dvě třídy: vyšší, velmože č. magnáty, držitele velikých latifundií, nižší, jež malé své statky («zástěny») vzdělávala sama. Vyšší šlechta počala si osobovati výhradní právo k úřadům, počala proti ostatním vrstvám národa uzavíratí se erby a jmény. Duchovenstvo domohlo se svobodné volby biskupův i vlastní jurisdikce nejen pro sebe, nýbrž i pro své poddané. Nové duchovní řády, jmenovitě mmichů žebravých (františkánův a dominikánů), posílily jeho řady a uvedly je v těsnější styky se západem. Povznášejíc se samo ve smyslu reformy středověké, působilo duchovenstvo školami katedrálními a klášterními na vzdělání národa. Tak vyvinul se z původního patriarchálního státu Polského stát středověký. Kniže nebyl již neobmezeným pánem veškerého lidu, nýbrž jeho poměr k různým vrstvám, v něž národ se rozstoupil, spočíval na určitých právních faktech, jež měly formu privilegií vydaných jednotlivým stavům. Důchody bral hlavně z velikých svých statků, z měst a ze židů

K vybavení P-ka z údelové rozervanosti došlo vlivem cizím, českým. Po smrti Leška II. (1288) nastaly boje o stolec královský mezi Jindřichem IV., poněmčilým knížetem vratislavským, Přemyslavem Velkopolským a Vladislavem Lokietkem Sieradzkým. Po smrti Jindřichově (1290) povolala jeho strana (hlavně přistěhovalí Němci a vdova po Leškovi II.) českého krále Václava II. a ten uvedl r. 1291 ve svou moc Malopolsko i Sandoměřsko. Za to získal Přemyslav dědictvím vládu v Pomoří a dal se se svolením papežovým korunovati na krále polského (1295). Po jeho smrti však (1296) Václav dobyt proti Lokietkovi všech zemí polských mimo Mazovsko a korunován r. 1300 v Krakově na krále. Lokietek nevzdal se sice boje proti Václavovi, proti němuž postavili se také papež a císař, ale základ k sjednocení P-ka byl již položen, a zejména důležitý byly obě korunovace z r. 1295 i 1300. Po smrti Václava II. (1305) a syna jeho Václava III. (1306) Lokietek stal se pánem situace. Nejdříve podrobilo se mu Sandoměřsko, pak Krakovsko a Pomoří, r. 1310 uvedl ve svoji moc také Velkopolsko a překonal nebezpečné odboje německých měšťanů v Poznani (1310) a v Krakově (1312). Sjednotiv tak ve svých rukou P. mimo Slezsko, Mazovsko a část Kujavska (Dobřínsko) Lokietek dovršil své dílo korunovaci na krále polského (1319). Zatím však nastala již veliká válka s řádem Pruským, jež více než co jiného dala P-ku pocítiti potřebu jednoty. Řád rytířů Německých dokončiv r. 1283 porobení Pruska počal usilovati o rozšíření svého

panství jednak na litevskou Žmud', jednak na polské Pomoří. Lokietek dal mu sám k tomu neopatrně příležitost povolav jej na pomoc proti odbojně šlechtě pomorské. Řád však pokořiv odboj zaujal r. 1309 Pomoří pro sebe a dal si r. 1313 nové toto panství potvrditi od cis. německého. Lokietek vedl process u stolice papežské, jež konečně odsoudila r. 1321 řád k vrácení Pomoří a náhradě útrat. Ale řád zprotivil se výroku papežovu a nedbal ani klatby jeho (1328). Došlo r. 1326 k válce. Na straně Lokietkově stál král uherský Karel Robert, od r. 1320 jeho zeť, a říše Litevská, již k P-ku pojišlo společně nebezpečí se strany rádu; rádu pomáhalo Braniborsko a král český Jan, který vystoupil s nároky na korunu polskou. Většina knížat slezských a kniže mazovsko-plocký Václav uznali za války svrchovanost krále českého. Proti rádu samému Poláci v této válce dobyli značného vítězství u Plovci (1331), ale přes to nevyrváli mu Pomoří, ba ani Dobřínska a části Kujavska (Břestu), jichž řád za války se zmocnil. Nedlouho potom zemřel »druhý obnovitel P-ka, veliký tím, co učinil, jako neměně tím, co zamýšlel«, zůstávajíce národní boj proti rádu svým nástupcům.

Po smrti Lokietkově (1333) nastoupil jeho syn Kazimír III. Veliký bez odporu právem dědičným na trůn krakovský a hleděl především zjednotiti vysílené zemi zase mír. Nebylo to ovšem možno bez velikých obětí. Na sjezdě v uherském Vyšehradě (1335) Kazimír vzdal se ve prospěch krále českého všech práv nad Slezskem a knížetstvím Plockým; za to Jan zřekl se všech nároků na korunu polskou. Nesnadnější bylo jednání s řádem a vleklo se až do r. 1343, kdy ukončeno smlouvou Kališskou. Řádu musilo býti ponecháno lénem Pomoří za vrácení Kujavska a Dobřínska, čímž uzavřeno P-ku na dlouhou dobu ústí Visly k nemalé jeho škodě hospodářské. Za těžké tyto ústupky bylo P-ku náhradou opanování Červené Rusi po vyměnění tanních knížat (1340) a o něco později též záp. části Volyně (Vladiměři a Chelmu), ale o posléze jmenované země bylo až do r. 1366 několikrát vésti boje s Litvany. Nově nabytým krajům těmto dostalo se úplné samosprávy. Hlavní význam vlády Kazimírovy tkví ve vnitřní činnosti jeho směřující k přiměřené organizaci nově sjednoceného státu. Základy položil již Lokietek, Kazimír s velikým důmyslem a bystrozrakem dovršil jeho dílo. Panství jich obou vzniklo sjednocením mnoha někdejších údelných knížetství, z nichž každé mělo z doby údelné své úřednictvo s vojvodou v čele. Lokietek i Kazimír ponechali těmto územím (po nejvyšším úředníkovi počalo se jim říkati »vojvodství«) jejich vlastní zřízení i s jejich provinciálním úřednictvem, ale zřídili nad nimi nové ústřední úřednictvo dvorské — p o d s k a r b i h o pro správu důchodů král., a n a c l é ř e jako vykonavatele vnější i vnitřní král. politiky a m a r š á l k a jako představeného dvora královského-a ustanovovali podle příkladu kdysi Václa-

vem II. daného v jednotlivých vévodstvích nové úředníky závislé úplně na králi, t. z. starosty, kteří měli tam soudnictví hrdelní, dbali o udržení pořádku a vůbec zastupovali proti úřednictvu provinciálnímu přímou moc královskou. Kazimír III. pokročil v sjednocovací práci ještě dále, až k jednotnému zákonodárství. Nebylo snadno na místě dosavadního práva zvykového, jež v různých krajích různé se vyvinulo, zavést společný systém právní, ale dlouholeté práci Kazimírově podařilo se přece naklonit šlechtu ku přijetí společného zákonníka, který r. 1347 vydán ve formě statutu (statut Wislický). Král nezapomněl při tom ani na osady německé; přetřhl jejich svazky s cizinou zřízením vrchního soudu v Krakově (1365), k němuž mělo jíti odvolání od soudů německých v městech místo dosavadního odvolání do Magdeburka. Vůbec byl Kazimír bedliv odstranění veškerých zlořádů a zavedení pořádku, pro něž byl v dřívějších bouřlivých dobách smysl značně poklesl. Ujímal se obyvatelstva selského proti přehmatům vrchnosti a postavil je pod ochranu soudů král. — odtud posměšně jeho příjmi »król chłopków«. V kulturním vývoji P. za Kazimíra učinilo veliké pokroky. Král podporoval průmysl a obchod, staral se o kolonizaci pustých krajů, jmenovitě nově nabytých krajů ruských, pečoval o umění a vědy, jež za jeho panování počaly v P-ku utěšeně kvéstati, a založil r. 1364 universitu — ovšem neúplnou — v Krakově Brannou sílu říše zvýšil tím, že důsledně požadoval, aby každý majitel půdy nebo statku, ať světský či duchovní, podle majetku svého konal službu vojenskou. Vzmohl se blahobyť, země zkvětal, P. povzneslo se k nebývalé moci, jež objevila se skvěle v tehdejších diplomatických zápletkách evropských a zejména r. 1362 o sjezdu císaře, uherského krále Ludvíka a mnoha polských i německých knížat v Krakově. P. získalo nazpět krajiny, jichž dříve pozbylo. Král český vzdal se lenní svrchovanosti nad Mazovskem, jež holdovalo r. 1356 Kazimírovi, knížata braniborští odstoupili území urvané před tím Velkopolsku (Santok a Drezdenko).

Kazimír III. neměl mužského potomstva. Piastovci jim sice ještě nevymřeli trvající v liniích slezské a mazovské, ale Kazimír přes to již r. 1339 učinil smlouvu s králem uherským, aby nástupcem jeho byl jeho sestřenec Ludvík, princ uherský. Ten pak přijat byl r. 1355 od magnátů polských za dědice trůnu, když zavázal se, že bude šetřiti jejich práv, nevybíráti mimořádných daní a nevolati jich k válce mimo zemi. Po smrti Kazimírově (1370) nastoupil bez obtíží na trůn polský. Ale nový král zklamal naděje Kazimírovy i Poláků. Ustanoviv za vladárku svoji matku Alžbětu, sestru Kazimírovu, odbýval záležitosti polské otčímsky a snažil se nad to ruské kraje odtrhnouti od P-ka a získati Uhrám. Neshody krále se šlechtou, jakož i snaha Ludvíkova, pojistiti nástupnictví některé ze svých dcer, vedly k novým úmlu-

vám v Košici (1374). Tam uznáno od šlechty polské právo dcer králových k dědictví, za to Ludvík zavázal se chrániti celistvost P-ka a dohodl se se šlechtou (potom r. 1375 také s městy a r. 1381 s duchovenstvem) o určitých dávkách a povinnostech, nad něž neměl ničeho požadovati. Ve smyslu těchto úmluv král vydal stavům privileje, první to v P-ku privileje dané stavům jakožto celku. Po smrti Ludvíkově (1382) velmožové nechtějice trvati ve spojení s Uhrami povolali po dvouletých domácích rozbrojích, v nichž část šlechty vystoupila s kandidaturou Zemovíta Mazovského, na trůn mladší dceru Ludvíkovu, Hedvíku, jež r. 1384 byla také korunována. Hedvíka byla v mladém věku oddána habsburskému princí Vilémovi, ale panově polští vyhlídli pro ni jiného ženicha, jehož přijetí slibovalo jim zveličeni vlasti o širé kraje litevsko-ruské a posilu v boji proti národním nepříteli, rádu Německému. Byl to velkokníže litevský Jagello. Přes odpor Hedvičin Jagello povolán r. 1385 na trůn, když zavázal se smlouvou v Krevě (v srp. r. 1385) přimouti s celým národem křest. Poč. r. 1386 Jagello pokřtěn jménem Vladislava, pojal Hedvíku a korunován 4. března na krále.

Sňatkem Jagella s Hedvíkou připoutána k P-ku velká říše Litevská, jež prostírala se po celé jihozápadní Rusi (viz Litva). Nedošlo sice hned k úplnému spojení obou říší, ba ani k úplné osobní unii, neboť Jagello byl po několika letech přinucen svým bratrovcem Vitoldem uznati ho, ač pod svou vrchní mocí, velkoknížetem litevským (smlouvou Vilenskou, 1401); ale přes to P. od té doby vykonávalo na Litvu veliký kulturní vliv, jehož prvním počátkem bylo pokřestění Litvy r. 1387. Ve smlouvě Vilenské (1401) stanoveno, že po smrti Vitoldově Litva má připadnouti ke koruně Polské. Do smlouvy pojatai byli také bojaři litevsko-ruští. Byla tedy ona smlouva prvním formálním aktem unie Litvy s P-kem. Spojení obou říší pocítli brzy společný jejich nepřítel, rád Německý. Roku 1409 došlo k válce, v níž rád utrpěl velkou porážku u Grunwaldu a Tannenberka (15. čce 1410). P. nevyužítkovalo svého vítězství náležitě, neboť v míru Toruňském r. 1411 rád vzdal se pouze sporných před tím krajů: polského Dobřínska a litevské Žmudi. Mnohem větší však byl mravní účinek porážky hrozného dosud nepřítele obou říší. Nad to vedl úspěch ten k těsnějšímu sblížení P-ka a Litvy. Na sjezdu Vladislava a Vitolda jakož i velikého množství velmožův a šlechty obou říší v Horodle (nad Bugem) r. 1413 zavázali se Litvané i Poláci nepovyšovati na stolec velkoknížecí neb královský nikoho bez srozumění druhé strany. Katol. šlechta litevská postavena úplně na roven šlechtě polské, ve vlastní Litvě zavedena polská administrace, rozdělení na vévodství a starostství, úmluveny společné sjezdy velmožův polských a litevských v Lublině neb v Parčově; tak obě země se sblížily politicky i společensky. V poměru k rádu nastaly brzy po míru Toruň-

ském nově neshody, jež r. 1414 vedly k opětné válce. Rád vedl na P. stížnost u koncilu Kostnického (1414), že podporuje pohanství, ale poslově polští, v jejichž čele stáli arcibiskup hnězdenský Mikuláš Tržba a rektor university krakovské Pavel Vlodkovič, dobyli tu diplomatického vítězství (1418). Jagello i Vitold však přáli si míru s řádem a dali se pod smírčí rozhodnutí cis. Sigmunda. Příčinou toho byla záležitost unie litevské Rusi s církví západní, o níž Vitold horlivě usiloval a pro kterou byl ochoten učiniti ústupky na jiné straně. Když však k unii na koncilu nedošlo a Sigmund vydal v záležitosti s řádem r. 1420 výrok znějící úplně v neprospekch P-ka, politika polská dala se na cestu opačnou. Nejdůležitější následky vzešly odtud pro poměr P-ka k českým husitům. Husitství docházelo velikých sympathií mezi šlechtou polskou, a sympathie tu podporovány byly vědomím národní přibuznosti a společným nepřátelstvím proti živlu německému. V P-ku ovšem náboženská stránka husitismu nevstoupila nikdy do popředí. Když Sigmund postavil se zmíněným výrokem r. 1420 na stranu řádu, nepřijal sice Vladislav sám nabízené mu koruny České, ale učinil tak s jeho vědomím Vitold a poslal Čechům r. 1422 pomoc pod svým bratrovcem Sigmundem Korybutovičem (1422). Proti této politice pozvedl se však odpor v polském duchovenstvu, v jehož čele stanul právě tehda ctížádostivý, rázný a obratný Zbihněv Olešnický, od r. 1423 biskup krakovský; také veškerá katolická Evropa postavila se nepřátelsky proti oběma vládcům polským pro jejich poměr k husitům. Když tedy Vitold r. 1422 donutil řád na jezeře Melně k míru, v němž řád vzdal se definitivně všech nároků na Žmud', odstoupil on i Jagello od věci české úplně. Zbihněv stal se potom na dlouhou řadu let vůdčím duchem veškeré politiky polské. On byl původcem ostrých opatření proti husitství v P-ku vydaných r. 1424 ve Vělni, on také vedl odpor proti plánům Vitoldovým směřujícím ke korunovaci na království. Vitold chtěl korunovaci tou zabezpečiti Litvě větší míru samostatnosti proti P-ku i získal pro svůj záměr na sjezdě tří monarchů v Lucku r. 1429-byli to vedle něho Jagello a cis. Sigmund-též Jagella; ale Zbihněv zdvihl v čele pánů polských proti tomu protest, který zdržel věc až do náhlé smrti Vitoldovy r. 1430 Zbihněv podržel i po smrti Jagellově (1434) za jeho nezletilého syna Vladislava III. Varnenčika (1434—44) vrch nad stranou protivnou, klonící se k přátelství s Čechy. Pčiněním jeho a kijevského metropolity Isidora provedena byla na litevské Rusi unie církve východní a západní prohlášená r. 1439 na koncilu ve Florencii. Pravoslavné šlechtě ruské dostalo se již r. 1432 týchž výhod jako dříve katolíkům, totiž přijetí do erbů šlechty polské; r. 1443 pak král Vladislav postavil sjednocenou východní církve úplně na roven s církví katolickou. Ve sporu koncilu Basilejského s papežem Eugenem IV. P. vedením

Olešnického zaujalo stanovisko koncilu; teprve král Kazimír uznal r. 1447 Mikuláše V., nástupce Eugenova. Vrcholem plánův Olešnického bylo soustřediti síly P-ka k velikému boji proti Turkům. Z té příčiny podporoval kandidaturu krále Vladislava III. na trůn uherský. Ale tato jeho politika vzala náhlý konec porážkou a pádem mladého krále u Varny (1444)

Smrt krále Vladislava III. oživila opět spory mezi P-kem a Litvou. Mladší bratr Vladislavův Kazimír byl od r. 1444 velkoknížetem litevským a zdomácněl na Litvě. Poláci volice jej za krále (v Sieradzi r. 1445) chtěli, aby za to přivtělil k P-ku sporné mezi Litvou a P-kem země Volyň a Podolí, ale Kazimír, nechťeje Litvanův dražditi, unavil polské pány stálými odklady tou měrou, že spor zůstal na konec nevyřízen. Zbihněv dožil se tak na konci svého života porážky. Veškeren zřetel Polákův upoutala v brzkou jiná záležitost, poslední veliký boj s řádem Německým. Rád ocitl se tehdy již v úplném úpadku, veškeru obyvatelstvo Prus, města, světská šlechta i biskupové toužili po spojení s P-kem a r. 1454 vypověděli řádu poslušnost, podávajíc se králi polskému Ve třináctiletém zhoubném boji řád utrpěl úplnou porážku. V míru Toruňském (19. říj. 1466) řád odstoupil P-ku Pomoří, Chełmsko a záp. Prusy a uznal pro východní Prusy lenní svrchovanost krále polského. P-ku otevřelo se tak opět ústí Visly Nově získaným krajům udělil Kazimír rozsáhlou samosprávu. Té doby připadla koruně také některá úředná knížetství mazovská po vymření panujících tam linií, ze Slezska získal Kazimír Osvětimsko a Zátorsko. Na venek P. zaujímalo té doby postavení velmi mocné, jmenovitě ve sporu kurie s Jiřím Poděbradským. Syn Kazimíru Vladislav zvolen r. 1470 za krále českého a r. 1490 došel také koruny uherské. Moc jagellovská dostoupila tak vrcholu, ale zároveň vystávali jí na jihu a na východě mocní nepřátelé. Turci posunuli své panství od jihu až za ústí Dněstra a odřízli spolu s tatarským chanátem nedávno na Krymu vzniklý P. od Černého moře; na východě povznela se k veliké moci říše Moskevská Kazimír, vládná mocně na venek, přiváděl také uvnitř k platnosti moc královskou. V jeho vládě patrný jest ohlas absolutistických snah západních panovníkův, rušících stavovská privilegia středověká. Poněti o neobmezené moci královské ujímalo se v P-ku zároveň s prvními počátky humanismu a renaissance Kazimír bezohledně sahal na privileje měst, duchovenstva a velmožů. Převahu nad duchovenstvem pojistil si tím, že při volbách kapitulám vnucoval své kandidáty; proti velmožům, kteří až dosud P. ovládali, majíce v rukou všechny vyšší úřady, počal se opíratí o nižší šlechtu, jež nelibě nesla své odstrkování se strany vysoké aristokracie světské i duchovní a sama šla králi na ruku v jeho boji proti ni. Za tím účelem Kazimír zavedl obyčej, aby šlechta několika krajů volila si na sněmích

své posly a vysílala je na místo od krále naznačené, kde pak s nimi král jednal. Tak položil základ k »izbě poselské«.

Po smrti Kazimírově spojení P-ka a Litvy v jedné ruce bylo zase na čas přerušeno. V P-ku přijat za krále Jan Albrecht (1492 až 1501), Litvané zvolili za velkoknížete jeho mladšího bratra A l e x a n d r a, ale oba bratři žili v dobré shodě. V politice zahraniční vyžadovaly tehdy přední pozornosti poměry na východě Jan Albrecht podnikl r. 1497 velkou výpravu proti Turkům, jejímž cílem bylo opanovati Multany, nad nimiž P. již r. 1453 nabylo lenní svrchovanosti, a proniknouti až k moři Černému; ale výprava ta skončila pro nepřátelské chování multanského vévody Stěpána velikým nezdarem. Proti říši Moskevské velkokníže Alexander hleděl se zabezpečiti sňatkem s Helenou, dcerou Ivana III., ale přes to došlo mezi oběma r. 1499 k válce. Poláci i Litvané pocítili tu potřebu těsnějšího spojení. Unie horodelská obnovena r. 1499, po smrti Jana Albrechta zvolen Alexander také za krále polského, a na volebním sněmě v Mělníku r. 1501 stanoveno, že Poláci i Litvané mají pro přístě společně voliti panovníka, že smlouvy, privileje a mince mají býti oběma říším společně. Ve vnitřní politice opírali se i Jan Albrecht i Alexander po příkladě svého otce proti velmožům o šlechtu, a od tud vzesly důležité reformy ve státě Polském, jejichž vlastním původcem byl kancléř královský, později arcibiskup hrnězdenský, J a n Ł a s k í (v. t.). Reformy ty vrcholily v zák. »Nihil novi«, daném r. 1505 v Radomi. Tam ustanoveno, že král nového nic neustanoví-myslí se tím jednak mimořádně berně, jednak změny stávajících práv — bez souhlasného svolení senátu, vyšších tu úředníků královských a reprezentantů velmožstva, a jizby poselské. Statuty Radomské jsou z nejdůležitějších mezníků, dělčících P. středověké od P-ka novověkého. Jimi uzákoněna byla v P-ku vláda parlamentní, ovšem nedokonalá, neboť na sněmě, jak zavádí jej zákon z r. 1505, nebylo zastoupeno duchovenstvo ani města mimo Krakov, poslanci pak šlechtičtí vázání byli instrukcemi svých krajských sněmíků; ale králům byla vždy dána možnost těžiti z nejasných ustanovení zmíněného zákona z r. 1505 ve prospěch své moci. Než nestalo se tak. Po smrti Alexandrově nastoupil v obou říších poslední syn Kazimírův S i g m u n d I. S t a r ý (1506—48). Celá jeho vláda nese ráz slabosti a neprozíravosti. Sigmund neuměl zaujmouti pevného stanoviska proti sněmům a velmožům, domáhajícím se na nich převahy, podporoval sám úpadek královské své výkonné moci, odevzdáváje úřady starostenské — jedinou to až dosud podporu moci královské — velmožům, neuměl zjednatí politických práv těm městům, jejichž poplštění právě v té době se dokonalo, a dopouštěl klidně, aby stav selský znenáhla uváděn byl do poroby od šlechty. V bojích s Ruskem, vzbuzených r. 1507 odbojem mocného knížete Michala Gliňského, P. pozbylo Smo-

lenska (1514) a nenabylo ho zpět přes vítězství pod Orší r. 1514; Sigmund vzdal se ovoce toho vítězství ze strachu před císařem Maxmiliánem I., který hleděl jej donutiti pomocí Ruska k ústupnosti v záležitosti české a uherské. Tam jednalo se totiž o nástupnictví po bratru Sigmundově Vladislavovi, králi českém a uherském, jehož rod byl na vyměnění. Sigmund ustoupil v té věci císaři přes odpor předního polského státníka té doby, Jana Łaského. Na kongressu ve Vídni r. 1515 došlo za přítomnosti Sigmundovy ke sňatkům, jež pojistily nástupnictví v Čechách a v Uhrách Habsburkům. Chabost politiky Sigmundovy objevila se i v záležitosti pruské. Roku 1520 došlo k poslední válce s řádem a P. mohlo tehdy snadno opanovati Prusy úplně; ale místo toho svolil Sigmund k saekularisaci Prus a udělil je r. 1525 v Krakově v léno velmistru Albrechtovi Braniborskému, jako svět-skému vévodovi lutheránskému. Uvnitř Sigmund nejen neprovedl proti velmožům vnitřních oprav od dřívějška připravovaných, jmenovitě pevně berniční soustavy a stálého vojska, pro něž byla tehdy příznivá doba; nýbrž odcizil si nerozhodnou a chabou politikou i dosavadní oporu panovníků, šlechtu, v níž proudem humanismu šířilo se vyšší vzdělání i rozhled politický. Roku 1537 došlo k hlasitým stížnostem a projevům nevole proti králi od šlechty, shromážděné pod Lvovem za příčinou výpravy do Multanska (jest to t. zv. »kokosza wojna« — kohoutí v.). Z nemnohých světlých událostí vlády Sigmundovy bylo přímé spojení posledního zbytku Mazovska s korunou Polskou (1526).

Za vlády Sigmunda II. Augusta (1548 až 1572), přijatého již r. 1530 za nástupce otce, přichází k platnosti nový činitel v dějinách polských — r e f o r m a c e. Počátky šíření nových nauk, jmenovitě lutherství, spadají již v dobu Sigmunda I., ale teprve za Sigmunda II. vnikaly do P-ka ve větších rozměrech rozmanité sekty, jako lutheránství, kalvinismus, unitářství, víra česko-bratrská a j. Přípravily jim půdu tradice z doby husitské, úpadek církve katolické a politická rozháranost v době Sigmunda I. Nové tyto proudy budily i u těch, kdož neodvrátili se úplně od církve katolické, ano i mezi duchovenstvem touhu po opravě církve ve smysle národním, jmenovitě po sblížení obřadu západního s východním. Snahy tyto spojily se pak s voláním po reformě politické. záležející v odstranění velmožské anarchie, reformě financí, vojska a administrace a konečně v těsnější unii Prus a Litvy s P-kem. Ale král, jsa připoután sňatkem s Barborou Radziwiłłownou k zájmům velmožův, neuchopil se této příležitosti k zavedení silnější moci vládní, reformy církevní pak hleděl se zbýti stálými odklady. Teprve v á l k a o L i v o n s k o (1562—71) počula je o potřebě vnitřních změn O území klesajícího řádu Mečového v Livonsku rozpřel se r. 1562 boj mezi všemi sousedy Livonska: Poláky, Švédy, Dány a Rusy. Výbojný útok ruského cara

Ivana IV. na Livonsko r. 1558 způsobil, že velmistr Gotthard Kettler, nemoha Rusům odolati, poddal se se zemí svou P-ku (1561). Kuronsko zřízeno jako lenní polské knížetství, dědičné v rodině Kettlerovcův, ostatěk panství řádového (vlastní Livonsko) měl býti přivtělen přímo k P-ku, ale zaručena mu samospráva a volnost vyznání augšpurského. P. podrželo pak ve válce v l. 1562—71 vedené vrch nad svými soupeři, Švédý, Dány a jmenovitě nad Ruskem, a opanovalo větší část Livonska. Válka tato ukázala nutnost vnitřních oprav ve smysle programu šlechtického, ale pro vrtkavost krále Sigmunda vykonáno jen málo. Provedena r. 1566 t. zv. exekuce statků korunních, o niž usilovalo se již od r. 1504, t. j. vybavení jich z rukou soukromých, pokud jim od dřívějších králův byly zašantročeny. V otázce reformy církevní P. přistoupilo r. 1564, vlivem hlavně varmjiského biskupa Hosia a papežského legáta Commeného, na stanovisko koncilu Tridentského; r. 1565 uvedeni do Braunschweigu první jesuité. Jediný ústupek učiněný snahám reformačním byl, že r. 1562 vydán akt toleranční, jimž odepřena soudům duchovním exekuce světská. Naproti tomu přišla r. 1570 v Sandoměři k mistu unie církví lutheránské, kalvínské a českobratrské. Válka o Livonsko uspíšila konečně také úplné sjednocení P-ka a Litvy, připravované dlouholetou unií obou říší a společnými zájmy politickými, hospodářskými a kulturními. Jednání o tom počalo se již r. 1562 a přivedeno s pomocí šlechty litevské, jež přála unii, ke konci na sněmě v Lublině r. 1569 (více o tom viz Litva, str. 188 a Lublinská [čili Lubelská] unie). Bylo tu stanoveno, že P. i Litva tvoří nerozdielný celek s jediným králem, jehož volí na společném sněmě v Krakově, mají společné sněmy ve Varšavě i společnou minci, ale vlastní Litvě ponechána zvláštní administrace, finance i vojsko. Na též sněmě vtěleny byly i samosprávné dosud královské Prusy přímo ke koruně Polské.

Unii lubelskou utvořena velká říše Polsko-Litevská (*rzecz pospolita*) s převahou živlu polského, jež sahala téměř od Odry až za Dněpr, od moře Baltického až téměř k Černému. Rozeznávalo se v ní potom dvoje panství: koruna a velkoknížetství, a tři provincie: Malopolsko, Velkopolsko a Litva. Provincie dělily se na vojvodství, vojvodství na okresy (*powiaty*). Od vojvodství rozeznávala se menší území, jež měla sice některé řády (na př. soudnictví) vlastní, ale jinak příslušela pod správu sousedního vojedy a slula »země«. — I. Provincie velkopolská měla 12 vojvodství: 1. poznaňské se zemí vschovskou; 2. kališské — obě tato vévodství tvořila vlastní Velkopolsko; 3. sieradzské se zemí wieluňskou; 4. łęczycké; 5. břeštsko-kujavské; 6. inowraclavské — obě poslednější v Kujavsku; v krajině mazovské byla vojvodství: 7. ravské; 8. plocké a 9. mazovské; v Prusích: 10. chełmské se zemí michalov-

skou; 11. małborské a 12. pomořské. V Prusích zvláštní postavení mělo biskupství varmjiské. II. Provincie malopolská měla 11 vévodství, a to: ve vlastním Malopolsku: 1. krakovské, k němuž připočtena 3 knížetství dříve slezská, t. siewerské, oswiecimské a zatorské; 2. sandomeřské a 3. lubelské; v Červené Rusi: 4. ruské s hl. m. Lvovem a 5. bežské; dále vojvodství: 6. podolské; 7. volyňské; 8. podleské; 9. braclavské; konečně na Ukrajině: 10. kijevské; 11. černigovské, utvořené r. 1635. — III. Litva dělila se na 11 vojvodství: 1. vileňské; 2. trocké — obě na vlastní Litvě; 3. staroství žmudské, postavené na roven vévodství; 4. novogrodské; 5. břeštsko-litevské, t. zv. Polesí; na Bílé Rusi vévodství: 6. plocké; 7. miňské; 8. viteské; 9. mstislavské; 10. smolenské, k tomu družilo se: 11. livonské. Obyvatelstvo dělilo se podle právního postavení na šlechtu, duchovenstvo, měšťany a prostý lid. Šlechta představovala národ v politickém smysle. Měla bez rozdílu národnosti rozsáhlé svobody a neplatila daní. Zásadně byla si veškerá šlechta rovna (*szlachcic na zagrodzie* — malém dvorci — *wyrowna sie wojewodzie*), ve skutečnosti však rozlišily ji rozdíly majetkové ve dvě skupiny. Menší tvořili — zejména v Malopolsku a na Rusi — velmožové (magnáti), majetníci rozsáhlých panství, celých to knížetství s nádhernými dvory a vlastním vojskem, kteří výhradně se dostávali k vyšším úřadům a strhli na se domínující postavení ve státě, obmezující silně moc královskou; nejmocnější byly magnátské rody na Rusi: Sanguszkové, Wiśniowiecťi, Sapiehowé, Zaslawšťi, Kisielové a j. Ostatní většina šlechty byla málo majetná neb i nemajetná a seděla buď na vesnických »zástěncích« aneb se dávala do služby magnátů. Duchovenstvo obou státem uznávaných vyznání, katolického a východního, mělo různé postavení. V říši Polské byli 2 katolíci arcibiskupové, hnězdenský — od r. 1417 primas říše — a lvovský (arcibiskupství to zřízeno pův. r. 1367 v Haliči, r. 1416 přeneseno do Lvova); jim podřízeno bylo 13 biskupství: krakovské, kujavské, vileňské (zal. 1387), poznaňské, plocké, varmjiské, lucké na Volyni (zal. 1375), przemyské (zal. 1340), žmudské (zal. 1413), chełmské, chełmské (zal. 1359), kijevské a kamenecké na Podolí (zal. 1375). Duchovenstvo katolické požívalo úplné samosprávy, nepodléhající úřadům světským, vládlo velikými statky a bylo osvobozeno od břemen veřejných, placíc pouze dobrovolnou daň, t. zv. *subsidiu charitativum*. Při tom mělo velikou politickou moc; všichni biskupové katolíci byli členy senátu. Od doby Kazimíra IV. Jagellovce jmenoval biskupy král. V čele východní církve, od r. 1439 sjednocené s katolickou, stál metropolitá kijevský, jemuž bylo podřízeno 8 biskupství. Sjednocená církev východní postavena byla sice privilegiem z r. 1443 na roven církvi katolické, ve skutečnosti však nepokládání hodnostáři její za rovnocenné s ka-

tolickými, nedomohli se stejného postavení politického a neuchránili se, ač v zásadě používali rovněž autonomie, od vměšování světských žvlů do svých záležitostí. Na počátku XVI. stol., v době, kdy katolicismus v P-ku silně byl ohrožen reformací, unie upadla v úplně zapomenutí. Města polská, jež v 1. pol. XVI. stol. úplně se popolštila, měla vlastní správu a soudnictví, ale nedomohla se — až na malé výjimky, na př. Krakov — práv politických. Usnesením sněmu pjotrkovského z r. 1496 zavřen byl městům přístup k vyšším hodnostem církevním a zabráněno jim zakupovati statky zemské; sněm z r. 1565 podlomil i hospodářský jejich rozvoj ustanoveními, jež činíce překážky domácímu průmyslu, otvírala volný vstup výrobkům cizím. Šlechta, dbající pouze o sebe, ničila tu blahobyť důležitého středního stavu městského. Obyvatelstvo selské žilo v poddanství svých vrchností, které vykonávaly svá práva prostřednictvím fojtů. Přes snahy šlechty nedostalo se v úplně nevolnictví. Nejlépe se měli sedláci na statcích královských. — Důležitý živel v říši polské byli židé, kteří byli rozdělení po městech i vesnicích, zabývali se obchodem a lichvou a podléhali soudům vojevodským. Na Rusi měli v některých krajinách podobné postavení *Armeni*. Vrchní moc ve státě měl od doby Jagellovců král s mocí výkonnou a sněm skládající se ze senátu a z jizby poselské. Mocí královské bylo velmi na úkor, že král byl příliš závislý na svých dědičných úřednicích. Úřady dělily se v této době na troji: senátorské, nádvorní a zemské. První kategorie, t. j. úřady senátorské, vznikla tím, že podle zákona »Nihil novi« z r. 1505 připuštěni byli nejvyšší z dosavadních úředníků dvorských i zemských do senátu a odlišili se tak od obojích jako zvláštní třída úřednická. I. Úřady senátorské byly: 1. dva maršálkové, korunní a litevský, kteří vládli dvorem královským, dbali o pořádek v místě pobytu králova a konali tam také soudy hrdelní; zástupci jejich byli dva maršálkové nádvorní; 2. dva kancléřové, korunní i litevský, jeden duchovní, druhý světský, stáli v čele královské kanceláře, chovali pečeť královskou a vedli všechna diplomatická jednání; až do zřízení hetmanů v době Kazimíra IV. (1447 až 1492) měli též správu vojska; 3. velcí podskarbí, kor. i lit., a jejich zástupci, podskarbí dvorští, měli na starosti finance. Úřady dosud jmenované tvořily královo ministerstvo. Obor jejich působnosti vymezil král Alexander na sněmu r. 1504. Z úřadů zemských náleželi do senátu: 4. vojevodové, po jednom ve vojevodstvech, vedli zemskou hotovost svého kraje, měli dozor nad trhy a v zastoupení krále soudnictví nad židy; 5. kasteláni, zvaní také pány, měli v této době pouze na starosti vedle vévodů zem. hotovost. II. Úřady nádvorní byly: 1. velcí sekretáři, kor. i lit., podle zvyku duchovní, zaměstnaní v král. kanceláři; 2. referendáři, kor. i lit., jeden duchovní, druhý

světský, měli na starosti petice a prosby; 3. dva velcí hetmani, kor. i lit., a jejich zástupci, polní hetmani, byli náčelníky branné moci, majíce za odznak bulavu; r. 1768 nabyli hodnosti senátorské; 4. dva podskarbové nádvorní, kor. i lit., zástupci velkých podskarbovců; 5. dva podkomoři, kor. i lit., byli představeni příblytku královského; 6. nižší úředníci dvorští (korouhevníci, mečníci, konjuší, kuchmistři, podčeši, stolníci a j.) a vojenští (polní písaři, obozní, strážníci a j.). — III. Úřady zemské v každém vévodství byly, nehledě k senátorským vojevodům a kastelánům, podobné co do titulů jako nádvorní, ale namnoze pouze titulární. Přední z nich byli podkomoři, kteří souhlasili ve sporech o meze, a pak starostové hradoví, kteří řídili soudy hrdelní v první instanci; někteří měli několik vévodství pod svou jurisdikci a zvali se pak starosty generálními. Od starostů hradových sluší rozeznávati starosty jiné, kteří byli nájemci statků královských. Všechny úředníky jmenoval král ze šlechty. Úřady, jmenovitě vyšší, byly doživotné a zodpovědné sněmu. Sněm skládal se, jak řečeno, podle zákona »Nihil novi« z r. 1505 ze senátu a z jizby poselské. V senátě byli zastoupeni nejvyšší úředníci (senátorští) a biskupové. Do jizby poselské volila šlechta své zástupce na sněmích krajových, jež scházely se před každým valným sněmem a dávaly zástupcům své instrukce. Po těchto sněmích »partikulárních« konávaly se sněmíky celých provincií, »generální«, za účelem dorozumění šlechty ze všech vévodství každé provincie. Po valném sněmu referovali poslové o usneseních jeho na t. zv. sněmích relačních, obyčejně generálních. — V soudnictví vyvinuly se v době Sigmundů na místě dřívějších »věcí«, na nichž zasedali úředníci jednotlivých krajů, nové soudy, jež dělily se na vyšší a nižší. Z nižších soudů, jež soudily v první stolici, nejdůležitější byly zemské, na nichž zasedali v jednotlivých vojevodstvích sudí, podsudí a písaři, a hradecké, jež řídili hradští starostové se svými podřízenými úředníky; ony vyřizovaly záležitosti týkající se zemských statků, těmto byly přikázány hlavně soudy hrdelní. Vyšší soudy, k nimž mohlo jíti odvolání od nižších, byly: 1. soud sněmovní, na němž v době sněmu zasedal král se senátory, od r. 1558 také s určitým počtem poslanců šlechtických, byl nejvyšší stolicí odvolací a soudil mimo to též přeciny politické; 2. soudy assessorské, na nichž předsedali kancléřové, byly odvolací stolice pro soudy městské práva německého a pro záležitosti peněžní. 3. Soudy relační, na nichž rozhodoval král s ministry a senátory o záležitostech, jež si vyhradil pro sebe. 4. Soudy maršálkové, na nichž maršálkové rozhodovali s neodkladnou exekutivou všeliké přestupky proti osobě královské nebo proti veřejné bezpečnosti v místě pobytu králova. Exekuce soudních výroků náležela hradeckým starostům. Stálé důchody

státní tvořily vedle příjmů z korunních statků berně dvou grošů z lánu, t. zv. »poradlné«, ustanovené privilegiem kr. Ludvíka z r. 1374, kterou platili sedláci bez rozdílu, na či půdě seděli, a pak mýta, cla, rozličné poplatky z měst, židovská daň z hlavy a j. Poněvadž však příjmy tyto nestačily, bylo sněmům povolovati čas od času mimořádné berně (z hlavy, z lánu, podymné, daň z domů v městech, t. zv. šos, »čepové« z lihových nápojů a j.), od nichž však šlechta i duchovenstvo byly osvobozeny. Duchovenstvo platilo pouze t. zv. subsidium charitativum. Všechny pokusy činěné v XVI. stol., postaviti polské finance na pevnější půdu, selhaly pro odpor velmožů. — Ježto nedocílilo reformy financí, nemohlo se pomýšleti na zřízení stálého vojska. Jádrem branné moci říše zůstávala pořád obecná hotovost (*pospolite ruszenie*), již svolával král s přivolením sněmu a jež v století XVI. již nestačila požadavkům vojenským. Povinna byla sloužiti v ní veškerá šlechta, mající jakýkoli majetek zemský. Od 2. pol. XVI. stol. (totiž od exekuce statků královských r. 1566) povinen byl král vydržovati si ze čtvrtiny důchodů ze statků korunních placené vojsko »kvartové« (*wojsko kwarciane*), jež v době míru rozloženo bylo po krajích. K tomu pojily se v čas vojny neveliké sbory najatých žoldněřů, domácích i cizích, kontingenty lenních knížat a korouhev magnátův světských i duchovních. Služba vojenská konala se z pravidla na koních, teprve Štěpán Báthori (1576—86) zřídil stálou pěchotu. K této branné síle přidružil se na východě již na poč. XVI. stol. silný, ale ovšem velmi nespolehlivý živel vojenský — kozáci (v. t.). Kraje nad dolním Dněstrem, Bugem a Dněprem, sousedící s panstvím tureckým a tatarským — t. zv. Divoká pole čili Niž-byly stálým jevištěm nepřetržitých téměř pohraničních bojů s těmito divokými sousedy. V krajích těch, jimž ústřední vláda za takových poměrů nemohla poskytnouti náležité bezpečnosti, počal již koncem XV. stol., zrovna jako v pohraničních krajích říše Ruské, vyvíjeti se zvláštní živel lidí různé národnosti, převahou ovšem maloruské, sedlákův i šlechty, zběhův a dobrodruhů, kteří nedbajíce hrubě žádné vrchnosti, žili po způsobu tatarském pouze z lovu, lupu a kořisti pod náčelníky, zvanými »atamany«. Již v 1. pol. XVI. stol. činěny byly stranypohraničnické státopokusy zorganizovati tato samorostlá vojska jakožto část branné moci státní, došlo k tomu však teprve za Štěpána Báthoriho.

Smrt' Sigmunda II. r. 1572 uvedla P. do postavení dosud nebyvalého. Trůn polský byl sice již od dob posledních Piastovců volební, ale za trvání rodu jagellovského nepomýšlel nikdo na změnu dynastie, tak že volba mívala význam pouze formálního přijetí nejbližšího dědice za krále Smrt' Sigmunda, jimž vymřela dynastie Jagellovců, přinesla s sebou nutnost skutečné volby Neobyklá situace způsobila, že šlechta velkopolská i malopolská hned po smrti králově shromáždila se po

vévodstvích, vstoupila mezi sebou ve svazek zvaný konfederací kapturovou a ustanovila po krajích pro dobu interregna zvláštní soudy bez appellace, zvané kapturové; zvyku toho následováno pak i v pozdějších bezkrálovích. Politické strany, jež za posledních králů stály proti sobě v boji o reformu státní a církevní, snažily se přirozeně kořistiti z bezkráloví a z volby. Na sněmě »konvočním«, který měl ustanoviti všechny praecedencie volby (poč. 1573), přirčeno přes žádost poslanců šlechtických právo volby ne sněmu, nýbrž veškeré šlechtě viritim, neuvědomělým massám, jež snadno daly se ovládati stranickými zájmy. Za to strana poslancův sněmovních, jež přála novotám náboženským, vymohla na sněmu uznání úplné jímnosti vyznání pro nekatolíky, čili, jak se jim počalo říkati, *dissidenty*. Kandidátů trůnu bylo několik; nejvážnější byli Amošt, syn císa. Maximiliána II., car Ivan Hrozný a bratr krále francouzského Jindřich z Valois. Zvolen (16. květ. 1573) Jindřich z Valois, který povoloval vyslancem Montlukem největší ústupky Podmínky volby sneseny v t. zv. *pacta conventa*, jež odmítala králi veškeru samostatnost a činila jež pouze nejvyšším úředníkem republiky. Uloženo v nich novému králi spolčiti se s Francií, postaviti v čas vojny z vlastních nákladů 4000 mužů pěchoty a loďstvo, zaplatiti dluhy Sigmunda II., obracet 40.000 zl. ze svých vlastních důchodů na potřeby země a potvrditi všechny výsady a svobody, jež označeny zevrubněji v t. zv. *artikulích henriciánských*. V těchto člancích král zřiká se dědičnosti trůnu, zaručuje svobodnou volbu, svobodu vyznání, zavazuje se, že bude svolávati pravidelně sněm, bude hájiti hranic ze čtvrtiny svých důchodů, nepovede ani neukončí války bez senátu, nesvolá bez sněmu obecné hotovosti a nebude ji rozdělovati; kdyby pak některé z těch podmínek nedodržel, z b a v u j e národ vší poslušnosti. Tak okleštěna byla moc královská, když Jindřich poč. r. 1574 přibyl do P-ka. Nový král byl člověk bezcharakterní, který brzy způsobil proti sobě všeobecnou nelibost a sám znechutil si nepohodlné panování, při němž vůle jeho nebyla téměř ničím. V čnu 1574 ujel na zprávu o smrti svého bratra Karla IX. z P-ka, aby se ujal koruny francouzské. Když pak na dané vyzvání nevrátil se do země, přikročeno k nové volbě. Velmožové prohlásili se pro císaře Maximiliána II., šlechta pro vévodu sedmihradského Štěpána Báthoriho (v pros. 1575). Ježto však císař brzy potom zemřel, uznán všeobecně Báthori a korunován 15. květ. 1576. Štěpán Báthori (1576—1586) byl muž rázný ale opatrný. Přijav vládu silně obmezenou »pacty conventy«, počítal s danými poměry a nesnažil se o násilný převrat, ale pracoval vytrvale a soustavně o nápravě. Především hleděl opět obnoviti v národě smysl pro řád a kázeň a velikými zahraničními podniky odvrátiti je od sebecké stavovské politiky k vyšším zájmům státním.

Překonav a potrestav přísně odboj města Gdanska, které nechtělo jej uznati, obrátil se hned s celou silou proti Rusku, jež počalo r. 1577 válku útokem na Livonsko. Za tím účelem zabezpečil si mír od Turků, rozmnožil námezdné vojsko, zřídil novou pěchotu (lánovo) ze sedláků osedlých na statcích královských a první používal organovaných čet kočákových. Ve válce samé pokročila taktika polská podržela vrch; Poláci dobyli Polocka (1579), Vělice, Velikých Luk a Usvjatu, ano ohrožovali r. 1581 i Pskov. Prostřednictvím papeže zjednáno r. 1582 příměří v Jamě Zápoleském, v němž P. podrželo Polock a Vělice. Zatím král počal energicky prováděti vnitřní reformy. Opíral se tu podle vzorů posledních Jagellovců o šlechtu, z níž nejznamenitějšího muže, Jana Zamojského, učinil svým kancléřem a později i velikým hetmanem. V otázce náboženské postavil se rozhodně na stranu církve katolické. Neporušil sice usnesení z r. 1573 a nevystupoval proti jinověrcům, kteří, jsouce nyní v menšině, stávali se znenáhla živlem protistátním, ale podporoval ve všem církve katolickou, která v té době k novému životu byla přivedena řádem jezuitským a jmenovitě jejich školami. Oživený takto katolicismus probudil v P-ku, jako dříve humanismus, nový ruch osvětlení a literární, který vrcholil v Janu Kochanovském. — Důležitá reforma učiněna r. 1578 v soudnictví zařízením t. zv. tribunálů, odvolacích to stolic pro soudy zemské a hradské v záležitostech civilních. Předsedal jim maršálek, zasedali na nich deputovaní ze šlechty a duchovenstva. Také v soustavě berniční učiněny r. 1578 některé prospěšné změny; naproti tomu nedošlo k reformě politické. Král učinil sice počátek ke zkracení velmožské anarchie různým vystoupením proti nepoddajnému rodu Zborovských (1585); ale další blahodárnou tuto činnost zastavila jeho smrt 12. pros. 1586. V následujícím bezkráloví ihned se objevil rozpor mezi kancléřem Janem Zamojským a stranou velmožů, vedenou Zborovskými. V čnu 1587 strana Zamojského prohlásila králem prince švédského Sigmunda z rodu Vasův, strana Zborovských volila arciknížete rakouského Maximiliána. V boji odtud nastalém podržel vrch Zamojski; vypudil Maximiliána ze země a porazil i zajal jej ve Slezsku u Byčiny (1588). Ale Zamojski zklamal se ve svém kandidátovi. Sigmund III. (1587—1632) ne navázal na politiku svého předchůdce, již zastupoval Zamojski, nechopil se příznivé příležitosti utvořiti v P-ku silnou vládu, již prála četná strana, vzniklá vlivem zemřelého krále; jeho politika vedena byla zájmy P-ku cizími, jezuitskou myšlenkou katolické propagandy proti knížatům a státům protestantským a jmenovitě snahou obnoviti katolictví v jeho vlasti, ve Švédsku. P. bylo mu jen nástrojem ku provedení těchto myšlenek. Z té příčiny vstoupil ve spolek s císařem, jimž dával se úplně věsti, a strhl P. r. 1601 do dlouholeté války se Švédskem, kde trůnu

proti němu zmocnil se jeho bratrovec Karel. Ve válce té Chodkiewicz r. 1605 dobyl značného vítězství pod Kirchholmem v Livonsku, ale Sigmund nevyužíval toho úspěchu ve prospěch P-ka, nechtěje se vzdáti své osobní politiky. Zatím přiostril se rozpor mezi katolickým P-kem a pravoslavným obyvatelstvem východních krajů říše tou měrou, že objevilo se nutným jednáni o obnověni zapomenuté unie církevní. Zřízení pravoslavného patriarchátu v Moskvě r. 1589 uspišilo tu věc. Na sněmě v Břešti Lit. r. 1596 ujednána nová unie obou církví, ale měla za následek jen nové rozmišky. Značná část duchovenstva pravoslavného neuznala ji, většina ruského obyvatelstva postavila se proti ní, a církve katolická nespĺnila umluvených podmínek, zejména nepripuštění pravoslavní biskupové do senátu. Pro P. byl tento rozpor tím nevyhodnější, že právě tenkrát otvírala se mu naděje na opanování širých krajů ruských. Jest to doba domácích zmatků v říši Ruské po vyměření Rurikovcův (1598). Sigmund i jednotliví velmožové míchali se do poměrů těch, podporující samozvané kandidáty trůnu, ale konečný úspěch zmařen byl vnitřními nepořádky v P-ku. Po smrti Zamojského (1605) postavili se v čelo nespokojencův proti Sigmundově politice lidé méně prozíraví a vlastenečtí, Mikuláš Zebrydowski, Janusz Radziwiłł a j., ti pobouřili šlechtu a vyvolali r. 1605 valný její sjezd (rokoš) pod Sandoměří, kdež vedeny hlasité stížnosti proti králi a cizozemcům i jezuitům na jeho dvoře vládnoucím. Král, pokoušev se dlouho marně o shodu, porazil odbojníky vedením hetmana Žółkiewského u Guzova (1607). Ale místo aby využil vítězství toho ve prospěch moci královské, posílil svou povolností vzmaňující se anarchii. Král věnoval té doby přední pozornost poměrům v Rusku a počal r. 1609 proti němu válku s úmyslem získati trůn ruský. Když vojsko polské přitáhlo r. 1610 až před Moskvu, svržen tam car Vasilij Šujský a Rusové zvolili carem syna Sigmundova Vladislava. Byl to okamžik rozhodný pro další osudy obou východních říší slovanských, ale zmařil jej Sigmund sám, chtěje trůn ruský míti pro sebe a odmítaje vlivem jezuitův podmínku Rusův o zaručení práv církve východní Národ ruský povstal, Poláci vypuzeni r. 1612 z Moskvy a carem zvolen Michal Romanov. Válka vedena pak až do r. 1618 a ukončena příměřím v Deulině, v němž P. podrželo Seversko, Černigov a Smolensk. Zatím obnoven byl r. 1617 boj se Švédskem, zastavený příměřím r. 1611, a veden nešťastně; Švédové opanovali Livonsko a větší část královských Prus. Švédům záleželo především na tom, aby Sigmund zřekl se titulu krále švédského, ale Sigmund vlivem císařovým nechtěl učiniti míru za této podmínky. Císaři šlo o to, aby Švédsko za nastalé války třicetileté zaměstnáno bylo válkou s Poláky Sigmund, místo aby hleděl za války té zjednatí P-ku mocné postavení mezi státy evrop-

skými, nechával se od císaře užívat k tomu, aby držel v šachu sousední státy, zejména Turecko a Švédsko. Válka s Turky připravovala se několik let před tím loupežnými nájezdy kozáků pod slavným atamanem Petrem Konaševičem Sahajdačným (†1622) do zemí tureckých, jakož i dobrodružnými výpravami, jimiž pohraniční velmožové vměšovali se do záležitosti multanských; uspíšilo ji spojení Sigmundovo s císařem (1620). Poláci utrpěli r. 1620 svoji nekázní porážku nad Cecorou, ale rok potom odrazili útok mnohem četnějšího vojska tureckého v opevněném táboře u Chotina, načež obnoven mír podle stavu před válkou. Ne tak šťastně skončila se pro P. válka švédská; skončena pro neústupnost Sigmundovu r. 1629 pouze šestiletým příměřím, v němž Švédové podrželi přes vítězství Koniecpolského u Trzciany (1628) své výboje v Livonsku a přímořské pevnosti v král. Prusích.

Ve všech válkách za Sigmunda vedených P. strádalo nekázní vojska, jež nepořádně jsou placeno často se bouřilo a bylo příčinou, že P. přes jednotlivá vítězství nedodělávalo se trvalých úspěchů. Osobní politika Sigmundova, oddělující své snahy od úspěchu země, působila neblaze v rozvoj národa. Šlechta pozbývala zájmu na podnicích koruny a obracela přirozeně pozornost k zájmům stavovským. Od odboje Zebrzydowského přestala usilovati o reformu státní a měla zření pouze k udržení výhodné pro ni nezávanosti a k obraně této své »zlaté svobody« proti všem snahám o »*absolutum dominium*«. Štfehouc však žárlivě své volnosti, utískovala zároveň lid selský, poškozovala na sněmích zájmy měst a vystupovala vlivem jezuitského vychování s příkrou nesašselivostí proti jinověrcům, jmenovitě proti obrádku východnímu. Za takových poměrů strhla na se veškeru moc velmožská oligarchie, uzakonila se nezávanou, jejímž nejsmutnějším výrazem byly t. zv. konfederace (v. t.), totiž revoluční branné spolky šlechty za nějakým účelem politickým. Od té doby přichází k platnosti proslulá věta: *Polska nierzadem stoi* (P. se udržuje nepořádkem). Po smrti Sigmundově. 1632 zvolen po krátkém bezkráloví jeho syn Vladislav IV. (1632—48). Král tento opustil sice otcovu myšlenku katolické propagandy, ale neustoupil od příznivé Habsburkům neutrality ani od praetensí na trůn švédský. Proto byla záležitost švédská urovnána jen polovičatě (ve Štumdorfě r. 1635) prodloužením příměří na 26 let; P-ku vráceny výboje v Prusích, ale v Livonsku ponechán status quo. Vypršelo také příměří s Ruskem, ale v boji zbraně polské podržely vrch; v míru Polanovském (1634) Rusko zřeklo se definitivně Severska, Černigova, Smolenska i zemí pobaltických. Vojna s Turky skončena v samých počátcích (1634) výhodným pro P. mírem, jímž přiznán mu vliv na obsazování knížetství Multanského a Valašského. Jinak P. požívalo v době Vladislavově míru, mír ten zbrovoval je však zá-

roveň vlivu v zevnější politice. Nábožensky byl král na rozdíl od svého otce tolerantní, ale v národě zapustila nesnášenlivost již hluboko své kořeny Násilností mezi katolíky a nekatolíky opakovaly se ostřejší a ostřejší. Král pokusil se r. 1633 sblížit na Malé Rusi církev východní a sjednocenou, ale bez výsledku. Poměry tamní naopak přiosřídily se v příčin sociálních. Na sněm r. 1635 usneseno omeziti počet kozákův zapsaných (»registrových«), t. j. uznaných vládou polskou, ostatní obyvatelstvo těch krajů mělo býti připoutáno ku pluhu. K utvrzení panství polského na Ukrajině založena na Dněpru pevnost Kudak. Po přemoženém povstání kozáků pod Pavlukiem r. 1638 zrušena dosavadní autonomie kozáků; na Malé Rusi počaly se zdvihati ohromné statky polských magnátů, Wisniowieckých, Koniecpolských, Kalinowských, Potockých a j., kteří uváděli maloruský lid v porubu. Desítiléty útlisky ve spojení s náboženskými protivami, jmenovitě katolickou propagandou, zavdaly r. 1648 podnět k hroznému bouři, vedené Chmelnickým.

Chmelnickij, muž velikého nadání a energie, organisoval povstání kozácké, porazil ve spolku s krymskými Tatary nezřízená vojska polská u Žlutých Vod, u Korsuně a u Pilavců a strhl do odboje veškeren selský lid provincii jihoruských. Na samém počátku tohoto boje zemřel král Vladislav (20. květ. 1648) a zvolen je o bratr kardinál Jan Kazimír (1648—68). Otázka kozácká vyžadovala napětí všech sil. Po statečné obraně polského tábora u Zbaraže učiněna r. 1649 s kozáky smlouva ve Zborově, v níž počet registrových kozáků stanoven na 40.000 a zaručena svoboda pravoslavi; ale smlouva ta neměla dlouhého trvání. Boj obnoven r. 1651. Poláci dobyli velikého vítězství u Berestečka, ale pro nekázeň neuměli ho náležitě využítovati. Smír v Bělé Cerkvi omezil počet kozáků na 20.000 a omezil také výhody smlouvy zborovské. Ale ani toto ujednání nevedlo k pokoji, a vojna vybuchla znovu. Poláci získali na svou stranu r. 1653 krymské Tatary, dosavadní spojence kozáků, za to však Chmelnickij poddal se r. 1654 Rusku. A Rusko přijímajíc ochranu nad kozáky obnovilo téhož roku válku s Polskem. Tento obrat byl P-ku tím nebezpečnější, že hned potom nastala P-ku nová válka se Švédy. Jan Kazimír trvale, jako jeho předchůdce, na nárocích na korunu švédskou, protestoval proti nastoupení Karla X. ve Švédsku (1654). Karel X. obnovil válku a vtrhl r. 1655 na ponoukání Jeronyma Radziwojského, odsouzeného v P-ku ke ztrátě cti, do P-ka. Dávný rozpor mezi králem a šlechtou a obecná nechuť k Janu Kazimírovi nesly své ovoce. Šlechta podnětem velmožů Kazimírovi nepřiznivých, Kristofa Opalińského, Janusza Radziwiłła a j., valem se přidávala k Švédům, přijímajíc Karla X. za »protektora«. Švédové zmocnili se za takých poměrů P-ka i části Litvy; král musil utéci do Slezska. Teprve panovačné chování Karla X. a útisky

švédských vojsk přivedly národ k vystřízlivění a probudily lepší živly k odporu, jehož prvním projevem byla proslulá obrana kláštera pavlánů v Čęstochowě pod převorem Aug. Kordęckým. Strana vlastenecká sestoupila se v pros. 1655 v konfederaci v Tyšovcích a vydala heslo k národnímu boji proti Švédům. Ve všeobecném povstání národa vrátil se Kazimír; vojska polská, vedená Štěpánem Czarnieckým, Pavlem Sapiehou a j., vytiskla Švédy téměř úplně ze země. Král švédský přivedl na svou stranu kurfiřta braniborského, jemuž r. 1618 připadly dědictvím knížecí Prusy, a vévodu sedmihradského Jiřího Rákoczyho i porazil Poláky převahou své organizace v třídenní bitvě u Varšavy (v čci 1656). Ale také P-ku dostalo se spojenců. S Ruskem učiněno r. 1656 příměří na základě »uti possidetis«, car pak obrátil své zbraně proti Švédům. Důležitějším bylo získati někteřou z předních té doby mocností evropských, jež rivalisovaly o prvenství v Evropě, Habsburky a Francii. Král rozhodl se pro tradiční a v národě populárnější spolek s císařem a odrazil jeho pomoci r. 1657 důrazně nájezd Rákoczyho. Také s Dánskem učiněn spolek. Když pak Karel X. obrátil se s celou mocí proti Dánům, přidal se k P-ku i kurfiřt braniborský, ovšem za velikou cenu, za přiznání úplné nezávislosti pro Prusy (smlouva Vělavská roku 1657). Konečně učiněn prostřednictvím Francie r. 1660 mír v Olivě, mír pro P nešťastný. Jan Kazimír zřekl se všech práv k trůnu švédskému, Švédové podrželi Livonsko až po Dvinu, nezávislost Prus potvrzena. Zatím obnova r. 1658 válka s Ruskem. Podnět zavadl smír učiněný r. 1658 s nástupcem Chmelnického Vyhovským v Hadziaci. Rusko nechtějí uznati toho smíru obnovilo válku. Převaha zbraní byla na straně P-ka, ale úspěchy jeho byly zmařeny opět rozbroji domácími, jmenovitě odbojem maršálka Jiřího Lubomirského (1664—66), který byl pro různé pikle prohlášen za velezrádce, ale vítězstvím nad královským vojskem pod Maťwami nad Notečí r. 1666 vynutil si amnestii. Za těch poměrů udrželo se Rusko v panství nad kozáky na levém břehu Dněpru. Když pak předněprowský hetman Petr Dorošenko poddal se r., 1665 za účelem získání panství nad celou Ukrajinou Portě, učiněno s Ruskem r. 1667 dvacetileté příměří v Andrusově, jimž P. odřeklo se Smolenska, Severska, Černigova a zadněprowské Ukrajiny, jakož i Kijeva na 2 léta. Polní hetman Jan Sobieski porazil pak Dorošenka a spojené s ním Tatary r. 1667 u Podhajec, načež Dorošenko vrátil se opět k poslušnosti P-ka. A tak utrpělo P. za Jana Kazimíra ztráty na všech stranách. Neposlední příčinou byla veliká jeho vnitřní rozháranost a neschopnost rozvinouti své síly. V národě vymizel zájem pro všechny vyšší snahy, ubývalo smyslu pro pořádek, sněmy nepovolovaly berní v dostatečné míře a odkazovaly konečně rozhodnutí o nich na sněmíky relační, povolené daně scházely se nepořádně,

vojska bouřila se pro neplacený žold, obecná hotovost nebyla pro svoji nezávanost a těžkopádnost k ničemu. Školství octlo se v úpadku pod tlakem jalových třenic náboženských, nesnášlivost náboženská sváděla dissidenty hledati ochrany za hranicemi. Všeobecný úpadek zasáhl konečně také organizaci sněmovní, docházaje výrazu v proslulém zlořádu zvaném liberum veto (v. t.). Byla to zásada, dle níž každý jednotlivý účastník mohl svým protestem (»nie pozwalam«) učiniti sněm neschopným k usnášení (»zervati« jej); vyplynula z požadavku jednomyslnosti, původně zvykového, r. 1589 uzákoněného. Ve skutečnosti ovšem, byl-li sněm svorný, nedbal protestu jediného poslance; jakmile však objevila se značná menšina, jež nemohla jinak provésti svoji vůli, mařila sněm tímto nebezpečným prostředkem, jako se poprvé stalo r. 1652. Za těžkých chvil války švédské množily se opět hlasy volající po reformě, ale po válce nestalo se opět nic. Mír Olivský, učiněný prostřednictvím Francie, povzněl v zemi stranu francouzskou, již v čele stála královna. Vlivem této strany usiloval král provésti již za svého života volbu franc. prince Condé, jež by byla P. připoutala k Francii a zbavila zemi nepořádků vznikajících z každého bezkráloví. Ale projekt ten zmařen odbojem Lubomirského. Po smrti Lubomirského (1667) Jan Kazimír hleděl dopomoci na trůn kandidátovi od Francie podporovanému, knížeti Neuburskému, dobrovolnou abdikaci, již uskutečnil r. 1668. Ale i ten plán byl zmařen stranou protivnou, neboť r. 1669 zvolen za krále Michal Wisniowiecki. Byl to syn proslulého v bojích s kozáky knížete Jeremiáše Wisniowieckého, ale jinak byl mladík nezkušený, bez schopnosti a bez vlivu. Vláda jeho byla plna vnitřních rozbrojů mezi stranami rakouskou, k níž klonil se král, a francouzskou. Za takových okolností válka s Turky, vyvolaná r. 1671 zápletkami kozáckými, vedena velmi nešťastně. Turci dobyli pevnosti Kamience, přitřhli až ke Lvovu a vynutili na Michalovi r. 1672 hanebný mír v Bučači, jimž P. postoupilo Turecku Podolí a vrchní panství nad Ukrajinou a zavázalo se k ročnímu poplatku. Mír ten byl příliš pokojující, aby ho P. bylo mohlo dodržeti. Proto hned r. 1673 vojna obnova odepřením poplatku, a hetman Sobieski dobyl velikého vítězství u Chotina (1673). Ale v tom zemřel král, a přičiněním strany francouzské zvolen vítězný hetman r. 1674 jeho nástupcem.

Statečný Jan III. Sobieski (1674—96) ozářil P. naposled leskem vojenské slávy, ale vnitřní pokračoval dále žalostný rozklad. Nový král svou minulostí připoután byl zprvu ke straně francouzské. Prostřednictvím Francie ukončena válka s Turky r. 1676 smlouvou v Zuravně. P. zbaveno poplatku a obdrželo zpět dvě třetiny Ukrajiny, kdežto třetí měla zůstati pod vrchností tureckou. Turecko zavázalo se P-ku pro případ potřeby k vojenské pomoci, jednání o Podolí odročeno.

Zároveň vstoupil Jan III. r. 1675 ve spolek s Francií a se Švédů proti císaři a jeho spojenci kurfirštovi braniborskému. Spolek ten měl navrátit P-ku knížci Prusy. Když však r. 1679 Francie učinila mír s císařem a jeho spojenci, nastal obrat v politice polské. V P-ku válka proti Turkům byla populární jako svatá válka proti nevěřícím, přál si jí pro svoji osobu sám král, působila v tom směru i stolice papežská. Mír Zuravenský nedošel r. 1678 schválení sněmovního, naopak učiněno za účelem boje proti Turkům nové příměří s Ruskem. Když pak králi se otevřela se strany Rakouska naděje pomoci k volbě jeho nejstaršího syna Jakuba za nástupce, učinil r. 1683 spolek s Rakouskem a téhož roku dopomohl mu svoji pomoci k proslulému vítězství nad Turky u Vidně. Ale P. samo nemělo prospěchu z toho spolku, jednak že Rakousko neplnilo podmínek smlouvy a nepodporovalo Poláky náležitě v boji proti Turkům, jednak že P. nemělo dostatečné organisace, aby kraje na jednotlivých výpravách dobyté trvale osadilo Ani »věčný mír« s Ruskem r. 1686, v němž P. ponechalo Rusku za slib pomoci proti Turkům a za peněžitou náhradu nadobro Smolensk, Černigov a Kijev, nepřinesl P-ku žádných výhod v boji s Turky. Z té příčiny král upadl v nepřítel národa, a poslední léta jeho vlády poskytují obraz velmi smutný. U velmožů nabývaly vrchu zájmy soukromé, cizí mocností zakupovaly si peníze strany v P-ku, které mařily sněmy pomoci »liberum veto«, veřejné záležitosti octly se ve hrozném zmatku. Po smrti Sobieského (1696) podporovalo sice Rakousko syna jeho Jakuba, ale nepřilíhli horlivě, a poněvadž princ byl v P-ku nepopulární, zatlačili jej do pozadí dvě cizí knížata, francouzský princ Conti a kurfiršt saský Bedřich August. Peníze rozhodly ve prospěch tohoto, který přijat r. 1697 za krále jako August II. (1697—1733).

Augustem II. vstupoval na trůn polský opět cizí panovník, který nejna vázán stavovskými zájmy mohl svoji domácí moci obnoviti v P-ku pořádek. Ale August II. byl muž zhýralý a prostopášný, který se ujal vlády v P-ku sice s velikými plány, ale neměl mravní síly, aby je provedl. Sklidiv v míru Karloveckém (1699) za pomoci vítězného Rakouska a Ruska ovoce protiturecké politiky svého předchůdce získáním Podolí s Kamencem, vešel r. 1700 prostřednictvím livonského šlechtice Patkula ve spojení s ruským carem Petrem Vel. proti Švédům za účelem opanování Livonska. Ke spolku tomu přistoupilo též Dánsko. Útokem saského vojska Augustova na Livony počala r. 1700 velká válka severská (č. nordická; viz Severská válka). Ale mladý král švédský Karel XII. přinutil rychlým postupem Dánsko k míru, porazil Rusy a obrátil se proti Augustovi. Zvítěziv nad Sasy a Rusy u Rígy (1701) vtrhl do P-ka a podporován jsa domácími rozbroji jakož i lhostejností národa k celé té válce, dobyl Varšavy, Krakova a Toruně.

V Malopolsku vytvořila se proti Švédům konfederace s a n d o m ě ř s k á, zároveň však sestoupili se protivníci Augustovi v konfederaci ve Varšavě (1704), prohlásili na žádost Karlova Augusta za sesazená a zvolili králem Stanislava Leszczyńského. Nastala tak válka domácí, a země strádala nesmírně útlivy rot vojenských. Karel XII. podržel vrch; vypudil Augusta z P-ka, stíhal jej do jeho vlastní země a tam diktoval mu r. 1706 mír v Altranstättě, jímž August zřekl se koruny polské. Strana Augustova v P-ku neuznala však míru toho. Poměry převrátily se úplně, když Karel XII. na výpravě proti Rusku utrpěl rozhodnou porážku u Poltavy (1709). August prohlásil smlouvu Altranstátskou za vynucenou a neplatnou, vrátil se do P-ka a ve spolku s carem Petrem Vel. a kurfirštem braniborským, který r. 1701 dal se korunovati za krále pruského, opanoval celou zemi. Stanislav Leszczyński musil utéci k Švédům. Další průběh války severské nedotýkal se již přímo záležitostí polských. Král přikročil tedy k provedení svých dávných plánů o zavedení absolutní a dědičné vlády v P-ku; mivil je provést pomoci vojska saského, jež měl rozloženo po zemi. Šlechta pozdvihla se proti násilnostem vojska toho a sestoupila se r. 1715 ve všeobecnou konfederaci Tarnogrodskou. Král doufal, že udušení této bouře umožní mu zavést silnou vládu. Ale konfederáti povolali proti převaze králové cara Petra za prostředníka (1716), a ten způsobil svým zakročením mír ve Varšavě. Vojsko saské musilo opustit zemi, konfederace pro budoucnost zapověděna, a k pojištění míru učiněny některé opravy, z nichž nejdůležitější bylo zavedení stálého vojska 24.000 mužův a stálé daně z hlavy. Reformy tyto, ač mohly znamenati krok k lepšímu, nenabýly významu, neboť jinak mír Varšavský potvrdil celou anarchickou organisací státu, a co horšího, postavil ji pod garancii mocného souseda. P., přijímajíc prostřednictví ruské ve svých vnitřních záležitostech, dávalo se samoděk v politickou závislost na něm. V době, kdy v sousedství P-ka mohutněly Rusko, Rakousko a Prusko, — v době té udušena v P-ku mírem Varšavským veškera možnost vnitřního zesílení. Národ upadal mravně vychováván jsa v jesuitských školách jalovou rétorikou a zkaženými odpady zahraniční vzdělanosti, upadal také hmotně špatným hospodařením. Sedláci, kteří dříve nabývali lepšího postavení přebíháním do pustých východních krajů, pozbyli té možnosti v obmezených hranicích říše a uvedeni v úplně poddanství; města poklesla dřívější zhoubnou politikou hospodářskou úplně; drobná šlechta upadala ve větší a větší závislost na okolních velkostatkářích a přestávala tak býti samostatným činitelem politickým. Veškera moc dostala se do rukou nečetných velmožných rodin s knížecími dvory, jako byli Czartoryští, Radziwiłłové, Potoční, Braničti, Sieniawští, Puławští a j., a ti dávali se věsti namnoze ne prospěchem obecním, nýbrž

svými soukromými zájmy, jež přiváděli k platnosti nejen v politice, nýbrž i v soudnictví a ve všech oborech vnitřního života. Zákon a stát neměly proti nim moci. Duchovenstvo octlo se v mravním úpadku, utiskovaní dissidenti, kteří tvořili značnou část' veškerého obyvatelstva — z 13 mill. obyvatelů bylo asi jen 7 mill. katolíků — ohlíželi se po pomoci za hranicemi.

Za takových poměrů zemřel r. 1733 král August II. a nastala nová volba. Mocné rodiny Potockých a Czartoryských přivedly v září r. 1733 k místu volbu krále-vyhnance Stanislava Leszczyňského, který podporován byl od Francie. Ale sousední mocnosti, Rusko a císař, nechtějíc připustiti v P-ku vliv francouzský, ujaly se syna zemřelého krále, kurfiršta Bedřicha Augusta, jehož přidržela se také část' šlechty polské. Ten s pomocí vojska ruského uveden do země a korunován v Krakově jako August III. (1733). Nastala evropská válka »o dědictví polské« mezi Francií a jejími spojenci s jedné a císařem i Ruskem s druhé strany; skončila se mírem ve Vídni (1735) tak, že August III. zůstal králem polským, Leszczyňskému dáno vévodství Lotrinské. Vláda Augusta III. (1733 až 1763) poskytuje žalostný obraz dokonalého vnitřního nepořádku. Hlásí se ovšem již také první počátky obratu ve vnitřním životě národa polského. Myšlenky pronesené v manifestě Stanislava Leszczyňského z r. 1733 a v různých politických traktátech uváděly v národ zdravější smysl politický; piarista Stanislav Konarski zreformoval školy svého řádu podle požadavků časových, otváráje jim cestu ideám a vymoženostem francouzské osvěty, které i jinak počaly se ujmáti v národě. Potřeby brzké nápravy v politickém stavu P-ka pocítily té doby též přední rodiny velmožské, Potočti a Czartoryšti, a jaly se o ni pracovati, ale na neštěstí rozešly se v prostředcích. Nemajíce na ten čas naděje, že by P. mohlo se povznést vlastní silou, hleděli se opřítí o mocnosti cizí; a tu očekávali Potočti spásu od spolku s Francií, Švédskem a Tureckem, Czartoryšti však, kteří přidali se záhy na stranu Augustovu a pojistili si tím vliv na něho i převahu nad stranou protivnou, minili pracovati ve shodě s Ruskem. A tak obě strany protivnou politikou mařily navzájem své snahy a přiváděly P. rušením sněmův, ano i sedění tribunálůvých do nepořádku ještě horšího. P. ve všech válkách té doby — ve válce Ruska a císaře s Turky r. 1737—39, ve válce o dědictví rakouské r. 1740—48 i ve válce sedmileté r. 1756—63 — musilo pro nedostatek sil zachovávat chabou neutralitu přes to, že král účastnil se jako kurfiršt saský obou posledních; ale při tom nemohlo zabrániti, aby vojska sousedních států, jmenovitě ruská, nehošpodařila v P-ku jako ve vlastní zemi. V Kuronsku lenní svrchovanost polská ustoupila znenáhla vlivu ruskému; král pruský Bedřich II. zasypával zemi falešnou mincí. Příznivá chvíle pro plány Czartoryských, zdálo

se, že nastává r. 1763, kdy na trůn ruský nastoupila carevna Kateřina II. Czartoryšti byli s ní již dříve v přátelských stycích, jež zapředl jejich straník Stanislav Poniato-wski za doby svého vyslanectví v Rusku. Přistoupili tedy ihned k utvoření konfederace, jejímž cílem byl státní převrat. Ale plány ty zmařila sama carevna Kateřina, a to vlivem Pruska, jež poukazovalo ji na nebezpečí zmohutnění říše Polské. V tom zemřel August III. (v říj. 1763). Czartoryšti chopili se ihned té příležitosti, zjednali si pomocí ruského vojska převahu nad stranou protivnou a přivedli na sněmě konvokačním (v květ. 1764) k místu některé vážné reformy. Zlepšeno soudnictví zemské i hradské a zejména tribunály, stanoven řád sněmovní, upravena cla, rozšířena samospráva měst a zřízeny dvě kommisie, finanční a vojenská, jakožto nejvyšší výkonné instance v příslušných záležitostech. Za krále zvolen pak 7. září 1764 na doporučení carevny její bývalý milec Stanislav August Poniato-wski. Nový král měl upřímnou snahu pracovati pro povznesení země, ale byl vůle nepevné. Carevna, jejíž plány nesly se k tomu, aby P. dostala úplně pod vliv a znenáhla i pod vrchní panství ruské, chtěla v něm míti povolný nástroj své vůle a usadila proto v P-ku obratného a bezohledného vyslance Repnina, který působil k tomu, aby závislost P-ka na Rusku se utužila. Když však král a strana Czartoryských nejevili chuti podrobovati se na-prosto vůli carevny, Kateřina II. ujala se věci dissidentů, žádajíc pro ně úplnou rovnost s katolíky. Vlivem Repninovým utvořily se po krajích konfederace dissidentů, jež se stoupily se pak (1767) v generální konfederaci v Radomí pod náčelnictvím knížete Karla Radziwiłła. Za takých okolností i král byl nucen přistoupiti ke konfederaci. Na sněmě konfederacním (v říj. 1767) Repnin, dav několik opozičních senátorů pomocí ruského vojska násilně odvléci do vyhnanství, provedl změnu ústavy, jež dissidenty připouštěla ke všem hodnostem a postavila t. zv. kardinální práva, t. j. celou dosavadní anarchickou organizaci státní pod garancí Ruska. Ale v tom vzhopila se také již větší část' šlechty k odporu a sjednotila se pod vedením biskupa Adama Krasinského a Josefa Puławského v čnu 1768 v konfederaci v Baru na Podolí na obranu dřívějšího stavu náboženského i politického (viz Barská konfederace). Než necvičené a nekázané zástupy šlechty nemohly se udržeti proti dobře zřízenému vojsku ruskému. Na dovršení vnitřního rozkladu vybuchlo vlivem ruské propagandy strašlivé vzbušení utiskovaných sedláků maloruských (»h a j d a m á k ů«) pod vedením Javorského, Železniaka a Gonty. Vzbuření jali se s divokou nenávistí hubiti dlouholeté utlačitele; v jediné Humani pobili najednou 20.000 lidí. S velikým namáháním udusil tu bouři regimentář Štěpkowski. Konfederace barská došla podpory, ovšem nepatrné, od Francie, přála jí také císařovna

hlavní naději však kladla ve válku rusko-tureckou, jež nastala r. 1768. Ale ve válce té Rusko zvítězilo (1770), a konfederace doznávala porážky za porážkou. Konfederáti sami postupovali nad to velmi nepoliticky, stavějíce se proti velmožům i proti králi. Prohlášení dethronisace královny (1770) a nepodařený pokus zmocnit se jeho osoby (3. listop. 1771) zbavily je posledních sympatií.

Všechny tyto události, které vlastně znamenaly již úplný rozklad státu Polského, poskytl Prusku vítanou příležitost k zaokrouhlení svého území zabráním některých krajů polských. Bratr králův princ Jindřich předložil již r. 1769 carevně plán, podle něhož za ustoupení od svých výbojů v Turecku odškodnit mělo se Rusko krajinami polskými, ale zároveň měly na udržení rovnováhy i Prusko a Rakousko zmocnit se některých kusů P-ka. Carevně plán ten nebyl po chuti, neboť cílem její politiky bylo získati Rusku P. celé. Také císařovna Marie Terezie protivila se mu jako nemorálnímu. Ale proud události podporoval Prusko. Rostoucí odpor proti Rusům v P-ku a nepřítel Rakouska i Pruska proti ruským pokrokům ve válce turecké zviklaly carevnu; Marie Terezie nechtějíc jednak dopustiti přílišný vzrůst moci ruské na východě, jednak nedocházejíc proti plánům pruským opory u západních mocností, svolila konečně také. A tak došlo 5. srpna 1772 ke smlouvě všech tří mocností o první dělení P-ka, které při úplné vysílenosti země snadno bylo provedeno. V srp. 1772 ruské vojsko přemohlo poslední odpor Barské konfederace, načež sousední moci obsadily pod rozličnými záminkami kraje smlouvou stanovené. Prusko opanovalo královské Prusy mimo Gdansk a Toruň, Rakousko o vévodství Krakovské, Sandoměřské, Červenou Rus a část Podolí (celkem nynější Halič), Rusko o vévodství Mstislavské, Vitebské, Polocké, Livonské a zadněprovskou částěv. Minského. Král Stanislav přinucen byl po některém odporu hrozbou sesazení svolati sněm do Varšavy, který měl dělení uznati. Sněm sešel se v dub. 1773 za neúčasti všech lepších živlů ve společnosti polské, prohlásil se za konfederaci a potvrdil v září 1773 přes protest některých poslů provedené rozdělení. Všechny tři současně mocnosti zaručily navzájem celistvist republiky ve zúžených hranicích. P. zmenšilo se tak z objemu 780.000 km² na 554.000 km², pozbylo tedy dvou pětín svého území. Delegation sněmovní provedla zároveň revisi ústavy, ovšem za přímé působnosti Ruska, které chtělo vliv svůj udržeti aspoň ve zbývající části P-ka. Všechna »kardinální práva«, t. j. právě základní vady v politickém ústrojí polském, — svobodná volba s právem vypověděti králi poslušnosti, liberum veto a j. — ponechána a postavena pod ruskou garancii. V otázce rozmnožení vojska nad stanovený počet 30.000 mužův a v záležitostech berních potvrzena zásada jednohlasnosti. Nove však zavedena t. zv.

stálá rada (*rada nieustająca*), skládající se z 18 senátorův a 18 šlechticův volených od sněmu, jakožto nejvyšší moc výkonná v oboru záležitosti zahraničních, policie, vojenství, spravedlnosti a financí (podle toho dělila se na pět odborů). Moc královská snížena téměř na pouhé předsednictví této rady. Jméni rádu jezuitského, zrušeného r. 1773, přičteno účelům osvětovým a zřízena zároveň »edukační kommise« jakožto nejvyšší zákonodárná i výkonná moc ve věcech osvěty. Byly to reformy ovšem naprosto nedostačné. Stálá rada měla, nehledíc ani k těžkosti své organizace a závislosti od sněmu, příliš obmezenou moc, a vyslanec ruský měl nad to pojištěný rozhodující vliv nad ní. Nicméně představovala tato instituce přece jakousi stálou vládu, již se P-ku až do této doby nedostávalo, a vykonala ve skrovných hranicích své působnosti dosti mnoho dobrého roku zavedení pořádku v P-ku. Pokrok byl ovšem jen poměrný, neboť na př. v záležitosti pro P. nejdůležitější, ve vojenství, vzmožlo se P. sotva na dvě třetiny ustanoveného počtu (30.000) stálého vojska. Pěknou činnost rozvinula také kommise edukační, v níž pracovali nejznamenitější tehdy země P-ka — Chreptowicz, Ignác Potocki, Ondřej Zamojski, Hugo Kołłątaj, Śniadecki a j. Zreformovala školství podle potřeb časových, počínajíc universitami krakovskou a vilenskou, zakládala nové školy, opatrovala je dobrými učebními plány, knihami i silami učitelstvími. Nový duch ujal se v národě také působením francouzské osvěty a jevil se v literatuře té doby. Vycházel četné spisy, jednající o politické reformě P-ka, volání po ní ozývalo se čím dál hlasitěji. Strana pokroku milovná, zvaná »vlasteneckou«, vzrůstala a rostla stále i čekala jen na příhodnou dobu, aby zasadila se s celou silou o nápravu politických poměrů. Příznivá ta chvíle nadešla, když Rusku a Rakousku nastala r. 1787 válka s Tureckem a Rusku později i se Švédskem. Sněm, který sešel se 2. října 1788 a zasedal pak až do r. 1791 (odtud jeho název »čtyřletý«), počal vlivem všeobecné nálady ihned jednání o prostředcích nápravných. Převahu měla na něm strana vlastenecká — Ignác a Stanislav Potočti, Kołłątaj, Małachowski, Adam Czartoryski a j., — jež chtěla provésti opravu za každou cenu a hlavně zbaviti P. závislosti na Rusku. K ní přidal se později i král, který přál si ovšem původně provésti opravu ve shodě s Ruskem. Přívrženci starého řádu — Felix Potocki, Xaver Branicki — byli v menšině. Na neštěstí neměla strana vlastenecká naprosto politické vyškolenosti.

Sněm »čtyřletý« stanovil hned v prvních seděních zvýšení daní a rozmnožení stálého vojska na 100.000 m., v dalším pak průběhu nejprv obmezil, potom (19. led. 1790) úplně zrušil stálou radu jakožto instituci zavedenou nenáviděným vlivem ruským. Ale na místo ní nezdědil jiné silné moci výkonné, nýbrž ponechal jí sněmu. Na to počala s velikou

horlivosti a nadšením, ale s malou obezřetností a zkušeností politickou práce o změně ústavy. Současný výbuch revoluce francouzské činnost tu podněcoval. Z cizích mocností bylo při zaměstanosti Ruska a Rakouska třeba počítati pouze s Pruskem. To však podporovalo na ten čas protiruské reformní snahy v P-ku, aby tím spíše popudilo Rusko proti němu; i učinilo v březnu 1790 s Poláky smlouvu, již slibovalo brániti celistvost a nezávislost P-ka. Sněm pak, aby zjednal si větší opory v národě, vypsal volby nových poslanců, kteří 16. pros. 1790 připojili se k sněmu zasedajícímu. Výsledkem dlouhých porad a mnoha jednání i projektů sněmovních byla ústava, již sněm přijal 3. května 1791. Hlavní body této nové ústavy jsou: Katolické náboženství jest panující, ale ostatním vyznáním zaručuje se volnost. Stavů šlechtického potvrzují se stará privilegia. Měštům vrací se úplná autonomie, rozšiřují se jejich práva, zástupcové měst připouštějí se, ovšem s velmi obmezenou působností, do sněmu. Lidu selenskému zaručuje se ochrana v mezích smluv, které měly učiněny býti mezi ním a vrchnostmi. Moc zákonodárná vložena do rukou sněmu; komora poslanecká usnaší se o projektech zákonů, komora senátorská snesení to buď schvaluje neb odročuje k nejbližšímu sněmu. Rozhodování děje se většinou hlasů, liberum veto zrušeno. Moc výkonnou má král s t. zv. s t r á ž í, t. j. ministry, jež sám jmenuje a kteří jsou odpovědní sněmu. Soudnictví v první stolici mají soudy nižší v jednotlivých vévodstvích, od nich jde appellace k tribunálům. Trůn jest dědičný v rodinách; nejbližším dědičným nástupcem krále Stanislava Augusta prohlášen kurfiřt saský Bedřich August.

Konstituce ze dne 3. května, dílo to na svoji dobu a poměry znamenité, vešla také ihned v život, ale poměry politické utvářely se pro P. nepříznivě. Rakousko, jež celé té reformě přálo, musilo věnovati všeku svoji pozornost francouzské revoluci; Rusko pak, učinivši roku 1790 mír se Švédý a r. 1792 i s Turky, obrátilo zase veškeru zvěni k záležitostem polským, protestovalo proti zavedení nové ústavy a dorozumělo se brzy s Pruskem, jež bez váhání porušilo věrolomné dřívější neupřímný spolek s P-kem. Vojsko ruské vtrhlo do P-ka, kde zatím pozvedla se strana opoziční (Potocki, Branicki, Rzewuski) a učinila konfederaci v Targovici (24. květ. 1792) za účelem povalení nové ústavy. Vojska královská ustoupila po statečné obraně proti Rusům pod Zieleńcami (18. čna 1792) a pod Dubienkou (17. čce) k Bugu. Slabý král hledal záchranu v přistoupení ke konfederaci, jež pak ovládla celou zemi. Přední mužové strany vlastenecké odešli za hranice. Ale všechno to nespomohlo nic, neboť Rusko a Prusko učinily 23. ledna 1793 za zády konfederátů smlouvu o novém, druhém dělení. Prusko zabralo Gdansk, Toruň a Velkopolsko kromě vévodství Mazowského, Rusko Bílou Rus kromě západní

části Volyně. P. zúžilo se na objem pouze 254.000 km^2 . Konfederáti musili k tomu svoliti na sněmě v Grodně. Tam obnovena zároven ústava z r. 1775, a vojsko polské zredukováno na 15.000. Události tyto vzbudily pozdvižení všech lepších žvlů v národě. Generálové Madaliński, Tadeáš Kosciuszko a Jos. Wodzicki prohlásili 24. bř. 1794 povstání v Krakově a došli ohlasu u vlastenecké části šlechty a částečně i u lidu selského. Kosciuszko zvolen diktátorem. Jeho vítězství u Raclawic (4. dub.), třeba nevelké, oživilo znovu skleslé mysl. Povstání se šířilo; posádky ruské vypuzeny z Varšavy (18. dub.) i z Vilna (23. dub.). Ale převaha byla přece jen na straně cizích mocností, k nimž připojilo se nyní také Rakousko; mezi povstálými nebylo kázně ani svornosti. Kosciuszko poražen u Szczykocina (3. června), Zajacek u Chełma v Lublinsku (8. čna). Prusové opanovali 15. června Krakov a oblehli Varšavu. Tam došlo za obležení (17. a 18. čce) podnětem radikálů, následujících revoluci francouzskou, k bouřím luzy, jež Kosciuszko s těží upokojil. Prusům nepodařilo se sice dobytí Varšavy, ale vojska ruská postupovala vítězně na Litvě, opanovala 11. srp. Vilno a porazila Poláky v rozhodné bitvě u Maciejowic (10. říj. 1794), načež Suvorov zmocnil se 8. listop. Varšavy. Všechny tři mocnosti přistoupily pak k úplnému rozebrání P-ka smlouvami ze dne 3. led. a 24. říj. 1795 (třetí dělení P-ka). Rakousku dostalo se území mezi Vislou, Pilicí a Bugem s Krakovem, Prusku území záp. od Pilice, Bugu a Němna s Varšavou, ostatek zabralo Rusko. Král Stanislav August složil 25. list. 1795 korunu v Grodně. Stát Polský zmizel s mapy Evropy, národ polský rozdělen mezi tři státy sousední.

Rozebrání rozsáhlého státu Polského od sousedů jest událost, již podobně sotva nalezneme v dějinách. Ačkoli smutný osud P-ka a Poláků zavinen byl namnoze příčinami tkvícími v celém dosavadním vývoji národa a jeho velikým úpadkem hmotným i mravním, přece rozdělení P-ka bylo velikým bezprávím, tím větším, jež národ byl právě na nejlepší cestě k politickému obrození. Přední mužové P-ka, kteří v poslední době s největším úsilím pracovali k povznesení národa a bránili očtiny proti cizím výbojným choutkám, pykali, pokud se nespasili útekem, za své ušlechtilé snahy v žalářích ruských (Kosciuszko, Ignác Potocki, Niemcewicz a j.), pruských (Madaliński, Niemcewicz) nebo rakouských (Kołłątaj, Zajacek). Kraje zabrané od Ruska byly bezprostředně vtěleny k panství ruskému a rozděleny na gubernie, ponechána jim však jistá míra samosprávy. Kateřina vystupovala příkře proti církvi sjednocené a chovala se vůbec k Polákům nepřátelsky. — Kraje, které připadly Prusku, zřízeny podle toho, jak v jednotlivých děleních byly zabrány, jako 3 provincie: Záp. Prusy, Jižní Prusy a Nové Vých. Prusy. Také Prusko postupovalo nepřátelsky proti

národnosti polské, zavádějíc v krajích těch pruské zřízení, pruské právo (1797), německou řeč úřední a německé školství. — Rovněž tak dalo se v údelu rakouském. Zavládlo tam právo rakouské a byrokratický systém s řečí úřední nejprv latinskou, potom německou. Josef II. prováděl v zemích polských tytéž užitéčné jinak reformy politické, společenské, školské a j. jako v ostatních svých zemích, ale s tendencí centralistickou a germanisační (viz Halič, str. 787).

V první době po rozdělení P-ka Poláci kladli největší naděje do pokroků revoluce francouzské, vidouce v ní přirozeného spojence proti státům, jež dělení provedly. Mnoho Poláků vystěhovalo se do Francie a do Italie a tam utvořili poč. r. 1797 za vedení Dąbrowského polské legie, jež bojovaly pod prapory republiky Francouzské v Itálii i v Němcích. Ale Francie zklamala naděje Poláků. V mírech v Campo-Formiu (1797) a v Lunéville (1801) nestalo se o P-ku ani zmínky. Nedlouho potom (1803) větší část pluků polských poslána proti povstalemu ostrovu Haiti, kde na větším díle podlehy útrapám vojenským a nezvyklému podnebí. Za to otevřely se Polákům naděje jiné, totiž od Ruska. Nástupce Kateřiny II., car Pavel I. (1796—1801), udělil svobodu většině Polákův uvězněných neb vypověděných na Sibir a pomýšlel snad i na obnovení P-ka pod vrchní vládou ruskou, ale byl zavražděn již r. 1801. Také jeho syn Alexander (1801—25) vážil si Polákův a jevil k nim přichylnost. Živil ji v něm zejména někdejší pobočník a důvěrný přítel jeho kníže Adam Jiří Czartoryski (syn Adama Czartoryského), který po rozdělení P-ka odvezen byl jako rukojmí do Petrohradu. Car učinil jej po svém nastoupení ministrem záležitostí zahraničních, kurátorem university vilenské a tím zároveň správcem všeho polského školství na Litvě. Plány Czartoryského směřovaly k tomu, aby car ve spolku s Napoleonem dobyl na Rakousku a Prusku polských jejich krajín a sjednotil tak celé P. pod svým žezlem. Ale car, ač ve věci samé měl tytéž plány, choval nechuť k Napoleonovi. K čemu nechtěl se odhodlati car Alexander, počal prováděti Napoleon. Po vítězné válce s Pruskem odhal Prusku v míru Tylžském (1807) jeho polské provincie a utvořil z nich velkovévodství Varšavské (asi 104.000 km² s 2.000.000 ob.) pod vládou svého spojence kurfiřta saského Bedřicha Augusta. Ve velkovévodství Varšavském zavedena ústava i administrace po vzoru francouzském i francouzský zákoník Napoleonův. Velkovévoda, který ovšem byl jen vykonavatelem vůle Napoleonovy, měl moc téměř neobmezenou. Kompetence sněmu, který se skládal z dvou komor a měl se scházeti ob rok, byla nepatrná. Finanční stav země byl velmi bídný. Velikého nákladu vyžadovalo stálé vojsko, jež z části musilo bojovati za zájmy Napoleonovy ve Španělech (1808—12). Přes to učinila vláda aspoň něco pro povznesení země, zejména ve školství. Ve Varšavě zřízena práv-

nická akademie, medicínská fakulta a školy vojenské. R. 1809 došlo velkovévodství značného rozšíření. Napoleon připojil k němu po vítězné válce s Rakouskem území, jež Rakousko bylo získalo v třetím dělení, i s Krakovem (asi 53.000 km² s 1 1/2 mill. ob.). Ale záležitost polská byla Napoleonovi přece jen prostředkem k jeho vlastním politickým cílům, na obnovení P-ka nemyslel opravdově. Spíše mohli Poláci očekávati splnění svých nadějí v té době od cara Alexandra. Car počal vážně pomýšleti na obnovu státu Polského, ovšem v unii s Ruskem, zejména od r. 1810, když poměr jeho k Napoleonovi počal se kaliti. Otázka polská byla z příčin této roztržky, rychlé uspokojení Poláků mělo odvrátiti jejich sympatie od Napoleona a získati je Rusku. V tom smysle působili na cara Czartoryski a kníže Michal Ogiński, rovněž člen tajné rady carovy. Ale nežli došlo k provedení, počal Napoleon útočnou válku proti Rusku, a strhl Poláky rázem na svoji stranu. Sám Czartoryski pozbyl naděje v cara a očekával spásu P-ka od vítězství Napoleona. Na jaře r. 1812 vojska Napoleonova přitrhla k Visle. V čnu mimořádný sněm ve Varšavě prohlásil obnovení P-ka, ale Napoleon nesvolil k tomu, nechtěje si znepráteliti Rakousko. Vojsko polské v počtu 60.000 účastnilo se pod generály Josefem Poniaťowským, Dąbrowským a j. jeho výpravy do Ruska. Smutný konec výpravy francouzské na Rus a následující potom pád Napoleonův daly událostem jiný směr. Vojsko ruské opanovalo poč. r. 1813 Varšavsko. Car počínal si mírně, ale nepřistoupil na radu Ogiňského a Czartoryského, aby hned dal se prohlásiti králem polským; učinil tak se zřeknutím ke spojenému Rakousku a Prusku. Na kongressu Vídeňském (1814—15) car žádal pro sebe celé velkovévodství Varšavské, avšak pro odpor Anglie, Francie a Rakouska nucen byl ponechati Prusku Poznaňsko. Konečný výsledek mnohých sporů a jednání přinesl nadějím polským veliké zklamání. Aktou Vídeňskou ze dne 9. čna 1815 Prusko podrželo velkovévodství Poznaňské, Toruň a Chełmsko, Rakousku zůstala nynější Halič mimo Krakov, ostatek velkovévodství Varšavského připadl Rusku jako konstituční království. Krakov s okolím prohlášen za samostatnou republiku, stojící pod ochranou tří sousedních mocností, jež zavázaly se, že svým polským zemím dají autonomii a že chrániti v nich budou národnost polskou. Car slíbil nad to, že ke království Polskému připojí i ostatní kraje bývalé říše Polské.

Takto na kongresse Vídeňském schváleno bylo rozdělení P-ka, ale ovšem za podmínek pro Poláky nepoměrně výhodnějších nežli r. 1795. Ve skutečnosti však utvářely se věci jinak Car udělil kongressovému království Polskému 27. list. 1815 ústavu, jejíž projekt vypracovali zástupcové Polákův od cara k tomu povolání (Czartoryski, Ostrowski, Zamojski, Matuszewicz a j.). Ústava ta opírala se o konstituci z 3. květ. 1791. P.

jest království dědičné v rodině cara ruského. Car zároveň jest králem polským, ale ustanovuje místokrále, buď člena rodiny carské nebo Poláka. Místokráli jest k ruce šest ministrů s hlasem poradním, z nichž jeden jest stále při králi. Sněm skládající se ze dvou komor, poslanecké (77 poslů šlechtických a 51 deputovaných od obcí) a ze senátu (knížata z rodiny carské, vojvodové, kasteláni a biskupové), usnáší se o nových zákonech podle návrhu vlády a schází se ob rok, vždy na 30 dní. Země dělí se na vévodství; vévody a kasteláni ustanovuje král doživotně. Státní náboženství jest katolické, ale jiná vyznání požívají volnosti. Zaručuje se bezpečnost osobní i majetková a svoboda tisku. — Prvním místokrálem byl jmenován bývalý francouzský generál Z a j a c z k a, velitelem vojska stal se carův bratr velkokníže K o n s t a n t i n. Mimo to car ustanovil v P-ku zvláštního kommissáře v osobě Novosilcova, který měl tam zastupovati zájmy cara ruského. V první době po r. 1815 vláda starala se upřímně o povznesení země. Zakládány nové školy, jmenovitě r. 1817 universita ve Varšavě, pracováno o zvelebení orby, průmyslu i obchodu. — Daleko ne tak příznivé oba druhé státy splnily Polákům sliby učiněné na kongresse Vídeňském. V r a k o u s k é H a l i č i zavedeny patentem z r. 1817 stavovské sněmy podle vzoru jiných částí říše, ale se skrovnou působností. Jinak zůstal v platnosti dřívější systém byrokratický a policejní, národnost polská utiskována ve školách i veřejném životě, hospodářský rozvoj země byl spíše dušen nežli podporován. V P r u s k u byl aspoň s počátku zachován jazyk polský v úřadech; náměstkem jmenován Polák kníže A n t o n i n R a d z i w i ł ł. R. 1823 zavedeno v P o z n a ŋ s k u, jako v ostatních krajích pruských, zřízení stavovské a zrušeno poddanství sedlákův. Ale poměry brzy se změnily a nastala reakce. Jazyk polský vytlačován znenáhla z úřadů i ze škol, na úřady dosazováni pouze Němci.

Také v kongressovém království Polském netrval příznivý stav dlouho. V povaze a smýšlení cara Alexandra nastal obrat; víc a více rostoucí náchylnost k mysticismu odvrátila jej od liberálních ideí a vedla k politice reakcionářské. Car nejenom že nesplnil své přívědi o připojení ostatních krajů staré říše Polské ke království, nýbrž počal od r. 1818 všelijak protiústavně zasahovati do vnitřních záležitostí polských. Také velkokníže Konstantin, vrchní velitel vojska polského, který svým vlivem ovládal i místokrále Zajaczka, zavdával mnoho příčin k nespokojenosti. Konstantin nebyl nepřitelem, spíše přítelem Polákův, ale popuzoval obyvatelstvo svým despotickým chováním. Okolnosti tyto, jakož i špatný finanční stav země, nespelněné naděje a nechut' k cizí nadvládě dávaly podnět k rostoucí všeobecné roztrpčenosti. Rozpor mezi vládou a veřejným míněním zvýšil ministr financí L u b e c k i, který sice získal si zásluhy o hospodářské

povznesení země (hl. průmyslu), ale budil nespokojenost svojí libovůlí. Počaly se tvořiti jako jinde v Evropě tajné spolky se snahami revolučními. Vláda hleděla udusiti ozývající se nevolí prostředky reakčními, zavíráním škol, obmezováním svobody tiskové, pronásledováním nespokojencův a tajných spolkův a hlavně systémem špehounství, zavedeným na podnět velkoknížete Konstantina; ale výsledek byl právě opačný. Nespokojenost zvýšila se po nastoupení cara M i k u l á š e (1825) vyšetřováním spiknutí, t. zv. d e k a b r i s t ů (v. t.), v němž mnozí Poláci byli zapleteni, jakož i krutostí a libovůlí velkoknížete Konstantina, který po smrti Zajaczkově (1827) stal se místokrálem. Car Mikuláš pomyslel dokonce na úplné odstranění zvláštního postavení krajů polských. Korunovati se dal po mnohých odkladech teprve v květnu 1827, a korunovace konala se za zlověstného ticha. — Červencová revoluce ve Francii (1830) přivedla konečně všeobecné vření k výbuchu. Povstání delší dobu osnované počalo večer 29. lis. t. 1830 útokem, jež podnikl zástup studentův a žáků kadetní školy na palác Belveder, kde sídlil velkokníže Konstantin. Velkokníže unikl stěží do nedaleké vsi Wierzby. Státní rada vyloučila hned po této události několik nepopulárních ministrův a přibrála mezi sebe lidi oblíbené: Czartoryského, Niemcewicze, Chłopického, Lelewela a j., ale snažila se zameziti úplnou roztržku s Ruskem, nevzdávajíc se naděje, že bude lze přes to, co se stalo, domoci se od ruské vlády mírným způsobem některých ústupků. Velkokníže Konstantin opustil na její radu zemi. Ale v národě zvitězila myšlenka revoluce. Státní rada musila odstoupiti a její místo zaujala 4. pros. vláda prozatímní (Czartoryski, Dembowski, Lelewel, Niemcewicz, Pac, Ostrowski, Kochanowski). Generál Ch ł o p i c k i, jemuž svěreno velení nad vojskem, prohlásil se diktátorem. V národě byly dvě strany: a r i s t o k r a t i c k á, jež trvala na dosavadní unii s Ruskem, a d e m o k r a t i c k á, jejímž cílem byla úplná samostatnost P-ka a republikánská ústava. Povstání mohlo domoci se úspěchů jedině rychlým a odhodlaným postupem proti nepřipravenému Rusku. Ale Chłopicki zmařil příliš mnoho času akcí diplomatickou. Vyjednával s carem, prohlašuje se za věrného jeho poddaného, i s cizími mocnostmi, zejména s Francií a Anglií, na jejichž diplomatické zakročení mnoho spoléhá. Ale naděje ty selhaly. Car trval na bezpodmienečném a bezodkladném podrobení a vypravil proti Polákům vojsko 120.000 mužů pod D i b i c e m. Cizí mocnosti neposkytly pomoci. Nezdar politiky Chłopického přiměl jej, že 19. led. 1831 vzdal se diktatury. Na jeho místo postavena od sněmu vláda pětičlená, v jejímž čele stál Czartoryski; vrchním velitelem vojska jmenován kn. M i c h a ł R a d z i w i ł ł. Sněm pak prohlásil 25. led. rod Romanových za zbavena trůnu. V únoru došlo k prvním srážkám s vojskem ruským. Vojsko polské musilo ustupovati k Varšavě.

Generál Skrzynecki zvítězil sice po několika menších bitkách 25. ún. u Grochova a jmenován pak 26. ún. vrchním vojevůdcem, ale nemaje odhodlanosti ani potřebného nadání vojenského nevyužil těchto a jiných vítězství k rychlé ofenzivě. Výprava Dwerneckého na Podolí a Volyň se nezdařila, Skrzynecki pak poražen dne 26. květ. 1831 u Ostrolenky. Jako po dřívějších vítězstvích, vedl si Skrzynecki i po této porážce nerozhodně, spoléhaje zároveň s jinými vůdci stále na pomocné zakročení cizích mocností. Vojsko vyslané pod Giełgudem na Litvu, aby podporovalo tamní povstání, nepořídilo za takých okolností ničeho a musilo ustoupiti do Prus, kde složilo zbraň. Rusové postupovali pod Dibičovým nástupcem Paskevičem k Varšavě. Mezi Poláky vedl tento nezdar k třenicím mezi stranami a vůdčími osobnostmi, čímž povstání ještě více oslabeno. Skrzynecki musil v srpnu ustoupiti ve vrchním velitelství Dembińskému, ve Varšavě došlo 15. srp. 1831 k bouři lidu proti vládě revoluční, což mělo za následek, že zřízena nová vláda z radikálních živlů, mající v čele nespolehlivého a neschopného gen. Krukowického s mocí diktátorskou. Krukowiecki jmenoval vrchním velitelem Małachowského, ale sám osvědčil se naprosto neschopným hájiti Varšavy proti Rusům a podepsal 7. září kapitulaci. Sněm sesadil sice Krukowieckého, ale Paskevič opanoval 8. září město. Sněm a vojska ustoupily pak do Modlina, odtud do Zakročimě a konečně do Plocka. Postup Paskevičův přiměl je konečně k ústupu na území pruské, kde vojsko složilo zbraň. Jiné oddíly učinily tak na půdě rakouské. Poslední pevnosti, Modlín a Zamosć, vzdaly se poč. října 1831.

Tak skončilo se povstání, do něhož Poláci kladli tolik nadějí. Značná část Poláků v povstání čelně účastněných spasil se útekem do Francie, Belgie, Švýcarska a Anglie, kde byla veřejnosti velmi příznivě přijata. Četná tato emigrace, soustřediv se hlavně v Paříži a v Bruselu, vyvíjela velikou činnost za cílem uskutečnění svých snů. Ale i v ní jevily se, jako již za povstání, dva proudy. Strana aristokratická, mající v čele Czartoryského (†1861) a zvaná později od paláce tohoto knížete »Hôtel Lambert«, očekávala pomoci od diplomacie evropské a šířila časopisy i osobními styky ve veřejnosti západoevropské zájem pro věc polskou. Strana demokratická vstoupila naproti tomu ve spojení se všemi revolučními živly na západě a chápala se každé příležitosti, aby v zemích polských podnítila znovu revoluci. V P-ku samém nezdařené povstání vedlo k reakci a tvrdému útlaku. Náměstkem ve Varšavě stal se vítězný gen. Paskevič. Car ohlásil 1. list. 1831 amnestii, ale velmi omezenou, tak že mnoho Polákův účast v povstání odepkalo na Sibiři, četné rodiny stihla konfiskace majetku. Dne 26. ún. 1832 zrušena ústava z r. 1815 t. zv. organickým statutem. P. stalo se ruskou provincií, sněm i vojsko polské zru-

šeny; země rozdělena na gubernie. Na místo sněmu zřízena státní rada složená z Rusův i Poláků, na místě ministerstva rada administrativní. Na Litvě a záp. Rusi zavedeny úplně řády ruské. V krajích polských uváděn do úřadův a do škol jazyk ruský, tisk omezen přísnou cenzurou, university vilenská (1831) a varšavská (1832) i lyceum v Kremenci (1833) zrušeny, na místo nich zřízena r. 1834 univ. v Kijevě. Mnoho rodin polských předsídleno násilně do vnitra Rusi, jejich místo zaujali Rusové. Církev katolická všelijak omezoována, za to propagováno pravoslavi. Roku 1839 skupové a vyšší duchovní církve sjednocené na Litvě přinuceni podepsati akt zrušující unii, jež udržela se pak pouze v diecési chelmské náležející do bývalého království. Zmážené povstání mělo nepřiznivé následky také pro Poláky v Rakousku a Prusku. Zejména v Prusku, kde po kn. Radziwiłłovi nastoupil r. 1830 v náměstnictví baron Flotwell, pronásledováni přísně účastníci povstání, do úřadů zaveden r. 1832 výhradně jazyk německý, vláda počala vykupovati zemské statky od Polákův a uváděti na získanou takto půdu německé kolonisty. Samostatnost republiky Krakovské, beztoho od počátku jen illusorní, silně omezena. — Působením emigrace a jejich radikálních živlů, zejména Mierosławského, připravováno na rok 1846 nové povstání, hlavně mezi Poláky poznaňskými; středem jeho měl býti Krakov Ale Mierosławski a jiní vůdcové byli v Poznani zatčeni, povstání pak udušeno hned v zárodku; následek jeho byl, že Krakov připojen úplně k rakouské Haliči (1846). Tenkrát ukázalo se jasně, co již prvnímu povstání z r. 1830—31 bylo na závalu, že totiž obecný lid polský neměl zájmu na snahách vyšších vrstev. V Haliči lid vlivem rakouských úřadův obrátil se přímo proti šlechtě a duchovenstvu a způsobil mezi nimi na několika místech hrozné řeže.

Bouřlivý rok 1848 způsobil hnutí také mezi Poláky poznaňskými a haličskými. Březnová revoluce v Prusku vedla k tomu, že dána amnestie Mierosławskému a jiným Polákům r. 1846 uvězněným. V Poznani utvořil se 20. břez. národní polský komitét, spolu zřizována vedením Mierosławského národní vojska po kraji. Ale zároveň utvořili tamní Němci, hlavně poznaňští židé, národní výbor německý, který pracoval proti výboru polskému. Antagonismus ten, jehož vláda využila proti snahám polským, byl příčinou povstání vojsk polských pod vedením Mierosławského; ale vojska polská poražena 3. květ. 1848 u Sokolova. Na sněmu Frankfurtském Poznaňsko přes odpor liberální menšiny vtěleno do německého Bundu. K provedení usnesení toho ovšem nedošlo. Když pak král Bedřich Vilém IV. dal zemi své ústavu, pojato do ní i Poznaňsko. — V Rakousku vlivem všeobecného hnutí došlo také mezi Poláky k revolučním projevům, ale ty byly brzy udušeny a nenabýly většího významu. Přece však rok 1848 přinesl Haliči aspoň vybavení lidu selského z poroby.

V **Polsku** Ruském přísná opatření vládní zamezila možnost jakéhokoli hnutí. Útisk trval dále; zákony francouzské dosavad platné nahrazeny z části ruskými, r. 1851 zrušena celní čára mezi **P-kem** a Ruskem. Nová naděje zdála se Polákům vzházeti, když nastala válka Krymská (1853—56), v níž přední státy evropské postavily se nepřátelsky proti Rusku. Emigrace polská, hlavně strana Czartoryského, snažila se těžiti odtud pro **P**, ale mocnosti proti Rusku spojené neměly pochopení pro snahy Poláků. Skutečný obrat k lepšímu nastal, když r. 1855 po caru Mikulášovi nastoupil jeho syn Alexander II. (1855—81). Alexander přibyl do Varšavy r. 1856. Tu ve své řeči prohlásil sice, že »co otec učinil, dobře učinil« a že Poláci musí se vzdáti všelikých snův, ale přes to poměry se zlepšily. Místo zemřelého Paskeviče zaujal r. 1856 kn. Michal Gorčakov. Výjimečný stav, trvající v **P-ku** fakticky od r. 1831, byl zrušen, uvolněna censura, mnohým Polákům dostalo se amnestie. Ve Varšavě založena r. 1857 hospodářská společnost, počalo se jednati o vyvazení selských robot a dávek vrchnostem; městům vráceno právo voliti si zastupitelstva místo posavadních rad vládou jmenovaných, jazyk polský opět zaváděn do úřadů, církvi katolické ponechána větší volnost.

Ale příznivý ten obrat nejen neuspokojil národ, nýbrž naopak roznitil v něm starou touhu po úplné samostatnosti. Osвобоzení **P-ka** zůstávalo cílem všech Poláků. V otázce, jak toho cíle dojíti, Poláci rozstoupili se na dvě strany. Strana bílých (aristokratická), zastoupená hlavně ve šlechtě a bohatším měšťanstvu, vytkla si za úkol povznéstí vnitřní národní život za prozatímního uznávání dosavadních politických poměrů, strana červených (demokratická), v níž soustřeďovaly se všechny živly radikální, zejména mládež, a jež měla oporu v širokých masách, viděla jedinou spásu v revoluci. Obyvatelstvo venkovské i tentokrát chovalo se ke všem těm snahám lhostejně, ba nulo spíše k vládě ruské nežli ke šlechtě, od níž docházelo po dlouhé věky pouze útiskův. Rostoucí nevole proti vládě ruské jevila se na venek hlasitěji a hlasitěji veřejnými demonstracemi při různých příležitostech a zřizováním nových tajných spolků. Živena byla příznivými výsledky revolučních snah v Itálii a v Uhrách a podněcována emigrací. Hlasité projevy odporu proti vládě ve Varšavě přiměly konečně kn. Gorčakova, že svolil 27. ún. 1861, aby se zřídil z měšťanů výbor bezpečnosti k udržení veřejného pořádku, a propustil nenáviděného Muchanova, ředitele kommisie vnitřní i duchovní správy. Nově zřízený výbor podal carovi adresu, v níž tlumočil hlavní stížnosti Polákův. Car na přímluvu Gorčakova slíbil opravy. Při vládě varšavské zřízena kommisie osvěty a vyučování, jejímž předsedou stal se Polák markýz Alexander Wielopolski, muž nadaný a inteligentní. Dalšími ústupky bylo zřízení polské státní rady a volených

rad městských, krajských a guberniálních. Ale všechny ty ústupky, jež mohly se státi základem k lepšímu vývoji, nejen neutišily rozbourěných myslí, nýbrž podněcovaly je naopak k odporu tím většímu. Zrušení hospodářské společnosti varšavské, v níž vláda spatrovala přední pramen všech nepokojů, zavdalo 8. dub. 1861 podnět k veliké bouři ve Varšavě a ke krvavým srázkám vojska a lidu. Přísná opatření proti těmto výstřednostem lila jen olej do ohně; duchovenstvo odmítlo jakoukoli součinnost na uklidnění lidu. V tom zemřel Gorčakov 30. květ. 1861. Vystrídali se pak rychle za sebou tři náměstkové. Nepokoje opakovaly se, ač vláda pokračovala v reformách. V květ. 1861 vydán zákon o vyvazení selských robot platný od 1. října. Car jmenoval pak 8. čna 1862 mistokrálem svého bratra velkokn. Konstantina, který měl nejlepší vůli upokojiti Poláky. Zároveň ustanoven Wielopolski náčelníkem civilní správy, a **P-ku** přiznána fakticky úplná autonomie. Provedena reorganisace škol, zřízena znova universita ve Varšavě, jazyk polský nabyl opět výhradního práva ve školách i v úřadech. Ale červeným nedostačovaly žádné ústupky, jejich cílem byla úplná samostatnost. Četné drobné tajné spolky spojily se poč. r. 1862 v Ústřední národní komitét, k němuž přistoupilo také vlastenecké duchovenstvo a který stal se tajnou vládou národní. Výbuch povstání uspišil násilný odvod, který vláda ruská provedla v krajích polských po dlouhé době poprvé zas 14. led. 1863. Ve Varšavě a na jiných místech vzbouřil se lid, z branců, kteří unikli odvodu, zřizovaly se první povstalecké čety. Ale revoluce nebyla dostatečně připravena, doba, kdy v celé ostatní Evropě byl mír, nebyla jí přízniva; nedostávalo se peněz a hlavně nebylo pohotově řádného vojska. Strana bílých vzdalovala se s počátku odboje, až teprve 4. břez. 1863 shodla se s červenými, a obě strany odevzdaly 18. břez. velení diktátoru Marianu Langiewiczovi. Lid obecný choval se opět lhostejně. Langiewicz musil po několika bitkách již 19. břez. ustoupiti do Haliče. Přes to povstání trvalo dále, ano rozšířilo se i do Litvy a ostatních ruských krajů dávného **P-ka**. Tajný revoluční výbor vykonával fakticky vládu v zemi, zapovídal placení daně Rusku, vypisoval sám daně, vydával časopisy a zařizoval tajné soudy. Car nabízel 12. dub. 1863 amnestii, ale marně. — Avšak celému povstání nedostávalo se přední podmínky zduaru, řádného vojska. Jednotlivé čety povstalců mohly obmezovati se pouze na válku partyzánskou, na drobné šarvátky, ale soustředěnému vojsku ruskému čeliti nemohly. Naděje na cizí pomoc se nespílnily. Povstali očekávali jmenovitě mnoho od cis. Napoleona III., který všude přiváděl k platnosti zásadu národního sebeurčení. Veřejné mínění v záp. Evropě bylo sice Polákům příznivo, ale vlády samy, Francie, Anglie i Rakousko, obmezily se jen na diplomatické noty, jichž Rusko nedbalo dorozumějí se již dříve s Pruskem. Z téže příčiny odmítlo také ná-

vrh Napoleona III. o svolání evropského kongressu k vyřízení záležitosti polské. A tak zůstaveni na konec Poláci svému osudu. Rusko vyslalo na Litvu gen. Muravěva, do P-ka gen. Berga, kteří zavedli tam přísnou vojenskou vládu. Sbory povstalecké docházely porážky za porážkou. Když pak na konec i Rakousko v ún. 1864 postavilo se proti revoluci učinivši přísná opatření v Haliči, když stejnou dobou v Ruském P-ku vypátrání někteří členové revoluční vlády: povstání znecházela udušeno úplně. Poslední z branných čet rozehnány na Žmudi v květ. 1864.

Nepodařené povstání přivedlo za sebou kruté pronásledování Poláků od vlády ruské. Následovaly deportace na Sibiř a hromadné konfiskace majetku, a co nejhoršího, ruská vláda zahájila politiku, nesoucí se k úplnému zničení národnosti polské. Kraje dříve polské na Litvě a na Rusi («západní gubernie») prohlášeny za ruské a vykořeňováno z nich násilím vše, co připomínalo někdejší spojení s P-kem. Jazyk polský vytlačen tam z úřadů i ve škol, v městech zapověděno mluvit i na veřejných místech polsky, zapověděno tam také tisknout polské knihy. R. 1865 zakázáno Polákům a katolíkům kupovati v krajích těch zemské statky, mnoho Poláků přestěhovalo odtud do vnitra Rusi. — Ve vlastním P-ku, jemuž dán název »kraj přívislanskij«, zrušeny všechny zvláštní instituce, zavedena tam ruská správa, ruské zákony, ruské soudnictví, v čelo správy postaven jako v jiných krajích ruských generální gubernátor. Záležitost vyvlastnění statků selských skončována rychle již r. 1864 ve prospěch sedláků, aby vláda měla v nich oporu proti šlechtě. Jazyk polský nebylo ovšem možno rázem vytlačit z veřejného života, ale děje se tak poněmáhlu Na úřady dosazování pouze Rusové, přistěhovalcům ruským, ano i německým, nadřazováno proti Polákům. Všechny školy, i soukromé, jsou od r. 1869 ruské, rovněž universita varšavská porušena, sebe nevinnější projevy národního ducha polského u mládeže přísně se trestají. Rozvoj polské literatury tlumí se krutou censurou. Ruku v ruce s útliskem národnosti polské jde útlisk církve katolické. Panující a privilegovaná církev stalo se pravoslavi. Poslední zbytky církve, sjednocené na Podlesí, převedeny r. 1873 násilím k obřadu východnímu. Kněží i biskupové katolíci všelijak jsou omezováni ve svých výkonech. R. 1864 zrušena větší část katolických klášterů, jejichž členové vyvezeni za hranice, ostatní ponechány na vyměření. Biskupové, kteří se opírali násilností ruským, odvlékáni do vyhnanství, tak že v l. 1870—72 nebylo v býv. král. Polském ani jediného katolického biskupa. Teprve Lev XIII. vymohl r. 1883 zase jmenování některých biskupů. Nejtěžší útlisk dolehl na Poláky za Alexandra III. (1881 až 1894). Za nynějšího cara Mikuláše II. zlepšilo se aspoň tolik, že v čelo správy krajin polských postaveni lidé mírnější a rozumnější, ale v zásadě trvá celý dosavadní sy-

stém Polákům nepřátelský. Výsledky snah ruských jsou ovšem celkem nepatrné. Jsouť kraje polské nejpokročilejší z celého Ruska, mají vyvinutý průmysl (hlavně ve Varšavě a Łodzi) i uvědomělé zámožné měšťanstvo, a také v lidu selském šíří se od doby jeho vymanění z poddanství přes protivné snahy vládní víc a více národní uvědomění. Stejně nepřiznivý je stav Poláků v Prusku. Od r. 1848 vláda pruská postupuje krok za krokem v germanisaci krajin polských, a úsilí její stále roste, docházejíc souhlasu ve sněmě i ve veřejném mínění. Utvořil se spolek t. zv. h a k a t i s t ů v (od začátečních písmen zakladatelů H, K, T), který vytkl si za účel pracovati všemi prostředky o vyhlazení polské národnosti. V čelo nepřátel P-ka postavil se sám kancléř Bismarck. Mají ovšem Poláci pruští aspoň jednu výhodu proti svým soukmenovcům v Rusku, totiž zastoupení na sněmě, tak že mohou aspoň útlisky vládní odhalovati před veřejností. Také v Prusku k nepřiznivému postavení Polákův přispěla protiva náboženství. Postup Bismarckův proti církvi katolické po ukončení války s Francií (1871), známý pode jménem *Kulturkampf* obracel se především proti Polákům jakožto národu výlučně katolickému. Roku 1876 bylo dovršeno úplné poněmčeni úřadův a škol, úředníci a učitelé původu polského posílají se do krajin německých, veškeren duševní život Poláků sevřen přísným dozorem německé byrokracie. Když pak všechny tyto prostředky nepůsobily dosti rychle, Bismarck přistoupil k prostředkům ještě ostřejším. Poláci prohlášeni za nepřátele říše, všichni, kdo nebyli příslušníky pruskými, vypověděni a zahájena systematická akce vykupování polských usedlostí a převedení jich do rukou německých. Zřízena za tím účelem zvláštní kolonisační kommisie a sněm povolil r. 1886 k tomu cíli 100 milionů marek. Při značném národním uvědomění poznaňských Poláků neměla ovšem ani tato akce očekávaných výsledků. Ale tím úsilí vlád jen se stupňovalo R. 1898 a 1902 povoleny nové miliony, polští a čeští dělníci vypovidáni z Pruska, a vláda neštítí se ani prostředků nejbrutálnějších, kde jde o potlačení Polákův, jakož dokázal nedávno (v list. 1901) smutně proslulý process vřeseňský, v němž odsouzení rodiče zakročivši proti týrání svých dětí ve škole pro nechuť k německému jazyku. Protipolská řeč císaře Viléma II. v Maňborgu (5. čna 1902) ukázala, že pruským Polákům jest se připraviti na nejhorší pronásledování. Poláci mají proti snahám pruským velikou oporu ve svém národním uvědomění, hospodářské pokročilosti a náboženských tradicích. Proti milionům povoleným na vykupování polských statků založili v nejnovější době s podporou rakouských Poláků fond s obdobným cílem protivným, tak že pruské germanisační snahy nemají na ten čas naděje na valný úspěch.

Zcela jinak vyvinuly se poměry Poláků v R a k o u s k u, jež v 1. pol XIX stol. uti-

skovalo je více nežli oba státy druhé. Ale neúspěch v zahraniční politice vedl ke změně politiky vnitřní. Rakousko vzdalo se snahy zgermanisovatí kraje polské a povolilo jim postupně úplnou takorfa samosprávu, aby tím lépe mohlo tytéž snahy prováděti v krajích západních. Již zavedení konstituční vlády r. 1860 přineslo Polákům velikou úlevu. Obrat úplný nastal po nešťastné válce rakousko-pruské r. 1866. V čnu 1869 zaveden do úřadů výhradně jazyk polský (v krajích rusínských i rusínský ve styku se stranami), obě university (krakovská a lvovská) popoštěny, v Krakově založena s podporou vlády r. 1872 akademie věd a umění, všechny snahy Poláků docházejí uznání a podpory od vlády. Poláci haličští vpravili se ovšem ihned do nového stavu věci a uměli z něho pro sebe těžiti. Zanechávajice všech nemožných plánů, chopili se politiky opportunistické. Na říšské radě zjednali si vlivné postavení, těžice hlavně ze zápasu Čechů s Němci, v ministerstvích mají Poláka-krajana, strážce záležitostí polských, a bývají naporád i jinak zastoupeni v kabinetech ministerských. Příznivých těchto poměrů Poláci využítkovali ke zvelebení své země ve přičině hospodářské i kulturní, ale zbývá jim činiti ještě mnoho, aby Halič byla povznesena na stupeň západních zemí rakouských. Stinnou stránkou polské politiky v Haliči jest útlak národnosti rusínské. Příznivý stav rakouských Poláků jeví se mimo jiné v rozkvětu novější polské literatury, v níž haličským Polákům přísluší místo přední.

Dějiny národa polského v době po r. 1795 poskytljí obraz velmi smutný. Naděje, že Evropa se vysloví a přičiní pro obnovení P-ka, selhaly, všechna povstání potkala se s nezdařem a měla naopak za následek útlak ještě horší. Nezdařem tím Poláci přivedeni byli k uznání chyb, kterých v minulosti se dopustili, počínají jinak nazíratí na minulost a přičiny všech svých neštěstí; nepomýšlejí na ten čas na obnovení někdejšího království Polského cestou revoluce, což ovšem za nynějších politických poměrů není možno, nýbrž nastoupili cestu vnitřní obrodné činnosti, pracujice o posílení národnosti polské vzděláváním lidu a hospodářským povznesením svých zemí. Mnoho, velmi mnoho činiti jim zbývá za nepříznivých nynějších poměrův, ale počátky učiněné vzbuzují nejlepší naděje do budoucnosti.

L i t e r a t u r a. Nejdůležitější sbírky pramenů jsou: Monumenta Poloniae historica (Bielowski a j., Lvov, 1864—88, 6 sv.); Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia (nákladem akad. v Krakově, 1874 sl.); Theiner, Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae ex tabulariis vaticanis (Řím, 1860 až 1864, 4 sv.); Zródła dziejowe (Varš., 1876 sl., 22 sv.); Helcl, Starodawne prawa polskiego pomniki (1857—70, 2 sv.; pokr. akad. krak.) aj. Srv. Zeissberg, Die poln. Geschichtsschreibung im Mittelalter (Lip., 1873). — Celkové zpracování dějin polských podávají: Naruszewicz, Historia narodu polskiego (do

r. 1386, 6 sv., posl. vyd. v Krakově, 1859); Röpell, Geschichte Polens (ve sbírce Heeren-Uckertově sv. I., pokr. J. Caro sv. II. — V. do r. 1506; Gotha, 1840—88); Bandtkie, Dzieje królestwa Polskiego (1815, 2 sv.); Lelewel, Dzieje Polski (1829; n. vyd. 1863); Szujski, Dzieje Polski (Lvov, 1861—66, 4 sv.; 2. vyd. 1896); týž, Historyi polskiej ksiąg XII (1880 až 1890). Příručky: Bobrzynski, Dzieje Polski w zarysie (Krak., 1879; 3. vyd. 1890; do čest. přel. J. Bidlo, Praha, 1895); A. Lewicki, Zarys historyi polskiej (3. vyd. Krak., 1897). Důležitější monografie: Zeissberg, Miesco, der erste christl. Beherrscher der Polen (Vi-deň, 1867, AÖG.); Kalousek, O rozsahu říše české za Boleslava II. (»Histor. Sbornik« I., 1883; srv. též »Ces. Čas. Hist.« I.); Lewicki, Mieszko II. (Rozpr. krak. a ad. V., 1876); Zakrzewski, O przyłączeniu wschodniego Pomorza do Polski i o jego oderwaniu (Pozn., 1882); Balzer, Genealogia Piastów (Krakow, 1895); Smolka, Mieszko Stary i jego wiek (Varš., 1881); Perlbach, Die ältesten preuss. Urkunden kritisch untersucht (Kralov., 1873); Hube, Prawo polskie XIII-go wieku (Varš., 1874); Řezábek, Jiří II., poslední kníže veškeré Malé Rusi (»ČCM.«, 1883); Szajnocha, Jadwiga i Jagiełło (Krak., 1863, 2 sv.); Smolka, Kiejstut i Jagiełło (Pam. ak. krak. VII., 1888), Prochaska, Polska i Czechy w czasach husyckich až do odwołania Korybuta z Czech (Rozpr. ak. krak., 1877—78), Goll, Čechy a Prusy ve středověku (Praha, 1895); Pawinski, Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Varš., 1883 — 96, 5 sv.); Korzon, Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (Krak., 1882—86, 4 sv.); Bobrzynski, Sejmi polskie za Olbrachta i Alexandra (»Ateneum«, 1876); Ljubović, Istorija reformaciji v Poljšé (1889); Zakrzewski, Rodzina Łaskich w XVI w. (»Ateneum«, 1881 až 1882); týž, Po ucieczce Henryka (Krak., 1878); Przewdziecki, Jagiełlonki polskie v XVI w. (Krak., 1868—78); Rembowski, Konfederacya i rokosz w dawnem prawie państwowem polskiem (»Bibl. Krasniskich« t.9—12. 1893); Kuliš, Istorija vozsjedinenija Rusi (Petr. — Moskva. 1874—77, 3 sv.); Waliszewski, Polsko-francuskie stosunki w XVII w. (Krak., 1889); Lelewel, Panowanie Stan Aug. Poniatowskiego (wyd. zbiorowe, tom 6, Varš., 1859); Szmitt, Dzieje polskie XVIII. i XIX. w. (Krak., 1866 sl., 4 sv.); Röpell, Polen um die Mitte des XVIII. Jh. (Gotha, 1886); Kalinka, Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta (Poznań, 1868); týž, Sejm czteroletni (Krak. a Lvov, 1879—88); Kraszewski, Polska w czasie rozbiorów 1772—97 (Poznań, 1874—75, 3 sv.); Kalinka, Galicya i Kraków pod panowaniem austryjackim (2. vyd. 1898); Tarnowski, Nasze dzieje w ostatnich stu latach (Krak., 1895). — Srv. Finkel, Bibliografia historyi polskiej (Lvov, 1891 sl.).

Dějiny práva polského

L i t e r a t u r a. Práce o dějinách práva polského datují se od vydání díla Tadeáše Czac-

kého O litewskich i polskich prawach (1800). Dřívější práce, psané v době, kdy trval ještě stát Polský, měly ráz dogmatický. Po Czackém v 1. pol. XIX. stol. největších zásluh si dobyli spisy svými: Jan Vincenc Bandtkie (Historia prawa polskiego, Historia prawa prywatnego), J. Lelewel a Václav Maciejowski (Historia prawodawstw słowiańskich). Značný krok ku předu učinil ve vědě té nejznámější historik práva polského Zikmund Ant. Helcel. Vedle něho stojí Romuald Hube. Uplný přehled státního zřízení podávají K. B. Hoffmann a S. Hüppe. Od polovice XIX. stol. však se pracuje hlavně monograficky. K nejvýznamnějším pracovníkům náležejí z novějších: Burzyński, Dutkiewicz, Pawiński (Rządy sejmikowe, Sejmiki ziemskie, Skarbowosc za Stefana Batorego), Piekosiński (Rycerstwo polskie wieków srednich), Łaguna, Korzon, Bobrzyński, Ulanowski, Balzer, Dunin a j.

I. Doba předhistorická. Území pozdějšího státu Polského zaujímají během té doby rozličné kmeny, netvořící ještě svazků politických. Jsou to Polané, Slezané, Vislané, Lenčičané, Sieradzané, Kujavané a Mazované. Základem zřízení jsou rody, jejichž organizace není však podrobněji známa. Následkem tlaku ze západu se strany státu Německého vzniká v kmenu Polanů kolem Hněždna a Krušvice moc knížecí, jejímž úkolem jest obrana proti německé záplavě. Jest to počátek existence státu Polského.

II. Doba práva knížecího. Jako knížata Polanů vystupují nejprve Popelovci, jejichž dějiny však jsou známy jen z tradice, a pak Piastovci. Od Měška I. (63) začíná se doba historická. Tehdy má stát Polský již úplně pevnou organizaci. Dvě má ta doba charakteristické známky. Území státní se rozšiřuje; knížata panující původně jen nad kmenem Polanů podrobují pod svou moc jiné kmeny polské. Uvnitř je to doba vzrůstu moci knížecí, jež ničí sílu někdejších rodů a zabírá do svých rukou veškeru vládu. Doba ta sahá více méně do poloviny stol. XII. (do r. 1138). P. stává se v době té závislým na císařství i papežství, a to již za Měška I. Markrabí němečtí donucují je k uznání moci knížecí. Jest to jaksi poměr lenní. Přetrhuje se však každou chvílí, trvá jen potud, pokud císařství jest s to, aby vynutilo uznání své moci. Pro rozvoj P-ka nemá to ostatně žádného významu. Poslední stopy toho poměru shledati možno na konci stol. XII. — Uznání moci papežské od téhož Měška mělo za účel právě působení proti praetensím císařství. Jest to poměr poručenský, na jehož uznání panovníci polští platí roční daň, která později (v stol. XIII.) mění se ve svatopetrský peníz.

Ve zřízení společenském vystupují pouze dvě třídy lidí: svobodní a nesvobodní. Není ještě prázdné šlechty. Přednější postavení zjednáva jednotlivým osobám jen jejich faktický vliv, nemají však ještě žádných privilegií. Jako zvláštní třída počíná se znenáhla organizovati duchovenstvo, které však rovněž ještě neopírá svých práv o privileje. Lid ne-

svobodný má velmi různé postavení. Ráz nesvobody nejsilnější vystupuje u těch, kdo vykonávají svým pánům služby osobní. Ti, kdo jsou usazení na pozemcích, mají větší svobodu, pán však podle vůle své může zabíratí jejich výtěžek.

Veškerá vláda soustřeďuje se v rukou knížecích. Trůn jest dědičný v rodě Piastovců. Ženy jsou z vlády úplně vyloučeny. Stát pokládán jest za soukromé vlastnictví panovníkovo. O následnictví rozhoduje především vůle panovníkova. Otec dělí říši mezi syny, dáváje obyčejně jednomu větší díl (území). Díly ty byly však jen dočasné, tak že P. jeví se až do r. 1138 jako stát jednolitý.

Knížata užívají během té doby nejednou titulu královského, poprvé Boleslav Chrabrý (1025), pak Měško II. a Boleslav Smělý. Jiní spokojovali se titulem knížete (Kazimír Spravedlivý, Vladislav Herman, Boleslav Krívoustý). Korunování děje se v dohodě s papežem.

Kolem knížete kupí se jeho dvůr, jež tvoří: podkomoří, cíšník, stolník atd. V čele těchto úředníků dvorských stojí palatinus, jsoucí zástupcem (*alter ego*) knížete. Úřady jejich závisí na vůli knížete. Palatinus nabývá později jako stálé funkce vůdcovství nad vojskem v zastoupení knížete; odtud jeho polský název: vojevoda. Koncem doby této přibývá k úřadům dvorským úřad kancléře jako náčelníka knížecí kanceláře.

Správa státu vykonává se po hradech, v jejichž cele stojí comites, nazýváni později kasteláni. Hrady náležejí se zvláště na státním pomezí, avšak i prostřed země. Hrad má dvoji ráz, vojenský a správní. Hrady hájí zemi, v hradech usazení jsou rytíři, náležející k družině knížete. Kromě toho jsou hrady střediskem správy statků knížecích; kasteláni vystupují tedy v té příčině jako správcí (włodarze) knížete. Vesnice. náležející ke kastelánii, jsou organizovány na desítky a setniny. Část vesnice jako t. zv. »nároek« má opatrovati hrad; jsou to pekaři, bednáři, rybáři atd. (odtud název vsí: Piekary, Rybaki, Skotniki a j.) (Viz Náročníci.)

Finanace knížecí, jsouce zároveň financemi státními, tvoří skoro výhradně důchody z kastelánii. Na lidu vesnic těch požaduje se celá řada plnění: buď osobních služeb (stráž, stavění hradu, przesieka, przewód a podwód atd.) nebo i daní, a to skoro výhradně in natura (v dobytku, jako narzas [viz Nářež], v obilí atd.). Plnění ta, jsou-li značnější, nekonají se jednotlivě, nýbrž ve skupinách, po t. zv. opolích (viz Opole). Vyskytují se již také cla a mýta.

Soudnictví spočívá v rukou knížecích, pokud běží o obyvatelstvo svobodné, avšak ještě neveliký jen počet záležitostí spadá pod ten soud. Soudnictví rodové a svépomoc hrají tu ještě hlavní úlohu. Soudnictví nad lidem nevolným náleží jejich pánům, v kastelániih kastelánům.

Moc vojenskou tvoří četná knížecí družina, rozsazena částečně na dvoře knížecím, částečně po hradech Panovník používá jí ve

všech případech potřeby. Během té doby družina hynie úplně. Zřízení vojenské počína se opírat o jiné základy, ty, jež vytvořily během času šlechtu.

P r a m e n e m práva jest obyčej a vůle panovníkova. Kníže vydává všeobecná nařízení, soudními výroky pak zjednáva nejednou podklad ke tvoření se práva obyčejového. Tato činnost panovníků jest však ještě velmi nepatrná. Všemocně panuje obyčej. Z té doby čerpáme zprávy o zřízení státním výhradně ještě z pramenů historiografických.

III. Doba organizování společnosti. Doba ta počíná se od rozdělení P-ka po smrti Boleslava Křivoústého (1138). Oslabená následkem rozdělení moc knížecí brzo musí započítí zápas se společností, která žádá privileje a na jejich základě počíná se organizovati. Fakt rozdělení měl pak vliv rovněž na veškerou zřízení státu (vojevodství). Proto od toho data dobu tu počínáme. Končí se doba ta na konci stol. XIV., kdy již vytvořily se stavy a dosáhly obecných privilejí. Proto dáváme jí název doby organizování společnosti; vzhledem k prostředku zápasu, jímž jest usilování o immunitu, mohla by se nazvati dobou immunitu.

Ve společnosti odrůžňuje se nejprve stav duchovní. Kdežto dosud byl závislý na panovnících, emancipuje se z pod té moci příspěním Říma. Odstraněna jest investitura, volba biskupů přechází na kapituly. Církev dosahuje pro své statky (nemovitosti), které darováním velmi rychle se zvětšují, imunitních výsad, tu speciálních pro jisté instituce, tu všeobecných pro celou církev (1180, 1214), čímž ze statků těch moc knížete byla skoro úplně odstraněna. Církev provádí též bezohledně zásadu *privilegii fori* a svým soudům podrobuje čím dále tím větší množství záležitostí, jako *causae spirituales* i *spiritualibus annexae*. — Současně začíná se vyvíjeti znenáhla stav šlechtický, který však došel výše rozvoje teprve na konci té doby, kdežto na počátku sahá ještě v dobu předchozí. Knížata začínají na konci stol. XI. a ještě více později rozdávatí půdu, které měli velmi mnoho, se závazkem vojenské služby. Zvláště na hranicích země usazují četné na takové darované půdě ty »milites«, kteří jsou zárodkem šlechty. Statky však zůstávaly vlastnictvím knížete, který na nich vykonával celou řadu práv. Poměr pojící »milites« s panovníkem má jaksi ráz neúplného poměru lenního; jest tu beneficium, není však manského svazku. V poměr ten vstupují i ti, kdo měli svoje vlastní statky. Během té doby začínají oni rytíři nabývatí znenáhla každý zvlášť immunit; zvláště pak kolonisece vsí, o níž řeč níže, upravila podrobněji jejich poměr k panovníkovi i k půdě. Po příkladě západu počínají užívatí ve XIII. stol. erbů, jejichž forma však jest většinou značně prostší, vzata byvší ze znaků vlastnických. Vedle erbův udržela se však prvotní hesla rodová, zvaná »zavoláním« neb »proklamacími« (viz Godřo). Erby, na počátku libovolně přejímané a mě-

něné, ustalují se v stol. XIV. Povstává tudíž stav silně od jiných odrůzněný, který nyní počíná se zase organizovati rodově na základě jednoty erbovní, aby započal boj o účastenství na vládě Ti milites, kteří nepřijali erbův a nestali se úplnými šlechtici, dostali jako zbytek onoho prvotního stavu rytířů název v l a d y k ů (*włodyki*). Mizejí však během stol. XIV. a na počátku stol. následujícího velmi rychle, vstupující buď do řad šlechty nebo měšťanstva.

Během té doby povstává nový stav, s t a v m ě š t' a n s k ý. Dosud nebylo měst, t. j. obcí, jež by byly měly svou autonomii. Města vznikají v P-ku nikoli genetiky, nýbrž lokací, přenesením hotových již institucí z ciziny, z Němec. Nejdříve objevují se ve Slezsku. Nejdůležitější z nich jsou: Poznaň, založená r. 1253, a Krakov, založený r. 1257. Měštům vykazováno bylo území vyloučené z podmoci knížete. Osazení města čili t. zv. lokace jest v rukou podnikatele, který dostává za to dědičný úřad fojtovský s celou řadou práv. Osadníci jsou skoro výhradně Němci. V čele města stojí fojt (*wójt*), vedle něhož působí rada jako orgán správy a k o n š e l o v é (*ława*, t. j. lavice konšelská) jako úřad soudní. Zřízení městské a právní předpisy berou se z měst cizích, německých. Vzorem jsou: pro většinu měst Magdeburk, pro města v severní části P-ka Chelmo. Odtud se praví, že jsou založena na právě M a g d e b u r s k é m (v t.) nebo C h e ł m e n s k é m (v. t.). Města mají úplnou svobodu vnitřního zřízení. Pánovi platí jen stálý poplatek (*czynsz*) z pozemků, použitých pro město, vedle čehož platí čas od času daň dobrovolnou. V době té udržují živé spojení s městy německými a obracejí se k nim zvláště v záležitostech soudních. Velmi příznivě rozvíjí se průmysl, skvěle obchod, který od konce XIII. stol. prostředkuje ve výměně zboží mezi východem a západem a pak mezi Uherskem a Flandry

Velikým změnám podroben jest v té době stav lidu vesnického. Zřízení, založené na nesvobodě, byť i ve formě velmi zmírněné, oslabuje vydatost práce a hospodářský pokrok. Od konce stol. XII počíná se nová doba — kolonisece vsí.

Kolonisti jsou s počátku Němci. Principem při kolonizaci jest odstranění břemen práva polského a zaměna jich přesně vyměřeným poplatkem (*czynsz*). Každá osada nabývá značné samosprávy. V čele jejím stojí lokátor vsi jako dědičný fojt a sbor k o n š e l ů (*ława*), volených obcí. Upraveny jsou též poměry hospodářské. Za základ výměry ról přijat jest l á n (v. t.), ostatně rozličné velikosti (větší francý, menší flámský a cheľmický). Vesnice ty spravují se právem německým. Podle vzoru těchto vesnic počínají jak kníže, tak jiní vesnice již existující přenašeti na právo německé, to jest dávatí jim svobodnější formu organizace. Přistěhovalé obyvatelstvo německé popošíťuje se velmi rychle.

Moc knížecí v zásadě zůstává touž, jako dříve. Doznává však značného omezení im-

munitami. Jest dědičnou v rodě Piastovců. Jenom synové mají právo k dědictví po zemřelém knížeti a dělí se o pozůstalost. Kniže nemající mužských potomků disponuje svobodně zemí v kruhu svých příbuzných (t. j. Piastovců); od 2. pol. stol. XIII. nabývá významu též příbuzenstvo se strany ženské. Tímto způsobem dosahují vlády v P-ku Přemyslovci a pak rod Anjouovský (po Kazimíru Vel.). Přemyslav II. obnovuje na čas (1295) hodnost královskou a Lokýtek (1320) již trvale. Kniže jest pánem všemocným. Jako orgán poradní vystupují v věci, t. j. sněmy úředníků povolaných k radě králem. Věce mají však ráz jen poradní.

Následkem rozdělení říše prvotní jednotný dvůr knížecí rozpadá se na řadu dvorů. Každý kníže má svůj vlastní dvůr. Když pak jednotlivé díly (země), jichž povstává během té doby více než deset, znova se počínají spojovati, hierarchie úředníků zůstávají beze změny, tak že na př. kníže, spojující tři země, má tři vojevody, podkomoří, sudí atd. Hierarchie prvotně dvorská omezuje se na zemi a stává se hierarchií zemskou. Země (*dzielnice*) dostávají později od nejvyšších úředníků té hierarchie, vojvodů, název vojvodství. Udrží se, jako dříve, kastelánové, pozbývají však následkem změny poměrů během té doby veškeré moci — Na počátku XIV. stol. jako orgán královský vystupují starostové, představitelé moci státní. Význam větší mají ti starostové, kteří jsou vzdáleni od sídla králova, t. j. od Krakova. Proto opět jest menší moc starostů malopolských. — Jako představitelé moci ústřední objevují se noví úředníci dvorští: maršálek, podskarbi a kancléř, jejichž pravomoc vztahuje se na celý stát

Základem financí zůstávají domény, jejichž správa dostává se do rukou starostův a někde do rukou zvláštních správců. Zvyšuje se význam důchodů celních. Regale panovníkovo tvoří doly (solné ve Věličce a Bochni, na olovo v Olkuši). Kazimír Veliký vydává pro solné doly velikou ordinaci salin r. 1368. Všeobecnou daní jest lánové (*lanowe*), jež platí všechny pozemky poddaných šlechty. Z měst jsou důchody z poplatků za půdu a daně dobrovolné.

Kníže zůstává i nadále hlavou soudnictví. Vykonává je obyčejně na věcích. Věce skládající se z úředníků berou na sebe po králi značnou část jurisdikce již během této doby. V každém vojvodství jest jeden věc nebo několik. Záležitosti menší odkázány jsou ve XIV. stol. v každém vojvodství soudu zemskému, t. j. sudímu a podsudkovi, kteří je vyřizují na t. zv. ročkách. Za Kazimíra Vel. dělí se vojvodství na okresy (*powiaty*). Starostové vystupují ve Velkopolsku v soudech jako zástupci krále, v celé pak zemi vykonávají soudnictví v některých věcech trestních. — V městech soudnictví náleží sboru konšelů a radě. Aby zamezil appellace za hranice, král Kazimír Vel. zakládá r. 1356 vyšší soud práva německého na zámku v Krakově, mimo to pak jako soud nejvyšší soud šesti

měst. Vedle nich povstává ještě několik soudů vyšších, na př. v Běči, Sandoměři atd. — Ve vsi soudí šoltys s přísedícími čili konšely (*tawa*); třikrát do roka konají se t. zv. soudy veliké za účastenství pána vsi nebo jeho zástupce.

Povinnost služby vojenské jest spojena, jak řečeno, s půdou, stává se podstatným přívlaktem šlechty. Výměr služby řídí se velikostí pozemkového majetku. Města opatřují jen vozy s potravou. Z lidu vesnického k službě vojenské zavázání jsou jenom šoltysové.

Pramenem právním jest i nadále hlavně obyčej. Velmi zajímavou jeho památkou jest *Kniha obyčejového práva polského*, sepsaná po německu na konci XIII. století. Knížata nevyvíjejí vůbec skoro žádné činnosti zákonodárné. Teprve Kazimír Vel. vydává celou řadu statutů, většinou nevelikých, které později od pisářů soudních jsou spolu s praedikáty spojeny ve dva větší svody, zvané statuty Kazimíra Vel., jeden nazývá se *Wislickým* a týká se Malopolska, druhý vztahuje se na Velkopolsko (vlastní). I tyto statuty opírají se hlavně o právo obyčejové. K památkám zákonodárství sluší přičísti i zmíněnou výše ordinaci salinární z r. 1368 a zákon o vyšším soudě práva německého na zámku Krakovském z r. 1356.

IV. Doba stavovská. Doba předchozí vytvořila během dějin stavy, které již silně vyvinuté vstupují v tuto dobu novou, počínající od smrti Kazimíra Vel. Stavy nemají stejných práv, avšak v každém případě jest to doba, kdy ještě mezi právy stavů panuje rovnováha, která teprve na konec počíná se viklati ve prospěch stavů privilegovaných. Z té příčiny nazýváme dobu tu stavovskou.

V cele společnosti stojí duchovenstvo a šlechta. Duchovenstvo podrobeno jest moci arcibiskupa hnězdenského jako primasa P-ka, má své zástupce na synodách, z nichž nejvýznačnější jest Kališská z r. 1420. Autonomií má skoro úplnou, poněvadž jen obzazování stolců biskupských přešlo — ač po velikém boji do rukou králův. V dobách husitských posiluje svou moc, dosahuje dvou důležitých ediktů: věluňského z r. 1424 a o exkomunikovaných z r. 1433. Poměr k šlechtě upravuje konkordát Krakovský z r. 1436. Ani reformace neodstranila domínujícího postavení církve, ač pronásledování náboženského skoro vůbec nebylo. Privilegium fori nabývá velmi širokých rozměrů. Naposledy stanoví je konstituce z r. 1543. Duchovenstvo má zabezpečené vynikající účastenství jak ve sněmě, tak ve vládě.

Šlechta má silnou organizaci v rodech, založených na erbovní jednotě. Nabývá během té doby celé řady zemských privilegií (výsad), jež upravují její postavení. Zvláště změny dynastie poskytovaly jí příležitost k vydobytí těch ústupků. Hlavní privileje jsou: Košický z r. 1374, Korčinský z r. 1386, Piotrkovský z r. 1388, Červinský z r. 1422, Břestský z r. 1425, Jedlnský z r. 1430, Kra-

kovský z r. 1433, konečně privileje Něšavské z r. 1454, vydávané pro jednotlivé země. Na základě těch privilejí zaručeno jest šlechtě osvobození od daní; platí jen po 2 groších ročně z lánu kmetského (r. 1374). Jest to lánové. Úřadů může dosíci toliko šlechta. Potvrzena výslovně zásada: neminem captivabimus nisi iure victum (r. 1422). Službu vojenskou má šlechta konati zdarma jen uvnitř země, za hranicemi dostává odměnu 5 hřiven od kopí. Pouze se svolením šlechty může král vypověděti válku (r. 1454), konečně v konstituci Nil novi (r. 1505) šlechta dosahuje účastenství v zákonodárství. Během té doby počíná již šlechta vystupovati aggresivně proti jiným stavům, obmezuje možnost obdržení hodností církevních od nešlechticů, počíná zatlačovati stav městský a selský.

Pro města jest to doba největšího rozvoje. Podržují ještě skoro nedotčenou organizaci vnitřní a vykupováním fojtvoství ještě ji utužují. Do doby té padá skvělý rozkvět obchodu. Znenáhla počínají se však ukazovati zárodky úpadku. R. 1496 obmezuje se možnost nabyvání statků ze strany měšťanů, začíná se boj proti cechům, jehož výrazem jest odevzdání moci stanoviti taxy na zboží do rukou vojevůdů. Politikou obchodní, snad ani ne tak přímo proti městům vedenou, jako spíše neúspěšnou (konstituce z r. 1565), a favorisováním šlechty v příčině celních svobod obchod měst silně jest podkopán, ač to ještě na venek nevystupuje tak ostře. Nedostatek společné organizace měst a objevující se již degenerace cechů, jakož i na poli obchodu velmi neprospěšná převaha Gdanska věští špatnou budoucnost.

Mezi lidem vesnickým stírá se během této periody silný rozdíl mezi vesnicemi, které byly lokované a které nebyly. Postavení lidu vesnického jest ještě velmi příznivé, a i tu počátky změny k horšímu teprve se objevují. Šlechta obrací se více k polnímu hospodářství, snaží se znenáhla obmeziti svobodu sedláka. První stopa toho jest ve statutě Něšavském z r. 1423, který dovoluje vykoupení šoltystev v jistých případech. Od polovice XV. stol. následkem zvětšené možnosti vývozu obilí začíná povstávání hospodářství dvorové (*gospodarstwo folwarczne*). Následkem toho snaží se šlechta, aby obmezila svobodu sedlákův opouštěti půdu (statut z r. 1496) a uvalila na ně robotu, již bylo třeba ke vzdělávání dvorových pozemků. Již statut Toruňský z r. 1520 ukládá sedlákům povinnost robotovati jeden den v týdnu. Další modifikace poměru poddanského jsou již výsledkem soukromé činnosti šlechty. Na jedné straně odnímají sedlákům pozemky, aby je připojily ke dvorů, na druhé straně modifikují znenáhla prvotní smlouvu v jejich neprospěch a vykupováním šoltystev dostávají je do své moci. Jsou to však teprve počátky onoho vývoje na základě agrárních poměrů.

Během této doby státní území se konsoliduje a rozšiřuje. Již Kazimír Vel. spojil

ve svých rukou značnou část zemí. Po jeho smrti vznikají ještě dvě nové (Kasko Štětinský, Vladislav Opolský), leč v krátkce zanikají. Na novo jest připojena Rus. Země Mazovské vstupují v poměr lenní k P-ku a podle toho, jak vymírají Piastovci, spojují se s P-kem (do r. 1526). R. 1466 P. nabývá Pomoří a pak i části Prus (Prusy královské). Prusy knížecí, saekularisované r. 1525, tvoří od té doby rovněž léno P-ka. Vasally jsou také často knížata multanští, od r. 1561 Livonsko

Trůn polský následkem smlouvy Kazimíra Vel. přechází na dynastii Anjouovskou (Anjou) a pak sňatkem Jadwigi s Jagellou na Jagellovce. Volba muže pro Jadwigu děje se již za účastenství společnosti. Jest to elekce. Jagellovci udržují se na trůně hlavně proto, že by se jinak přetrhlo spojení s Litvou. Následnictví zabezpečují několikrát (Jagello, Sigmund I.) pro své syny již za života svého úmluvou se společností. Jest to jeden z prostředků, jejichž pomocí nabývá společnost víc a více nových privilejí.

Moc královská dozrává během té doby obmezení ve prospěch společnosti, jež si vydobývá účastenství ve vládě. Král ve všech důležitějších záležitostech svolává sněmy, t. j. sjezdy úředníkův. Zároveň od počátku stol. XV. vznikají ve vojevodstvích sněmíky, t. j. sjezdy šlechty a úředníků vojevodství. Sněmíky musí svolovati k vybrání daní, poněvadž privileje zajišťovaly v principu osvobození od daní, a od r. 1454 také k zemským hotovostem. Při té příležitosti snaží se prosaditi své postuláty, kladouce t. zv. petita, na nichž činí závislý povolení daní. Sněmíky jsou buď vojevodské-po vojevodstvích, nebo zemské (*dzielnicowe*): malopolské a velkopolské a po připojení Mazovska též zvláštní mazovské. Na těchto sněmících zemských zastupují šlechtu poslanci. Za Kazimíra Jagellovce spojením těch sněmů zemských povstává sněm valný. Konstituce sněmu Radomského z r. 1505 »Nihil novi« zavádí konečně zásadu, že král nemůže nic ustanoviti beze svolení sněmu.

Sněm skládá se ze dvou komor (sněmoven, *izb*): senátu a komory poslanecké (*izba poselska*). Senát povstal z rady královské, t. j. z úředníkův. Náležíjí sem: arcibiskup a biskupové, ministři, t. j. úředníci státní: maršálkové, kancléři a podskarbi, mimo to úředníci vojevodstev: vojevodové a kasteláni. Členy komory poslanecké jsou poslanci volení na sněmících v rozličném počtu, později obyčejně po dvou. Jsou jen reprezentanty sněmíků, které jim dávají instrukce, jak mají jednati. Jestliže záležitosti překračují jejich mandáty, musí záležitost předněsti sněmíkům. Již v tom tedy tkví zásada, vyplývající z povahy rozvoje parlamentarismu, že usnesení mohou se diti jen jednohlasně. Nebylo toho však přesně šetřeno, tak že pojem liberum veto během té periody ještě se nevyvinul. Usnesení dějí se jen za souhlasu všech tří činitelů, t. j. komory poslanecké, senátu a krále. — Formy parlamentní počínají

se již vytvářeti, nejsou však ještě celkem i přesně.

S n ě m í k y shromažďují se před sněmy, aby volily poslance a dávaly jim instrukce. Svolává je král. Sněmíky nabývají rovněž práva navrhovat kandidáty na úřady ve vojvodství. Členy sněmíku jsou viritim všichni šlechtici ve vojvodství.

Vedle sněmův a sněmíků vystupují jako orgán společnosti **k o n f e d e r a c e**. Prvou sledujeme r. 1352. Jsou to svazky osob, utužené obyčejně přísahou, které usilují o dosažení nějakého politického účelu. Legální jsou konfederace, stojí-li při králi, který v nich nabývá orgánů, majících provést úkoly, kterých nelze dosáhnout prostředky obyčejnými. Legální jsou rovněž, vznikají-li v době bezkráloví (jako r. 1382, 1384), kdy berou na sebe některé úkoly moci státní. V opačném případě, jsou-li namířeny proti vládě, stávají se nelegálními. Během tohoto období nenabývají však konfederace ještě toho významu, jako později. Silnější jsou na konci stol. XIV. a v 1. pol. stol. XV., za posledních Jagelovců téměř zanikají.

Úřady státní jsou tytéž jako dříve, maršálek, kancléř a podkancléř a konečně podskarbi. Zaniká též celá řada méně vynikajících úřadů dvorských. Jmenovaný čas od času v stol. XV. hetman jako náčelník zbrojní moci stává se od XVI. stol. úředníkem státním. R. 1504 konstituce Radomská stanovila meze působnosti oněch úřadů. Od té doby děly se změny již nepatrné. Maršálek byl správcem dvoru, vykonával též trestní jurisdikci v sídle dvoru králova a ustanovoval tam kromě toho taxy živnostenské. Kancléř byl náčelníkem kanceláře a vedl jako takový též všechny záležitosti diplomatické. Zástupcem jeho byl podkancléř. Podskarbi spravoval státní finance. Hetman byl nejvyšším vůdcem moci zbrojní.

Organisace vojvodstev zůstala touž. Votřili ji v každém vojvodství: vojvoda, kastelánové, podkomoři, sudí, stolník, číšník atd. Vyjímajíc tři: vojvodu, podkomořího a sudího, byly to již jen tituly. Vzrůstá moc starostů jako vlastních reprezentantů moci královské.

F i n a n c e zůstávají ještě jednolitými. Zárodek financí státních tvoří t. zv. **k v a r t a**, t. j. čtvrtina příjmů (vlastně 1/5) ze starostev grodových i negrodových, které od r. 1563 mělo se užívatí na udržování stálého vojska. Nazývá se Ravským, poněvadž bylo udržováno v Ravě. Příjmy tvoří: lánové (po 2 gr. z lánů), příjmy ze starostev a velikých úřadů, z dolův a cla. Jako mimořádné příjmy vystupují: poradne (čili pobor), vybirané z lánů kmetských (selských), šos jako daň z měst, vybiraná z pozemků, živností a majetku, čepovné (*czopowe*, dříve *ciza*) jako daň nepřímá, vybiraná v městech a městečkách z nápojů (piva, vodky, vína), konečně židovská daň z hlavy (*pagiówne*). Šlechta neplatila žádných daní ani mýt. Také duchovenstvo bylo v zásadě od daní osvobozeno; v při-

padě potřeby však dávalo t. zv. subsidium charitativum.

S o u d n í c t v í nad šlechtou náleželo v principu soudům zemským, které soudily v kadicích na t. zv. ročcích. Ročky konaly se každé dvě, později každé čtyři neděle a konečně 3—4krát do roka. Jenom záležitosti mezní náležely před soudy podkomořské. Jako soudy pro důležitější záležitosti fungují dále věce. Od polovice však stol. XV. scházejí se řídicí a řídicí, nejednou není jich po celá léta. Soudy grodské, t. j. starostovské, nabývají kompetence čím dále tím rozsáhlejší. Prvotně náležely do jejich pravomoci jen záležitosti t. zv. čtyř článků (přepadnutí cizího domu, násilí na cestě veřejné, žhářství, učinení násilí); během této doby rozšiřuje se jejich kompetence, tak že začínají konkurrovat se soudy zemskými. Věc i jim náležející dělí se na causae judicii (byly rozhodovány každých šest neděl na ročích starostovských) a causae officii (souzené každoročně na t. zv. ročcích žalobních, *rocčki skargowe*). Náčelníkem soudnictví zůstal král Appellací mohla se každá věc dostat před jeho soud. Náležely sem v prvé instanci hlavní záležitosti trestní, záležitosti veřejné, finanční a disciplinární. Pokud král nesoudil sám, vyřizovaly jeho jménem ty věci soudy assessorské. Assessory jmenoval král. Avšak i od těchto soudů (v XVI. stol.) jdou odvolání ke králi. Nejdůležitější věci vyřizoval král na sněmě. Byl to v zásadě také soud assessorský, avšak přítomnost poslanců dodávala mu moci. Dospívá se k tomu, že od krále bylo možno odvolatí se ke královskému soudu sněmovnímu. Následkem této možnosti appellace nemohl sněmovní soud vyhovětí svým povinnostem. Na tisíce věcí leželo nevyřízených. Za Sigmunda jeví se několikrát snaha zlu odpomoci, obnovují věce, rozšiřují jejich kompetenci, tvoří ad hoc soudy nejvyšší (r. 1563). Tyto chvílkové prostředky však nepomohly. Stav soudnictví na konci této doby byl strašný.

V městech náleží soudnictví kmetům a radě. Vyšší soudy práva německého-vyjímajíc krakovský — znenáhla zanikají. Odvolání jdou z měst k soudům assessorským. Na vesnici následkem skoupení šoltystev (rycht) dostává se soudnictví do rukou pána vsi. Odvolání od soudu toho není. Jen na stacích královských appellace jdou k soudům t. zv. referendárským. O kompetenci soudu maršálkova mluvíme jsmě shora.

Organisace vojska zůstává v principu touž, jako dříve. Povinnost služby leží na šlechtě osedlé, kterou král trojím vyzváním svolával jako zemskou hotovost. Tato jeví se však už v tomto období slabou. Od století XV. objevuje se vojsko najaté (*wojsko zaciezne*); oddíly jeho najímají se však jen v případě potřeby. Pokud šlo o obranu východních hranic před Turky a Tatary, byl k jeho udržování povinen král. Kvarta, o níž byla řeč shora, měla sloužit právě k oné obraně hranic.

Co se týče pramenů práva, podržel občeji někdejší svou moc. Král vydává privileje zemské a statuty. Privileje zemské obsahují hlavně koncese pro šlechtu. Jmenovali jsme jich celou řadu. Statuty upravují poměry vnitřní. Vydává je král občejně na sjezdech zemí (*dzielnic*) nebo sněmech. Teprv od r. 1505 mohou být vydávány jen za souhlasu sněmu (Nihil novi). Ve stol. XVI. stávají se čím dále tím obsírnějšími; mají od té doby název konstitucí. Soudní věci mají rovněž právo vydávati statuty zv. *lauda*, totiž později i sněmiky. Na konci vlády Kazimíra Jagellovce dospívá se jeho přičiněním k vydání tiskem důležitějších práv (t. zv. *Syn-tagmata*); vydání to nebylo však úplné. Mnohem úplnější jest sbírka uveřejněná r. 1506 od kancléře Jana Łaského jako *Commune incliti regni Poloniae privilegium*. Sněm z r. 1532 zvolil kommissi, která měla sepsati zákony. Osnova, známá pod jménem »Korektura práv Taszyckého«, nedošla však sankce. — Lépe se zdařily kodifikace práv pro Mazovsko a Litvu. Pro Mazovsko vydán r. 1531 kodex, založený na uveřejněných tam dříve statutech a občejech, známý pod názvem »Svod Pražmowského«, r. 1540 druhý pod názvem »Svod Goryňského« (viz *G o r y ň s k i*). Ale již r. 1576 Mazovsko přijalo právo polské. Pro Litvu vydány byly v tom období dva kodexy, v l. 1529 a 1566, známé pod jménem »Statut litevský prvý« a »druhý«. V následujícím období vydán nový »Třetí statut litevský«, r. 1588. Statut z r. 1566 podržel však moc svou ve třech vojvodstvích, zatím od Litvy k P-ku připojených.

Na počátku tohoto období P. vchází v poměr veřejnoprávní k Litvě následkem povolání na trůn polský Jagelly. V jedné tedy osobě pojí se hodnost velkého knížete Litvy a krále polského. Spojení nastalo na základě rovnocennosti. Obě země (státy) podržely úplnou vnitřní svobodu. Sdružení států těch došlo výrazu v řadě aktů t. zv. unie. Nejdůležitějším z těch aktů jest unie Horodelská z r. 1413 (viz *G o r o d e l s k ý* sněm). Potvrzeno v ní bylo spojení obou států, a šlechta polská přijala do svých erbů litevská knížata a bojary. Králové polští jmenovali občejně někoho ze své rodiny jako svého zástupce pro Litvu. Zástupcové tito mají rovněž titul velkých knížat. Teprve Sigmund August neměl zástupce. — Litva vyvíjí se samostatně. Moc Jagellovců jest tam dědičná a absolutní. Působí tam však vliv P-ka. Země byla organizována podle vzoru P-ka, a touto měrou, jak ubývalo knížat lenních, kterých bylo dosti mnoho.

— Teprve Lublinská unie (v. t.) z r. 1569 uskutečňuje konečné spojení obou států, a to už nejen dynastické. Sigmund August vzdal se svých práv dědičných. Obě země měly mít společného volitelného panovníka a společný sněm: úředníci litevští stali se členy senátu, poslanci členy poslanecké komory. Ostatně však obě země měly své zvláštní úřady, zvláštní finance atd. Unie

Lublinská ustálila navždy základy vzájemného poměru těch dvou zemí: P-ka (koruny) a Litvy (velikého knížectví).

V. Doba státu šlechtického (*rzeczypospolitej szlacheckiej*). Doba ta začíná se od smrti Sigmunda Augusta (r. 1572). Následkem volitelnosti panovníka stav šlechtický nabývá rozhodné převahy nad stavy jinými. Upravení v unii Lublinské (r. 1569) poměru k Litvě jest druhým faktem, který tvoří v dějinách rozhraní.

Stav duchovní podržuje ve společnosti svoje postavení dřívější. Vystupuje tu stále ve spojení se šlechtou, z níž skoro výhradně se rekrutuje. R. 1573 zaručena v konfederaci Varšavské dissidentům svoboda vyznání. Teprve r. 1632 byli omezeni a ještě více konstitucí z r. 1733. R. 1768 však obmezení značnou měrou odpadla. Pronásledování náboženských však nebylo.

Na prvé místo vyšínuje se šlechta, která dostává do svých rukou veškeru moc. Zásadou jest rovnost šlechtická; žádné tituly, vyjmajíc někdejší litevské tituly knížecí, se neuznávají. Právo nobilitace a zároveň udělování indigenátu (t. j. přijímání do šlechty polské šlechticů cizích) přechází s krále na sněm r. 1578. Všemoc šlechtická, která se jeví na venek v názvu »řech pospolitá«, došla svého výrazu především v zatlačení do pozadí jiných stavů.

Stav městský upadá velmi rychle. Přispívají k tomu jak války, tak politika šlechtická, městům velmi neprospěšná. Města pozbývají významu. Vyjmajíc několik větších jsou podrobena moci starostů, kteří ji zneužívají. Podrží jen zbytky někdejší autonomie. Města soukromá sdílejí osud vesnic.

Vesnice jsou již úplně podrobeny moci svých pánů. Břemena jejich, zvláště roboty a osobní praestace značně se zvětšují. Nejvíce ve vsích soukromých. Dvůr jest tu poslední instancí ve všech záležitostech. Teprve r. 1766 ustanoveno, že ve věcech, kde běží o trest smrti, pán musí vydati chlopa (poddaného) soudu veřejnému Lepší postavení měli chlopi na stacích královských a biskupských.

Po smrti Sigmunda Augusta monarchie stává se volební. Po smrti krále ujmá se vlády primas (totiž arcibiskup hnězdenský) jako interrex a svolává sněm t. zv. konvokační, který uzavírá konfederaci. Po vojvodstvích uzavírají se konfederace vojvodské, t. zv. *kaptury*. Sněm konvokační ustanovuje čas volby. Volby konají se ve Varšavě Účastní se jich celá šlechta viritim, t. j. osobně, pokud se dostaví. Formálního hlasování není. Proto v případě, když není shody, dospívá se často ke dvojí volbě, což vede až k válce. Zvolený král přísahá na privileje a na zvláštní podmínky t. zv. *pacta conventa*. Následuje sněm korunovační a korunování krále, který teprve od tohoto aktu má úplnou moc panovníckou.

Moc královská obmezována jest víc a více. Od r. 1576 sněm staví po bok krále

ze středu senátorů t. zv. *residynty*, s nimiž král má se raditi, od r. 1717 vyřizují všechny záležitosti většinou hlasů. R. 1775 utvořena rada stálá (*rada niustajaca*), skládající se ze 32 členů ze senátu a komory. Této radě, rozdělené na pět departementův, odevzdány byly všechny záležitosti, tak že král byl jen jejím náčelníkem a měl v ní dva hlasy.

Moc zákonodárná náleží sněmu. Složení jeho zůstává totéž, jak bylo upraveno unií Lublinskou z r. 1569. Od r. 1569 sněmy vyjímajíc korunovační — schází se ve Varšavě a každý třetí na Litvě v Grodně. Roku 1573 sněmy rozděleny byly na řádné a mimořádné. Ony měly se scházeti každá dvě léta na šest neděl, tyto v případě potřeby jen na 2 neděle. — V komoře senátorské předsedal král, v komoře poslanecké od r. 1574 volený maršálek. Obě komory scházely se jen vyjímkou společně. Sněm vytváří si přesný řád, zakládající se hlavně na obyčejí. K usnesením třeba jest shody tří stavů, t. j. krále, senátu a komory (poslanecké). V komoře jest k usnesením třeba jednomyslnosti. Jest to přísnou zásadou zvláště od pol. XVII. stol. Protest jednoho poslance čili t. zv. *liberum veto* maří wszelké porady a ničí platnost všech usnesení již dříve se stavších. Následkem toho sněmy často se rozcházejí bez ukončení. Aby se tomu odpomohlo, uzavírány byly zvláště často ve stol. XVIII. — ve sněmě konfederace. Sněm takový zvaný konfederacním — rozhodoval většinou hlasů. Teprve r. 1764 provedena reforma tím, že záležitosti rozděleny na materie status a jiné. Jen při oněch vyžadováno jednomyslnosti, veto pak mařilo jen dotyčné usnesení.

Organismus sněmovný doplňují sněmíky. Svolává je král. Původní jejich funkce jest volba poslanců na sněm. Jsou to sněmíky volební. Poslancům dávají instrukce, jež je bezpodmínečně vážou. Sněmík radí se pod předsednictvím volného maršálka. Účastní se ho celá šlechta vojevodství. Jednomyslnost byla i tu zásadou, avšak brzo již (v XVIII. stol.) byla obmezována. Po sněmě poslanci podávají zprávu na sněmicích relačních, které se staly pravidlem teprv od r. 1589. V XVII. st. povstávají zvláštní sněmíky hospodářské, které upravují finance vojevodství, vojenské věci atd.

Vedle sněmu a sněmíků jsou repraesentací společnosti konfederace, které si osobují právo na nejvyšší moc. Umožňoval to článek de non praestanda obedientia, který dával společnosti právo, aby vypověděla panovníkovi poslušnost, kdyby nedostal závazku. Konfederace jsou úplně legální, vznikají-li při králi, nebo přistoupí-li k nim král. Jak uvedeno, také sněmy spolčovaly se v konfederace. V době bezkráloví byla konfederace legální formou vlády.

Moc administracní spočívá v rukou ministrů. Jsou to: kancléř a podkancléř, maršálek korunní a dvorní, podskarbi korunní a dvorní, hetman nejvyšší (*h. wielki*) a polní,

zvláštní pro korunu i Litvu. Jurisdikce jejich zůstává touž jako dříve. Teprve r. 1764 zavádí se reforma. Povstávají tu oddělené pro P. i Litvu — kommissie financí a policie, volené na sněmeh ze senátorův a poslanců. Kommissie ty měly v ruce vládu, ministři (maršálek a podskarbi) stali se předsedy oněch kommissi. Roku 1773 zřízen neznámý dotud úřad, kommissie edukační. Roku 1775 zřízena stálá rada, která měla pět departementův: pro záležitosti zahraniční, pro policii, vojsko, finance a věci právní. Podřízeny jí byly kommissie finanční a vojenská, tato však r. 1776 zrušena. V rukou kommissi též byla vlastní vláda.

Správa provinční byla i nadále v rukou starostů, jejichž moc však klesá, až konečně vstupují do řady vojevodských úředníků. Vládu vykonávají zvláště ve stol. XVII. sněmíky zv. hospodářskými. »Hospodaření« tomu učiněn konec teprve ve stol. XVIII., když jim byly odňaty r. 1717 záležitosti vojenské a r. 1768 i záležitosti finanční.

V oboru financí provedena reforma v letech 1589 a 1590, kdy finance státní byly odděleny od královských. Těmto náležely příjmy z části statků, z mincovny, žup, dólův a cel (mýt). Příjmy z jiných statků (starostev) a příjmy mimořádné plynuly do pokladny státní. K příjmům mimořádným náleží poradné, lanové a čepovné jako dříve. Zavedeny byly však i nové daně: hiberna ze statků královských a duchovenských jako relutum za osvození od ubytování vojska, podymné vybírané od r. 1629 z dýmů (domů), vybíraná kdysi všeobecná daň z hlavy (*pagłównie*), konečně všeobecné clo zavedené r. 1764. Roku 1775 zavedena t. zv. emfyteutická reforma starostev, jež od té doby dávana v pacht dražbou. Šlechta, jako dříve, neplatila žádných daní. Duchovenstvo dávalo subsidia charitativa. Sněmíky v době svého největšího rozvoje vytvořily rovněž celý systém daní vojevodských.

Soudnictví dočkalo se konečné reformy r. 1578. Zřízen byl tehdy korunní tribunál jako nejvyšší instance pro šlechtické soudy. Tribunál má ráz šlechtický: členy jeho jsou deputáti — počtem 27 volení na sněmicích (t. zv. deputátských), dále 6 duchovních, volených od kapitul. Duchovní účastnili se jednání, jen když běželo o duchovní, a to ve stejném počtu s deputáty světskými. Tribunál zasedal střídavě v Lublíně (pro Malopolsko) a v Piotrkově (pro Velkopolsko). Roku 1581 zřízen byl podobný tribunál pro Litvu se sídlem v Mińsku a Novogródku, později ve Vilně a Grodně. — Soud sněmovní zůstal soudem ve věcech politických. Členy jeho byli senátoři a delegáti volení z komory poslanecké. Zůstaly dále soudy prvé instance: zemské, podkomoršské a grodské. Grodské nabyly převahy. Uplně zanikly věce, a to následkem vzniku tribunálu. Soudy městské udržely se nadále; appellate šly k soudům assessorským. — Soudy po vesnicích dostávají se do rukou pánů vesnic;

pouze ve vsích královských udržely se appellační soudy t. zv. referendářským, jež byly rovněž zbytkem někdejších soudů dvorských. Soud maršálkovský i soudy relační pro věci kuronské podržují svou kompetenci. V době bezkráloví soudy přestávají se konati. Místo nich zaujímají po vojvodstvích soudy kapturové (viz Kapturové soudy), t. j. soudy konfederací vojvodských, nad nimi pak stojí soudy konfederace všeobecné. Zrušeny byly r. 1765. Také konfederace měly své zvláštní soudy.

V oboru vojenství děje se rovněž pokus reformou. Kromě vojska kvartového, vydržovaného z kvarty, zákon z r. 1578 zřizuje t. zv. pěchotu rekrutskou (*piechota wybraniecka*), pro níž šoltystva na statcích královských měla dodávatí vojáky. Štěpán Báthori snažil se rovněž zreorganisovati vojensky kozáky usazené při Dolejším Dněpru jako t. zv. kozáky regestrové. Nepodařilo se mu to však mnoho. Obecná hotovost, jež byla ještě principem, zřídka byla volána do zbraně, poněvadž neměla beztoho žádné ceny. Vojsko najaté, nepřilíš čestné, organisováno bylo na prapory. Roku 1717 pod nátlakem Ruska ustanoveno, že vojska nemůže býti více než 24.000 lidí.

Právními prameny mimo obyčej, který podržel někdejší svou moc ve mnoha oborech práva, jsou sněmovní konstituce, nejednou velmi obsírné, a kromě toho nescetná usnesení (lauda) sněmíků. Konstituce počínajíc od statutů Kazimira Vel. vydávány v 8 sv. píaristé jako *Volumina legum*. Z prací větších vyniká *Korrektura pruská*, vydaná r. 1632, opřená o právo polské. Veliký plán kodifikace práva soudního podnikl sněm z r. 1776. Avšak projekt známý pode jménem *kodeksu Ondř.* *Zamojského* byl sněmem z r. 1780 zamítnut.

V I. Doba reformy a úpadku. Jest to spíše jen počátek nového období. Rozdělení P-ka zničilo existenci státu. Doba ta datuje se od r. 1788, t. j. od svolání sněmu, známého pode jménem sněmu čtyřletého. Sněm tento provádí ve velikém stilu reformy, které se začaly již o něco dříve. Celý státní organismus mění se ze základu.

Reformy čtyřletého sněmu týkají se skoro všech oborů života. Reformuje se sněm, sněmíky, zrušuje se stálá rada, na místo níž se zavádí stráž, zřizují se nové kommisie, společně pro P a Litvu, pode jménem kommisie obou národů, reformuje se zřízení měst, zavádí se nová organisace soudů, začíná se práce týkající se kodifikace práva a processu jak civilního, tak trestního, zvětšuje se počet vojska na 100.000 atd.

Nejdůležitějším aktem činnosti onoho sněmu jest zákon z 3. května 1791, známý pode jménem konstituce z třetího května. Zákon tento zrušuje svobodnou volbu panovníka, přenašeje trůn jako dědičný na dynastii saskou, zrušuje liberum veto a konfederace, zaručuje práva stavu městského, břeše stav selský pod ochranu práva, podává hlavní zásady moci zákonodárné, vládní a soudní. Kon-

stituce obsahující reformy sahající tak hluboko přišla k místu bez prolití krve jako zjev obrození společnosti. Neopustila tradice minulosti, avšak stojíc na základě vytvořených historických poměrů, zaváděla veliké a důležité reformy. Odtud její neobyčejný význam. Uzavřená 14. května 1792 konfederace t. zv. Targovická, k níž později přistoupil i král, mári veškeru práci čtyřletého sněmu, obnovuje stav věci, který byl dříve. Krátké bylo tedy trvání těch reform. Proti Targovické konfederaci vzniká druhá; v čele jejím stojí Tadeáš Kosciuszko. Povstání Kosciuzkovo dochází moci a tvoří vládu prozatímnou. Třetí a poslední rozdělení státu činí vsak r. 1794 konec existenci státu Polského. Části jeho připadají třem státům sousedním. Dr. *Stanislaw Kutrzeba*.

O polských financích viz výše v Dějinách práva polského.

Polský jazyk viz Poláci.

Polník (*Billichberg, Pillichberg*), politická a farní obec v Krajině, v hejtm. a okr. litijiském, s 1863 ob. slovínskými (1890).

Polštář (z něm. *Polster*): 1) P, poduška, na které se líhá nebo sedá a jež bývá vypčána perím, žíněmi, chlupy a pod. — 2) P. č. podlažnice (něm. *Unterlagshölzer*) jsou dřevěné trámce, jež kladou se na zásep, aby na nich mohla býti přibita podlaha. P-e nutno klásti ze dřeva úplně vyschlého, které musí býti na dvou protilehlých stranách hladce otesané neb řezané. P-e mají býti až do délky 8 m z celistvých kusů, profilu 10/12 cm. Kladou se na plochu úplně vodorovně a nehybně. Místo p-ů lze upotřebiti i fošny profilu 5/15 cm. Rum zásep musí přiléhati k p-ům a býti vyrovnán s hořejším jejich licem. Sp.

Polstě, ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Jindř. Hradec, fara Roseč; 40 d., 329 ob. č., 7 n. (1890), 1tř. šk.

Polť Jan Josef, knihkupec a spisovatel český (*1775 v Praze — †1861 t.). Přispíval do listů belletristických a složil slova k opeře *Numa Pompilius*, k níž hudbu vytvořil Soukup; opera vydána krátce před smrtí P-ovou.

Poltava, rus. gubernské a új. město, leží při řece Vorskla a při dráze Charkovsko-Nikolajevské a má 53.060 ob (1897), většinou pravoslavných, ale také mnoho židů a něco Němců. Jest tam 19 kostelů ruských, 1 kat., 1 evang., 2 synagogy. U města jest mužský klášter, založený r. 1650, a poblíž něho pomník na památku bitvy svedené r. 1709, známý jménem »Švédské mohyly«. Také v městě samém jsou 2 pomníky na počest této bitvy. V P-vě jest kadetní ústav, ústav šlechticů, muž. i žen. gymnasium, realka, duchovní seminář, ranhojičská i zahradnická škola, četné ústavy humaní a peněžní, 2 divadla, 3 časopisy, národní dům »Gogolův« P. má přímé a široké ulice, krásné sady, telefonní spojení. Továrny a průmyslových závodů jest 96. Proslulý jest »iljinský« trh v čci každého roku, ač význam jeho proti dřívějšímu značně

poklesl (obrat 45.000.000 rub. r. 1864, r. 1895 pouze 2 1/2 mill. rub.). Městské důchody činily r. 1895 193.532 rub., vydání 203.102 rub. P. jest sídlem biskupa. — Vznik P-vy klade se obyč. do XII. stol., avšak novější mínění přičítá jej době mnohem pozdější. Poprvé se připomíná P. r. 1430. »Iljinský« trh byl tam přenesen r. 1852 z Romen. R. 1803 zřízena eparchie poltavská. U P-vy svedena byla 27. čna (8. čce) 1709 rozhodná bitva mezi králem švédským Karlem XII. a carem Petrem Vel. Skončila se úplnou porážkou vojska Karlova.

Poltavská gubernie leží mezi 31° 2' a 36° 3' v. d. Gr. a mezi 48° 41' a 51° 8' s. š., ohraničena jsouc na z. a jz. Dněprem proti gub. kijevské, chersonské a jekatěrinoslavské; na v. sousedí s gub. charkovskou, na s. s gub. kurskou a černigovskou. Má rozsah od sev. k j. 277 km, od j. k v. asi 384 km, plochu 49.896 km² a 2.794.727 obyv. (1897, 56 na 1 km²). Jest to nížina, sklánějící se od s. a sv. k Dněpru. Místa nejdále od Dněpru položená mají absol. výšku 170—200 m, místa při Dněpru 85—100 m. Protékají jí řeky: Trubež, Supoj, Sula, Psel, Vorskla a Orel, vesměs přítoky Dněpru. Krajina jest z větší části bezlesá step, ale s půdou velmi úrodnou. Podnebí jest kontinentální. Teplota pohybuje se v extrémech + 35° až -25° (prům. roč. teplota 7,6°); množství srážek činí prům. 50 cm. Nejvíce prší v čnu. Suchá léta jsou dosti častá Z půdy připadá 66 1/2 % na pole, 22,7 % na louky, 5,8 % na les. Předním zeměměstnáním obyvatelstva jest orba. Polních hospodářství jest asi 380.000. Pěstuje se hlavně obilí, pak pohanka, proso, brambory, konopí, řepka, tabák, hrách, kukuřice, len. V sadech pěstuje se ovoce, v zahradách zelenina. Asi 5 1/2 % všech hospodářů zabývá se včelařstvím s ročním úžitkem 757.000 rublů. Chov dobytka jest značný. Při Dněpru a Vorskle provozuje se rybařství. Průmysl jest dosud málo vyvinut. Velikých továren (s roč. výrobou vyšší než za 1000 rub.) bylo r. 1896 841 s produkci za 23 mill. rub. roč. a s 9211 dělníky. Nejčetnější jsou mlýny, pak tabákové továrny, vinopalny, pivovary, cukrovary a j. Mezi drobnými řemeslníky nejčetnější jsou krejčí a kováři. Obchod vede se hlavně s obilím, dobytkem, lihovinami, vlnou, kožemi. Jeho střediska jsou P., Kremenčug a Romny. Železnice jest 500 km. V celé gubernii jest 14.650 osad. Obyvatelstvo jest podle národnosti z 95 % maloruské; ostatek připadá na židy, Velkorusy, Poláky a Němce; pravoslavných jest 97 %. Středních škol je 23 (v tom 3 gymnasia mužská, 5 ženských, 3 reálky), odborné 4, nižších 994. Všeho žactva bylo r. 1895 59.396. Poltavská gubernie dělí se na 15 újezdů: poltavský, gadjačský, zolotonošský, ženkovský, kobeljačský, konstantinogradský, kremenčugský, lochvický, lubenský, mirgorodský, perejaslavský, pirjatský, prilučský, romenský a chorolský. Poltavská gubernie opanována byla r. 1331 od Litvanů, r. 1667 připadla nazpět k Ru-

sku. V nynějším útvaru byla organisována r. 1803.

Poltavský újezd má rozsah 3398 km² a 215.427 ob.

Sankt Pölten, město v D. Rak., viz Hipolyt Svatý.

Pöltenberg viz Hradiště 32) nad Znojmem.

Poltina nebo poltinnik, ruský stříbrný peníz = 1/2 ruble čili 50 kopějek.

Poltivky viz Bakterie.

Poltron [-rön], frc., z babělec, baba. **Poltronnerie** [-tron'ri], z babělost, bázlivost; zbabělý kousek.

Polubny, Polubné (*Polaun*), farní ves v Čechách, v Krkonoších, hejtm. jabloneckém, okr. tannwaldském, má 771 d., 284 ob. č., 4665 n. (1890), kostel sv. Jana Křt. z r. 1782, dvě 3tř. šk. (v Dol. a v Hor. P-neh), poštu, telegraf (ve Wurzelndorfu), stanici dráhy Tannwald-Grünthal (v Dol. P-neh), spojit. a zálož. spolek, přádelnu na bavlnu, sklárnu, 7 mlýnů (šest s pilami). Obyvatelstvo žije se sekáním a broušením skla a skelných perel. tkalcovstvím, porážením a plavením dříví. Obec skládá se z několika osad větších, jako Darre (kde jsou mlýny a pily), Grünthal s 2tř. šk., Kobel, Markelsdorf, Neustück s mlýnem a pilou, Nitschhäuser, Rosenthal, Schwarzfluss (s 1tř. šk.), Wazelsbrunn a Wurzelndorf s 2tř. šk. a lázněmi Ves založena asi ke konci XVIII. stol.

Polubotok Pavel, plukovník a nakazný hetman maloruský (†1724), vystoupil po smrti hetmana Skoropadského jako přední obhájce ukrajinské autonomie, již car Petr silně obmezil zřízením t. zv. maloruského kollegia (1722), a domáhal se u cara pomoci proti přehmatům tohoto kollegia. Byl proto se svými druhy zajat a uvězněn v pevnosti petropavlovské, kde v pros. 1724 zemřel. Osobnost jeho byla později opředena září mučnickví a od pisatelů historie ukrajinské zidealisována. — Srv. monografie Lazarevského (»Russkij Archiv« 1880, I.) a Kostomarova (»Istor. monografii« sv. 14).

Poludenskij Michajil Petrovič, bibliograf rus. (*1830 — †1868), ukončiv univerzitní studia v Moskvě, sloužil zde v archivě zahranič. ministerstva a v dvorské kanceláři. V l. 1858—61 vydával s Afanasjevem »Bibliografičeskija Zapiski«. O sobě vydal: *Ukazatel' k Věstniku Jevropy*, 1802—30 (Moskva, 1861); *Rus. istorija Miljtona* (t., 1860); *Rus. posol'stvo pri Ljudovikě XIV.* (1863); *Petr Velikij v Parížě* (1865) a j.

Poluimperial viz Imperial.

Polujanskí Aleksander, lesník polský (*1814 — †1865), vzdělal se v Petrohradě a byl ve státní službě ruské, kterou opustil r. 1847, nacež stal se kommissářem ve správě pol. státních lesů. Vydal: *Bukiet literacki ulozony przes Wszędobylskiego* (Varš., 1851, 2 d.); *Opisanie lasów królestwa Polskiego i gubernij zachodnich* (t., 1854, 4 d.); *Lesnictwo polskie* (t., 1861—62, 9 částí) a j.

Polurus viz Pavljuk

Poly- (řec.), mnoho-, vyskytuje se v hojných složeninách.

Polyadelphia, mnohobratrstvo, viz Linnéova soustava rostlin str. 55 b.

Polyaemie (řec.), nadkrevnost, viz Krev str. 152 b a 153.

Polyaesthesia (z řec.), zdvojené vycitování dráždivého dojmů v pokožce; úkaz ten vyskytuje se při rozmanitých chorobách mlichy, zvláště při tabes dorsalis. Mx.

Polyainos: 1) P., epigrammatik z klassické doby řecké literatury, od něhož se nám zachovalo jen několik epigrammů dost vtipných (Jacobs, Anthologia Graeca, sv. II. str. 262 sl.).

2) P., historik, pocházel z Makedonie, žil v Římě za císaře M. Aurelia a L. Vera, jimž věnoval svůj spis *Στρατηγήματα* na počátku tažení jejich proti Parthům (r. 162—165 po Kr.). Ve spise tom, obsahujícím 8 knih, vypráví o 900 válečných lstech u rozličných národů, veda si více jako vtipný rhétor, než jako kritický historik a zkušený válečník Uspořádání díla jeví mnoho spěchu; bez výběru bral ze starších spisovatelův, co právě bylo po ruce, tak že spis jeho je smíšeninou poučného i nechtutného, často touž událost dvakrát vypravuje (když ji totiž ve dvou různých pramenech našel) a mísí stejnojmenné muže a pod. Také plán díla nebyl určitý, jen jednotlivé knihy mají jakési pojtko. Jeho dílo obsahuje důležité zprávy, ale třeba opatrně vybírat. Sloh je plynný a živý. — Zachovalo se nám všech 8 knih, až na mezeru v knize 6. a ke konci 7. — Vydání s pozn. od Casaubona r. 1589; v bibliotéce Teubnerově text vydán od Wöflflina, nově zpracov. od Melbera (Lips., 1887). VVa.

Polyan viz Pojána.

Polyandrie (řec.), mnohomužství, viz Manželství str. 795 b. — P. v bot. viz Linnéova soustava rostlin str. 55 b.

Polyanthes (Polianthes) L., mnoho květ, nocovka n. tuberosa, rod rostlin lilijovitých vlastních (Lilieae) z tribu *Agapantheae*, obsahující byliny oddenku hlizovitého, okulatělého a lodyhy přímé, jednoduché, s přízemními listy dlouhými, čárkovitými a lodyžními téměř šupinovitými. Květy, skládající konečný jednoduchý klas, mají okvěti korunovité s dlouhou zakřivenou trubkou a nálevkovitým 6klaným krajem, 6 z ústí trubky vyniklých tyčinek o krátkých tlustých nitkách a nitkovitou čnělkou s 3klanou bliznou. To bolka zpodinou okvětní zastřená je pouzdrosčná s mnohými plochými 2řadými semeny. P. obývá tropické krajiny vůbec tři druhy, z nichž v Čechách nejznámější jest *P. tuberosa* L., n. o b e c n á (*Nachthyacinthe*). Táž pochází z Vých. Indie, Javy a Ceylonu a pěstuje se pro štíhlý stonk až 1,25 m vysoký a 10 až 30 bílými, v noci libovonnými, někdy plnými květy vyzdobený. Zvláště se doporučuje kultura její nejnovější odrůdy *P. t. excelsior* Pearl, mající nižší vzrůst, ale větší a velmi plný květ. Rovněž tak jest oblíben *P. gracilis* Link., n. št í h l á, původem z Brazílie

a pěstovaná ve velikém v jižní Francii, kdež z jejich květů vyrábí nejoblíbenější vonávka. Hlízy tuberosa sázejí se jednotlivě do kruhulí, chovají se v teple a blíže oken, zalévají se v době vzrůstu hojně a rostliny rozkvétající vystavují se v čnu i do volné půdy. Déd.

Polyarchie (z řec.), »vláda mnohoých«, státní zřízení, kdy jest mnoho nebo několik mužův při vládě: protiva p. je vláda jednotlivcov a čí monarchie.

Polyarthrits rheumatica acuta viz Hostec č. rheumatismus kloubový.

Polyautograf (řec.) slove stroj kopírovací; **Polyautografie**, rozmnožování kreseb nebo písma otisky.

Polybasit, nerost krystalující v jednokloných tabulkách šestibokých, lesku kovového, černý. Tvrđ. 2—2 1/2, hust. 6,0 — 6,25. Jest to stříbrem velmi bohatý siroantimonan stříbrnatý s příměsí mědi a arsenu: (AgCu)₉ (Sb,As)₆ čili 9 (Ag,Cu)₂S. (Sb,As)₂S₃. Vyskytuje se na žilách rud stříbrných, u nás v Příbrami, Jáchymově a Michalovicích, dále ve Freibergu Saském, Št'ávnici a j. Fr. Slk.

Polybios (Πολύβιος), státník a vedle Thukydida nejslavnější dějepisec řecký, syn megalopolského znamenitého státníka Lykorta (*kol 198 př. Kr podle nejnovějších výsledků Cuntzových; před tím kladeno narození jeho do r. ± 210). Nabyv pečlivého vzdělání filosofického, literárního i vojenského, byl od mládí po boku otcově účasten důležitých událostí a spřátelil se v mladistvém věku se slavným státníkem Filopoiiménem. Poprvé P. vystoupil v popředí r. 183, doprovázejce popel Filopoiiménův z Messénie do Megalopole. R. 180 P doprovázel svého otce a Arata, když byli vysláni poselstvím k Ptolemaiu V. Epifanovi do Alexandrie. Když vypukla třetí válka makedonská r. 171, Lykortas i P. přáli neutralitě Achajů, čímž vzbudili podezření Římanů. R. 169 P. byl zvolen hipparchem, ale již r. 166 vzat Římaný mezi tisícem vynikajících Achajů do Italie, internován však toliko v Římě se zákazem, že nesmí opustiti Latium. Vítěz u Pydny L. Aemilius Paullus přijal vzdělaného Řeka do svého domu, kdež spřátelil se ihned s mladistvým P. Corneliem Scipionem Aemilianem, kterážto přátelství poutalo vroucně oba muže po celou dobu života. V domě Paullova P. nabyl příležitosti, aby pronikl do vnitra státního života římského, a tu nabyl přesvědčení, že panství římské se spořádányými svými poměry právními a hospodárskými jest štěstím národů, kterémuz mínění zjednával uznání i mezi svými krajany. Roku 150 P. nabyl svoboly, ale zůstal v Římě, žije v domě Scipiona Aemiliana, i oddal se studiím dějepisným ve velikém rozměru, při čemž konal rozsáhlé cesty. Za politickým posláním meškal ještě r. 150 v Řecku, načež povolán byl do Lilybaia, kdež zbrojili Římané proti Karthagině, odtud opět odebral se na Kerkyru i do Recka a vrátil se do tábora římského před Karthagi-

nou. R. 148 plavil se za účelem vědeckým průlivem Gibraltarským a podél záp. břehův afrických, načež vrátil se opět r. 147 do tábora Scipionova před Karthaginou a tam setrval až do vzetí a zkázy města. Odtud poslán byl do Řecka ke konsulu L. Mummiovi, byl r. 146 svědkem pádu Korintha a přičinil se o zmírnění osudu obyvatelstva jeho. Při nově upravených poměrech řeckých P. byl vynikající měrou účasten a snažil se o prospěch svých krajanů. Z Řecka cestoval po východních zemích a po Egyptě, kdež r. 143 opět se setkal se Scipionem, a konal na těchto cestách všestranná studia k zamýšlenému velikému dílu historickému, v němž chtěl vylíčit vývoj moci římské od r. 220 př. Kr. Roku 138—135 meškal po delší dobu v Římě, jsa dle svých sil činný ve prospěch Řekův, a r. 134 doprovázel Scipiona před Numantií. Z tábora před Numantií opět odešel, aby se plavil podél západních břehů poluoostrovských, načež vrátil se do Nové Karthaginy a r. 133 po pádu Numantie vrátil se skrze Gallii, Alpami a horní Itálií do Říma. Po smrti Scipionově r. 129 mizejí všechny zprávy o životních jeho osudech; poslední údaj spisu jeho odnáší se k r. 117—16 př. Kr., ve kterémž nepochybně i zemřel. P-ův spis, *ιστορία* nadepsaný, sepsán byl původně ve 40 knihách, z nichž však dochovaly se toliko částky, zejména knihy I. V., o událostech r. 264 až 216 pojednávající. Z ostatních knih zachovaly se značné části v excerptech Konstantina Porfýrogenéty a v t. zv. excerpta antiqua v Urbino (výňatky z kn. I. — XVI. a XVIII.), nepřímé zbytky ve spisích Liviových, Diodorových a Appianových. P. předpokládal, že Tyché byla příčinou rozvoje římské moci, jež chtěl vylíčit pragmaticky. Jest tudíž dílo jeho po přednosti povahy politické. Veliký význam přísluší jak P-iovu úsudku státnickému a strategickému, tak jeho způsobu sbírání látky, neboť užil vši přístupné literatury knižně, napsů, římských annálův a snažil se, aby veškerá důležitá dějště seznal z vlastního názoru. Rozsáhlými cestami opravoval zvláště představy zeměpisné, ale v díle svém oprav důsledně neprovedl, tak že vyskytují se mnohé neshody (srv. Cuntz, P-ius und sein Werk. Lipsko, 1902). Politický pragmatismus přiměl P-ia k hojným i ostrým polemikám, jako protiv Theopompovi, Timaiovi, Pytheovi atd. Vydan byl častěji, nejlépe Hultschem r. 1867—72, II. vyd. od r. 1888. Pšk.

Polyblastia (Mass.) Th. Fries, rod lišejníků korovitých z čeledi *Verrucariceae*. Stélka bývá vyvinuta jen v podobě povlaku slabého, slitého nebo za sucha rozsedalého. Plody jsou vypouklé, skoro kulovité, stélkou cele nebo skoro celé potažené, otvorem na temeni se pukající. Vlákna podpurná v plodě se rozplývající, nezřetelná, vrčka veliká, vejčitá až vakovitá, s 8 výtrusy vejčitými, mnohobuněčnými, z mládí světlými, později zahnědlé až hnědě zbarvenými. Mnoho druhů z tohoto rodu vázáno jest na vápenité kameni. EBr.

Polyborus brasiliensis, c a r a n c h o, jihoamerický pták z podčeledi sokolů supich, obyvatel stepí a savann velikosti káně myšilova, jest nahoře, na břiše a stehnech černý, na hrdobílých prsou černě napříč páskován. Při každém rozčilení mění barvu masového lysého obličejce do žluta. Požírá malé živočichy a zdechliny. Bše.

Polycarpiceae [-kar-ce], m n o h o p l o d é, řád rostlin prostoplátečných, jejichž květní součástky uspořádány jsou buď závitkovitě nebo kruhovitě a květy složeny někdy z jednoduchého obalu (okvěti), někdy z kalicha a koruny (zřídka žadné) a obyečně z mnohých tyčinek a semeníků. Tyto jsou téměř vždy svrchní a volné a složeny buď z 1 nebo z několika plodolistův. Podle toho vyvinují se z 1 květu plody buď mnohé, zpravidla volné (obyečně nažky), nebo povstává z něho plod jediný, bobule. P. čítají asi 3000 druhů různých pásem a obsahují tyto čeledi: *Lauraceae*, *Myristicaceae*, *Menispermaceae*, *Berberidaceae*, *Anonaceae*, *Magnoliaceae*, *Calycanthaceae*, *Nyniphaeaceae* a *Ranunculaceae*. Déd.

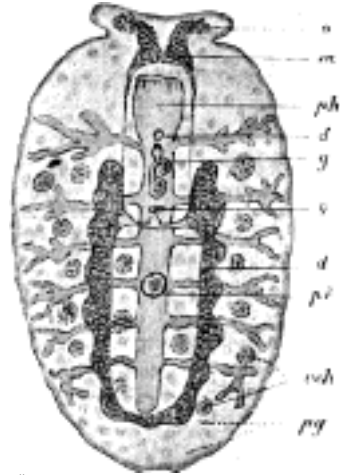
Polycarpum [-kar-] L, k ý l a t k a, k u ř i n k a (*Nagelkraut*, *Löffling*), rostlinný rod čeledi průtržníkovitých (*Paronychiaceae*). V Německu, zejm. ve Slezsku a Badensku (i u nás v Chomutově nalezena), roste na písčitých místech *P. tetraphyllum* L., k č t y ř l i s t á. Jest to jednoletá, útlá, lysá bylina, jejíž vidličnaté větvitě lodyhy mají podlouhle vejčité, na zpodu v řápek zúžené listy vždy po 4 v přesleně. Zakrnělé palisty jsou pod přelenu Květy sestaveny jsou do bohatých, vidlanovitých květenství. Kalíšních plátků 5 vyduřtých, špičatých, bile vroubených, se zeleným, vyniklým žebrem na hřbetě; rovněž tolik jest s nimi se střídajících malých, bílých korunních plátků, kteréž jsou na hoření okraji mělce vykrojeny. Tyčinek bývá 3—5. Zralá tobolka puká na vrcholku mezi čnělkami ve 3 chloupě. Kvete od čce do září. Vm.

Polycelis jest rod větvořstevných p l o d ů š t ě n e k (v. t. tab.), jenž vyznačuje se větším počtem očí, jež nalézají se na přídě hlavy a po stranách těla (14—22 párů). Skládají se z jednoho až tří černých pigmentových pohárků s drobnými čočkami, jež opatřovány jsou větvevi, vycházejícími z mozkové uzliny a podélného pásma. Pouze v okolí laloků čelních, jež u druhu *P. cornuta* vyvinuty jsou jako tykadélka, není oček. Poměry ústrojí vnitřních shodny jsou s *planariem* (v. t.), pouze pyje vyložena jest jemnými ostny, jež při vychlípení nalézají se na zevní stěně; dále jsou tu zastoupeny jeden nebo dva žláznaté ústroje a děloha tvaru měnlivého. Barvitost jest tmavohnědá až černá. Způsob tvoření a kladení kokonův a celý způsob živočiti jako u planarii. *P. nigra* s odrůdou stihlejší a delší (*P. brunnea* nebo *tenuis* Jijima), délky 10—15 mm a 2 mm šířky, žije ve všech stojatých vodách a příkopech po celé Evropě, kdežto *P. cornuta*, dosahující až 25 mm délky, jest druh horský a vyskytuje se v pramenech a potůčcích ze Šumavy tekoucích, jakož

i všude v Evropě v týchž poměrech, jimž zvláštní pozorování věnoval W. Voigt z Bonnu v několika zprávách (1896, 1900). Sek.

Polycladea [-kla-] tvoří třídu mořských červů, již v tvaru tělesném a znaky zevními ve mnohém shodují se s ploštěnkami (v. t.), vnitřní ústrojností a zvláště vývojem od nich se liší, tak že Lang a Hallez pokládají je za příbuzné žebernatek, zvláště co jsou známy druhy *Coeloplana Mečnikovii* (Kovalevskij) a *Ctenoplana Kowalevskii* (Korotněv) se znaky spojujícími obě uvedené skupiny mořských obyvatelův. Tělo mají celkem ploché, lupenité, snadno se stahující nebo zprohýbané, tvaru protáhlého až vejčitého a dosahující délky několika centimetrů, šířky pak na 10 mm. Brvy vířivé, po těle nestejně roztroušené, poměry pokožky, svalstva, buněk s tyčinkami neb žahavých, tuhých brv a mesenchymu se žlázami výměšnými i pigmentovými shodují se s poměry ploštěnek. Rovněž i uvedení zevní tvar vykládá se podobným přizpůsobením k lezení a plazení. U mnohých nalézají se na přední části tykadélka neb záhyby, nebo bývají po těle roztroušeny bradavky, působící jako ústroj hmatu neb citu povšechného. Uprostřed těla za otvorem samičím nalézá se přísavná jamka jakožto důležitý pomocný ústroj při lezení a lapání kořisti, jakkoliv tomu napomáhá též hojný sliz, vylučovaný ze žláz podkožních. Jen menší počet čeledi postrádá této jamky a proto tvoří skupinu *Acotylea* proti ostatním, jako *Cotylea* zahrnovaným. Zaživací ústrojí skládá se z protáhlého jícnu, jehož ústí z pochvy pharyngeální jest různé, rovněž jako velikost. Skladba pletivná jest sice též jako u planarií; za to větve zaživacího ústrojí tvoří jemně rozvětvené neb síťovité splývající pásy s vnitřním epithelem středním a zevním svalstvem, tak že mohou se stahovati a roztahovati. V několika případech lze pozorovati otvůrky na způsob řitních, souvisící s větví hlavní. Pro velmi pestrou barvitost i bradavičnatou pokožku u mnohých jest nesnadno zjistiti průběh exkrečního ústrojí i jeho vývodu, jež v celku shodují se s poměry u planarií. Mozková uzlina jest všude zřetelná, dvoualocná až čtyřhraná, s četnými nervy, jež buď ku předu směřují a tu buď oči nebo tykadélka opatřují, aneb táhnou se nazad jako pásy s hojným rozvětvením na vše strany. Oči zastoupeny značným počtem u jednotlivých druhův, a to na tykadlech i podél mozkové uzliny téhož rázu, jako u ploštěnek; jen někdy bývají vchlípeny do pokožky a nestejně veliké. Jiných smyslových ústrojů nemají. U polyklad převládá opět obojetnost v ústrojích rozmnožovacích, a to opět dozrávají ústroje samců dříve než samců. Stavba jejich jest mnohem jednodušší než u triklad, ač upomíná na skupinu mořských druhův se dvěma otvory pohlavními. Vyjma rody *Stylochoplana* a *Discocelis*, jež mají společný vývod, otvor samců nalézá se před samičím, a to za otvorem ústním (vyjma rod *Stylostomum*). U podtřídy *Cotylea* jest pak otvor

ústní před přísavkou, čímž vývody pohlavní pošinuty též před ni. Samčí ústrojí záleží z několika vrstev váčků chámových, rozložených na břišní straně nebo mezi větveými roury zaživací, kdež mezerami mesenchymovými dozralé buňky chámové přecházejí do společného vaku většího (*vesicula sem.*), k němuž mnohdy bývá připojen váček menší, do kterého se shromažďují zrnčeka sekretu ze žláz přidatných a se spermatozoidy společně přicházejí do ústrojí pářícího povahy svalnaté neb chitinnové. Samičí ústrojí jako pásy

Č. 3250. *Cycloporus maculatus* Hallez. o oči, m mozek, p hltan, otvor samčího ústrojí (g), otvor samčího ústrojí, d pásy děložní, p přísavka, pg skvrny pigmentové, vch váčky chámové.

vaječné po obou stranách těla mnohdy splývavé až rozvětvené spojena jsou dvojitými vejcovody s prostorem před otvorem samičím a tvoří tu někdy dosti velkou dělohu, do níž vbíhají hojně žlázy, jejichž sekret napomáhá tvořiti obal kokonův. Oproti ploštěnkám chybějí tu zvláštní trsy žlutokové a různá ústrojí přidatná. Vývoj sledován byl u mnohých zástupcův, z nichž někteří, jako *Leptoplana*, mají vývoj přímý, u jiných pak vzniká tak zv. Müllerova nebo Goetteova larva s osmi výběžky. Po mnohých změnách teprve ve směru rovníkové roviny vyrůstá zplstělé tělo a rychle dorůstá. Jsou to celkem červi draví, vyssávající hlavně měkké zástupce mořské; mnohé druhy cizopasi též na trsech polypův a j. Održené části těla mohou však podobně jako ploštěnky větvoštěvně obnovovati, ba i celé tělo doplniti z přední části se zachovanou mozkovou uzlinou nebo několika větveými středními. Hlavní dílo o polykladých vydal A. Lang jako monografii stanice neapolské (1884) s velmi nádhernými obrazy. Podobně i v Hallezových spisích nalézáme cenné příspěvky o rodech z sev. pobřeží franc.; nové druhy popsali z různých výprav Mar. Plehová, Willey, vývoj sledovali Francotte a Gérard. Sek.

Polycnemum [-kné-] L., chruplavník (*Knorpelkraut*), rostlinný rod čeledi laskavcovitých (*Amarantaceae*). Na písčnatých polích, úhorech, u cest sem i tam u nás roste *P. arvense* L., ch. polní. Jest to bylina jednoletá, utlá, asi 5—15 cm vysoká, s lodyhou větvičkovitou, více méně bradavkatou, na níž přisedají listy čárkovitě šidlovité. Drobné, obojaké kvítiky sedí jednotlivě v úžlabí listův a mají po 2 bělomázdřítých, kopinatých, šidlovitě zakončených listencích. Okvěti jest 5četné, zelenavé; 3 tyčinky a 2 blizny krátce přisedlé na svrchním semeníku. Plod jest jednosemená nažka; semeno obsahuje klíček kruhovitě stočený. Rozeznávají se 2 odrůdy: a) *minus*, kterážto je ve všech částech tenci a drobnější, s listy asi zdělí okvěti; b) *major*, jež jest statnější, s listy delšími než okvěti. Kvete od čna do srpna. Vm.

Polycystidae, zool., viz Gregariny str. 453 b.

Polydektés viz Danaé a Perseus.

Polydesmus Latr., rod mnohonožek (*Diplopoda*) z čel. t. jm. (*Polydesmidae*). Vyznačuje se tělem táhlým a stlačeným, články tělní jsou nahoře posázeny hrbolky a po obou stranách křídlaté okýleny. U samečků jsou nohy silnější než u samic. Z četných druhův evropských jest nejznámější *P. complanatus* L. s tělem hnědavým, málo lesklým, 18—28 mm dl. a 3—5 mm šir. Šc

Polydeukés: 1) P. viz Dioskurové.

2) P. viz Pollux 2).

Polydipsie (z řec.), chorobné, trvalé žíznění, úkaz běžný při úplavici cukrové, prostě úplavici močové, také při chronickém zánětu ledvin a někdy též u hysterických osob. Úkaz ten sružen jest s polyurií a trapným vysycháním v dutině ústní. Mx.

Polydor viz Glauber 2).

Polydóros: 1) P. v řecké báji syn Priamův, otcem poslán s mnohými poklady k thráckému králi Polyméstorovi, jenž však místo ochrany jej zavraždil a oloupil o poklady. He kabé, ubírajíc se tudy z vyvrácené Tróje, našla na břehu pohozené tělo synovo i postčila se Polyméstorovi tím, že jej oloupila o zrak. klk.

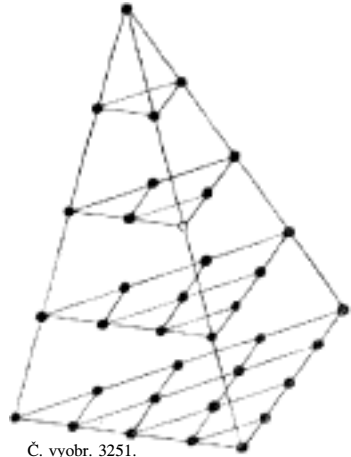
2) P., sochař řec., viz Laokoón str. 650 b.

Polydrusus Germ., ros náček, jest rod nosatců z podčeledi *Brachyderini*. Má tykadla tenká, nosc krátký, více méně obly, s rhami tykadlovými ostře dolů sehnutými a na straně zpodní často sbíhavými. Tělo jest podlouhlé, měkké, šupinaté žije na stromech a keřích a někteří stávají se škodlivými; v Evropě 65 druhů, rozdělených na několik podrodů. Velmi obecný a častěji škodný jest *P. cervinus* L., r. parohatý. Jest černý, posázený hustě šupinami zelenými, sedými nebo mědově lesklými, mezery krovek tečkované ryhovaných mají lysé tmavé skvrny. Tykadla a nohy jsou červenavě žlutohnědé; stehna ozbrojena patrným zubem 4—5 mm. Objevuje se na různých stromech listnatých a rozežírá pupeny. Larva žije v konečích větví dubových a březových, jejichž konečné listy

samička, než snesla vajíčka, stočila v chumáč Oddilem rodu P. jest *Metalites* Germ., jehož druhy *M. mollis* Germ. a *M. atomarius* Ol. škodí stromům jehličnatým. Kpk.

Polyédř viz Mnohostěná.

Polyédřní čísla čili čísla mnohostěná náležejí mezi čísla řečená obrazcová a odvozuji se z pravidelných polyédřů čili mnohostěňů; jejich jednotky lze pak sestaviti v pravidelné mnohostěny. Poněvadž pravidelných mnohostěňů je patero (viz Mnohostěná), jest i patero p-ch čísel: 1. tetraédřní, 2. oktaédřní, 3. ikosaédřní, 4. hexaédřní a 5. dódekaédřní, jejichž obecné vzorce jsou: 1. $\frac{1}{6}n(n+1)(n+2)$; 2. $\frac{1}{2}n(2n^2+1)$; 3. $\frac{1}{5}n(5n^2-5n+2)$; 4. n^3 ; 5. $\frac{1}{2}n(9n^2-9n+2)$, tak že pro $n = 1, 2, 3, 4, 5, \dots$ jejich řady jsou: čísla tetraédřní 1, 4, 10, 20, 35..., jež lze graficky znázorniti takto:

Č. vyobr. 3251.

Polyédrometrie (řec) v geom. řešení mnohostěňů, zvláště pravidelných.

Polyembryonie (z řec.). U rostlin jevnosnubných pravidlem v zárodku semenném zakládá se jediný zárodek mladé rostliny čili embrya. Výjimku činí většina rostlin nahosemených a malý zlomek rostlin krytosemených, v jejichž semenech nedospělých zakládá se embryonů několik. Zjev ten nazývá se p. Co se týče p. rostlin krytosemených, tu dle Strassburgera k embryonu vzniklému oplozením vaječné buňky přistupují ještě embryony další, povstale pučením ze stěn vaku embryonálního (pseudembryony). Příklady typické poskytují druhy rodu *Citrus* (citronovník, oranžovník a p.), kdež přídavné (accessorické) embryony mohou dostoupiti počtu 30 až 50. Podobně jest tomu u rostlin *Funkia ovata* a *Nothoscordum fragrans*. Nicméně pravidlem ve všech těch případech vyvine se jen málo embryonů v normální semenný kel čili klíček. Některé zakrmějí úplně a jiné vyvinou se chatrně. Jiného původu jest p. rostlin nahosemených. U těchto totiž obyčejně nebývá obsažena v každém zárodku

semenném jen jediná buňka vaječná, jako u krytosemených, nýbrž bývá jich tam několik (tolik, kolik je korpusek, viz *Gymnospermae*), jež po oplození svým jediným, společným vakem pylovým dají po jednom embryonu. Tyto jsou tudíž navzájem rovnocenné. Nicméně i zde pravidlem jenom jedno embryo vyvíjí se v normální kel, ostatní zakrňují.

Polyergus Latr. jest rod mravců z podčeledi *Formicina* s čelistmi horními válcovitými, velmi úzkými, zahnutými a zaostrěnými. Zadní šije jest silně hrbatá. Šupina silná a tlustá. Dělnice mají očka jednoduchá. Jediný náš druh *P. rufescens* Latr. hnízdí v zemi; hnízdo má na povrchu jediný východ. Nejzajímavější jsou tím, že loupí larvy a kukly *Formica cunicularia* a *fusca*, aby z nich vychovali otroky. Kpk.

Polyfagie (z řec.), hladovost, zra v ost, chorobný úkaz, jevíci se při úplavici cukrové u choromyslných (zvlášť při demenci). Mx.

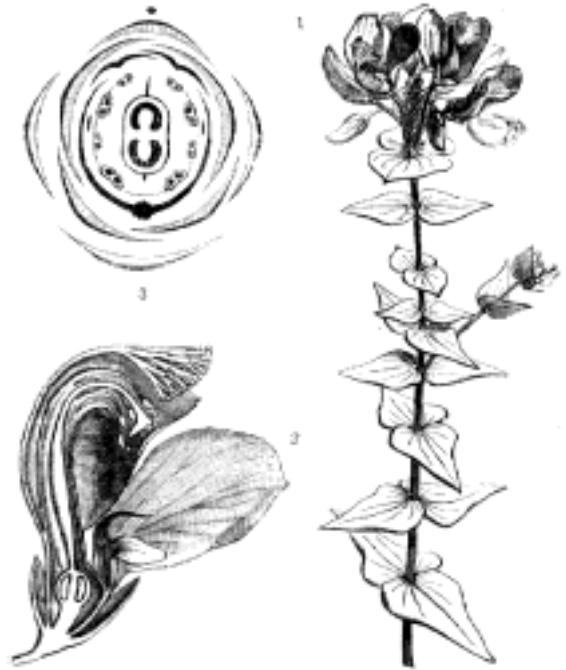
Polyfemos, jeden z *Kyklópů* Homérovy *Odyseie*, syn boha *Poseidóna* a dcery *Forkynovy Thoosy*, ohromný jako lesnaté předhoří a hlasu obrovského. Když v ten kraj *Odysseus* se svými druhy zavítal, zanechav na protilehlém ostrově jedenácte ostatních lodí, sám s jedinou lodí odvážil se do země *Kyklópy*; s 12 druhy vstoupil do jeskyně, jejíž vnitřek svědčil, že *P.* zabývá se hlavně chovem bravu, jehož mlékem se živil, z jeho přebytku vyráběje sýra. Když večer *P.* přihnál stáda, zatarasil vchod balvanem a uzřev cizince, pojezd z nich dva, tolikéž pak ráno, než odehnal stáda na pastvu. Přes den *Odysseus*, s druhy svými zavřen jsa v jeskyni, usmyslil pomstu. Když *P.*, vrátiv se večer, zase pojezd dva druhy, podal mu *Odysseus* opětovně *ismarského* vína, jehož silou zpít jsa, brzy klesl na znak v hluboký spánek, před tím ještě zvěděv od *Odyssea*, že prý slove *Utis* (= *Nikdo*), a slibuje mu, že jej z druhů sní naposled. Tu *Odysseus* kůl, jež z kyje *Kyklópa* byl ve dne upravil, dolní špičkou, v ohni rozžhavenou, pomocí druhů vrazil do jediného oka *Kyklópa* a tak jej oslepil. *P.* bolestí řva, vyrušil z klidu sousedící *Kyklópy*, kteří však slyšíce, že *Utis* jsou zabijí, mněli, že *P.* zesílil. Ráno *Odysseus* přivázal vždy jednoho druhu pod tři ovce, sám pak drže se rouna vůdčího berana, šťastně z jeskyně vyvázl, ač *P.* všech zvířat záda ohmatával. Z lodí pak *Odysseus* sdělil *P.* ovi pravé své jméno, z čehož *P.* zví, že se splnila příslušná věštba *Télema*. I prosí *P.* otce *Poseidóna* o pomstu a dvakrát mrští balvanem po lodi *Odysseově*, však bez výsledku. Význačná jest též báje o lásce *P.* mové k nymfě *Galateji*

(v. t.): vděčná to látka pro básníky (*Filoxenos*, *Kallimachos*, *Theokritos*, *Ovidius*) a umělce (srv. nástěnnou malbu v domě *Liivi* na *Palatině* v *Rímě*), podobně jako příběh *Odysseův* (srv. *Euripidovo* satyrské drama »*Kyklóps*« a malby na vasách). kfk.

Polyfonie (z řec.) je v hudbě název toho způsobu skladby, při němž jednotlivé hlasové součástky jsou vedeny samostatně, tvoříce nikoli podružnou část k hlavní melodii, nýbrž samostatně melodicky vystupující. Opakem p. je *homofonie* (v. t. a *Kontrapunkt*). b

Polyfylogenetický viz *Monofylogenetický*.

Polygala, ví t o d, rostlinný rod čeledi

Č. 3252. *Polygala*, ví t o d, 1. část rostliny kvetoucí, 2. květ v podélném průřezu, 3. diagramm květní.

vitodovitých. Jsou to byliny, polokře s listy střídavými a vstřícnými, s květy v konečných, řídkěji postranních hroznech, kalich má 5 vytrvalých lístků kališních, z nichž oba postranní jsou křídlaté zvětšitelé a korunovité zbarvené se 3 podélnými žilkami, které na konci se spojují a kromě toho se opět rozvětvují v slabší žilky postranní. Z korunních plátků jsou vyvinuty jen 3 a jsou spolu rostlé v trubku; ostatní dva postranní plátky zcela zakrňely; spodní (přední plátek) jest člunkovitě vyduťatá a má v předu přívěsek rozeklaný v několik nitkových úkrojků. Tyčinek 8, dvojbratřích; jsou rozděleny ve dva 4četné svazky, které přirůstají ke stěnám dutiny, tvořené spodním plátkem. Prašníky otvírají se děrami. Semeník svrchní dvou-

pouzdrý nese na vrcholku jednoduchou čnělku, která jest na konci lžicovitě rozšířena. Blizna nespočívá na samém konci čnělky, ale jest stranou pod lžicovitou dutinkou, majíc tvar malého jazyčku, z něhož se stále roní lepkavá tekutina. Tobolka, obalená kalichem vytrvalým (*Eupolygala*) neb opadavým (*Chamaebuxus*), obsahuje dvě semena, upevněná ve vnitřních úhlech pouzder. Rod obsahuje celkem 200 druhů, roztroušených po mírných i teplých podnebních zemských. Dělí se ve dvě vzpomenuť právě sekce, z nichž do prvě (*Eupolygala*) náležejí byliny s květy modrými, modravými, růžovými nebo bílými v konečných hroznech s kalichem vytrvalým. V četných odrůdách se objevuje a vsude roste hojně *P. vulgaris* L. (v. o b e c n ý) s květy drobnými, 6—8 mm dl., listy netvořícími dole rosetky; podélně 3 žilky křídel kalíšních na konci splývají; jest chuti nehořké. Vedle něho roste u nás drobnější druh s listy přizemními, nahloučenými v rosetku, žilkami křídel nesplyvajícími, chuti hořké, *P. amara* L., v. h o ř k ý. Ten jest rozšířen na suchých lukách a travinách Čech středních a liší se od příbuzného *P. austriaca* Crantz, v. r a k o u s k ý, drobnoučkého to, sotva 1/2 dm vysokého druhu, s malými, блědě modrými kvítky ve volných hroznech, rostoucího hlavně na mokřých lukách v Polabí, modrými květy a značnější velikostí. Mezi *P. vulgaris* a *P. austriaca* byl pozorován na Hrabanově u Lysé n. L. zajímavý mišence *P. Vilhelmi* Podp. Na jižní Moravě roste *P. major* Jacq., v. v ě t š í, statný to druh, 1—3 dm vysoký, v celku velice podobný vřtodu obecnému, od něhož se liší hlavně tím, že má květy větší (přes 1 cm), obyčejně růžové (ale též modré nebo bílé), a semeník dlouze stopkatý. Do druhé sekce *Chamaebuxus* náleží u nás jediný druh *P. Chamaebuxus* L., v. ž l u t ý. Roste v drobných, plazivých křičcích, s květy žlutými, po 1—2 v úžlabí listů; kalich má opadavý. V lékařství upotřebuje se kořenu severoamerického *P. Senega* L. jako *Radix Senegae* Ph. austr., chutnajícího ostře řezavě. Obsahem jeho jest senegin (kyselina vřtodorová), pochybný inosulin a kyselina virginová. Škrob a krystalky tu chybějí. Též vřtodu hořkého užívá se v lékařství jako *Herba et Radix Polygalae* Ph. germ., v lidovém lékařství chvalí se odvar v nemocech žaludečních a plicních. Obsahuje nevonný, velmi hořce chutnající polygalamarin. — ě.

Polygalaceae, vřtodorovité, čeled' rostlin prostoplátečných z řádu madřalkovětých (*Aesculinae*), obsahující 1leté n. vytrvalé byliny, polokře, kře n. stromky listů buď střídavých n. vstřícných, ne-li přesleněných, celokrajných, bez palistů. Květy z paždí listů vybíhající skládají obyčejně klasy, hrozny, strbouly, zřídka laty, a jsou souměrné. Kalich jest prostoplátečný, 5lístý, a 2 vnitřní postranní jeho plátky (křídla) jsou zhusta mnohem větší a korunovité. Koruna, v zárodku 5plátečná, má 2 postranní plátky v šupiny nebo žlázy zakrnělé; z ostatních

3 plátek bývá přední největší (člunek) a s oběma zadními částečně někdy srostlý. Tyčinek jest obyčejně 8 (řidčeji 7, -5 neb 4), srostlých nitkami v pochvu vřadu otevřenou a rozdělených na konci ve 2 svazky. Prašníky otvírají se 2 n. 1 konečnou řadou. Semeník složený ze 2 (3 n. 1) plodolistů dorůstá ve 2- (3-n.1.) pouzdrý, 2- (3-n.1.) semený nálož, tobolku n. plátek, semene opatřeného často mískem a po většině hojným bílkem, v jehož ose leží zárodek. **P** čítají asi 400 druhů rozšířených v mírném a teplém pásmu po celé zeměkouli a náležejících 14 rodům. Z těchto roste v Evropě i v Čechách jediné *Polygala* L., vřtod.

Polygalaktie (z řec.), přílišné odměšování mléka po jistou dobu po porodu.

Polygamie (řec.), mnohomanželství, viz Manželství str. 795 b. **P**. v bot. viz Linného va soustava rostlin, str. 55 a.

Polyglotta (řec.) značí 1. znatele mnoha jazyků, jež mlouvou ovládá (jako byl na př. kardinál Mezzofanti, náš C. Šercl a j.); 2. spis, který v mnoha jazycích jest vydán. Nejvíce polyglottních vydání měla bible. Tak Hutterovo vydání (Hamb., 1599) ve 12 jaz., Waltonovo (Lond., 1657) a j. Modlitba Páně vydána v 90 jazycích (Paříž, 1805). Mnohé slovníky jsou polyglottní (Lepařův řecko-česko-německý). V novější době rozmohly se i časopisy pro pěstování několika řecí, př. »Les quatre langues« (Nony, Paříž). U nás vyniká p. Komenského, *Orbis pictus*, několikrát v několika jazycích vydány. *Kbn.*

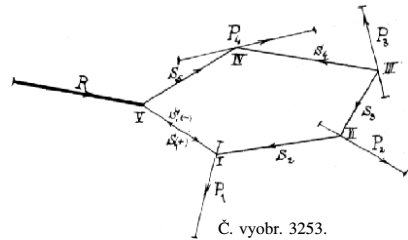
Polygnótos z Thasu, syn a žák Aglaofontův, malíř řecký V. stol. před Kr. Žil v Athénách, kde získal si přátelství Kimónovo. Athény a Delfi vyznamenaly jej čestným měšťanstvím. Obrazy jeho: 1. Hovorna (lesché) Knidských v Delfech, nedávno při výkopech francouzských objevená, ozdobena byla dvěma velkými obrazy P-tovými: na jedné stěně zobrazeno bylo *dobyti Iliu*, na stěně protější *podsvětí*. Obrazy tyto známy jsou blíže z podrobného popisu Pausaniova (X, 25—31), na základě jehož pokusili se již Caylus, bratři Riepenhausenové a po nich mnozí jiní o rekonstrukci obrazů P-tových (Riepenhausen Frant. a Jan, *Gemälde des P. in d. Lesche zu Delphi*, Gotinky, 1805, franc. vydání, Pař., 1826, nové vydání fotolithografické, Lip., 1884; Wiener Vorlegeblätter, 1888, tab. 10.—12.). Tyto obrazy stavěny byly již ve starověku na nejpřednější místo v uměleckém tvoření P-tově. 2. Obrazy ve stoa poikilé v Athénách, pocházející částečně od P-ta, částečně od Mikóna a Panaina. Obrazy pocházejí z doby okolo r. 460 př. Kr.: *Bitva mezi Athénany a Spartany u Oinoe*, *Boj Athénanů pod vůdcovstvím Théseovým proti Amazonkám* (od Mikóna), *Dobyti Tróje a soud kráľu nad Aiantem Oilceovcem pro zločin, spáchaný na Kassandře* (od P-ta), *Bitva u Marathónu*, kterýžto poslední obraz přičítali jedni Panainovi, jiní Mikónovi a P-tovi. 3. *Únos Leukippoven* v Anakei v Athénách. 4. Obrazy v pinakothéce propylaii akropole athénské:

Diomédés odnášející palladion, Odysseus s lukem Filoktetovým, Orestés a Pyladés vraždící Aigistha, Polyxenina smrt, Achilleus na Skyru, Odysseus a Nausikaa (srv. Mittheil. d. athen. Instit., 1877, str. 192 sl., poslední dobou někteří obrazy tyto **P**-tovi upírají: Robert, Bild u. Lied, 182 sl.). 5. *Mněstérofonie* v pronau chrámu Athénina v Plataiích. 6. Obrazy v Thespiích, o nichž nevíme nic bližšího (Plinius, Nat. hist. 35, 123). 7. Obraz v sloupení před kurií Pompeiovou v Římě, o němž rovněž nic není známo (Plinius, 35, 59). 8. Konečně uvádí Plinius 35, 112 také enkaustické obrazy **P**-tovy. Za předmět obrazů svých volil **P** uchvatné scény řecké báje bohatýrské, především attické, a pak slavné události historické z minulosti řecké. Vždy a všude **P** kladl největší váhu na moment étický: ne hrubé násilí nebo vášeň, nýbrž mravní ušlechtilost, nadšená, činorodá láska k vlasti a pravá statečnost docházely štětcem jeho nejskvělejší oslavy. Odtud Aristotelés (Poetika hlava 6) nazývá jej éthografos. Obrazy jeho vynikaly dále mistrovskou komposicí, prostou vši raffinovaností, a tím jednoduchostí a prostotou svou úchvatnější. Seskupení osob bylo neobyčejně účinné přesnou svou resposí, upomínající na architektóniku sborových písní řecké tragédie, charakteristika osob byla mistrovská, výraz obličeje živý, oduševněný, pohyby a posunky prosté a přirozené. **P** vyprostil malířství z pout dosavadního tuhého formalismu, kresba jeho vynikala pevností a jistotou, ale při tom při všem nebylo u něho jako u Feidia, s nímž lze jej nejlépe srovnati, nic vypočteného na lacíný dojem; také koloristických efektů **P** ještě neznal. Konečně vytknouti jest u **P**-ta neobyčejně št'astné a obrátne použití místa k obrazům jeho určeného, tedy to, čemu se obdivujeme v Raffaelových stanzích. Mohutný vliv **P**-tův lze stopovati na vásách řeckých z polovice a z druhé části V. stol. př. Kr. (viz zejména Robert, Monumenti antichi della r. Accad. dei Lincei, IX [1899], str. 1—30, 244 sl., Savignoni, Athen. Mittheilungen, 1898, str. 404—408) a také v plastice (srv. reliefy gjölbašské). Brunn, Gesch. d. griech. Künstler, II, str. 14—46; Girard, La peinture grecque, str. 152 sl., Baumeister, Denkm. d. klass. Altertums, str. 855 sl., Robert, Die Nekyia des **P**, Die Iliupersis des **P**, Die Marathon-schlacht in der Poikile u. Weiteres über **P** (16., 17. a 18. Winkelmannský programm, Halle, 1892—95); Noack, Iliupersis. De Euripidis et Polynoti quae ad Troiae excidium spectant fabulis (Dissert. giessenská, 1891); Weizsäcker, Polygnots Gemälde in d. Lesche der Knidier in Delphi (Stuttgart, 1894); Th. Schreiber, Die Wandbilder des **P** in der Halle der Knidier zu Delphi. I. (Abhand. d. sächs. G. d. Wiss., 1897); týž, Die Nekyia des **P** in Delphi (Festschrift für Overbeck); »Rheinisches Museum«, 1890 (Dümmeler); Jahrbuch des Instituts, 1893 (R. Schöne); Athen. Mittheilungen, 1894 (J. Six); R. Delbrück, Linienperspektive in d. griech. Kunst (Bonn,

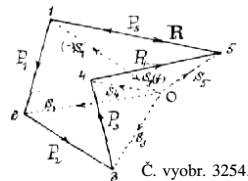
1899); »Woch. für klass. Philologie«, 1898, str. 635 sl. (Pomtow); Furtwängler, Meisterwerke d. griech. Plastik, str. 64, 65; J. Lange, Darstellung d. Menschen in d. älteren griech. Kunst, str. 89—92, 105, 130, 133, 171; Festschrift f. Benndorf, 178 sl.; Strena Helbigiana, 121, Sitzungsber. d. Berl. Akademie, 1900, str. 847 (Wilamowitz); Acad. des inscriptions, 2. srpna 1901 (Pottier); S. J. Warren, Verzameling van wetenschappelijke bijdragen J. C. Boot aangeboden; »Archäol. Anzeiger«, 1901, str. 215 (Sauer a Schreiber). **Vý.**

Polygon viz Mnohouhelník.

P sílový, vláknový, v grafické statice značí mnohouhelník, jímž umožněno rychle a přehledně skládati síly ve výslednici a vyšetřiti momenty jejich vzhledem k libovolnému bodu. Na př. jest dána soustava sil P_1, P_2, P_3, P_4 (vyobr. č. 3253) a má se vy-

šetřiti výslednice jejich. Na účinek nemá žádného vlivu, přidáme-li a ihned odečteme libovolnou sílu S_1 . Změní se soustava naše na soustavu $S_1 (-), P_1, P_2, P_3, P_4, S_1 (+)$. Složme potom sílu $S_1 (-)$ se silou P_1 ve výslednici S_2 , S_2 se silou P_2 ve výslednici S_3 , S_3 s P_3 ve výslednici S_4 , S_4 s P_4 ve výslednici S_5 a sílu tuto se zbývající silou $S_1 (+)$ ve výslednici R , která jest hledanou výslednicí daných sil. K přehlednému sestrojení zvolme si bod O (vyobr. č. 3254.) a učiníme $OI \parallel S_1$ (značí, že $OI \parallel S_1$ a zároveň $OI = S_1$, s bodu 1 ved' me $12 \parallel P_1$, pak $23 \parallel P_2$, $34 \parallel P_3$, $45 \parallel P_4$.

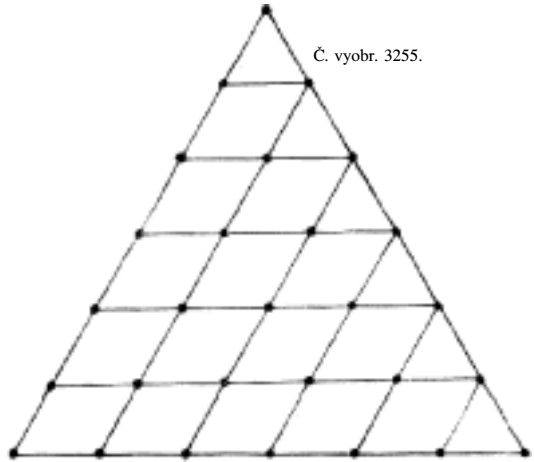
Spojme pak body 1, 2, 3, 4, 5 s bodem O . Přímký tyto, ve vyobr. č. 3254. tečkové, jsou výslednice S_2, S_3, S_4, S_5 . Spojíme-li bod 5 s bodem 1, dostaneme výslednici sil S_5 a $S_1 (+)$, která co do velikosti a směru rovna jest výslednici hledané R . Působíště její najdeme takto: V průsečíku síly $S_1 (-)$ se silou P_1 , t. j. v bodě I , ved' me rovnoběžku s S_2 (vyobr. č. 3254.), v průsečíku jejím II ved' me rovnoběžku s S_3 , v bodě III přímkou $\parallel S_4$, v bodě $IV \parallel S_5$ a kde se síla S_5 ve vyobr. č. 3253. protne se silou $S_1 (+)$, t. j. v bodě V , ved' me $R \parallel \overline{IV}$. Tím známe

polohu výslednice. Povstálý **p. I II III IVV** sluje **p.** výslednicový, poněvadž strany jeho vytvořeny jsou z výslednic $S_1 S_2 S_3 S_4 S_5$. Též sluje **p.** tyčkový, vláknový, provazcový, neboť myslíme-li si místo síly R sílu co do velikosti a směru rovnou, ale co do smyslu opačnou, dále myslíme-li si strany **p-u** vytvořeny z tyček, spojených klouby, vláken, provazce, nastane při tomto tvaru rovnováha. **P. 1, 2, 3, 4, 5** sluje **p-em** sílovým, poněvadž strany jeho vytvořeny jsou z daných sil $P_1 P_2 P_3 P_4$. Bod O sluje pólem.

Polygonaceae, rdesnovité, jest čeleď rostlin dvouděložných (*Dicotyledones*) bezplátečných (*Apetalae*). Jsou to bylino s lodyhami obyčejně článkovanými a jednoduchými listy pochvatými, jejichž blanité palisty srůstají v trubkovité botky. Mladé listy na okraji bývají do zadu zahrnuty. Bohatá květenství složena jsou z malých kvíčků; okvětních lístků bývá 5–6 ve dvou střídavých kruzích. Tyčinek 5–9; semeník svrchní jest jednopouzdrý, s 1–3 čnělkami, obsahuje na dně přímé, jediné vajíčko. Plod jest 2–3hraná nažka, obalená zvětšeným okvětím. Celkem jest asi 700 druhů, které rostou zejména v severním pásmu mírném a jsou rozšířeny z rovin až k čáře sněhové v horách, většinou jsouce v lékařství důležité i jako potravina užitečné. Z našich domácích rodů důlně jmenovati: *Polygonum rdesno*, a *Rumex*, šťovík, z pěstovaných u nás hojně v zahradách uvádíme *Rheum*, řeveň.

Polygonální čísla čili čísla mnohoúhelníková neb mnohorohá náležejí mezi čísla řečená obrazcová a odvozují se z pravidelných mnohoúhelníků čili polygonů. Slovou tak proto, že jejich jednotky lze sestavit v pravidelné podobné mnohoúhelníky. Položíme-li za základ pravidelný mnohoúhelník, mající p rohů a p stran, bude patrně první číslo řady polygonální jako vůbec první číslo obrazcové 1, druhé pak p , třetí obdržíme, připojíme-li počet bodů, které vzniknou zdvojením délky stran, totiž tolik, kolik jest rohů, vyjmouc první, tedy $(p - 1)$, a pak ještě tolik středních bodů, kolik jest stran, vyjmouc dvě v prvním rohu se stýkající, jejichž střední body byly již jako rohové počítány, tedy další $(p - 2)$ body, tak že se tu sejde bodů $p + (p - 1) + (p - 2) = 3p - 3$. Znajíce první tři členy aritmetické řady stupně druhého, jakou jest řada 1, p , $3p - 3$, stanovíme pak ostatní. Řada čísel lichorohých pak bude: trigonálních 1, 3, 6 podle vzoru $\frac{1}{2}(n^2 + n)$, pentagonálních 1, 5, 12 podle vzoru $\frac{1}{2}(3n^2 - n)$, heptagonálních 1, 7, 18 podle vzoru $\frac{1}{2}(5n^2 - 3n)$, nonagonálních 1, 9, 24 podle vzoru $\frac{1}{2}(7n^2 - 5n)$ atd. a řada čísel sudorohých: tetragonálních 1, 4, 9 podle vzoru n^2 hexagonálních 1, 6, 15 podle vzoru $2n^2 - n$, oktagonálních 1, 8, 21 podle vzoru $3n^2 - 2n$, dekanonálních 1, 10, 27 po-

dle vzoru $4n^2 - 3n$ atd. Obecný tvar p -rohého čísla jest $\frac{p}{2}[n(n - 1)(p - 2) + 2]$. Č. **p.** uvádí již Nikomachos, až na Diophanta nejvýtečnější počtář řecký (100 po Kr.). Čísla trigonální čili trojrohá lze znázorniti:

Polygonální hrazení má býti vlastně hrazení každé, ježto může býti založeno jen na mnohoúhelníku. O podobnostech viz Baš-tovaná soustava. Ve velkých rozměrech pevnosti a celého souhradí mají jednotlivé hrady a pevnůstky býti položeny tak, aby stála jedna na každém vystupujícím úhlu mnohoúhelníku značícího obvod v pozemí, jenž má býti opevněn, a jinými hradbami a pevnůstkami v zadnějším pásmu, v úhlech to vnějších, má býti postaráno o možnost postřelovati prostor před vystupujícími úhly hradeb předních Srv. Hradba, Hrazení, Pevnost. FM.

Polygonatum All., kokorík (*Salomonsiegel*), rostlinný rod čeledi lilijovitých (*Liliaceae*). Květy vyrůstající z úžlabí listů mají okvěti válcovito-trubkovité, 6klané n. 6zubé, 6 tyčinek, jejichž nitky jsou asi do polovice přirostlé k okvěti. Plody jsou bobulovité 3pouzdré, v každém pouzdře po 1 semeni. U nás rostou 4 druhy. **P. verticillatum** All. k. přeslenatý, má listy sestavené po 3–7 v přeslenech na hranaté lodyze. Z úžlabí listů vyrůstají bílé, malé kvítky na převislých stopkách zhusta 2květé. Bobule fialové. Roste v stinných lesích a křovinách hornatých krajů a kvete v čnu a čci. **P. latifolium** Desf., k. široolistý, vyznačuje se široce vejčitými listy. U nás jen v údolí u Peruce, jinak roste hojně ve Štýrsku a Rakousích. **P. officinale** All., k. lékařský, má lodyhu hranatou, na hoře skoro dvojrízně smačknutou, na níž listy jsou skoro přisedlé Plod jest bobule barvy černomodré. Roste v lesích a na kamenitých, porostlých stráněch. Kvete v květnu a čnu. Oddenku tohoto i jiných druhů užívalo se dříve v lékařství. **P. multiflorum** All. k. mnohokvětý, podobá se dosti druhu

předešlému, má však lodyhu oblejší a štíhlejší, listy krátce řapíčně. Roste na podobných místech a kvete v téže době jako předešlý druh.

Polygonometrická metoda měření polního nazývá se způsob měření podrobného pro plány polohopisné, určuje-li se poloha jednotlivých bodů, které tvoří hranice parcel pozemkových a stavebních, obyčejně pravouhlými souřadnicemi vzhledem ke stranám sítě mnohohúhelníkové (polygonové), položené podél silnic, cest, potokův a ulic. Poloha vrcholů polygonové sítě nebo poloha t. zv. polygonových bodů určuje se pravouhlými souřadnicemi z měřených přímo stran sítě polygonové a úhlů vrcholových. Délky stran měří se latěmi nebo pásmem měřickým; úhly vrcholové pak theodolitem ve skupinách a řadách. Odtud též název metoda theodolitová. Pravouhlé souřadnice polygonových bodů usnadní rýsovatí přesně jednotlivé listy sekční plánu polohopisného. Polygonová síť připojena jest k síti trigonometrické, která tvoří základ celého měření. Vrcholy sítě trigonometrické (trojúhelníkové) určí se rovněž pravouhlými souřadnicemi, vzhledem k dané nebo vhodné volené soustavě pravouhlých os. Z té příčiny nazývá se tento přesný způsob měření polního též metoda polygonometrická a trigonometrická. Jest předsána pro nové měření katastrálně a plány polohopisné na Moravě. Srv. Müller-Novotný, Kompendium geodésie a sfér. astronomie, díl II. Nov.

Polygonum L., rdesno (*Knöterich, Flohkraut*), rostlinný rod čel. rdesnovitých (*Polygonaceae*). Okvěti obyčejně 5dílné, často korunnitě zbarvené, řídkěji 4dílné; 5—8 tyčinek stojí ve 2 kruzích: při okvěti 5dílném ve vnějším kruhu vždy 5 s prašníky introrsními, ve vnitřním 1—3 s prašníky extrorsními, někdy však tento kruh zcela jest potlačen, při okvěti 4dílném ze 6 tyčinek jsou 4 s prašníky introrsními v kruhu vnějším a 2 s prašníky extrorsními v kruhu vnitřním. U nás roste 12 zástupců tohoto rodu, kteréž jsou si zjevem dosti podobny. *P. lapathifolium* L., blešník, roste jako plevel na polích, v příkopech, na návsích hojně. Listy jeho jsou vejčité, čárkovitě podlouhle kopinaté, vezpod žláznaté tečkované. *P. persicaria* L., červivec, podobný předešlému, má listy podlouhle kopinaté. Květy mají barvu růžovou nebo bílou. Kvete v létě na stanoviscích jako druh předešlý. *P. hydropiper* L., pepřík, peří potměšník nebo palečník (*Wasserpfeffer*), jehož lodyha a listy chutnají ostře pepřně, roste ve vlhkých příkopech, v lesích a vesnických kalužích. Kopinaté listy jsou průsvitavě tečkované a klasy květní řídké, přetřhané, více méně nicí. *P. minus* Huds., r. menší, druh podobný předešlému s tenkou, vystoupavou nebo položenou lodyhou, z níž vyrůstají úzce kopinaté listy chuti mdlé. *P. mite* Schr., r. řídkokvětý, má níčí klasy tenké řídkokvěté, dole přetřhané. Listy podlouhle kopinaté chutnají mdlé. Roste v příkopech.

v křovištích a na vlhkých lukách, zejména v Polábí, ve střed. a již. Moravě. *P. amphibium* L., r. obojživelné, jest bylinou vytrvalou a má dlouhočlený, plazivý oddenek. Listy jsou podlouhle, na dolejší zaokrouhlené neb srdčité. Květy růžové. Ve vodách roste ve formě vzplývavé (*natans*), na vlhkých lukách, ve vyschlých příkopech ve formě zemní (*terrestre*). *P. bistorta* L., r. hadí kofien, hadovec, úžovník (*Natterwurz*), má dřevnatý oddenek, z něhož po straně vyrůstá několik listů vejčité kopinatých a jednoduchá a přímá až 1 m vys. lodyha, ukončená hustým klasovitým hrozmem blede růžových kvítkův. Roste ve vlhkých lesích a lukách a kvete v čnu a čci. Kořen obsahuje žlutohnědé barvivo, užívané dříve v lékařství proti uškntnutí zmiji. Nyní připravuje se z něho lék pro koně. Z mladých listů upravuje se salát. *P. aviculare* L., r. ptačí nebo truskavec, štukavec, chrustavec (*Vogelknöterich*), jest značně měnlivý druh rostoucí hojně všude u cest, na pastvištích, polích. Hladká lodyha po celé délce porůstá listy vejčitými nebo čárkovitě kopinatými, zebernatými, přisedlými. Užívá se ho v lékařství, nyní zejména v nemozech ledvin a močového měchýře (Kneipp). *P. convolvulus* L., r. svlačcovité n. opletka, jest obecnou jednoletou plevelí polní, někdy roste také v plotech a v křovinách. *P. dumetorum* L., r. plotní nebo povleka, trojhranými, střelovitými listy podobá se druhu předešlému. Roste nejraději v plotech a křovinách. *P. jagopyrum* L., pohanka, hejduše, hřečka (*Buchweizen, Heidekorn*), roste divoce v Mandžusku, odkudž ve středověku dostala se přes Rusko do střední Evropy. Nyní pěstuje se u nás jako jednoletá hospodářská plodina (viz Pohanka), jednak jako krmivo, jednak z moučnatých nažek dělají ve mlýnech »pohankovou krupici« (ve Valašsku pohankovou kaši zvanou), z které upravují se výživné pokrmy. Lodyhu mívá až $\frac{1}{2}$ m vys., posázenou srdčité střelovitými listy. Bílé nebo narůžovělé květy krátce stopkaté vyrůstají v klasovitých úžlabních hroznech v hořejší části lodyhy chocholičnatě sestavených. Někteří kladou jí s násl. druhem do samostatného rodu *Fagopyrum*. *P. tataricum* L., tatarska, pochází též ze Sibíře a Tatarska, odkudž v XVIII. stol. dostala se do Evropy. Seje se na písečných polích u nás řídkěji, kdežto ve Švédsku velmi hojně, a mladých listů užívá se jako špenátu. V zahradách pro okrasu pěstují se často asijské druhy: *P. orientale*, r. východní, z Vých. Indie a Číny s krásnými nachovými nebo bílými květy v dlouhých, válcovitých klasech. *P. sphaerostachyum* Meissn., r. krátkoklasé, pocházející z Himalaje, a *P. Sieboldi* Reinw., r. obrovské, z Japanu, kdež pěstuje se na polích jako pícní rostlina. Vm.

Polygordius Schn., rod mořských červů štětinatých (*Polychaeta*) ze skupiny *Archiannelida*. Ústrojnosti velmi jednoduché, o níž jest spor, zdali jest původní či povstala zjednodušením. Tělo jest táhlé, na vnějšku

nezřetelně členěné bez komolců nožních a štětín. Hlava (první článek) nese pár tykadla a pár jamek obrvených, řit' obklíčena žláznatými bradavkami připevňovacími. Uvnitř těla členitost zřetelně provedena, přehrádky oddělující dutiny článků zřetelně vyvinuty. Nervstvo jest uloženo ve stěně tělní, cevstvo skládá se z cévy hřbetní a břišní, jež bývají spojeny v každém článku párem cev postranních. Párovité žlázy vyměšovací po člancích se opětuji. Pohlaví jest odděleno. Žlázy pohlavní tvoří se z peritoneálního povlaku dutiny tělní každého článku. Vajíčka dostávají se na venek protržením stěny tělní, chamy asi vycházejí ústrojím vyměšovacím. Vývoj děje se prostřednictvím trochophory, význačné larvy mořských červů štětinatých. Z druhů jest nejznámější v moři Severním žijící *P. lacteus* Schn. s tělem bílým do růžova nabíhajícím, 4—5 cm dl. Šc.

Polygraf (řec.), písaček, t. j. kdo mnoho píše o rozličných předmětech, autor velmi mnoha spisů; také zvláštní stroj kopírovací.

Polygramm (řec.), obrazec mnoha stranami omezený.

Polygnie (řec.), mnohoženství, viz Manželství, str. 795 b. P. v bot. viz Linného soustava rostlin.

Polyhalit nebyl dosud pozorován ve zřetelných krystallech, nýbrž jenom v agregátech stébelnatých, jež podle optických svých vlastností skládají se z jedinců soustavy kosočtverecné nebo jednodloné. Čistý p. jest čirý, bývá však často přiměsí kyslíčníka železitého zbarven do červena. Tvrd. = 3 1/2, hust. = 2,78. Složení jeho jest: 2 CaSO₄, K₂ SO₄, MgSO₄, 2H₂ O, t. j. 45,17 % síranu vápenatého, 28,93 draselnatého, 19,92 hořečnatého, 5,98 vody. Ve vodě rozpouští se síranu hořečnatý i draselnatý, nerozpustný zbytek má složení sádrovcu. P. jest význačným nerostem loží solných; ve stassfurtských ložích skládá spolu se solí kamennou, anhydritem a bischofitem druhé pásmo od zpodu (pásmo polyhalitové), jsa po anhydritu, průvodci soli v I. nejzpodnějším pásmu, nejméně rozpustný ve vodě z veškerých nerostů se solí kamennou sdrúžených. Vyskytuje se též v rakouské Solné komoře u Ischlu, Halleinu, Hallstattu, Úže atd. Fr. Sl-k.

Polyhistor (řec. *πολυιστωρ*), člověk, který mnoho ví, člověk velkého a všestranného vzdělání. Výrazu toho užívá se o učencích, kteří bádáním nebo spisovatelskou činností obsahují mnoho různých oborů lidského vědění. P-y byli Aristotelés, M. Terentius Varro Reatinus, Leibniz a j.

Polyhymnia: 1) P. (správně Polymnia) viz Musy.

2) P., planetoida objevená 28. října 1854 Chacornakem. Průměrná jasnost v opozici 11,8. Průměr v km 55. Označení (33) Gs.

Polychaeta (mořští červi štětinatí, viz tab.), řád červů kroužkovitých (*Annullata*) z podřídy štětinatých (*Chaetopoda*). Tělo jejich jest většinou nepřilíš veliké, ně-

kdy však veliké (někteří z čel. *Eunicidae*, na př. *Halla parthenopeia* skoro 1 m) neb až drobné (na př. *Fabricia sabella* 6—8 mm). Tělo bývá protáhlé, mnohočlené neb až krátké, široké a o menším počtu článků. První článek, hlava, jest jinak upraven než ostatní, též poslední článek (anální) různivá se úpravou od ostatních. Články ostatní jsou úpravy buď stejné neb různé. V tomto případě pak rozeznáváme různé odstavce těla. Zrůzněnost trupu na odstavce jest zvláště patrná u tvarů bydlících v rourkách a může jíti potud, že konec těla jest nečláňkovaný a bez přívěsků (čeleď *Hermellidae*). V častých případech jeden neb více článků trupových připojuje se či splyvá s hlavou sloužice zejména při úpravě úst. První článek, hlava, skládá se z laloku čelního (*prostomium*) a z laloku ústního (*peristomi um*), i vyniká buď lalok čelní (*Phanerocephala*) neb lalok ústní (*Cryptocephala*). Lalok čelní bývá sídlem zvláštních přívěsků: tykadla a makadel. Tykadla, vláknitých a více méně dlouhých od útarů, bývá počet různý: jedno, dvě, tři (dvě postranní a jedno, patrně dvojité, střední), až větší počet. Makadel bývá dvě i bývají vyvinuta více méně mohutně. V některých případech jsou méně neb více rozdělena neb rozvětvena a slouží vedle citové činnosti též k získávání potravy a při dýchání. V jistých případech u tvarů v rourkách žijících jedna neb dvě větve jsou upraveny ve víčka, jimiž lze rourku uzavřítí. Též lalok ústní bývá nositelem zvláštních přívěsků citových, t. zv. tykadlových vláken cirrových, a nosívá někdy i štětiny jako články trupové. Články trupu bývají po obou stranách opatřeny ústroji sloužícími především pohybu, t. zv. komolci nožními (*parapodia*). Jsou to vychlípeniny stěny tělní, žláznaté, svalnaté i opatřené bohatou sítí cevní. Komolce nožní jsou v případě typovém po každé straně dvojité čili dvojevětvené. Rozeznáváme větve hoření (*notopodium*) a větve dolení (*neuropodium*). Komolce nožní jsou nositeli ústrojí sloužících při pohybu, t. j. štětín, dále ústrojí citových, t. j. vláken cirrových, a někdy i ústrojí sloužících při dýchání, t. j. vláken žaberních. Komolce nožní bývají podoby různé, kuželovité u tvarů lezoucích, ploutvovité u tvarů plovoucích. Jsou buď mohutně vyvinuty neb více méně zjednodušeny (v některých případech větve hoření vyvinutí není), až splynul se stěnou tělní, neb vůbec nevyvinuty. Štětiny P-aet vynikají mnohostí (odtud název těchto červů) i přerozmanitou úpravou. Pomáhají nejen při pohybu, nýbrž mohou býti i zbraní. Shloučeny jsou buď ve svazcích anebo jsou seřazeny v řadách příčných, čemuž odpovídá i úprava nescoucích je větší komolců nožních. Řady příčné mívají postavení postranní, však v případech výstředních mohou se rozšířiti hřbetně, ano i břišně, čímž upomínají na uspořádání vyskytující se u jistých Oligochaet. Podle úpravy možno rozeznávati troji štětiny: 1. jednoduché, jež opět přerozmanitě jsou utvořeny: vlasovité, háčkovité, rozeklané, zoubkaté,

vroubkaté, vroubené a j., 2. složené, skládající se z delší části dolení, do níž vsunuje se kratší část hoření; 3. hákovité, jež jsou krátké, silné a bývají více méně zoubkaté. Zvláštním druhem štětín, význačným pro P, jsou štětiny oporné, jež hluboko jsou zapuštěny v komolcích nožních tak, že bývá vždy jedna v jedné větvi komolců nožních. Slouží k upevnění svalů štětínových i za vnitřní oporu větví komolců nožních. Pokud se týče štětín, zasluhuje ještě zmínky rod *Aphrodite* (m o ř s k á h o u s e n k a). U něho hoření větve komolců nožních (zevně téměř nezatelné) nesou vedle štětín obvyklých ještě jednak trsnaté douškové štětiny, jež tělo po stranách vroubí, a jednak hustou plst' vláček, kryjících hřbet zvířete. Vlákna tato možno srovnávat s vláčky chitinovými budujícími jednotlivé štětiny. U některých P-aet štětiny jsou vyvinuty jen částečně (scházejí na určité části těla) neb vůbec vyvinuty nejsou (u čel. *Tomopteridae* jsou jen štětiny oporné, u primitivní čel. *Polygordiidae* scházejí vůbec). Pokud týče se vláken cirrových, rozeznáváme vlákna hoření (na hoření větví komolců nožních) a vlákna dolení (na dolení větví komolců nožních). Vlákna tato v některých případech částečně neb zcela scházejí. Podoba jejich, jak jméno svědčí, bývá vláknitá, jsou však i jinak upravena a slouží vedle citové činnosti též k účelům jiným. Tak na př. jsou hřebenitá, rozvětvená a j., i slouží při dýchání, nebo jsou zplstěna pomáhající při plavání neb kryjící hřbet zvířete (t. zv. elytry u čel. *Aphroditidae*). Stěna tělní někdy bohatě žlaznatá a pigmentem opatřená skládá se z kůže (*cuticula*) a podkožky (*hypodermis*). Pokud se týče svalstva, rozeznáváme svalstvo okružní a mohutné vyvinuté podélné, seřazené ve dvou pásech hřbetních a dvou břišních. Z ostatního svalstva důlžno zvláště uvést svalstvo sloužící k pohybu přední části roury zaživací i svalstvo sloužící k pohybu komolců nožních a štětín.

Soustava nervová, jež v častých případech bývá ještě v těsném spojení s podkožkou, skládá se především z mozku a z pásma břišního. Dvojité uzlina mozková uložena jest v laloku čelním a spojena jest dvěma spojkami, přiču roury zaživací objímajícími, s pásmem břišním. Toto skládá se z dvojitých uzlin po člancích umístěných a spojovaných spojkami příčnými a podélnými. Dvojítoť pásma jest buď více neb méně zřetelná. Uzlina mozková vysílá nervy k ústrojům smyslovým na přídě těla, uzliny pásma břišního nervy ke svalstvu a smyslovým ústrojům příslušných článků tělních. Soustava nervová vykazuje též nervstvo útrobní, jež dobře bývá vyvinuto a jest spojeno s mozkem. Čidla P-aet dosahují značné rozmanitosti a někdy i značné dokonalosti, ač činnost mnohých dosud na jisto stanovena není. Obecně vyvinuty jsou ústroje hmatové (zvláště na tykadlech, makadlech a vláknecch cirrových), k nim druživají se t. zv. pohárky chuťové (na přídě těla a v přední části roury zaživací) a ústroje

postranní. Oči u P-aet pravidlem se vyskytují. Obvykle skládají se z čočky a ze sítnice složené z jedné řady buněk opatřených pigmentem a prodloužených nahoře v tyčinku, dole pak ve vlákně nervu očního. Někdy však stavba očí mnohem jest složitější (čel. *Alciopidae*). Oči umístěny bývají na laloku čelním, však i jinde na těle (na př. u rodu *Fabricia* též na řitním článku, u *Myxicola aesthetica* na každém článku tělním, u rodů *Branchiomma* a *Dasychone* na žaberních větvích makadel rozdělených) U některých P-aet vyskytují se na přídě těla párovité jamky vířivé, někdy vychlíplitelné. Činnost jejich dosud jest nám záhadna. Řidčeji nalézáme u P-aet ústroje rovnováhy (statocysty) Bývají též na přídě těla, jsouce párovité, váčkové a někdy ještě na venek otevřené V některých případech setkáváme se s ústroji svítivými (u *Tomopteris* na komolcích nožních, u *Polyophthalmus* po stranách článků trupových; u tohoto rodu pokládány bývají dosud za oči).

Zaživací roura P-aet skládá se z dutiny ústní, svalnatého hltanu, užšího jícnu a delšího žaludku středního. Ústa jsou obklopena lalokem ústním, řidčeji jsou nazad prodloužena v obvod prvních článků trupových (u čel. *Amphinomidae*). Řit' jest na konci těla v poloze hřbetní, řidčeji bývá posunuta na hřbet. Ústní dutina sama nebo s hltanem bývají vychlíplitelné, hltan buď probíhá rovně mezi dutinou ústní a jícnem, neb jest vyvinut v podobě slepého vaku na břišní straně roury zaživací. U některých dravých P-aet dutina ústní bývá ozbrojena bradavkatými výrůstky a hltan chitinovými čelistmi, pomocí svalů zvláštních pohyblivými a přerušivé upravenými. Žaludek střední bývá rovný, řidčeji více méně vlnitý neb opatřený slepými vychlípeninami neb vedlejším střevem. K rouře zaživací druživají se na přídě přívěsky žlaznaté, někdy i zvláštní tlustostěný odstavec (vole), v některých případech též zvláštní pár vychlípenin sloužících asi podobně jako měchýř rybí. P. mají pravou dutinu tělní rozdělenou hřbetní a břišní přehrádkou a přehrádkami příčnými, dutiny jednotlivých článků od sebe oddělujícími. Přehrádky příčné bývají někdy vyvinuty jen částečně neb až i zanikají. Dutina tělní naplněna jest tekutinou obsahující amoebovité buňky, jejichž činnost souvisí s činností jednak zaživací jednak vyměšovací.

Cevstvo u P-aet obvykle jest vyvinuto. Skládá se základně ze státnelné cévy hřbetní a z cévy břišní, jejichž spojení zprostředkují cévy postranní. K tomu druží se více méně bohatá síť cevní, na rouře zaživací (někdy spolu s příslušnou částí cévy hřbetní nahrazená sinusem krevním, uloženým ve stěně žaludku středního), ve stěně tělní a jejich přívěscích a na ústrojích vyměšovacích. Cevstvo obsahuje bezbarvé buňky krevní, malé, oválné, a tekutinu krevní, obvykle červenou (haemoglobinem zbarvenou), někdy zelenou (zbarvenou t. zv. chlorocruorinem), řidčeji bezbarvou (čel. *Syllidae* a *Nephtyidae*. U čel. *Capitel-*

lidae a *Glyceridae* a u jednoho druhu z čel. *Terebellidae* (*Polycirrus haematodes*) cevstvo není vyvinuto. Tu pak činnost jeho přejímá dutina tělní, jež účelně k tomu bývá zařízena, majíc v tom případě místa obrvená, sloužící k pohánění tekutého obsahu, v němž splývají buňky krevní chovající haemoglobin. Dýchání u P-aet děje se na místech výměně plynů snadno přístupných a hojně krví opatřených, tak na rouře zažívací, na stěně tělní i na přívěscích tělních: na komolcích nožních, na zmíněných již, k tomu upravených vláknec cirrových a makadlech, na některých tykadlech a někdy i na zvláštních přívěscích žaberních. Ústroje vyměšovací bývají u P-aet v základě uspořádány tak, že na každý článek připadá jeden jejich pár. Často však nebývají všude ve všech článcích vyvinuty a počet jejich tudíž bývá méně či více umenšen. V podstatě skládají se z nálevky a více méně dlouhého vývodu i mívají podobu širokých trubíc, řídkěji vývod jejich bývá složitě vinutý, podobně jako u sladkovodních červů štětinatých. Zvláštní úpravu mají ústroje vyměšovací některých P-aet (na př. rod *Glyceria*). Jsou vzhledem k dutině tělní uzavřeny a opatřeny buňkami s vnitřním chvostem brvitým.

P. jsou obecně pohlaví odděleného, jen někteří jsou obojetníky (na př. rody *Protodrilus*, *Protula*, *Spirorbis*, *Amphiglena*). Žlázy pohlavní tvoří se v buněk endothelu (z epithelu omezujícího dutinu tělní) na místech různých (na přehrádkách, cevách a j.), obecně opakující se v četných článcích neb jsouce omezeny až na málo článkův. Buňky pohlavní odtrhují se od žlaz, shromažďují se v dutině tělní a dozrvěše vypouštěny jsou na venek ústroji vyměšovacími nebo způsobem jednodušším, protřzením stěny tělní. Oplození děje se mimo tělo, vajíčka jsou snášena prostě do vody, někdy do zvláštního živného odměšku rosolovitého, někdy do rourek, jež různým tvarům P-aet slouží za obydli, někdy nošena jsou na těle nebo ukládána do zvláštních plodišť, v nichž děje se vývoj zárodků (rody *Spirorbis* a *Salmacina* mají plodiště ve víčku, jímž rourku obytnou zavírají; rod *Autolytus* má plodiště na břišní straně těla). Málo tvarů jest živorodých (na př. *Syllis vivipara*, *Nereis diversicolor*). Vývoj na rozdíel od sladkovodních červů štětinatých jest prodloužen. Děje se prostřednictvím volně, obrvené larvy zvané *Trochophora* (*Trochophera*). Tato bývá, pokud se obrvení týče, upravena velmi různě. V případě nejvýznačnějším rozeznáváme na těle larvy, jež mívá podobu dvojitého kuzele, obrvený pás předústní a jiný záustní. Larva má dále rouru zažívací o třech odstavcích, opatřenou ústy a říti, temenní ztluštění s uzlinou mozkovou a chvostem brv, svalstvo a prozatímní ústroji vyměšovací upomínající úpravou na vyměšovací ústroje červů plochých a konečně dvě pásů mesodermových dávajících vznik dutině tělní (coelomu) a ústrojím pochodícím ze střední vrstvy zárodečné. Přeměna larvy v dospělého červa jest pochod složitý, při němž prozatímní

ústrojnost mizí a definitivní postupně se dostavuje. To za růstu v zadní části těla larvy, jež podélně se prodlužuje a dává vznikati článkům, z nichž nové vsunují se vždy mezi zadní konec těla a předcházející část těla. U P-aet samečkové neliší se tvarově od sameček aneb se liší (pohlavní dvojitvornost). V některých případech pohlavně dospělí liší se tvarem těla (tvar epitokní, epigamní) od pohlavně nedospělých (tvar atokní). To nalézáme např. u některých druhů rodu *Nereis*. U nich tvar pohlavně dospělý (dokud nebyly známy vztahy tu dotčené, pokládán byl za zvláštní rod *Heteronereis*) má přední část trupu neplodnou, zadní plodnou i vykazuje v ústrojnosti změny čelící patrně k nevhodnějšímu rozšíření plodu. Změny týkají se hlavně ústrojí smyslových a ústrojí pohybu. Oči jsou zvětšeny, vyskytují se zvláštní bradavky citové, komolce nožní na plodné části trupu upravují se k ústrojům plovacím (tvar nepohlavně dospělý jest lezoucím): zmohtňují, nabývají listovitých výrůstkův a nových štětín vějířovitě seřazených. Některé druhy rodu *Nereis* nemají tvarů epitokních (příkladem *N. diversicolor*), jiné opět (příkladem *N. dumerilii*) má i dospělý tvar nelišící se od nedospělého a různé tvary epitokní: jedny žijící na dně a jiné plovoucí (pohlavní mnohotvornost). U P-aet podobně jako u sladkovodních červů štětinatých jest značně vyvinuta schopnost regenerační a s tou souvisí nepohlavní množení. pučením v podélné ose tělní a oddělováním se, což vyskytuje se mezi P-ty hlavně u čeledi *Syllidae*. Toto nepohlavní množení ve spojení s množením pohlavním vede k poměrům více méně složitým, jež mohou se stupňovati až k rodoměně. Poměry tyto, pokud se čeledi *Syllidae* týče, buďtež tuto vylíčeny poněkud podrobněji.

V případech nejjednodušších nalézáme tvary epitokní, u nichž tudíž přední část těla jest neplodná a nezměněná, zadní pak změněná a plodná. V jiných případech část plodná odděluje se od neplodné, nabývá pak na přidě hlavy a stává se samostatným tvarem pohlavním, kdežto část neplodná opět se doplňuje, doplněk stává se plodným, odděluje se atd. O pět v jiných případech část plodná doplňuje se hlavou dříve než oddělila se od neplodné, tato pak rovněž doplňuje se před oddělením se. Doplněk pak může se poněkud oddělovati dříve, než náležitě dorostl, čímž dán jest podnět k tvoření nového doplnku, po případě k postupnému vytvoření celé řady doplnků. Způsobem vylíčeným vznikají trsy či řetězce, skládající se na přidě z částí neplodné, na zadu z částí plodné, doplňující se v samostatný tvar pohlavně dospělý, a ve středu z menší či větší řady doplnků či pupenů, jež jsou tím mladší, čím blíže jsou části neplodné. Konečně u rodu *Myrianida* setkáváme se s typickou rodoměnou. Tu nepohlavní jedinci pučí na konci těla prostřednictvím t. zv. zony pučící v řadu pupenů, jež s nimi dočasně v řetězec jsou spojeny, postupně dorůstají a pohlavně dospělými se

stávající z konce řetězce se oddělují. Nepohlavní jedinci dávají pučením buď jen samečky neb jen samičky. Dokud vztahy uvedené známy nebyly a poněvadž samečkové tvarově značně se liší od samiček, samečkové byli kladeni do zvláštního rodu *Polybostrichus*, samičky pak do zvláštního rodu *Sacconereis*. Budíž tu ještě zmínka o zvláštních poměrech druhu *Syllis ramosa* souvisejících asi s poměry života. Druh tento žije v houbě jisté (*Crateromorpha meyeri*), tvoří pak rozvětvené trsy, jejichž jednotlivé větve stávají se pohlavními, vytvářejí hlavu a patrně se oddělují jakožto samostatné tvary pohlavní.

P. jsou většinou živočichy mořskými, jen některá jsou sladkovodní (na př. *Manayunkia speciosa* z okolí Filadelfie, *Coabangia* z Tonkína). Žijí většinou v mělkém moři, však i ve velkých hloubkách. Někteří plovou volně v moři, jiní zdržují se lezouce na skalnatých místech, kde jsou rostliny, jiní opět žijí ryjice v bahnitěm dně. Mnoho tvarů buduje sobě rourky, jež obývají na čas nebo trvale. Zakladem rourky jest ústrojný odměšek vylučovaný většinou na celém povrchu těla neb ze zvláštních žlaz, na př. na přidě trupu se nalézajících. Jinak jsou rourky hlenovité nebo vzhledu pergamenovitého, neb jsou proniklé solmi neústrojnými (hlavně vápenitými), nebo slepeny ze zrněk pískových anebo drobných úlomků ze skořápek měkkýšů. Úprava rourky slepovaných děje se hlavně pomocí přívěsků přídů. Některé druhy vynikají tím, že vtvářejí si chodbičky v nerostném podkladě, anebo ve skořápkách měkkýšů (*Polydora ciliata*, *Sabella saxicava*, *Dodecaceria concharum*).

P. jsou buď dravci živíce se drobnějšími živočichy, neb žijí z potravy rostlinné nebo z látek ústrojných, jež s bahnem pohlcují. Sama bývají kořisti větších živočichů mořských. Mezi **P-ty** jsou též cizopasnici. Na př. příslušníci čel. *Alciopidae* žijí v mládí v žebnatkách, *Oligonathus bonelliae* (z čel. *Eunicidae*) žije v dutině tělní hvězdovce *Bonellia*. Někteří jsou cizopasníky vlastních svých příbuzných (*Labrostratus parasiticus* v *Odontosyllis ctenostomatus*, *Haematoctepes terebellides* v *Marphysa sanguinea*). Někteří jsou příživníky, na př. na ostnokožcích, korálech i v rourkách jiných **P-tů**.

Uhledností těla **P.** nevynikají příliš, nicméně některá honosí se pěknými barvami, jiná, v rourkách žijící, mají uhledně upravenou přídů. Tou z rourky vynikají malebně rozkládající pěkně zbarvené přívěsky, s nimiž rychle do rourky zmizí, když byli podržděni. Též s krásně světlými tvary setkáváme se mezi **P-ty** (rod *Chaetopterus*, druhy rodu *Polynoë*, *Polycirrus aurantiacus*). Člověku poskytují málo užítku. Některé tvary slouží rybářům za vnaidlo (*Arenicola*), některé australské tvary domorodci pojídají (viz Palolo).

P. vyskytují se již v prvohorách. Známe je podle zbytků jejich rourky, čelistí a štětin oporných. Vzhledem k ústrojnosti patrna jest příbuznost **P-aet** se sladkovodními červy ště-

tinatými (*Oligochaety*). Přejichod činí rod *Aeolosoma*, jež, nehledíme-li ke zkrácenému vývoji, nutno spíše klásti mezi **P-ty**. Soudě podle stavu larvového mořští červi štětinatí jsou příbuzní s jinými skupinami živočišnými, u nichž vyskytují se podobné stavy larvové (hvězdovci, měkkýši, ramenonožci, mechovky). Soudíme také na základě stavu larvového, že předchůdci **P-aet** měli ústrojnost asi tak jednoduchou, jakou mají viřníci. Dor. 1886 známo bylo na 1800 druhů žijících. Soustavně **P.** dělivají se na dvě skupiny: *Errantia* (volná) a *Sedentaria* (usedlá, v rourkách žijící). Jest to rozdělení nepřesné. V první skupině nalézáme tvary s rourkami a naopak ve skupině druhé tvary volné. Přidružujeme se tu rozdělení Benhamova, jež dělí **P** na dvě skupiny: *Phanerocephala* (s lalokem čelním vynikajícím) a *Cryptocephala* (s lalokem vstřním vynikajícím a s nevynikajícím lalokem čelním), a připojujeme ještě skupinu třetí, *Archiannelida*, s rody ústrojnosti jednoduché: *Protodrilus* a *Polygordius*. Skupina první zahrnuje podřady a čeledi tyto: I. *Nereidiformia* (s čeledmi: 1. *Syllidae*, 2. *Hesioniidae*, 3. *Aphroditidae*, 4. *Phyllodocidae*, 5. *Tomopteridae*, 6. *Nereidae*, 7. *Nephtyidae*, 8. *Ampliunomidae*, 9. *Eunicidae*, 10. *Glyceridae*, 11. *Sphaerodoridae*, 12. *Aricidae*, 13. *Typhloscoleidae*). II. *Spioniformia* (s čeledmi: 1. *Spionidae*, 2. *Polydoridae*, 3. *Chaetopteridae*, 4. *Magelonidae*, 5. *Ammocharidae*). III. *Terebelliformia* (s čel.: 1. *Cirratulidae*, 2. *Terebellidae*, 3. *Ampharetidae*, 4. *Amphicteniidae*). IV. *Capitelliformia* (čel. *Capitellidae*). V. *Scoleciformia* (s čel.: 1. *Opheliidae*, 2. *Maldanidae*, 3. *Arenicolidae*, 4. *Scalibregmidae*, 5. *Chlorhaemidae*, 6. *Sternaspididae*). Skupina druhá zahrnuje podřady a čeledi tyto: I. *Sabelliformia* (s čel.: 1. *Sabellidae*, 2. *Erythrographidae*, 3. *Amphicorinidae*, 4. *Serpulidae*). II. *Hermelliformia* (čel. *Hermellidae*).

Lit.: Ehlers, Die Borstenwürmer (Lip., 1864 až 1868); A. de Quatrefages, Histoire naturelle des Annelés marins et d'eau douce (Pař, 1865, 2 sv.); Malmgren, Nordiska Halfs-Annulater (Öfversigt of K. Vet. — Akad. Förhandlingar, 1865); t., Annulata **P. t.**, 1867); Claparède, Les Annelides Chétopodes du golfe de Naples (Geneva, 1868, dodatek 1870); t., Recherches sur la structure des Annelides sédentaires (t., 1873); Claparède u. Metschnikoff, Beiträge zur Kennt. d. Entwick. der Chaetopoden (»Zeitschr. f. wiss. Zool.«, 1869); Hantschek, Studien über Entwicklungsgeschichte der Anneliden (Arbeiten des zool. Instituts zu Wien, 1878 a 1885), Vejdovský, Untersuchungen über Anatomie, Physiologie u. Entwicklungsgeschichte von Sternaspis (Denk. Akad. Wien, 1882); Fraipont, Le genre *Polygordius* (Fauna u. Flora des Golfes von Neapel, Berl., 1887); Eisig, Die Capitelliden des Golfes von Neapel (Fauna u. Flora des Golfes von Neapel, t., 1887); Meyer, Studien über den Körperbau der Anneliden (Mith. a. d. zool. Station zu Neapel, 1887); Cunningham and Ramage, *P. Sedentaria* of the Firth

of Forth (Trans. Roy. Soc. Edinburgh, 1888); St. Joseph, Les Annélides Polychètes des côtes de Dinard (Ann. Sc. Nat. [Zool.], 1886, 1888, 1894 a 1895); Benham, P. (The Cambridge Natural History, Vol. II, 1896); Štolc, O životním cyklu nejnižších sladkovodních červů štětinatých («Rozpravy» České akademie, 1901). Šc.

Polycholie (z řec.), výstřední vyměšování žluči.

● **Polychroit**, jinak **crocin**, šafránová žluť, barvivo, jež se nalézá v šafránu (viz **Crocus**, str. 726 b) a působením zředěných kyselin rozkládá se na cukr a **crocin**.

Polychromie (zřec.), mnohobarevnost, zve se v umění barevná výzdoba děl architektonických a plastik, jež buď pokrývá celé plochy nebo jednotlivé části vyzdobuje, aby více vystupovaly, nebo barevnými ornamenty oživuje některé části architektury. P. vyskytuje se u všech národů kulturních i nekulturních, celkem však lze říci, že východní a jižní národové líbovali si vždy více v malebné směsi pestrých barev, kdežto západním a severním národům spíše se zamlouvala jednoduchá seskupení barev lomených. V architektuře egyptské pokryty byly figurálními malbami, ornamenty nebo hieroglyfy všechny stěny chrámů, rovněž tak sloupy a stropy. Assyřané a Babiloňané vně i uvnitř za tím účelem obkládali cihlové stěny svých staveb polévanými cihlami nebo omalovanými soškami. Z dějin izraele víme, že Foiničané užíli při stavbě chrámu jerusalemského i zlatých desk. P. řecká zanechala jasné stopy hlavně na vlysu, kde triglyfy byly obyčejně modré a kapky nad nimi a pod nimi zclacené; půda metop a tympanonů červená. Římska zdobena byla bohatými ornamenty v barvách modré, červené, zelené a zlaté. V řadě korintském však barva značně ustupuje výzdobě plastické. Skulptury řecké byly podle zpráv spisovatelů rovněž malovány, draperie nebo některé části těla byly i ze zlata a kosti slonové. V umění římském užití barvy omezeno bylo rychle se rozmáhající výzdobou plastickou, zvláště v architektuře vnější, ale proto přece zbývalo ještě hojně místa uvnitř budov, kde barva slavila pravé triumfy v nástěnné malbě. Vnitřky budov starokřesťanských vesměs ukazují bohatou p-i, a to, kde toho prostředky dovozovaly, provedenou v mozaice; v byzantském slohu přistupuje k tomu ještě hojně užití zlata. Umění středověké užívalo p. vycitěným způsobem zvláště v architektuře vnitřní, kde konstruktivním částem ponechán jejich kamenný charakter, pouze některé články, jež měly vystupovati neb ustupovati, malovány byly vhodnými tóny, dráky sloupů pokrývány lehkým ornamentem, který kamene nezakrýval, na hlačících omalováno listoví, žebra listů zclacena a p. Stěny pokryty byly velikými freskami. Skulptury byly vesměs polychromovány. Barevným dojmem působil i náter prací železných, na př. mříží, jež nikdy nebyly černé jako nyní. P. renaissanční úplně se odvozuje od římské,

ale umělci veleduchové té doby bedlivým studiem přírody a hlavně jemným svým vkusem přivedli ji k úplně dokonalosti. Barokní p. celkem neuchýlila se od renaissanční, ale v rokoju energické, syté barvy ustupují tónům bleděounkým, umírněným. Kzl.

Polychromografie (z řec.), reprodukce obrazů mnohobarevných, v. Barvotisk a Fotochromografie.

Polykandros, **Pholegandros**, ostrůvek náležející k řeckému souostroví Kykladskému, vých. od ostrova Měla; jest 32 km^2 veliký, skalnatý, s příkrými břehy a jen na západě úrodný, má 826 ob. (1889) a přístav. Jediné místo na ostrově je **Chora** s nepatrnými zříceninami starého P-ra. Nedaleko krápníkové jeskyně se starými nápisy.

Polykání jest pochod, při němž tekutina neb sousto jazykem do zadního oddílu dutiny ústní k mandlím vpravené za působení značného tlaku velikou rychlostí hltanem a jicnem do žaludku vrženo bývá. Tento tlak na sousto působící povstává tím, že svaly tvořící zpodinu dutiny ústní (*mm. mylohyoidei*) se stáhnou, při čemž jazyk do zadu se zatlačí, vedle toho téměř zároveň působením svalů jazykových kořen jazyka stažen jest dolů a do zadu. Na základě toho nastane náhlé zúžení prostory, v níž sousto se nachází, a tlak tímto způsobem vzniklý stačí ke vstříknutí sousta neb tekutiny až do žaludku. Aby polknutí správně dít se mohlo, musí býti při tom ústní část hltanová dokonale uzavřena, jednak proti dutině ústní, což děje se jazykem do zadu staženým a ku patru přitlačeným, jednak proti dutině nosohltanové, čehož dosáhne se tím, že měkké patro se napne a přiloží k zadní stěně hltanové a tak oddělí ústní část dutiny hltanové od části nosové. Zároveň uzavře se i vchod do chrtánu tím, že jazyka a chrtánu jsou zdviženy ku předu a nahoru a zároveň chrtánu jest přitážen k jazyce, což obě má v zápětí, že přes vchod do chrtánu překlene se příklopka chrtanová, jež při tom přichází pod vyklenutí vytvořené zpodinou jazyku. Po tomto prvním oddělení aktu p. dostávají se pohyby svalstva hltanového a jicnového, jimiž dopravují se do žaludku případně snad zbývající části sousta na stěnná hltanu a jicnu aneb veliká sousta, k jichž dopravení do žaludku svrchu popsany pochod nestačil. Pohyby jicnu jsou vlnovité shora dolů, nejrychlejší jsou v horní části, nejpomalejší v části dolní. Počátek p. možno zavést libovolně, ale když jest již v chodu, postupuje dále bez spolupůsobení naší vůle. Středí ovládající pohyby p. nacházíme v míše prodloužené. Pokud se týče nervů p. zprostředkujících, důležno vytknouti, že podnět k p. zavádá podráždění citlivých vláken nervových ve sliznici patra zakončujících, jež vystupují z druhé větve nervu trojklaného. Z prostředních nervů s pochodem polykacím ve spojení jsou větve nervu lícního a nervu bloudivého, jež zásobují jednak svalstvo zdvihající měkké patro, jednak svaly pnoucí se od hltanu ku patru. Do svěračů hltanu vy-

síla větve rovněž nerv bloudivý a mimo něj i nerv jazylkohltanový. Jicen zásobují nervy vystupující z nervů bloudivých. **P.** může podléhati rozmanitým změnám, při nichž tento fyziologický akt je porušen. Jednou jsou to nemoci sliznice jazyka, dutiny ústní, hltanu i jicnu, které ruší akt polykací, buď pohybem bolestí stíženým neb zúžením průchodu, jindy jsou to nemoci čísvta svaly polykací ovládajícího, které správnému **p.** jsou překážkou. Z chorob obvodových nervů sem spadajících zasluhuji zmínky záněty nervů zvláště po infekčních chorobách vystupující, a z nemoci centrálního čísvta jsou to zvláště chorobné pochody, které zastihují středy polykací v míše prodloužené a činí **p** buď úplně nemožným aneb je ztěžují tak, že část pokrmu nosem se vrací neb do hrtanu vniká a t. zv. »zakuckání« vyvolává.

Polykarp sv., biskup smyrenský, podle podání byl žákem sv. Jana s přítelem svým sv. Ignaciem, jenž ubíraje se do Říma, kdež zahynul šelmám byv předhozen, **P-a** navštívil a požádal ho, by napsal list věrným obce filippské. List tento traduje se pod jménem **P-ovým**, ale autorství **P-ovo** není nesporno. Čte se u Lightfoota v »Apostolic fathers«, II. (2. vyd. Lond., 1891). Odebral se do Říma zemřel **P.** 86letý smrtí mučednickou, upálen byv za pronásledování r. 155 nebo 156. Památka jeho připadá na den 26. ledna.

Polykefalický (řec.), mnohohlavý.

Polykleitos: 1) **P.** starší, rodem ze Sekyónu, syn Patroklov, bratr Naukydův, otec. Patrokla mladšího, slavný sochař a kovolijec řecký, hlava umělecké školy argejské. Věk jeho spadá do doby asi r. 477—410 př. Kr. Výtvořil jeho: 1. Kolossální, chryselefantinová socha *Héry* pro Héraion argejské (viz Héra, str. 116 b; k literatuře tam uvedené dodati jest nyní: »Archaeol. Anzeiger«, 1898, str. 180; Furtwängler, Sitzungsber. d. bayer. Akad., phil. — hist. Cl., 1899, str. 584—585, 588; »Journal of Hellenic Studies«, 1901, str. 30 sl.; »Revue numismatique«, 1902, str. 298); 2. socha *raněné Amazonky* v Artemisiu efeském (viz *Amazonky*, str. 78 a a *Krésilas*); 3. *doryforos*, t. j. socha vítězného athlétu (pentathla), jenž zobrazen jest maje krátké kopí házecí (*akontion*) opřeno o levé rameno, kdežto pravé ramě visí volně dolů; originál byl z bronzu. Nejlepší replika jest socha musea neapolského (Friederichs-Wolters Gipsabgüsse č. 503), mimo to zachovalo se veliké množství replik torsa a hlavy; 4. *diadumenos*, t. j. zápasník, jenž ovíví si kolem hlavy vítěznou pásku. Také tato socha zachovala se v několika replikách, z nichž nejlepší jest *diadumenos* dělský, chovaný v národním museu athénském, méně přesnou replikou jest *diadumenos* vaisonský v britském museu (Frieder. — Wolters č. 508) a *diadumenos* madridský; vedle toho zachovalo se množství replik torsa a hlavy; 5. sochy athlétů: a) *Lada*, jehož replika zachovala se snad v jedné soše musea Torlonia v Římě (Studniczka, Berichte der sächs. Gesell. d. W., 1900, str. 329—350), b) *Kyniska*, jehož base

objevena byla v Olympii (Inscripfen v. Olympia, č. 149) a jehož repliku shledávati jest s Petersenem, Collignonem, Furtwänglerem a Robertem ve westmacottském athlétu Britského musea, v soše Barraccově (Coll. Barracco, tab. 38 a) a v soše zahrady quirinálské v Římě (Matz-Duhn, Ant. — Bildwerke in Rom, č. 210), c) a d) *Pythoklea* a *Aristiōna*, vítězů v olymp. 82, jejichž base dosud se zachovaly (Inscripfen v. Olympia, č. 162, 163 a 165), e) *Xenoklea* (Inscr. v. Olympia, č. 164), ač nebyla-li snad tato socha od **P-ta** mladšího. Staří spisovatelé zmiňují se ještě o ně kterých jiných sochách **P-tových** (nudus talo incensens, astragalizonti, kanefory), jež však přes různé pokusy (Benndorfovy, Sittlovy, Mahlerovy, Bullovy) nepodařilo se dosud zjistiti mezi sochami nám zachovanými. Konečně někteří (na př. Furtwängler, »Berl. phil. Wochenschrift«, 1888, str. 1486) přičítají **P-tovi** staršímu stavbu divadla epidaurského (Pausanias, II., 27, 5), kdežto jím (Kawerau v Baumeisterových Denkm. d. klass. Altertums, 1738, Kavvadias, Les fouilles d'Epidaure, díl I., Athény, 1893, Winter v »Deut. Literaturzeitung«, 1893, str. 816) přičítají stavbu tu snad větším právem **P-tovi** mladšímu. Postavy **P-tovy** jsou vesměs mohutné, zavalité, při čemž zvláště vytknouti jest obdivuhodnou souměrnost v poměru všech jednotlivých částí těla k sobě a jasně, energické jejich stilisování, kterým objevují se nám vesměs v té formě, v níž jsou nejpůsobilejší pro úkony přírodou jim vykázané. Těto virtuosy ve správném podání těla lidského a jeho porci došel **P.** neúmorným studiem lidského těla a jeho součástek. Na základě studií svých **P.** sepsal též theoretický spis, v němž normální poměry jednotlivých částí těla k sobě a k celku byly vyjádřeny přesnými čísly. Sochy **P-tovy** (zejména doryforos) byly po dlouhou dobu kanonické pro řecké umělce, zejména školy peloponnéské, doryforos označovanými přímo jménem kanón. Hlavy soch **P-tových** jsou čtverhrané; oduševnělého výrazu Feidiova neb Praxitelova arci nemají. Postavy **P-tovy** podány jsou většinou tak, jako by byly právě v chůzi se zastavily: celá tíha těla spočívá na noze opěrné (Standbein), kdežto druhá noha nevykročující celým chodidlem, nýbrž pouze bříškem palcovým zastavuje se v kroku. Tím tato noha doznává živějšího pohybu silnějším ohnutím kolena a všechny jednotlivé části její přicházejí pak elastickým pozdvížením paty a ohybem prstů důrazněji ve svých funkcích k plnosti. Všechny pohyby těla stávají se u **P-ta** silnější, důraznější, než byly u jeho předchůdců. Hlava sedí volněji na krku a také v držení ramen její sochy **P-tovy** značný pokrok proti době dřívější, jež zejména pozorujeme na doryforu: rámě na straně nohy opěrné visí volně dolů, kdežto druhé rámě jest v lokti ohnuto a opírá o rameno krátký oštěp házecí. Tím napětí nezůstává omezeno toliko na jednu stranu, jak to bylo před **P-tem**, nýbrž mění se chlasticky: p r a v é noze opěrné odpovídá zaměst-

nané le vé rámě, kdežto le vé noze volné (Spielbein) odpovídá volně dolů splyvající rámě p r a v é. Obličej soch P-tových obrací se ke straně, jež dříve měla méně pohybu a vykazovala méně motivů, totiž ku straně pravé. U všech figur polykleitovských nalézáme dispoziční, odpovídající dispoziční doryfora (Amelung).

2) P. m l a d š í, syn Naukydův, sochař a architekt řecký IV. stol. př. Kr. Sochy jeho: *Zeus Meilichios* v Megalopoli (socha byla vytvořena brzy po r. 369 př. Kr.), socha olympionika *Antipatra* a socha *Agénorova* (Pausanias, VI., 6, 2) a snad též socha *Afrodity*. Konečně vystavěl divadlo a tholos v Epidauru. — Srv. Overbeck, *Gesch. d. griech. Plastik*, 4. vyd., I., 507 sl., 533 sl., II., 155 sl., Collignon, *Histoire de la sculpture grecque*, I., 485—516, II., 167—168; Furtwängler, *Meisterwerke d. griech. Plastik*, 288 sl., 380, 413 až 509; P. Paris, *Polyclète* (Paříž, 1898); A. Mahler, *P. u. seine Schule* (Athény a Lipsko, 1902); Benndorf, *Ueber eine Statue d. älteren P.* (Festgabe für A. Springer); Sittl, *Der Talo incessens des P.* (Vircpurk, 1894); Lange, *Darstellung des Menschen in d. älteren griech. Kunst*, překlad M. Mannové, str. 80, 83—88, 197—225; »Hermes«, 1900, str. 171, 174, 185—193 (Robert); »Revue de philologie«, 1902, seš. 2 (Foucart); »Berliner philolog. Wochenschrift«, 1902, str. 271—278 (Amelung). Vj.

Polykratés, tyran ostrova Samu, syn Aiakův, vládl prvotně ostrovu s bratry Pantagnótem a Sylosóntem; dav zavražditi Pantagnóta a vypudiv Sylosónta (535 př. Kr.), vládl samostatně. Maje 100 padesátiveslic, dobyl mnoha měst a ostrovů, zvl. pokořil přední protivníky své Milét a Lesbos, jež podporovaly Korinth a Sparta. Podporou Athén (Peisistratos), Naxu (Lygdamis) a Egypta (Amasis) upevnil svou moc a se Samu ovládal všecek Archipel. Ke skvělému dvoru svému povolával umělce a učence: tak básníky Anakreonta a Ibyka, výtvarníka Theodora, jenž zhotovil drahocenný prsten jeho, a proslulého lékaře Demokeda z Krotonu. Zbudovati dal na Samu rozměrný přístav válečný, vodovod, palác sochami vyzdobený a velikolepé Heraion. Lidu vládl krutě. Zahynul žádostivostí moci a peněz, dav se r. 522 vlákati, za záminkou společného podniknutí proti Persii, satrapou Oroitem do Magnésie na Maiandru, kdež přibit na kříž. O P-tově prstenu Hérodot vypráví toto: Amasis radil P-tovi, strachuje se o jeho štěstí, by záští bohů nezbudilo, aby zřekl se věci, již má nejraději. P. zahodil drahocenný prsten svůj do moře. Druhý den donesl mu však rybář rybu, v jejíž útrokách nalezl prsten pohozený. Doslechnuv o tom Amasis, zrušil přátelství s P-tem tvrdě, že jistě ho očekává záhuba.

Polymastie (z řec.), nadpočetné žlázy prsní, vyskytují se u člověka dosti často, jak u mužů, tak u žen, dosahující ve případech zvláště význačných v řadě od prs-

ních žláz a bradavek normálních až po třísla.

Polymastodontidae viz *Multituberculata*.

Polymathie (řec.), mnohostranná učinnost.

Polymerie jsou sloučeniny, mající stejné složení hrubé, ale molekulyrné hmoty mnohonásobné. Na př. uhlovodíky olefiny jsou C_nH_{2n} : C_2H_4 , C_3H_6 , C_4H_8 , C_5H_{10} atd. = $n \cdot CH_2$. Některé sloučeniny jsou p. zcela nahodile: CH_2O (formaldehyd), $C_2H_4O_2$ (kys. octová), $C_3H_6O_3$ (kys. mléčná), $C_6H_{12}O_6$ (různé cukry)-látky ty spolu souvisí málo; za to se některé látky polymerisují vlivem činnel chemických: CH_2O formaldehyd ve $C_6H_{12}O_6$ formosu, C_2H_4O (acetaldehyd) ve $C_6H_{12}O_3$ (paraldehyd) a j.

Polymnia viz *Musy*.

Polymerfie, řec., mnohotvárnost: 1) P., biol., u živočichů jev životní v tom spočívající, že jedinci téhož druhu různě jsou ustrojeni a podle toho k různým činnostem uzpůsobeni, jevící tak dělení práce, jež u jiných živočichův omezena jest na jedince jednoho či dva (dvojtvárnost či dimorfismus). Význačná p. vyskytuje se u některých živočichů žijících v trsech, zvláště u truběj-šův a u některých mechovek mořských (viz *Mechovky*), a jest i vyjádřena u některých společensky žijících živočichův, zvl. u mravenců, termítů i včel.

2) P. v min. viz *Heteromorfie*.

Polyomyositis acuta (z řec.), zánět prudký, který houfně stihne svaly. Podstata choroby jest málo objasněna a dělí se nejspíš s mnohotným zánětem nervův o stejné podněty.

Polymythie, řec. »nakupení mythů«, v dramate hromadění zapletených událostí a situací.

Polyň viz *Poleň*.

Polyneikés, syn thébského krále Oidipa a matky, zároveň choti jeho Iokasty, bratr Eteokléův (v. t. a srv. *Antigoné*).

Polynésané, skupina kmenů malajského původu, obývajících většinu ostrovů roztroušených v Tichém oceáně asi mezi 180° v. d. Gr. a 109° z. d. Gr. s výjimkou ostr. Fidžijských. Nejjižnější jejich sldio jest Nový Zeeland, na s. pak sahají asi ke 30° s. š., na j. i na s. vyvinuly se 2 kmeny polynéské následkem svého osamocení osobitě a od ostatních dosti rozdílně. totiž na Novém Zeelandě Maoriové a na Havajských ostrovech Kanakové. Hlavní tělesné znaky P-ň jsou: brachykefalní lebka, zploštělý nebo zahnutý nos rázu semitského, malé čilé a vodorovně ležící oči, souměrná ústa, silné rty, hrubé, smyslné rysy obličje, dosti jemné, namnoze vlnité až kadeřavé vlasy a většinou krásný vzrůst, avšak ne příliš statný. Výška těla velice se kolísá, patně následkem nestejně výživy, čelo jest nízké, vlasy černé až kaštanové, pleť světle hnědá s různými odstíny. O děv obmezuje se na několik málo kusův. Nejužívanější oděvní látkou jest tapa, upra-

vená to kůra rozličných stromů, na některých ostrovech obyvatelé dovedou tkátí i látky z rostlinné tkane. Muži nosí pouze pás zvaný maro, bohatší pak mimo to také plášť, ženy oblékají si místo pasu krátkou suknicí, přes kterou bohatší přehazují si vrchní šat podobný shawlu. Děti chodí až do pohlavní vyspělosti úplně nahé, obuvi vůbec není. Rozmanitě a s velikou oblibou P. se zdobí a šperci. Zvláště v té příčině vytknouti dlužno tétovány, které nikde není tak vyvinuto jako v Polynésii, kromě toho se tělo natírá kokosovým olejem a maluje červeně, černě a bíle. Vlasy nosí buď rozpuštěné nebo česají je v chochol, který zdobí péry, květinami i jakýmsi turbanem z látky nebo listí. Na jižních-ostrovech i vlasy se barví. Nos se provrtává zřídka, uši však velmi hojně, všeobecně nosí se nákrčníky a náramky z rozmanitého materiálu, za ozdoby slouží mušle, želovina, zuby, kosti, semena a zvláště květiny a péra, z kterých namnoze robí se celé pláště. Neobyčejná jest hojnost a rozmanitost polynéských zbraní, ačkoliv užívání kovů úplně jest neznámo. Kopí pečlivě uhlazená a ozdobená mají hroty ze zubů žraločích, z kostí, ostnův atd. Vedle nich jest hlavní zbrání kyj nejrozmanitějších podob a válečná sekera s ostřím z kamene nebo mušle. Naproti tomu nepatrný význam má luk, z dřevěných hůlek a kokosových vláken pletou se brnění a přílby, štítů neuvžívá se však nikde. Za obydlí slouží čtyřhrané chyše se střechami podobnými převrácenému člunu, pokrytými palmovými listy, větvemi nebo rákosím, stěny pak vyplněny jsou rohožemi a třtinovím. Tyto domy nejsou nikdy vysoké, avšak druhy značně dlouhé, uvnitř rozděleny jsou rohožemi na několik oddělení, podlaha pak jest rovněž rohožemi kryta, čestné místo domu jest u prostředního pilíře. Vesnice leží nyní vesměs na březích, avšak četné stopy ukazují k tomu, že dříve bývaly i uvnitř ostrovů Nejdůležitějším domácím nářadím jsou rohože a koše, dále skříně, stojany, podhlavničky, vějíře, hřebeny atd., naproti tomu hliněného nádobí vůbec není. Potrava jest většinou rostlinná, hojně jedí se i ryba a krysy, bohatí žíví se vepřovým masem, zvěře jest veliký nedostatek. Pokrmy se nevaří, nýbrž dusí a pekou a solí mořskou vodou. Lidověství bylo dříve zajiště rozšířeno po celé Polynésii, dnes však vyskytuje se jen ojedinele. Velice se rozšířil tabák, oblíbený opojný nápoj jest t. zv. ava. Základním rysem povahy P-nů jest rozmanitost, nestálost a bezstarostnost, avšak i krutost a úkladnost. Z neřestí jejich nejhorší jest veliká nemravnost, vraždění dítek a náklonnost ke krádeži a lidojedství. Nádaní jejich většinou se přeceňují následkem toho, že přizpůsobili se rychle evropským způsobům a vzorům. Reč jejich náleží k jazykům malajským a dělí se v přechťná nářečí, namnoze velmi od sebe odchylná, tak že obyvatelé různých souostroví jen nesnadno si rozumějí.

Hlavním pramenem výživy P-nův jest zemědělství, které provozuje se na všech ostrovech, ovšem v rozmanité míře a způsobě. Někde obmezuje se na pěstování chlebovníka, kokosové palmy a rostliny taró, jež provozuje se namnoze na terasách uměle zavlážených. Jinde vedle toho pěstuje se i yams, pisang, cukrová třtina, bataty atd., misty jsou zřízeny skutečné zahrady s ozdobnými květinami a stromoví. Známé jest i hnojení, avšak jediné hospodářské nářadí jest rýč Hlavním předmětem chovu dobytka jest vepř, na většině ostrovů pak již před příchodem Evropanů chovali slepice a psy. Důležitým a oblíbeným zaměstnáním jest rybářství, které provozuje se sítěmi namnoze značné velikosti, udicemi z kostí, lastur nebo dřeva a ostěpy, zhusta loví se ryby v noci při světle pochodní. Na Havajských ostrovech jest umělý chov ryb a pravidelné rybníkářství, na mělčinách chytají se raci a při pobřeží trepang. Toto čilé rybařství a pak vůbec blízkost moře vedly u P-nů k velikolepému rozvoji plavby a loďářství, jak tomu není u žádného jiného z národů primitivních. Čluny vyznačují se důkladností a rychlostí, plachty jsou třírohé a z rohože zhotovené, každý člun má naběračku k čerpání vody, veliké čluny pak mají postranní plavidla pomocná, která zabraňují převrhnutí Za plavby P. řídí se hvězdami a úhlem. v němž protíná člun hřebeny mořských vln, mimo to zhotovují se z hůlek a kaméneků jakési prajednoduché mapy. Následkem této důležitosti loďářství tvoří tesáři zvláštní, vysoce ctený stav. Kromě toho velmi rozšířeným řemeslem jest zpracování tapy a pletení. — Samostatné výtvoř umění výtvarného jsou v Polynésii řídké, za to velice rozšířen jest jakýsi umělecký průmysl Ornamenty zdobící výrobky polynéské jsou sice jednoduché, avšak velice pečlivě provedené, pravidelně vyskytují se mezi nimi ozdoby figurální Tance P-nů jsou velmi půvabné a původní, tak že rozšířily se i k národům sousedním. Hudba jest málo rozvinuta, za to zpěv dlužno pokládati za oblíbenou zábavu národní. Hlavní hudební nástroje jsou bubny, hotovené z části z kmenů stromových a bambusové třtiny, pak flétny z bambusu a lasturové trouby. Básnictví splývá dosud úzce s hudbou, ačkoliv vyskytují se i skutečné básně epické.

Poměry společenské a náboženské jsou poměrně jednoduché. Všude polynéské kmeny dělí se nejmeně na 3 ostře od sebe oddělené kasty: šlechtu, svobodníky a otroky. Nejvyšší hodností jsou v rukou šlechty, ze které vychází také král nebo hlavní náčelník. Vláda provozuje se despoticky, ačkoliv šlechta mívá vždy na ni jakýsi vliv. Lid jest povinen vojenskou službou, ačkoliv někde bývají k ní najímání žoldněří cizí. Státní celky mají rozmanitou velikost, zahrnující buď jen jednotlivé vesnice nebo celá souostroví. Zeny zaujmají postavení nízké, život rodinný jest nepořádný, vraždění dítek všeobecně rozší-

řeno a mravnost chatrná. Ve veliké vážnosti jsou kněží, jejichž úřad jest dědičný, chrámy vznikly bezpochyby z původních pohřebišť, veliké jest množství model. Zvláštním článkem náboženským jest t. zv. tabu, jež věci, na kterých spočívá, činí svatými a nedotknutelnými. Tabu mohou dotekem rozšiřovati kněží a nejvznešenější osoby, ne však ženy a lid, tak že každý kmen dělí se ostře na osoby touto mocí obdařené a na osoby jí nemající. Křesťanství misijní působí mezi P-ny od r. 1797, avšak po šťastném začátku s výsledky dále jen nepatrnými. Teprve v třicátých letech XIX. stol. zřízeny větší křesťanské osady, zvláště na ostrovech Cookových, Tonga a Samojských. Dnes většina P-nů jest křesťanská, ačkoliv jen zevně, na v. převládají missie katolické a na z. evangelické.

Od objevení Polynésie počet jejich domorodců úžasně se zmenšil, celé kmemy pak blízky jsou úplnému vyhynutí. Příčinou toho jsou zhoubné války, vyháňání plodů, vraž — dění dítek, nemoci a j. Dnes možno odhadovati počet P-nů na 190.000, z čehož po 40.000 připadá na Kanaky a Maori.

Do nynějších svých sídel P. přišli ze záp., bezpochyby z Moluk, jak svědčí i ústní jejich podání. Nejdříve stanuli na soustr. Tonga a Samoa, pak v V. stol. na Marquesách, r. 1100 na Tahiti, r. 1200 na souostroví Raratonga, r. 1500 na Novém Zeelandě a r. 1700 na Chathamu. Při tom ovšem mísili se s jinými plemy. — Sr. Quatrefages, Les Polynésiens et leurs migrations (Pař., 1866); Lesson, Les Polynésiens (t., 1880); A. For- nander, An account of the Polynesian race (Lond., 1878—86, 3 sv. š. -Tšr

Polynésie, jedna ze čtyř skupin souostroví Okeánie (v. t.).

Polyneuritis (fec.), zánět nervů, viz Neuritis.

Polynia Islands [-ajlends], několik malých ostrovů na sever od ostr. Prince Patricka, nejdále, pokud dnes známo, do Sev. polárního moře posunutá končina ostrovů Parryových (arktický archipel americký). Skládají se z 2 větších a řady menších ostrůvků, z nichž nejsevernější na 77° 20' s. š. nazval Mc. Clintock, jediný cestovatel, jenž dosud ostrovy ty spatřil (1853), Ireland's Eye (»oko Irska«). Ostrovy jsou nízké (nejv. výška nezcela 20 m n. m.), tak že mořský led nalézá se místy až uprostřed ostrova. Ze šterku vynikají tu veliké i malé balvany šedé ruly. Z vegetace jsou zde jen lišejníky, tak že ostrovy činí dojem i na polární kraje neobvyčejně pustý. Nový.

Polynje nazývají Rusové plochy volné vody, jež jako tichá jezera rozmanité rozlohy se někdy vyskytují v ledu polárních moří. Pozorovali je hlavně u ostrovů Novosibiřských. Nejsou ovšem stále a pro polární plavbu nemají valného významu. Nový.

Polynom čili mnohočlen (math.) slove naznačený součet konečného množství veličin algebraických. Obecný jeho tvar jest tedy

$(a + b + c + \dots + m)$, kde však jednotlivé členy a, b, c, \dots mohou také býti výrazy negativné, ano i složené, totiž součiny nebo podíly. Podle počtu členů rozeznáváme dvojčleny čili binomy, trojčleny čili trino- my atd. Jmk.

Polynomická poučka (math.) slouží k umocňování polynomů. Jest pak mocnina $(a + b + c + \dots + m)^n$ pro celé kladné n rovna součtu všech možných různých výrazů tvaru

$$\frac{n!}{\alpha! \beta! \gamma! \dots \mu!} a^\alpha b^\beta c^\gamma \dots m^\mu,$$

kdež exponenty $\alpha, \beta, \gamma, \dots, \mu$ jsou kterákoli čísla celá od nuly do n , ale tak, aby vždy $\alpha + \beta + \gamma + \dots + \mu = n$. Jsou tedy skupiny exponentů všechny možné variace (s opakováním) čísel celých od 0 do n , do určitého součtu = n , třídy r -té, má-li mnohočlen r členů. Ovšem že jednotliví činitelé $a^0 = 1, b^0 = 1, \dots$ v součinech pak vymizí. Jmk.

Polyommatus Latr., jun o š í k, o h n í v á - č e k, rod motýlů denních z čeledi *Lycaeni- dae*, s křídly na líci ohnivě červenozlutými nebo hnědými a žlutě skvrnitými, vzepod s očky černými, bíle lemovanými. Housenky žijí zvláště na různých družicích šťovíku; ve dne se ukrývají. Z 11 druhů evropských jest 8 českých. Nejob. P. *phlaeas* L., j. č e r n o - k ř í d l ý, s křídly na líci červenozlatými se širokým lemem černohnědým a černými skvrnami; křídla zadní jsou černohnědá, s okrajní páskou červeně zlatou. Rozpětí 25 až 28 mm. V dub. a květ., pak od čce do října. Housenka jest zelená se žlutým nebo červeným pruhem na hřbetě a červenohnědou hlavou; v květ. a srp. na šťovíku. Kukla žlutohnědá, černě tečkovaná. Méně hojný jest P. *virgaureae* L., j. c e l í k o v ý č í d u k a - t o v ý, jehož zadní křídla mají řadu černých skvrn. Kpk

Polyonymie (fec.), mnohojmenost.

Polyp v zool. viz Polyp; p. v lék. viz Polyp.

Polyperchón (*Πολυπέρχων*, v některých řeckých rukopisech *Πολυσπέρχων*), stratég a říšský správce makedonský, syn kníž. Sim- mia z krajiny Tymfaie, účastnil se všech podniků Filipa II. a byl z nejváženějších rad Alexandra Vel. Umírající Antipatros (v. t.) jmenoval P-chonta svým nástupcem, při čemž spravoval při dvore obou králů, Alex- andra IV Aiga a Filipa Arrhidaia, úřad epimeléta (= správce královské ko- mory). Ale Kassandros, syn Antipatrův, neuznal P-chonta říšským správcem, nýbrž spojil se proti němu s Ptolemaiem I. a hledal styků s městy řeckými. Také Anti- gonos zpěčoval se uznati hodnosti P-chontovy a hleděl se zmocniti zemí asijských. Za těchto těžkých poměrů P, věrně jsa oddán oběma králům, hleděl především z Makedo- nie získati Reky obnovou ústav Antipatrem zrušených a amnestií povověděncům. Krá- lovna Olym-pias povolána z vyhnanství, proti Antigonovi pak určen Eumenés. Athény získány návratem ostrovských držav

a pádem Fókiónovým (v. t.), spolek Řeků s Makedony slavně obnoven. Tu však Antigonos porazil loďstvo královské u Byzantia, Athény přešly ke Kassandrovi, v Makedonii pak choť krále Filipa Eurydiké zmocnila se vlády a Kassandros jmenován na místě P-chontově říšským správcem. Záhy sice Filipos a Eurydiké zahubeni po rozkaze Olympiadině, s P-chontem spojené, ale Kassandros prokřestil si z Řecka cestu do Makedonie, zjal rodinu královskou a přinutil P-chonta k útěku k Aitolům. Pokoušel se sice s pomocí Antigonovou uchrániti si panství v Peloponněse, ale byl zrazen vlastním synem Alexandrem r. 315 př. Kr., načež jméno jeho a s ním poslední stín jednoty říše Alexandrový zanikají. Pšk.

Polyphemus, zool., rod perlooček, viz Perloočky str. 492 b.

Polyphospermum Brongn., plody předvěkých rostlin nahosemenných starších útvarů; vyznačují se povrchem šestihraným. EBr.

Polyphragma Reuss, foraminifera ze skupiny Lituolidae (v. t.).

Polyphrasie (z řec.), chorobná mnohomluvnost.

Polyphylla, zool., viz Mlynářík 1).

Polypí koráloví či korálové (*Anthozoa*, *Actinozoa*, viz tab.), řád láčkovců (*Coelenterata*) ze třídy polypovitých (*Scyphozoa*). Zahnuje živočichy výhradně mořské, ojedinele neb v trsech žijící. Na těle jedincově rozeznáváme tři části: část střední, část hoření či desku kolústní (*peristom*) a část dolní či desku nožní. Část střední bývá sloupcovitá, protáhlá neb více méně zkrácená, až značně stlačená. Deska ústní nese věnec tykadla jest uprostřed proniklá ústy. Deska nožní slouží k upevnění jedince na podkladě, někdy (u tvarů volně v podkladě třícících neb ve vodě splývajících) nebývá zřetelná, splývající s částí střední, a tu pak bývá někdy proniknuta otvorem, t. zv. řitním (příkladem sasanek nepravé či *Ceriantharia*). Uvedené tuto tři části těla objímají dutinu t. zv. gastrovaskulární, dutinu to zaživací a oběhu. Dutina tato rozdělena jest na část střední a část obvodní. Část obvodní rozdělena jest přehrádkami (*septa*) na přihrádky či lože či prostory mezi přehrádkové, otvírající se do části střední. Dutina gastrovaskulární otvírá se ven prostřednictvím jícnu. Jest to rourovitá vchlipenina desky kolústní, jež má otvor vnitřní či dolní a otvor vnější či hoření, uvedená již ústa. Jícen a s ním i ústa bývají se stran (na pravo a na levo) smačklé. Stěny jejich v době klidu bývají v těchto směrech k sobě přimknuty, odstávající od sebe pouze na předu a na zadu. V místech pak, kde stěny odstávají, vyvinuty bývají žláby (*siphonoglyphy*), jimiž vníká voda dovnitř těla. Rozeznáváme žlábek přední, někdy i zadní; zřídka bývají žláby nezřetelné nebo nevyvinuté, nebo jich bývá několik. Věnec tykadlový skládá se buď z jednoho kruhu neb z několika kruhů soustředěných. v nichž tykadla

střídavě jsou postavena a nejmladší jsou v kruhu nejzvěnějším. Tykadla jsou vždy dutá, otevřená do dutiny gastrovaskulární. Pravidlem vždy jedno toliko tykadlo otvírá se do příslušné mu přihrádky či lože, řídicí otvírá se do dutiny téže lože jedno tykadlo z věnce vnějšího a jiné z vnitřního (sasanek nepravé a čeled' sasanek pravých *Stichodactylina*). Tykadla bývají jednoduchá, protáhlé kuželovitá neb až značně zkrácená, řídicí bývají laločnatě rozdělena (pérovitá) neb až rozvětvena. Tykadla někdy otvírají se ven otvorem vrcholovým, někdy řadou otvorů (sasanek nepravé). U jistých pravých sasanek jsou prý tykadla umensena až na pouhé otvory, na t. zv. stomidie, s okraji z desky kolústní vzniklými. Přehrádky nebývají stejně velké a stejně upravené. Rozeznáváme přehrádky veliké (*makrosepta*) a přehrádky malé (*mikrosepta*). Přehrádky veliké jsou dolním krajem upevněny na desku nožní, vnějším krajem na stěnu střední části těla, hořením krajem na desku kolústní a hoření části vnitřního kraje na jícen. Přehrádky malé nedosahují jícnu i mohou býti mezi sebou opět různé velikosti. Jejich okraj vnitřní jest úplně volný, jinak jsou upevněny na desku nožní a stěnu střední části nebo na tuto a na desku kolústní. Přehrádky veliké bývají někdy nahoře provrtány a to otvorem při jícnu (vnitřní septostoma), někdy i otvorem při stěně tělní (vnější septostoma). Přehrádky buď všechny neb jen některé jsou nositelé jistých ústrojů: t. zv. mesenterálních vláken a žlaz pohlavních. Vlákna mesenterální (*enteroidy*) jsou v případě základním umístěna na hoření části volného okraje přehrádek, žlázy pohlavní pak v dolní části přehrádek. Vlákna mesenterální jeví se jakožto žlaznaté ztlustěny, vinoucí se po volném okraji přehrádek v záhybech více nebo méně četných. Žlázy pohlavní patrný jsou jako ztlustěny stěny přehrádek, často též v četných, shloučených záhybech se vinoucí. U některých sasanek vedle vláken mesenterálních vyvinuty jsou ještě t. zv. akontie. Jsou to vláknité útvary, jež složením svým srovnávají se s vlákny mesenterálními, pod nimiž upevňují se jedním koncem svým na přehrádce. Vymršťují se snadno ven z těla buď otvorem ústním nebo zvláštními otvory ve stěně střední části těla, t. zv. cinklidie mi. Tělo p-pů k-vých tvořeno jest ze tří vrstev: z vrstvy vnější (*ektodermální*), z vrstvy vnitřní (*entodermální*) a z vrstvy střední (*mesodermální*). Vrstva vnější tvořena jest z buněk epitheliálních, z nervstva a svalstva. Buňky epitheliální jsou obyčejně (obrněné neb neobrněné), žlaznaté, žahavé (*nematoblasty*) a citové (s brouou strmiřivou). Nervstvo umístěno jest na základě buněk epitheliálních, i skládá se z buněk rozvětřujících se v přejemné síťivo vláken nervových. Svalstvo uloženo jest při základě buněk epitheliálních a tvořeno jest z buněk vláknitě protáhlých. V případě, kdy jest vyvinu to nejuplněji, pro-

bíhá na střední části těla a na tykadlech podélně, na desce nožní a kolústní paprskovitě. Vrstva vnitřní tvořena jest z epitelálních buněk jednobrvých, na jejichž základě jest umístěno nervstvo podobné upravené jako ve vrstvě svrchní a z jejichž základů vybihají vlákna svalová. Vlákna tato probíhají okružně na desce nožní, na střední části, na desce kolústní, na tykadlech a na jicnu, jehož vnitřní stěna (tvořená z vrstvy vnější) jest vždy obrvena, avšak prosta svalův. Okružní svalstvo na okraji desky kolústní neb nahore na části střední shloučeno bývá ve více neb méně mohutný svěrač (*sphincter*). Vrstva střední složena jest ze základní hmoty hyalinní, v níž uloženy hvězdovité buňky pojivové a elementy pochodící z vrstvy buď vnější nebo vnitřní. Přehrádky tvořeny jsou toliko z vrstvy vnitřní a střední. Svalstvo jejich pak tak jest uspořádáno, že na jedné straně přehrádky probíhá podélně, na druhé pak příčně. Svalstvo podélné bývá vyvinuto mohutněji. Jest shloučeno v lamellu silně záhybovitou tvořící nápadnou ztluštěninu, tak že přehrádka na průřezu příčném nabývá podoby praporece (*praporec svalový*). Vedle svalstva příčného a podélného bývá někdy na přehrádce vyvinuto ještě svalstvo šikmé. Toto vyplní uje dolní vnější kout přehrádky probíhající mezi deskou nožní a stěnou střední části tělní. Vlákna mesenterální bohatá jsou buňkami záhybovými a žlaznatými, majíce podle toho úkol při usmrčování i zažívání pohlčené kořisti. Namnoze možno na vláknech těch rozeznávati část obrvenou a část žlaznatou. Ona prý pochází z vrstvy vnější, tato z vrstvy vnitřní. Často na příčném průřezu mají podobu trojlaločnou (střední lalok žlaznatý, oba krajní bvríté). Žlázy pohlavní pocházejí z vrstvy vnitřní a uzrávajíce vnikají do vrstvy střední. V běžném výkladě mluví se o paprskovité souměrnosti těla p-pů k-vých, podle níž tělo vzhledem ke střední ose svislé lze rozdělití na paprskovité části mezi sebou shodné. Ve skutečnosti paprskovitá souměrnost vyskytuje se velmi zřídka (příkladem sasanka *Gyrostoma*), panuje pak souměrnost pravolevá neb i předozadní. U p-pů k-vých osmičetných nalézáme osm tykadél zpeřených, osm přehrádek a jeden žlábek jicnový přední. Dvě zadní přehrádky nemají žlaz pohlavních a mají jinak upravená vlákna mesenterální než přehrádky ostatní, jež jsou plodné. Svalstvo podélné u všech přehrádek je tu na přední straně jejich. Vidno z toho, že u p-pů k-vých osmičetných panuje souměrnost dvojstraná vzhledem k ose předozadní (*sagittální*). U p-pů k-vých šesticetných, jejichž příkladem jsou sasanky pravé (*Actiniaria*), panuje vedle souměrnosti pravolevé též souměrnost předozadní (vzhledem k ose pravolevé či *transversální*). Tu jsou vždy dvě přehrádky k sobě sblíženy, tvoříce jeden pár, uzavírající vždy jednu příhrádku. Prostory obvodní, nalézající se mezi příhrádkami, zo-

veme mezi příhrádkami. Máme pak především šest prvních příhrádek. Z nich jedna jest přední a jedna zadní. Tyto obě zoveme též řídicími příhrádkami. Jim odpovídají žlábek jicnový přední a zadní, podélné svalstvo jejich přehrádek nalézá se pak na zevních stranách, totiž obrácených k mezipříhrádkám. Z ostatních přehrádek prvních umístěny jsou dvě na pravo a dvě na levo, svalstvo podélné jejich přehrádek jest pak na vnitřních stranách, totiž na stranách, jimiž přehrádky objímají dutinu příhrádky. Další příhrádky tvoří se vždy v prostorách mezipříhrádkových postupně v kruzích či cyklech vývojových. Jest zřejmo, že počet příhrádek ovládan tu počtem šest, i vyjádřen jest vzorcem $6 \times 2^{n-1}$, při čemž n značí počet kruhů vývojových. Tykadla odpovídají tu počtu příhrádek a mezipříhrádek (podle vzorce 6×2^n) neb nikoliv. Tím pak, že některé přehrádky jsou jen částečně vyvinuty neb jinak vyvinuty či vůbec nevyvinuty, vznikají jiné poměry uspořádání těla a počet příhrádek jest ovládan číslem jiným než šest (na př. čeled' sasenek *Paractiniae*). U sasenek trsových (*Zoantharia*) nalézáme toliko souměrnost pravolevou. Jest tu především šest příhrádek hlavních. Z nich jest jedna řídicí přední, žlábkem předním vyznačená, a jedna řídicí zadní, dvě pak postranní na levo a dvě na pravo. Nové přehrádky pak objevují se postupně ve dvou protilehlých pásech, ležících mezi řídicí příhrádkou přední a mezi předními postranními příhrádkami hlavními. U sasenek nepravých (*Ceriantharia*) jest rovněž provedena souměrnost pravolevá, však jiným způsobem než u sasenek trsových. Jest tu především příhrádka řídicí přední (se žlábkem jicnovým) a za ní dva pásy postranní rozdělené přehrádkami protilehle párovitými tak, že nejmladší jsou nejzadnější. Přehrádky tyto jsou podle velikosti čtveré, z nich pak plodny jsou jen některé. Plodny jsou též obě přehrádky hlavní. Pokud se týče tykadél, rozeznáváme tu na předu jedno liché tykadlo okrajní a jedno ústní (obě odpovídají příhrádce řídicí) a dvě pásů tykadlových na pravo a dvě na levo. Z pásů jsou jedny okrajní a druhé ústní, v každém pak pásu jsou tykadla sestavena ve čtyřech řadách. U korálů černých (*Antipatharia*) nalézáme především souměrnost pravolevou. Rozeznáváme u nich šest tykadél a šest hlavních přehrádek. Z přehrádek těchto jsou dvě předních, dvě zadních a dvě postranních. Toliko postranní přehrádky jsou plodné. Vedle hlavních vyvinuty jsou ještě malé přehrádky vedlejší. Bývá jich čtyři neb šest i nalézají se jednak při hlavních přehrádkách zadních, jednak předních. Konečně u vyhyňulých korálů čtyřčetných (*Rugosa*), soudíce podle přehrádek kostrových (o nichž níže bude pověděno), setkáváme se též se souměrností dvojstranou, avšak opět jinak provedenou. Jest tu především čtvero přehrádek prvotních: na předu přehrádka hlavní, na zadu

přehrádka protilehlá a dvě proti sobě ležící přehrádky postranní. Tím rozdělen jest prostor, daný na čtyři pásy, dva přední a dva zadní, jež opět jsou rozděleny přehrádkami druhotnými. V pásích předních tyto druhotné přehrádky jsou tím starší, čím jsou bližší prvotným přehrádkám postranním, kdežto v pásích zadních jsou tím starší, čím bližší jsou prvotné přehrádce protilehlé.

U **p-pů K-vých** v trsech žijících vyvinuto jest zvláštní pletivo trsově či *coenosark*, jež slouží jedincům trsovým jednak za podklad, jednak prostředkuje spojení mezi nimi. Na vytvoření jeho účastní se všechny tři vrstvy tělové, však podle skupin různě mohutně. U **p-pů K-vých osmičetných** jest nejmohutnější vyvinuta vrstva střední. Pokryta jest tenče vrstvou vnější a proniklá více méně bohatě síťivem kanálů vrstvy vnitřní, spojených s dutinami gastrovaskulárními jedinců trsových. Podobně jest tomu u sasenek trsových, kde však vedle kanálů z vrstvy vnitřní nalézáme též kanály z vrstvy vnější, oboje pak pronikají i mohutně vyvinutou střední vrstvou jedinců trsových. U **p-pů K-vých šestičetných** pletivo trsově tvoří jednak zevně chodby, spojující jedince, jednak uvnitř síťivou kanálů vycházejících od chodeb i jedinců. Stěny chodeb i kanálů tvořeny jsou pak ze všech tří vrstev tělových rovnoměrně vyvinutých. Oporou trsů bývá *kostra* (*coenenchym*), jež však může býti vyvinuta i u tvarů žijících ojedinele. Kostra jest buď vápenitá neb rohovitá (z hmoty rohovině příbuzné, náležející do téže skupiny látek bílkovitých, do skupiny albuminoidů) nebo z obojího složená (u některých **p-pů K-vých osmičetných**). Kostra tvořena jest z buněk, jež hmotu kostrovou buď do vnitř těla svého ukládají, tak děje se převážně, nebo mimo ně u korálů modrých, *Helioportidae*. Buňky kostrodámé pocházejí vždy z vrstvy vnější, od níž odlučují se buď na straně vnější, buď na straně vnitřní. V tomto druhém případě vnikají do vrstvy střední, obyčejně mohutně vyvinuté, i vytvořují tu kostru složenou z nesouvislých tělísek vápenných (sklerity neb *spiculy* u mnohých **p-pů K-vých osmičetných**) neb vláken rohovitých (případ vzácný, vyskytující se u rodu *Hicksonia* či *Clavularia* mezi **p-py K-vými osmičetnými**), neb z částic vápenných těsně k sobě okrají přímknutých (u korálů varhanových, *Tubiporinae*) nebo spojených v pevnou hmotu (příkladem korál červený, *Corallium rubrum*) V případě, kdy buňky kostrodámé odlučují se od zevnější strany vrstvy vnější, děje se tak na počátku na místě jediném a to na desce nožní. Vzniká tu pak kostra rohovitá (u některých **p-pů K-vých osmičetných**, jejichž příkladem jest rod *Gorgia*) neb kostra vápenitá (u korálů šestičetných). Kostra rohovitá povstává na zpodině vznikajícího trsu, jak pak tento postupně vzrůstá, prodlužuje se dovnitř trsu, berouc s sebou kostrodámou vrstvou vnější, až pak konečně tvoří pevnou osu trsu,

objatou vrstvou kostrodámou, původu vnějšího. Kostra vápenitá korálů šestičetných vykazuje poměry nejsložitější (o vyhnutých korálech čtyřčetných soudíme, že pannovaly u nich poměry podobné). Vytvořují ji buňky (*calicoblasty*), jejichž ústrojný obsah jest až na nesnadno znatelné stopy nahrazen uloženími tělísek vápenných. Při podrobném zkoumání kostry lze rozeznati místa tmavá, paprskovitě se rozbíhající a podle jisté soustavy v kostře uložena Jsou to místa se zbytky hmoty ústrojně, středy činnosti vápenatí (kalcifikační), od nichž závpaštění vychází. Podle nich kostra rozděluje se na pásy vápenné podélné (t. zv. *trabeculae*) a pásy příčné, pásy to přírůstu či periodicky se opakující činnosti vápenatí Kostra korálů šestičetných, máme-li tu na mysli především jedince (kostra jedincova bývá zvana *kalichem*), napodobuje tu uspořádáním svým uspořádání těla jedincova, nikoli však opakuje. Vzniká na zpodu desky nožní z několika souměrně k sobě položených středů kalcifikačních i vsunuje se poněmáhlu dovnitř těla jedincova, berouc s sebou všechny tři vrstvy tělové, jež pak pokrývají její součastky jakožto trojvrstvé blány obalné. Rozeznáváme na kostře především desku nožní (na rozdíl od měkké desky nožní jedincovy zoveme ji deskou kostrovou), přehrádky kostrové (*sclerosepta*, na rozdíl od měkkých přehrádek jedincových, jež označujeme názvem *sarcosepta*) a stěnu kostrovou (*theca*). Deska nožní kostrová jest umístěna na zpodu desky nožní jedincovy, přehrádky pak kostrové probíhají středem příhrádek (loží) a mezipříhrádek (meziloží) Přehrádky kostrové střídají se tudíž s přehrádkami jedincovými (s přehrádkami měkkými) a liší se od nich jednak tím, že pokryty jsou třemi vrstvami tělovými, jednak tím, že nenesou nikdy vláken mesenterálních, aniž žláz pohlavních. Stěna kostrová proniká dutinu jedincovu v jisté vzdálenosti od stěny střední části jedincovy, jejíž výšky sice nedosahuje, nicméně však dává vznik prostoru mezi stěnové (*perimurální*), jež objata jest oběma stěnami a do níž vnikají žebra (*costae*), prodlouženiny to vnějších okrajů přehrádek kostrových Ještě o ostatních částech kostry. Středem dutiny jedincovy svisle proniká jednoduchý neb složený sloupek (*columnella*). Mezi sloupkem a přehrádkami kostrovými zdvihají se tyčinkovité útvary t. zv. *pali*, spojení mezi sousedícími přehrádkami kostrovými prostředkují příčky (*synapticula*) sestavené nad sebou, někdy i za sebou nebo nepravidelně I tyto části kostry pokryty jsou za živa jedincova trojvrstevními blanami tělovými. Někdy dolní část stěny jedincovy kryje přístěna (*epitheca*) splynulá na základě s kostrovou deskou nožní. Někdy stěna kostrová vyvinuta není a bývá někdy nahrazena pastěnou (*pseudotheca*), tvořenou totiž příčnými prodlouženými přehrádek kostrových, nikoliv vlastními středy kalcifikačními. Zmínky ještě zasluhují t. zv. *tabu-*

lae (přepážky). Jsou to přepážky úplně neb neúplně, více méně souběžné s kostrovou deskou nožní. Oddělují od sebe prostory prázdné, jedincem opuštěné. Tento vytvořuje je periodický, v době činnosti kalcifikací, střídající se s dobou jinou, pravděpodobně pohlavní. Je-li tomu tak, sluší činnost kalcifikací vykládati jakožto obměnu nepohlavního množení dělením, jež 1. omezeno jest na vrstvu vnější, 2. děje se periodicky ve směrech metamerických (ve směrech přepážek), antimerických (ve směrech přehrádek kostrových) a perimerických (ve směru stěny kostrové), 3. jehož produkty, buňky se oddělující, podléhají kalcifikaci či zvápnatění. Jest vidno, že uspořádání kostry korálů šestičetných vzhledem k uspořádání těla jedince velmi jest vhodné. Dovoluje tomuto z kostry se vysunovati, posunovati se se starších částí kostry na mladší. To děje se v době činnosti kalcifikací, v době pak, kdy činnost tato se neděje, jedinci sedí na přepážkách nejmladších. Mezi korály šestičetnými jest však oddělení (*Perforata*), u něhož pásy vápenné kostry tvořící nepřikládají se místy těsně k sobě, zanechávajíc tak mezery, jež jsou proniklé otvory, jejichž okraje vyloženy jsou všemi třemi vrstvami tělovými. Zřejmo, že jedinci v takovém případě nemohou se z kostry vysunovati, aniž byla porušena souvislost měkkých stěn těla v místech otvorů. Tabulae vyskytují se také u p-pů k-vých osmičetných (u korálů varhanových) a mají tu jistou důležitost paleontologickou, poněvadž na základě jich soudíme na přibližnost jistých vyhnulých korálů (t. zv. *Tabulata*) s p-py k-vými osmičetnými. Zbývá ještě poznamenati, že u korálů šestičetných trsových vedle kostry jedinců vytvořena kostra pletiva trsového, celistvá neb pórovitá, pochází podobně jako kostra jedinců ze vnější vrstvy tělové. Zmínky ještě zasluhuje nepravé přehrádky kostrové u korálů modrých (*Helioporidae*). Zde jedinci mají úpravu těla význačnou pro p-py k-vé osmičetné, totiž osm zpeřených tykadél a osm přehrádek. Sedí však na trsu v lůžcích, opatřených pravidlem dvanácti přehrádkami kostrovými. Přehrádky tyto povstaly splynutím a částečným rozrušením dvanácti kanálů trsových vápennou kostrou objatých, nad nimiž jedinci vypučeli. U p-pů k-vých není zvláštních ústrojí smyslových. Význační jsou velikou stažitelností těla. Tykadla v klidu rozložena za podráždění přikládají se buď k ústům, buď se zkracují neb se vtahují dovnitř těla, deska kolůstní se stahuje i vtahuje s tykadly do vnitř těla a část střední (působením statného svalstva podélného) značně ve směru svíslém se zkracuje. Svalstvo sílké přehrádek spolupůsobí při pohybech desky nožní. Pohyby těla dějí se sunutím desky nožní, řídicí pomocí tykadél. Většina p-pů k-vých je přípevněna na předmětech neživých neb živých neb třetí volně v podkladu. — Některé tvary mohou plovati. Tak sasanka *Gonactinia* plave ústy ku předu

za veslovacích pohybů ramen. Čeled' sasenek pravých *Minyadidae* jest uzpůsobena k životu splývavému při povrchu vodním. Ústa jsou pak dole a deska nožní nahoře, i jest upravena v plovák, vydutý, vyplněný vzdušným chitinovitým tělesem a otvírající se na venek otvorem hořením, jež zvláštním svěřácem může býti úplně sevřen.

Dýchání děje se u p-pů k-vých celým tělem. Tak zvané žábry u sasenek trsových (*Zoanthidae*) jsou záhybovitě prodlouženiny jicnové, upevněné na přehrádkách a sloužící spíše při zažívání. Při dýchání slouží též žláby jicnové, přivádějící stálý přívod vodní. Žláby jicnovými přiváděna jest také drobná potrava. Větší kořist chápána jest tykadly, omračována jest buňkami jejich záhavy, přiváděna k ústům a pomocí svěřacích pohybů jicnu dopravována do dutiny gastrovaskulární, kdež děje se zažívání. Zjištěno trávení všech tří látek potravních: bilikovin, uhlohydrátů i tukův. Trávení děje se mimobuněčně i nitrobuněčně (intracelulární), totiž jednak pomocí šťav vylučovaných do dutiny gastrovaskulární buňkami vnitřní vrstvy tělní, jednak pohlcováním částic potravních buňkami těmito a trávením jich v plasmě těchto buněk. Buňky vnitřní vrstvy chovají někdy souživné řasy (*Zooxanthelly*). Potravní zbytky vyvrhovány jsou ven ústy. Dotsud nezjištěno, zdali též otvorem «řítím», u jistých sasenek se vyskytujícím, ač jsoucno tohoto otvoru tvarozpytně velmi jest významna. O činnosti vláken mesenterálních byla již nahoře učiněna zmínka. U p-pů k-vých není zvláštních ústrojí vyměšovací. Někteří pokládají otvory na tykadlech a cinklidy za otvory vyměšovací (*exkreční*).

Množení u p-pů k-vých jest nepohlavní a pohlavní. Nepohlavní množení děje se pučením n. dělením. Dělení děje se jednak v rovině svíslé, jednak v rovině vodorovné. Tento druhý způsob zjištěn u některých sasenek pravých (*Gonactinia*) a některých korálů šestičetných (*Fungia*). Jedinec rozděljuje se tu na jedince dolního a hořeného, jež od dolního se odděljuje a později na podklad připevňuje. Dolní jedinec doplňuje se regenerací i může opět podobným způsobem množiti se. Připomíná to způsob množení u medus poly-povitých prostřednictvím t. zv. strobily jednoterové (*monodiskové*), ač není tu rodoměny. Zvláštní způsob množení nepohlavního děje se u některých pravých sasenek t. zv. lacerací. Část těla při základě povléká se odměskem, odděljuje se a zakalčuje, načež vzniká z ní poněnáhu jedinec nový. Tento způsob pomnožení lze odvoditi od schopnosti regenerací, u sasenek známým stupněm vyvinuté. Neúplným oddělením a pučením, při němž vypučenec se neodděluje, povstávají trsy. Na trsech děje se pučení pravidlem na kanálech pletiva trsového. Sasanky pravé i nepravé žijí ojedinele, korálové čtyřčetní žijí buď ojedinele, buď v trsech, korálové černí jen v trsech, ostatní skupiny

převahou v trsech. U p-pů k-vých osmičetných žije ojediněle čeleď *Haimeinae* (rod *Haimea* množí se pouze pohlavně), u korálů šestičetných množí z čeledi *Turbinolidae* a *Fungidae*, u sasaneč trsových rod *Sphenopus*.

U některých p-pů k-vých panuje dvojitvárnost. Mezi p-py k-vými osmičetnými zvláště význačno to jest u mořských per (*Pennatulidae*). Tu vedle velikých pohlavně dospívajících jedinců nalézáme jedince malé, pohlavně nedospívající (se dvěma přehrádkami neplodnými), t. zv. siphonozoidy. Účelem jejich jest udržovati stálý pravidelný oběh vodní v trsu. Voda vchází tu do dutiny velikých jedinců, probíhá kanály trsovými a vychází ven dutinami jedinců malých. Zajímavo jest srovnati tento způsob oběhu vodního se způsobem oběhu vodního u hub. Jiná dvojitvárnost panuje u některých korálů černých. Tu rozeznáváme jedince neplodné či gastrozoidy (s ústy, dvěma tykadly a šesti přehrádkami) a jedince plodné či gonozoidy (bez úst, o dvou tykadlech a jediné přehrádce plodné) Obojí povstali z jedinců, z nichž každý se rozdělil dvěma rovinami rovnoběžnými s osou předozadní tak, že z každého takového jedince povstali tři: jeden prostřední neplodný a dva plodní postranní.

P-pové k. jsou převážnou většinou pohlaví odděleného, jak ojediněle žijící, tak i v trsech žijící. Vajíčka i buňky chámové, když dozrály, protrhují stěnu přehrádek i dostávají se do dutiny gastrovaskulární. Zde děje se oplození a obvykle i vývoj, do stavu larvy neb až do mladých jedinců, načež larvy nebo mladí jedinci dutinu gastrovaskulární ústy opouštějí. U některých arktických sasaneč pravých nalezena byla zvláštní plodiště (vnitřní neb i vnější), v nichž děje se vývoj vlnitě. Larvou jest tu planula, význačná pro láčkovce vůbec. Jest to tvar obrvený, dvojrstevní. Způsob povstání dvojrstevnosti dosud jest sporný, patrně však rozmanitý. Po čase volná larva usedá, tvoří se dutina gastrovaskulární, povstává jícen nahore vchlípením, tykadla vychlípáním všech tří vrstev, přehrádky vchlípením vrstvy vnější, sledovaným vrstvou střední. U p-pů k-vých osmičetných všechny přehrádky a podobně všechna tykadla povstávají zároveň. U p-pů k-vých šestičetných vytvoření přehrádek a tykadél jest pochodem valně složitým. Prvních dvanáct přehrádek povstává souměrně k ose předozadní, vždy jedna na pravo a druhá protilehle na levo, však v pořadu postupném dosud sporném. Pak teprve seřazují se přehrádky tyto párovitě a souměrně i k ose pravolevé. Ostatní přehrádky vytvářejí se již hned párovitě (vždy v mezipřehrádkách) a to všechny přehrádky jednoho cyklu skoro zároveň. Prvních dvanáct tykadél povstáním svým odpovídá povstání prvních přehrádek. Nejdříve vzniká zadní tykadlo liché (sedící později nad zadní příhrádkou řídicí), jež s počátku velikostí svou ostatní převyšuje. Později te-

prve prvních dvanáct tykadél nabývá souměrného seřazení definitivního. Povstání a seřazení ostatních tykadél opět je složité. Pokud se tyče tykadél téhož cyklu, povstávají vždy dvě v jedné mezipřehrádce, těsně u sebe. Jedno z nich stává se tykadlem nové mezipřehrádky, druhé pak zatlačuje sousedící tykadlo předešlého cyklu, stává se na místě něho tykadlem nové příhrádky, kdežto zatlačené tykadlo stává se tykadlem nové sousední mezipřehrádky. U sasaneč nepravých vyskytuje se pozdější stav larvový, prvními tykadly opatřený, zvaný *arachnactis*. U sasaneč trsových, v příčině té málo ještě prozkoumaných, vyskytují se dva starší stavy larvové (*larvy Semperovy*), jeden s podélným pásem obrveným a druhý s příčným pásem obrveným. Vývoje korálů černých dosud neznáme. P-pové k., ač nevynikají velikostí těla (rod *Haimea* na př. dosahuje jen 4 mm, sasanka *Myriactis* až přes 50 cm), mohou, žijíce v trsech, vytvořit obrovské spousty vápenné. Tak bylo v dobách předvěkých a děje se dosud (viz Korálové ostrovy a útesy). Nejvíce jich žije v mořích teplých, mnozí vynikají krásou barev neb úhledností kostry, jež slouží v některých případech k výrobě ozdobných předmětů (viz Korál). Někteří pěkně světélkují (mnohá mořská přera). Mladá stadia některých sasaneč bývají cizopasníky medus, sasanka *Adamsia palliata* žije souživně s raketem poustevníčkým (*Eupagurus Prideauxi*) obývajícím schránky plžů.

P-pové k. jsou skupinou velmi starou, žili již v prvohorách, v nichž kvetli a zahynuli korálové čtyřčetní. Studium p-pů k-vých jest důležité ve směru vývoje tvarového jiných skupin živočišných. Od nich a příbuzných jim medus polypovitých počínaje lze vyložit stavbu těla ostnokožců. Podněty základní dávají k tomu ústrojnost a poloha jistých ústrojů (na př. žláz pohlavních), způsoby kalcifikace, dělení v rovině vodorovné a vývoj prostřednictvím strobily (u medus polypovitých). Značný význam by měly v tom ohledu poměry pohlavní udané R. Hertwigem u jedné sasanky žijící v okeánu Tichém (*Aulorchis paradoxa*). Zde žlázy pohlavní na jednu umenšené vzhledem k přehrádkám se osamostatnily a mají i samostatný vývod ústíci na desce kolůstní blíže úst. Způsob povstání gastrozoidův a gonozoidův u korálů černých poskytuje jedno východisko k řešení otázky původu pravé dutiny tělní či coelomu (otázka coelomisače). Konečně dvojstraná souměrnost a způsoby přehrádkování u sasaneč nepravých, u korálů černých a zvláště u korálů čtyřčetných vedou k myšlence (poprvé vzhledem k sasankám nepravým od E. van Benedena vyslovené) odvozovati povstání živočichův ústrojnosti příbuzné té, jež se jeví u jmenovaných tří skupin p-pů k-vých

Do r. 1886 známo bylo 3580 druhů, z nichž asi polovice vyhynulých. Soustavně dělíti lze p-py k-vé na těchto pět skupin: 1. *Alcyo-*

maria, p. k. osmičetní (sem též čed' *Helioporidae* a mnozí z vyhynulé skupiny *Tabulata*); 2. *Actinaria*, sasanky pravé (zahrnuje p-py k-vé šestičetné bez kostry); 3. *Hexacoralla* či *Madreporaria*, korálové šestičetní (zahrnuje p-py k-vé šestičetné s kostrou); 4. *Zoantharia*, sasanky trsové (význačný rod *Zoanthus*, ovšem též rod *Gerardia*, dříve ke korálům černým kladený); *Ceriantharia*, sasanky nepravé (jediná čed' *Cerianthidae*); *Antipatharia*, korálové černí; 5. *Tetracoralla* či *Rugosa*, korálové čtyřčetní.

Literatura: Lacaze-Duthiers, Histoire naturelle du Corail (Paříž, 1864); Milne-Edwards et Haime, Histoire naturelle des Coralliaires ou Polyypes proprement dits (Paříž, 1857—60, 3 sv.); Kunth, Das Wachsthumsgesetz der Zoantharia rugosa und über Calceola sandalina (»Zeitschr. geol. G.«, 1869); Kölliker, Anatomisch-systematische Beschreibung der Alcyonarien (Frankf., 1872); Dybowski, Monographie der Zoantharia sclerodermata rugosa (»Arch. f. d. Naturk. Liv., Esth-und Kurlands«, 1874); Klunzinger, Die Korallentiere des Rothen Meeres (Berl., 1877 až 1879, 3 d.); O. a R. Hertwigové, Die Actinien anatomisch und histologisch mit besonderer Berücksichtigung des Nervensystems untersucht (»Jenaische Zeitschr.«, 1879); Kölliker, Report on the Pennatulida (Voyage of the Challenger vol. I., part. II., Londýn, 1880); R. Hertwig, Die Actinien der Challenger-Expedition (Jena, 1882); Andres, Le Atinie (Fauna u. Flora des Golfes von Neapel, 1884); Kovalevsky et Marion, Documents pour servir à l'histoire embryologique des Alcyonaires (Ann. Mus. Marseille, 1884); Heider A. v., Korallenstudien (»Zeitschr. f. wiss. Zool.«, 1886); Koch G. v., Ueber das Verhältniss von Skelett und Weichtheilen bei den Madreporen (»Morph. Jahrb.«, 1887); Koch G. v., Die Gorgoniden (Fauna u. Flora des Golfes von Neapel, 1887); Koch G. v., Die Antipathiden des Golfes von Neapel (Mitth. d. zool. Stat. Neapel, 1889); Boveri, Ueber Entwicklung und Verwandtschaftsbeziehungen der Actinien (»Zeitschr. f. wiss. Zool.«, 1890); Fowler, The anatomy of the Madreporaria (»Quart. Journ. of micr. sc.«, 1885—88, 1890); Murrich, Contributions on the morphology of the Actinozoa (»Journ. Morph.«, 1891); Chapeaux, Recherches sur la digestion des Coelentérés (»Arch. zool. exp. et gén.«, 1893); Calgreen, Ueber die Gattung *Gerardia* (Ac. sc. Stockholm, Compt. rend. des trav. 1895); Faurot, Etudes sur l'anatomie, l'histologie et le développement des Actinies (»Arch. de zool. exp. et gén.«, 1895); Koch G. v., Das Skelett der Steinkorallen (Festschr. Gegenbaur, Lip., 1896); Maria M. Ogilvie, Microscopic and systematic study of madreporian types of Corals (»Phil. Trans.« 1897); E. van Beneden, Les Anthozoaires de la »Plankton-Expedition« (Ergebn. der Plankton-Expedition, Kiel a Lips., 1897); Appelhöf, Studien über Actinien-Entwicklung (Bergens Mus. Aarborg f. 1900);

Yves Delage a Edg. Hérouard, Traité de zoologie concrète Les Coelentérés (Paříž, 1901). Šc.

Polypi slimýšovítí (*Hydropolypi*), samostatný tvar, neb je-li v cyklu životním rodoměna, nepohlavní stav tvořící nepohlavní generaci, jež střídá se s generací pohlavní, jejímž stavem jsou medusy slimýšovíté. O ústrojnosti polypů a medus slimýšovítých viz Slimýšovítí

Polyplacophora viz Neomenia a Chiton.

Polypodiaceae, osladičovitě, jest čed' rostlin tajnosnubných cvenatých (*Pteridophyta*) z třídy kapradin (*Filicinae*). Výtrusnice (*sporangia*) mají na spodní straně listu, stopkaté s nedokonalým, kolmým kroužkem, přičmo se natrhující listy v mládí jak péro od hodinek podvinuté, plodonosné celé neb z největší části na žilách a žilkách spodní strany kupy výtrusnic (*sori*) nesoucí; úkrojky plodonosné listovité, někdy zúžené a svinuté, tvarem od neplodných rozdílné. Listy obvyčejně veliké vyrůstají z vytrvalého oddenku, na němž šroubovitě jsou rozestaveny, a bývají jednoduše nebo mnohonásobně dělené, dlouze stopkaté. Prvoklíček mají stélkatý, zeleně zbarvený, nadzemní s antheridiemi (peľatkami) i s archegoniemi (zárodečnický) Zřídka jsou to byliny a stromy, většinou vytrvalé rostliny. Celkem asi 2800 druhů rozříděno jest v mnoho rodů, kteréž v systémech různé bývají do skupin sestaveny. Rozšířeny jsou P ve všech pásmech zeměkoule, nejvíce v tropech a v teplém, mírném pásmě, méně však ve studeném. Rody dělí se podle tvaru ostěry (*indusium*), blánovitěho to příkrovu hromádek plodních, podle postavení kupek výtrusnic aj. v 1. Výtrusnice pokrývají spodní stranu celého listu. V tropické Americe a Asii atd. rostou *Acrostichum*, *Polybotrya*, *Olfersia*, *Chrysodium*. 2. Nahé, kulaté nebo podlouhlé kupy výtrusnic má *Polypodium*. 3. Výtrusnice jsou často v souvislých čarách hustě uvnitř zahrnutého okraje listového a jsou tímto zakryty; někdy také bývají vyvinuty ostěry. *Pteris*, *Adiantum*, *Notholaena*, *Cryptogramme* (*Allosurus*), *Cheilanthes*. 4. Kupy výtrusnic jsou podélné nebo čárkovité, jednostraně na žilách nakupené. *Asplenium*, *Athyrium*, *Scolopendrium*, *Blechnum*, *Ceterach*. 4. Kupy výtrusnic kulaté pokryté terčovitou neb ledvinovitou ostěrou *Aspidium*. 6. Ostěra vejčitá, přičmo na žilce, totiž na dolejšímu objemu kupy obloukem na žilku kolmým připevňená. *Cystopteris*. 7. Kupy výtrusnic na okraji listu postaveny jsou na konci žilek, ostěry miskovité, vezpod připevňené. *Davallia*. Tyto P jsou největší čedídi pravých kapradin. Jako ozdobné rostliny hojně se u nás pěstují: *Cyrtomium falcatum* (z Číny a Japana), druhý rodu *Gymnogramme* (trop. Amerika), *Lomaria gibba* (Australie) a j., druhý rodu *Nephrolepis* a *Platyserium*, *Pteris serrulata*, *P. cretica*. Officinální *Rhizoma Filicis* (oddenek *Aspidium Filix mas*) jako léčivý prostředek proti hlístům Vm.

Polypodium L., osladič, rostlinný rod čeledi osladičovitých (*Polypodiaceae*) z třídy kapradin (*Filicinae*). Kupky výtrusnic (*sori*) jsou okrouhlé nebo podlouhlé, nahé na konci žilek nebo krátce před jejich zakončením na zpodu listu. Většinou jsou to bylinné kapradiny s plazícím se oddenkem, z něhož vyrůstají listy ve 2 řadách na hrubé straně, kteréž opadávající zanechávají hladké jizvy. Asi 200 druhů, z nichž většina jest tropických. U nás velice hojný v lesích, štěrbínách skalních *P. vulgare* L., o b e c n ý (*Engelsiuss*), má listy 2řadé, peřenodílné, lysé, přezimující, podlouhlo-kopinaté, s řapíky dole článkovatými; úkrojky jeho listů jsou podlouhlé nebo podlouhlo-kopinaté, drobnounce vroubkované. Veliké kupky výtrusnic sedí na konci kratší, kraje listového nedosahující větveky postranní žíly. Oddenku užívá se jako officinálního prostředku (*radix polypodii s. filiculae dulcis*) při chorobách prsních a močových. Chutná sladce. Z cizozemských officinálních druhů: z Peru *P. Calagualla* Ruiz., z Malabaru *P. carnosum* Mett., z Antill *P. aureum* L., tento též jako ozdobná rostlina pěstovaný a j. v. Od některých systematických oddělovaný rod *Phegopteris* Fée. má u nás 3 druhy: *P. phegopteris* L., o b u k o v i n n ý, roste ve vlhkých horních lesích, ve skulinách skalních. Listy jsou skoro střelovité, světle zelené, dosti hebké, s listky hluboce protisečnými, z nichž nejdolejší dva bývají namnoze dolů sehnuté a od ostatních všech neb hořeních splývající oddělené. *P. dryopteris* L., o d o u b r a v n í, roste v hornatějších polohách na skalách ve stinných lesích. Má listy zcela lysé, bezzlázné, útlé, světlazelené, krátce 3hrané, zřetelně trojené. Nejdolejší 2 úkrojky prvního stupně bývají skoro tak veliké jako celý list ostatní. Oddenek jest tenký, leskle černohnědý, hladkokorý. *P. Robertsonianum* Hoffm. (*P. calca-reum* Sm.), o v á p e n n ý, roste v horních lesích, zejména na vápně. Má oddenek přítlostlý, neslekle hnědý, s korou se loupající. Listy na řapíčkách krátkými žlaznatými chloupky posázené jsou dosti tuhé, matněji zelené, skoro trojené 2krát zpeřené, nejdolejší 2 úkrojky menší než ostatní část listu. *Vn.*

Polyporei, c h o r o š o v í t é, oddělení hub rouskatých (*Hymenomyces*), význačné tím, že rouska čili hymenium povléká četné rourvité neb voštinovité dutiny tělesa plodního. Sem náležejí rody *Boletus* (hřib), *Fistulina* (masojed), *Polyporus* (choroš), *Trametes*, *Daedalea*, *Solenia*, *Favolus*, *Cycloem Merulius* (dřevomorka) a *Porothelium*.

Polyporites Sequoiae Heer, předvěká houba třetihorní z miocénu grónského, již můžeme směle zařadit k houbám do rodu *Polyporus*. *EBr.*

Polyporus, c h o r o š, h a b á n, rod hub rouskatých (*Hymenomyces*) a typický zástupce jednoho oddílu jich zvaného *Polyporei* (chorošovitě). Jako u příbuzného rodu *Trametes* též u *P.* rouska povléká úzké rourky hustě pohromadě stojící, okrouhlé neb hranaté, s ostatním tělesem houbovým pevně rostlé.

U obou spojení to způsobeno jest pletivem, které sestupuje mezi rourky a souvisí přímo s ostatním tělesem houbovým. Nicméně u *P.* spojovací toto pletivo i s rourkami má poněkud odchylnou povahu (části i barvu) od pletiva ostatní substance houbové, a v tom jest rozdíl od *Trametes*, kdež obě části všemi vlastnostmi svými se shodují. Rourky u *P.* jsou buď na zpodu význačného klobouku, a to buď pravidelného, okrouhlého, uprostřed nebo výstředně třením podepřeného, anebo do půlkruhu vyvinutého, po straně stopkatého nebo přisedlého, anebo rourky stojí na hořejší straně klobouku obrácené (zpodem) přirostlého neb korovitého tělesa plodního. Namnoze veliké houby, rozmanitého tvaru, obyčejně tuhé, houzevnaté, povahy kožovité, korkovité nebo dřevnaté a pak několik let vytrvalé, každým rokem o jednu vrstvu na obvodě se zvětšující. Vrstevnatost ta bývá pak u různých druhů více méně patrna. Zřídka jsou některé druhy masité a pak záhy (již v prvním roce) odumírají a uhnívají. Větší díl druhů, mezi nimi všechny víceleté, rostou na pních stromů žijících neb odumřelých, některé druhy na zemi. Jednoleté, pomíjivé druhy namnoze na podzim a v zimě se vyskytují, víceleté v každém ročním počasí. Z 300 druhů asi 200 jest střeoevropských. Nejdůležitější jest *P. fomentarius* L., ch. t r o u d o v ý, jehož klobouk podkovovitý, několik centimetrů tlustý a několik centimetrů až $\frac{1}{3}$ m široký, nahoře pokrytý tlustou a tvrdou hladkou korou barvy šedé, koncentricky zbrázděný, dole nese rourky úzké, dlouhé, tvořící koncentrické zóny sprvu bělavé, pak rezavé. Substance klobouku mezi korou vrchní a rourkami na průřezu jeví se rezavou (jako rourky) a měkce vláknitou, plst'ovitou. Roste na pních rozličných stromů listnatých, zvláště buků. Vláknitá substance klobouku poskytuje t. zv. hubku zápalnou č. troud a slouží též za prostředek krev stavící (v. *Agaricus chirurgorum*). Špatnější hubku poskytují druhy *P. pinicola*, *igniarius* a *Daedalea quercina*. Pamětný jest dále *P. officinalis* L., ch. l é k a ř s k ý, jehož půlkruhovitý, po straně (bez třeně) přirostlý klobouk má tvar velmi nepravidelný a velikost velmi rozmanitou. Význačný jest svou barvou bílou a rourkami vezpod klobouku krátkými, nažloutlými. Zevnější kora jest tvrdá a vnitřní pletivo masité korkovité. Toto na jazyku sprvu sládné, pak silně a trvale hořké. Obsahuje jakousi počist'ující hmotu pryskyřičnou, pro kterou houba jest officinální (v. *Agaricus albus*). Také při krváceních se jí užívá jako prostředku haemostatického. Roste na modřinech a dovází se zvláště ze Švýcar, Francie a namně z Ruska (na sibiřském modřínu). Zvláště když na něm kmeni několik exemplářů poblíž sebe se vytvoří a pak navzájem sroste, povstávají veliké, až 7 kg těžké houby. Méně důležité, ale svým třením krvavě červenohnědým, lesklým, jakoby lakovaným, nápadný jest *P. lucidus* Fr., ch. l a k o v a n ý, rostoucí na odumřelých kmelech listnatých stromů. Kloboukem rozsáhlým.

vějířovitým, bleďe okrově hnědým, svrchu s četnými, přitisklými šupinami tmavšími a s excentrickým stonkem význačný jest *P. squamosus* Fries, ch. šupinatý, rostoucí též na odumřelých kmenech rozmanitých stromů listnatých. Z jedlých masitých druhů buď též jmenovaný *P. ovinus*, ch. ovčí, *P. subsquamosus* Fr., ch. příšupinatý, *P. pes caprae* Pers., kozí noha, *P. confluens* Fr., ch. splývavý, *P. frondosus* Fr., dubovník, a *P. umbellatus* Fr., oříš čili oříška. Tři poslední jmenované druhy mají plodnice složené, t. j. ze společného třeně neb hrbolu basálního vyrůstá několik třenů, z nichž každý končí se svým kloboukem, po případě (jako u *P. confluens*) s druhými klobouky srůstajícím. *P. frondosus* Fr. má četné kloboučky okrouhlé, střechovité nad sebou umístěné, jejichž třeně slity jsou dole v masitý třeně beztvary. Kloboučky jsou 2,5 až 5 cm široké, po kraji řebaté neb laločné, vrásčité, šedohnědě zbarvené, dole s malými dírkami bílými. Roste na pních a kořenech stromů listnatých, zvláště dubu, od srpna do listopadu. *P. umbellatus* Fr. má bělavý třeně několikrátě svazčité rozvětvený, na zpodu 5 až 10 cm tlustý, o větvkách posledního řádu sotva 4 mm tlustých. Kloboučky 1,3 — 4 cm široké, okrouhlé, pupkaté, hnědavé, dole s nestejně velikými bílými dírkami. Trsy vázící až několik kilogramů rostou na pních a na zemi v lesích listnatých od srpna do listopadu. — Celá řada chorobů jest povahy parazitické a mnohé způsobují onemocnění, pak odumření a hluboko zasahující přeměny a rozklad dřeva. Tak účinkem choroby *P. annosus* smrků a borovice ve dřevě zčervenají a ztrouchnivěji, zjev, který na kmenech dubu, topole, vrby, ořešáka, hrušce a jabloni vyvolán bývá jiným druhem *P. sulphureus*, ch. síro žlutý. Působením *P. ignitarius* na týchže stromech listnatých dřevo sprvu zhnědne, ale pak nabude barvy žlutavo-bílé. Dřevo takové jest velmi lehké, snadno se láme i drolí, i možno je rozetřítí v prach. Účinkem kyseliny sírové a jódu dřevo takové zmodrá jako čistá cellulosa. lč.

Polypovítí (*Scyphozoa*), třída láčkovců (*Coelenterata*) zahrnující řády: medusy polypovité (*Scyphomedusae*) a polypy korálové či korály (*Anthozoa* či *Actinozoa*). Viz Medusy polypovité a Polypí koráloví.

Polypterospermum Brongn., plody předvěkých rostlin nahosemených, starších útvarů, vyznačující se kýlnatým, šestlhraným povrchem. EBr.

Polypterus bichir Geoffr., bichýr ploutvičkovitý, jest vedle *r. Calamoichthys* Smith jediným recentním zástupcem velké jindy skupiny ryb lalokoploutvých (*Crossopterygii*), jež měly sudě nebo mají alespoň prsní ploutve v podobě šupinatých laloků s paprsky kolem distálního obvodu tohoto laloku a tedy také kolem základních článků na způsob třásní spořadanými. Jindy počítali ryby lalokoploutvé jako řád v podtřídě ryb

ganoidních (viz Ganoidní ryby), dnes jsou řádem podtřídě (resp. divise) *Teleostomi*. Jiným markantním znakem rodu *P.* jest úprava hřbetní ploutve, rozdělené v 8—18 ploutviček o jediném silném ostnu, jež nese na zadní straně několik měkkých paprskův. Ocasní ploutev jest vzadu zaokrouhlená, vně souměrná, uvnitř poněkud heterocerní, řitní jest přímo před ní a břišní jsou také dosti daleko nazad posunuty. Fulcra (viz Ganoidní ryby) scházejí. Protáhlý a skoro válcovitý trup jest pokryt kosočtverečnými šupinami ganoidními se silnou vrstvou emailu; nedlouhá hlava na předu zaokrouhlená jest pokryta vně pevným kruněm kostí krycích, k nimž se poji desky příkrývající stříkací otvory (*spiracularia*), skupina kostěných štítů v týle a 2 desky na hrdle (jugulární) Kostra jest všecka zkostnatělá, obratle na rozdíl od kosteliny (*Lepidosteus* Lacép.) jen dvojduť. Usta jsou ozbrojena ostrými, kuželovitými zuby v čelistech i na patře. Parasfenoid srůstá s ventrální částí prvního obratle. Přední nosové otvory vnější jsou prodlouženy ve dvě rourek; úprava orgánů čichového jest velice složitá, máť *P.* mimo jiné oba čichové vaky rozděleny komplikovanými přehrádkami v podélné dutinky, kolkoem centrálního větvena uložené. Vývod měchýře vzdušního vychází (jako na př. u ryb dvojdušných) od ventrální stěny jicnu. Tělo bichýra mívá délku 50 cm, zřídka až i 1 1/4 m, a barvu nahoře zelenavou, vezpod bělavou, s nemožnými skvrnami tmavými. Podivná tato ryba jest domovem v Egyptě a ve střední Africe (kromě řek tekoucích v Indický okeán); žije zejména v Nilu, v mělčinách s bahnitým dnem, a živi se rybami a jinými vodními živočichy. Za zvláštní druhy *r. P.* vydávané formy jsou asi jen lokální odrůdy druhu tu uvedeného Br.

Polyptóton (řec.) sluje řečnická figura opakovací, jež vzniká užitím téhož slova v několika formách, na př. od věků jsme bojovali za práva českého jazyka, bojujeme za ně i nyní, a také na dále budeme bojovati. Kbn.

Polyptychodon viz Plesiosauria.

Polyptychon (řec.), spis o mnoha listech. *P. ecclesiasticum*, soupis statků církevních, listů darovacích a kupních.

Polypy slují v lékařství ohraničené nádory tvaru hruškovitého, nasadající na sliznici, event. na kůži stopkou delší nebo kratší. Název ten vyjadřuje tudíž toliko zevní tvar nádoru beze zřetele na vnitřní jejich strukturu, která bývá povahy nejrozmanitější. Rozeznávají se dvě skupiny p-pů: a) *P. měkké* (*Schleimpolypen* německých autorů); b) *p. tvrdé* (fibromatosní, myomatosní, sarkomatosní, karcinomatosní). *P. měkké*, ze sliznice vznikající, jsou nádorky většinou neveliké, benigní. Podstatou svou nejsou ničím jiným, než toliko ohraničeným zbužením sliznice. Běží-li o prosté zbužení, bez značnější změny skladby slizniční, mluví se o *p-pech prostých*. U *p-pův adenomatosních* stanovíme značné zbužení žlazek slizničních. Utvo-

ří-li se hojně cystičky v nich, retenci ze žlázo-
vých partií, nazývají se **p.cystické**. Jestliže
cevstvo v nich značně se vyvine, vznikají **p.**
teleangiektatické. **P.** měkké jsou zjevem
velmi častým; nejčastěji tvoří se ze sliznice
nosní a hltanové, dále ve střevě a v děloze.
P. tvrdé v podstatě většinou jsou ohraničené
nádory tvrdší konsistence, které mechanickými
vlivly dostávají se na povrch sliznice
nebo kůže, vytažují za sebou řasu sliznic,
kteráž mění se pak ve stopku. Vzorem **p-pu**
tvrdého jest ve střevě a v děloze **myom-**
submukosní, útvar, který někdy pro značný
vrůst působivá mechanicky značné obtíže.
Jinak **p.** tvrdé nejčastěji nalézáme v nosohltanu.
Léčení děje se dnes výhradně operací,
úplným odstraněním nádoru. *Kml.*

Polysacharidy jsou uhlohydráty komplikované,
jejichž molekula působením zředěných
kyselin minerálních neb enzymů rozpadá
se v několik molekul cukrů jednoduchých
(**m o n o s a c h a r i d ů**). Podle toho, z kolika
molekul cukru jednoduchého molekula
jejich se skládá, dělíme je na biosy, na př.
cukr třtinový $C_{12}H_{22}O_{11}$, triosy, na př. rafinosa
 $C_{18}H_{32}O_{16}$, a konečně **p** v užším smysle
o neznámé dosud váze molekulární; tyto
poslední **p.** jsou látky amorfni, jež při hydrolyse
kyselinami neb enzymy zvolna poskytují
několik molekul jednoduchých cukrů. Sem
náleží zejména škrob a cellulosa o složení
($C_6 H_{10} O_5$) *n* založené na glukose, proto
glukosany zvané; vedle toho vyskytují se v
přírodě i **p.** založené na manose-**m a n o s a n y**,
na fruktose-**f r u k t o s a n y**, na galaktose-
g a l a k t a n y. Pentosany jsou **p.** založené na
pentosách ($C_5 H_{10} O_5$). Viz čl. **P e n t o s a n y** a
U h l o h y d r á t y.

Polysarcie (z řec.), otylost, tučnost.

Polyserositis (z řec.), vlekly zánět, který
se vyvíjí v několika serosních plenech v pleure,
osrdčnicku a pobřišnici zároveň — zánět ten
bývá obyečně původu tuberkulózního. *Mx.*

Polysperchón viz **P o l y s p e r c h ó n**.

Polystomella Lam., foraminifera z čeledi
N u m m u l i t i d a e (v. t.).

Polystomum Zed., rod motolic (*Trema-*
toda) z podřádu motolic zevních (*Monogenea*),
z čel. t. jm. (*Polystomida e*). Z druhů jest
nejznámější **P. integerrimum** Rud., **m n o h o -**
j a m k a ž a b í. Má tělo podlouhle vejčité, splo-
šené (4—5 mm dl., 1—1,5 mm šir.), na přídě
čtvero očí a ústa bez přívsavek, vzadu šest
velikých přívsavek, dva veliké háčky a 16 malých.
Dospělý nalézá se v měchýři močovém
žab skokanů. Z vajíček, jež ven do vody se
dostávají, líhnou se volně larvy, opatřené
pásky obrvenými, mající na přídě čtvero očí,
vzadu pak háčky a nikoliv přívsavek. Larvy
vyhledávají pulce žabi a usazují se v jejich
dutíně žaberní. Zde odvrhují obrvení a nabývají
přívsavek měnice se tak v mladé jedince,
jíž v době proměny pulců stěhují se rourou
zaživací do měchýře močového, kdež pohlavně
dospívají teprve za dobu poměrně dlouhou
(asi za tři roky). Někdy larvy usazují se na
vnějších žabrech pulců a potom v dutíně

žaberní. V tom případě následkem vydatnější
výživy rychleji rostou a v dutíně žaberní po
proměně i pohlavně dospívají (asi za pět ne-
děl). Tvary rychle dospělé liší se ústrojností
pohlavní podstatně od tvarů pozdně dospělých.
Jiné druhy tohoto rodu žijí v dutině
nosní a ústní želv. Vyobr. viz tabulku **M o -**
t o l i c e. *Šc.*

Polysyllabum (řec.), **m n o h o s l a b i c n ě**
s l o v o.

Polysyllogismus viz **S y l l o g i s m u s**.

Polysyndeton (řec.) slove **o p ě t o v á n í**
s p o j e k ke vzbuzení rétorického účinku. Od
ostatních slovných figur opětovacích liší se
p. podstatně tím, že opakování netýče se tu
pojmů, nýbrž pouze způsobu jejich spojení
spojkami.

Já umru. Ty však žij a poznáš, zlého
že stále víc, čím další bohů vláda,
že člověk vždycky více, než má, žádá,
že do přírody ničeho mu není,
že sám své vlastní tvoří utrpení
i štěstí své, že všecko má v své dlaní. *Vrchl.*

Polytechnika (řec.) jest starší název vy-
sokých škol technických, znamenající tolik
jako mnohostraný ústav umělecký. Nejstarší
p., v níž nabývalo se jen vědomostí mathe-
maticko-technických, byla r. 1794 zřízená pa-
řížská **p.-Ecole polytechnique**. Vědeckého
technického vzdělání nedosáhlo se na tomto
ústavě, nýbrž na ústavech odborných, jako
byly École des ponts et chaussées, École
des mines, École des bâtiments a j. v Jiné
evropské **p-ky** zřizovány byly podle vzoru
pařížského, tak **p.** v Praze r. 1806, ve Vídni
r. 1815 a v městech německých mezi lety
1825 až 1850 R. 1799 zřízena byla v Berlíně
královská stavební akademie, která však na
rozdíl od **p-ky** pařížské v r. 1827 byla dopl-
něna školou průmyslovou (*k. Gewerbeinstitut*),
později ještě průmyslovou akademií (*k. Ge-*
werbeakademie). Obě tyto školy byly r. 1879
sloučeny ve vysokou školu technickou. Roku
1856 zřízena **p.** v Curichu, jiné byly založeny
v Karlsruhe, Hannoveru, Mnichově, v Augš-
purce, Norimberce, Darmštadtě, Drážďanech,
Stuttgartě a j. Od r. 1868 **p-ky** prohloubením
učebné osnovy a sloučením několika takov-
ých ústavů (Mnichov) přecházely na vy-
soké školy technické. Dosud však ještě
na místo tohoto úředního pojmenování pro
tyto školy užívá se jména **p.** Dějiny české
p-ky v Praze viz **Č e c h y** str. 360 sl. *Fka*

Polytheismus (řec.), **m n o h o b o ž s t v í**,
viz **N á b o ž e n s t v í** str 963 b.

Polythionové kyseliny viz **S i r a**.

Polythrinium Trifolii v. Silla chora

Polytomie viz **D i v i s e** str. 665 a.

Polytrema Risso, foraminifera ze sku-
piny *Rotaliidae*, má skořápku přisedlou, ag-
glutinovanou, začasté stromovitě rozvětvenou,
barvy červené neb růžové, řidčeji bílé. Uvnitř
skořápky jsou částečně rozloženy malé ko-
můrky, složené v různé vrstvy pravidelné, a
částečně nesegmentované prostrtky kanál-
kovité. Často jsou přimíšeny jehlice hub
Tvořívá jenné povlaky na kamenech. Nej-
známější druh jest **P. rubrum** R. *M. Bbr.*

Polytrichum (mnohovlas) (L.) Brid., plo-
n í k, rod mechů listnatých vrcholoplodých
z čel. *Polytrichaceae*, obsahující mezi
všemi mechy nejstatnější druhy oddenkem
vytrvalé, z něhož vybíhají přímé osy květo-
nosné. Listy, suchomázdřitou zpodinou polo-
objímavé, jsou čárkovitokopinaté, buď šidlo-
vitě ztuha zakončené, nebo v bílý vlas pro-
dloužené a na lici podélnými, zelení oplývají-
cími lamellami porostlé. Vehnutý kraj jakož
i žíla listů, na rubě v podobě kýlu vystupu-
jící, opatřeny jsou ostny. Za vlhka jsou listy
mírným obloukem odlehle, avšak za sucha
k větším těsně přitisklé. **P** jest 2domý. Pe-
latky nakupeny jsou na konci větví a oblo-
ženy růžicovitě sestavenými velikými listeny,
z jejichž středu větev na novo se prodlužuje.
Puštíčka, na dlouhém tuhém štětu vyzdvížená,
jest hranolovitá, 4—6boká, u zpodiny prste-
novitým nebo koulovitým násadcem označená,
z mládí přímá, posléze obvyčejně rovnoběžná.
Její obůstí skládá se ze 32 nebo 64 dlouhých
zubů. Čepička, kolkolem puštíčku kryjící, jest
hustě pokryta dlouhými visvlými vlasy, odkud
lat. jméno rodu. **P** roste v Čechách asi 7
druhy, z nichž každý na ústředí sobě vlast-
ním a to: na kypré lesní nebo suchší rašelině
pudě **P. formosum** Hedw., p. krásný nebo
bledo štetiný; na vlhkých rašelinách **P.**
gracile Menz., p. štíhlý neb útlý, s nímž
tamtéž jakož i na vlhkých lukách a v lesích
bývá **P. striatum** Menz., p. tuhý. Na suchých
lukách nebo i v lesích jest hojný **P. jun**
*ipe-
rinum* Hedw., p. jalovcovitý, a na vyprah-
lých pastvinách, pahorcích a pod. **P. pilife-
rum** Schreb., p. vlasatý. Ne statnější, někdy
až 4 dm vysoký druh, **P. commune** L. p.
obecný, není tak hojný a roste v štíhlé od-
rudě var. *uliginosum* na bařinách, v odrůdách
perigoniale a *humile* jako nižší rostlina i na
místech suchších a výslunných

Děd.

Polyurie (z řec.) viz Hydrurie a Dia-
betes insipidus

Polyxena, dcera Priamova a Hekabina,
byla prý zasnoubena s Achillem; když pak
tento padl, byla obětována na jeho mo-
hyle.

klk

Polyxenus, zool., rod mnohonožek (*Diplo-
poda*), viz Mnohonožky.

Polyxo, planetoida objevená 31. bř. 1891
Borellym. Průměrná jasnost v opozici 11,0.
Průměr v km 73. Označení (308) .

Gs.

Polyzoa, t. j. Bryozoa, viz Mechovky.

Polyzonium, zool., rod mnohonožek (*Diplo-
poda*), viz Mnohonožky

Polzen viz Ploučnice 1).

Polzin, město v Zadních Pomořanech,
v kraji pomořsko-bělehradském, ve vlád. obv.
kozlínském, má 4957 obyv. (1900), okr. soud,
krásný kostel, nemocnici, cihelny, dvě prá-
delny na vlnu, lihovar, mlýny, mlékárnu,
lázně železité a rašelinné, obchod v obli a
nedaleko starý zámek.

Polžice: 1) **P.** (*Pollschitz*), ves v Čechách,
hejtm. Teplá, okr. a pš. Bezdržice, fara Če-
livo; 13 d., 94 obyv. n. (1890), popl. dvůr

s ovčínem a nepatrné zbytky po bývalé tvrzi,
jež byla východistěm Harantů z Polžic a
Bezdržic. R. 1548 **P.** spojeny s Bezdr-
žicemi — 2) **P.** (*Pollschitz*), ves t., hejtm. a
pš. Týn Horšův, okr. Hostouň, fara Srby.
38 d., 250 obyv. n. (1890), kaple z r. 1865
a mlýn.

Polžov: 1) **P.** i Pojžov, ves v Čechách
hejtm. Čes. Budějovice, okr. Sviny Trhové,
fara Svatojanské Hory, pš. Velešín; 12 d.,
55 obyv. c. (1890). 2) **P.**, také Hříbnová
(*Pilsenschlag*, osada t., hejtm. Kaplice, okr.
Nové Hradý, fara a pš. Něm. Benešov; 12 d.
83 obyv. n. (1890), opodál samoty: Ahorn-
hütte, Goldentisch, Sofienschloss, Theresien-
hof a Theresienhütte

Pomaceae (*Pomeae*), jabloňovitě,
podeleť rostlin růžovitých (*Rosaceae*), ob-
sahující stromy nebo kře větvev někdy trna-
tých a listů střídavých, buď jednoduchých
nebo dělných, laločnatých n. lichožpeře-
ných, obvyčejně pilovitých, s palisty (zřídka
bez nich) zpravidla prchavými. Pravidelné,
obojaké a 5četné květy barvy bílé n. různé
červené jsou buď jednotlivé nebo okolice-
né, chocholice- n. hrozněné na konci letorostů.
Kalich jest obvyčejně stálý, koruna v pupenu
střečovitá n. stočená, tyčinek buď 10 v je-
diném přeslenu, nebo 15, 20, 25, 30—50, a
pak ve 2, 3—5 přeslenech. Květní obal a ty-
činky stojí na vrcholku cíšky, uzavírající s ni
srostlých 1—5 semeniků, z nichž každý ukon-
čen jednou čnělkou. Plod jest malvice, ob-
sahující buď 1—5 kostnatých pecek, nebo
2—5 buď tenkoblaných nebo chruplavkovi-
tých pouzder, která jsou u některých rodů
mnohosemená, u jiných 2- n. lsemená; zřídka
jest plod 4—10pouzdrá a 4—10semená bo-
bule Z rodů v Čechách vůbec známých mají
peckovice: *Mespilus* spolu s *Crataegus* (miš-
pule, hloh) a *Cotoneaster*, skalník; mal-
vice s 2 (n. l) semeny v každém z 2—5 pou-
zder má *Pirus* (jabloň, hrušeň, jeřáb
a j.), malvice 5pouzdré, mnohosemená má
Cydonia, kdoule, a bobule rod *Amelanchier*.
m u c h o v n í k. Z doby křídové a třetihorní
známo jest asi 44 otisků **P**-ei, z nichž z doby
křídové 13 náleží rodu *Pirus*; ostatní jsou
třetihorní a přísluší rodům *Crataegus*. *Cy-
donia*, *Amelanchier* a *Cotoneaster*.

Děd.

Pomáci (v jedn. čísle **P o m á k**) slovou
muhammedánská Bulhaři. Poturčili se zvolna
od XV. stol začínaje, zdá se, silněji ve sto-
letí XVII. Původ jména není vysvětlen
V knížetství Bulharském silnou emigrací do
Turecka počet jejich velice se zmenšil; nyní
sotva asi přesahuje 28.000 duší. Jedna
skupina sedí v Podunají v okolí Plevna,
Lovče a Vrace; podle Miletiče (Bulg. Pregled,
1899, leden) bylo jich r. 1893 asi 5940 duší,
Silnější jsou osady jejich v horách Rhodop-
ských, zejména v okolích Rupčosské a Pe-
sterské, v této v dolině Čepínské (viz K. Ji-
rečka, Cesty po Bulharsku). V Rhodopě ži-
vel tento přesahuje přes hranici knížetství a
tvoří, arci ne bez přestávek, pás zasahující
v horách Makedonie přes hory Perinské, po-

řící Bregalnice a krajinu okolo Tikveše až do Moglenu, Kosturska, Prespy a Debry (viz Kънѣва, Makedonia). **P.** mluví jazykem něco starobylejším, nežli jejich sousedé, a jsou vesměs fanatičtí stoupenci islámu, jakkoli je nedostatečná známost tureckého jazyka zase dělí od pravých Turkův. *K./k.*

Pomáda (z franc.), masť na vlasy, připravovaná z masnot, obzvláště z vepřového sádla a rozehrátého morku hovězího, k čemuž se přidá něco vosku a vonných silic. Přípravou **p-ád** zabývají se voňavkáři. Dříve dělávala se **p.** z přezralých jablek, která se vařila v sádle, čímž **p.** dostala zvláštní jablekovou vůni (odtud i jméno z lat. *pomum*, jablko).

Pomákové viz Pomáci.

Pomarinec [-čej, okr. město v Itálii, prov. Pisa, kraj Volterra, má jako obec 7339 obyv. (1891); hlav. kostel ze XII. stol., veliký zámek hr. Larderella, staré zdi a věž, výrobu oleje a miner. lázně. 6 km odtud ves Montecerboli, v níž jsou proslulé závody na výrobu kyseliny bórové hr. Lardenella **P.** za doby renaissance proslulo výrobou hliněného zboží.

Pomare, býv. král na Tahiti (v. t.).

Pomariae, bot., viz Pomaceae.

Pomatenost, pobloudilost, blouznivost, viz Paranoia.

Pomazání, obřad náboženský, kterým značí se udělení zvláštní síly, vyšší moci, intenzivní pozeňání nebo posvěcení. U Izráelitů **p-m** svěcen byl stánek boží, přední náčiní v něm, velekněz a první kněží; později také někteří králové a proroci byli **p-m** zřízení ke svému úřadu. Ve středověku **p.** králů sv. olejem nejprve dalo se u Keltů, potom u Anglosasův a Franků. Církev katolická zachovává obřad **p.** při křtu, biřmování, zaopatřování nemocných, svěcení na kněžství a biskupství, konsekraci chrámů, oltářů, paten, kalichů, zvonů a korunování králů. **P.** udělovaná nemocným čili t. zv. poslední **p.** jest svátost, ve které nemocný křesťan svatým olejem a modlitbou kněžskou nabývá milosti boží ke spasení duše a často i ku prospěchu těla. Podle nynější praxe církevní poslední **p.** vykonává kněz olejem od biskupa posvěceným. Nemocnému přijmouti jest prve svátost pokání a nejsv. svátost oltární, načež mazán bývá na pěti čidlech těla, v naléhavém nebezpečení smrti jen na čele. *Vac.*

Pomazanka čili mázka slučí, trus slučí, který kuchařsky zvláště upraven pojídán bývá jako vzácná lahůdka. *črn.*

Pombal [pónbál], město v Portugalsku, na žel. dráze Lisabon-Oporto, kraj Leiria, prov. Estremadura; má 4384 obyv. (1878), zříceniny starého zámku ministra Pombala (který zde zemřel).

de **Pombal** [pónbál] Sebastião José de Carvalho e Mello, hrabě d'Oeiras, markýz, vynikající ministr portug. (* 1699 na zámku Soure u Coimby — † 1782 v Pombalu). Studoval v Coimbře práva a vstoupil, však na krátko, do královské gardy. R. 1733

jal se psáti na pobídku kardinála da Motta dějiny vládařů portugalských. R. 1738 jmenován vyslancem v Londýně, kde ztrávil sedm let, načež přeložen do Vídně. Tam zejména bylo jeho státnické nadání oceňováno a **P.** seznámil se důkladně s evropskou kulturou. Tamže oženil se (po druhé) s dcerou generála Dauna. Po smrti krále Jana V. povolán zpět do Portugalska a r. 1750 jmenován vlivem královny Marie Anny, dcery císaře rak. Leopolda I., ministrem záležitostí zevních, r. 1756 předsedou ministerstva Nejen svým jímavým zevnějškem, ale zejména znamenitým svým duchem a výmluvností dovedl nakloniti si krále Josefa tou měrou, že tento přenechal skoro úplně **P-ovi** vedení záležitostí státních, což vykonával **P.** s neobvyčejnou energií i náležitou osvěceností, byť i někdy dosti kruté a bezohledně. **P.** snažil se především uvésti do pořádku rozrušené finance portugalské a odstraniti zvláště v obchodě tísnivý vliv a převahu Anglie; pečoval stejně o rolnictví a průmysl, jako o zvelebení obchodu, školství zdokonaloval a snažil se vymániti lid z tyranství šlechty a útiskův inkvisice. Také v soudnictví a ve správě veřejné zaváděl pořádek. Nejskvěleji osvědčil se po hrozném zemětřesení, jež postihlo Portugalsko vůbec a Lisabon zvláště 1. list. 1755. Historická jsou jeho slova, jimiž odpověděl králi na otázku, co nyní počítí: »Pochovati mrtvé, sire, a starati se o živé.« Jeho toliko snaze lze děkovati, že město tak záhy vzpamatovalo se ze svého neštěstí a že v krátkce na místo ssutin vyrostla nová moderní čtvrť, nynější Cidade Baixa (viz Lisabon). Za to byl od krále povýšen do stavu hraběcího s příjímím de Oeiras, později jmenován markýzem de **P.** Jakožto předseda ministerstva vystupoval od r. 1757 velmi příkré proti piklům šlechty a řádu jezuitského, jehož vliv podařilo se mu u dvora potlačiti, ba vymohl na papeži Benediktu XIV. i visitaci řádu toho v Portugalsku. Nástrahám jesuitů **P.** na ten čas ušel, a také attentát na krále Josefa, vykonaný společně se šlechtou (viz Aveiro) dne 3. září 1758, se nezdařil. Po tom jesuité král. dekretem z 3. září 1759 přese všechny protesty papeže Klementa XIII. jakožto zrádcové a buřiči z Portugalska vypuzeni na věčné časy a po lodi dopraveni do Církevního státu. Když i nuncijs papežský pro svůj odpor proti tomuto nařízení vypověděn, vláda portugalská rozešla se s Římem docela. **P.** neustával ve svých blahodárných reformáčních snahách a v té době zdokonalil právníctví vydáním nového zákoníka a staral se o zalidnění kolonií. Za něho reorganisoval portugalskou armádu říšský hrabě Vilém ze Schaumburg-Lippe, jemuž **P.** také odevzdal vrchní velení ve válce Anglie se Španělskem, v níž Portugalsko stálo při Anglii, v l. 1762 až 1763. Armáda pozemní čítala tehda (1764) 32.000 mužův a také loďstvo bylo uvedeno do pořádku. Při tom všem **P.** nashromáždil veliký státní poklad ve zlatě, jakož vůbec

vynikal osobní nezištností. Obchod portugalský za P-a zvedl se tou měrou, že vývoz značně převyšoval dovoz. Ale po smrti Josefa I. (24. ún. 1777) za královny Marie I., přítelkyně kleru, P. musil již 5. břez. zadati za propuštěnou, většina jeho nařízení byla zrušena a P. stíhán revisi processu královraha Aveira, již vymohl jeho nepřítel, chtěje jej přivést na popraviště. P. však dovedl se ubrániti, ale, ač potrestán nebyl, prohlášen za trestuhodného vinníka. Potom P. žil v ústraní a zeměl chud v Pombalu. Teprve císař Dom Pedro Brazilský zase poukázal na jeho zásluhy a P. aspoň po smrti re habilitován a dnes přes svoje chyby uznáván obecně za nejvíce vynikajícího státníka portugalského. Memoiry P-ovy vydány franc. v Lisaboně a v Brussele r. 1784, pak anglicky s výňatky z jeho dopisů a dokumenty státními v Londýně r. 1843 od Johna Smitha. Literatura o P-ovi je velmi hojná. Vyjímáme pouze: Gattel, Vita di Seb. Gius. di Carvalho (1781, 4 sv., franc. 1784); Carnota, Marquis P. (angl., Lond., 1871): B. Duhr, S. J. P., sein Charakter und seine Politik (Freiburg i. B., 1891); Duhamel du Breuil, Un ministre philosophe (»Revue historique«, 1895—96).

Pombejrové slují domorodci osad afrických, kteří prostředkovali mezi obchodníky pobřežními a národnostmi vnitrozemskými. Dva z nich, Pedro João Baptista a Antonio José, první prošli napříč Afrikou (z Loandy) k oceánu Indickému (1802—15)

Pomaceae viz Pomaceae

Poměďování, m ě d ě n í (*Verkupfern*), pokrývání předmětů jemnou vrstvou mědi, by chráněny byly před oxidováním, neb aby některé mohly se dáti niklovati, stříbřiti, zlatiti. P. děje se buď namáčením do příslušných roztoků, neb sražením mědi na povrch předmětů proudem elektrickým. Železo kujné, ocel poměďuje se namáčením do roztoku 50 d. vinného kamene s 50 d. angl. kyseliny sírové, nebo se do běla rozžhavené za nepřístupu vzduchu vnořuje do roztavené mědi. P. toto jest obzvláště trvanlivé i při zpracování železa, vrstva neodprýskává. Jiný způsob p., zejména u drobných předmětů, záleží v tom, že předměty ty trou se s pilinami nebo pískem napojeným skalici modrou. Zinek poměďuje se namáčením do roztoku vinného kamene a sody (230 g vinn. kamene, 280 g sody v 1 l vody), do něhož přidává se roztok skalice modré (na 1 l vody 130 g skalice). Též užívá se roztoku ze 2 d. skalice a 30 d. vody s tolika ammoniakem, až vše se rozpustí. Pěkná lázeň jest Roseleurova obsahující 100 d. kyanidu draselnatoměďnatého, 120 d. ammoniakem a 1 l vody. Při p. proudem elektrickým zavěsí se předmět do zvláštních lázní a spojí se s negativním pólem batterie galvanické. Positivní pól spojí se s deskou měděnou, též do lázně ponořenou. Proudem elektrickým sraží se z roztoku měď na pólu negativním, tedy na předmětu. Nejčastěji užívá se lázně podle Pfanhausera: 30 g kyanidu mědnato-draselnatého, 20 g

síranu sodnatého, 20 g dvojsířičitanu sodnatého a 1 g cyanalida dá se do 1 l vody. Když při práci kladná deska stává se nazeleňalou, jest proud slabý; je-li bílá, jest málo, je-li lesklá, jest mnoho kyanidu draselnatého. Celý pochod p. trvá krátce, nanejvýš několik minut, a stačí užití za zdroj elektrický dvou akumulátorů s větší intenzitou.

Pomégue [pomég], opevněný franc. ostrůvek s karantenním přístavem ve Středozemním moři před přístavem marseilleským; jest pustý a skalnatý. P. jest spojen hrází s opevněným ostrůvkem Ratoneau.

Pomeisl viz Nepomyšl.

Pomeje viz Splašky.

Poměnice, osada v Čechách, hejtm., okr., fara a ps. Benešov u Prahy; 8 d., 146 ob č. (1890). popl. dvůr od panství konopišského.

Poměr jest kvantitativní nebo kvalitativní posouzení jedné věci (nebo kladu vůbec) s druhou P. jest vždy vztahy a předpokládá členy nejméně dva.

P. arithmetický dvou veličin značí, oč jedna veličina větší jest druhé; už tedy totožný s jejich rozdílem, pročež užívá se na označení jeho znamení odčítání (—). Arithm. p. veličin a i b jest $a - b$; veličiny a i b slovu členy p-u arithmetického. Z definice svrchu uvedené jde, že arithm. p. je veličinou stejnorodou se členy. Na př. 12 kg - 7 kg = 5 kg, t. j. 12 kg jest o 5 kg větší než 7 kg. St.

P. geometrický dvou veličin značí, kolikrát veličina jedna jest větší druhé, a označuje se dělením, při čemž podíl jest udavatelem toho p-u. Tak $a : b = c$ znamená, že veličina a jest c krát větší než b , nebo $\frac{6}{3} = 2$, že 6 jest 2krát větší než 3. Udavatel může býti ovšem také zlomkem, na př. $\frac{3}{15} = \frac{1}{5}$, t. j. 15 jest $\frac{1}{5}$ krát více než 3 nebo poměr 3 : 15 dán jest udavatelem $\frac{1}{5}$. Z toho jde, že udavatel jest vždy číslo bezejmené, kdežto členy p-u geometrického mohou býti toliko čísla stejnojmenná nebo čísla nepojmenovaná, ježto jen taková čísla lze přirovnávati.

Pomeranč či pomoranč viz Citrus str. 411 a.

Pomeranus viz Bugenhagen.

Pomerellia, též Pomerella nebo Pomerania parva (něm. *Pomerellen*), název pro vých. Pomořany na levém břehu dolní Visly na západ až k Landecku a ústí řeky Leby do Baltu, na jih k řekám Dobryńce a Kamionce. Obydlena jest od Kašubů (v. t.). Do r. 1295 země měla vlastní knížata; odtud do r. 1309 stála pod mocí knížat polských, načež t. r. získal ji řád Německých rytířův. Mírem Toruňským r. 1466 připadla opět k Polsku, u něhož setrvala do prvního dělení Polska r. 1772 jako vojevodství Pomořské. Od té doby P. náleží Prusku. Církevně byla rozdělena na (sev.) archidiecézi pomerellský, který příslušel k diecézi kujavské, a na (jižní) archidiecézi kaminský, který byl podřízen arcibiskupům hnězdenským.

Pomeridianni (z lat., ital.), odpolední.

Pomerium (*pomoerium*, lat.). Podle podání starořímského Romulus, zakládaje město na vrchu Palatinu, vedl po etruském způsobu na úpatí jeho p., t. j. brázdu, která měla oddělovati území města (*urbis*) od území mimo město ležícího, venkova (*ager*). Tato čára byla označena mezníky (*cippi*) a tvořila hranici vojenského *imperii* (v. t.), které mělo platnost pouze mimo ni. Směr hradeb města buď se kryl s čarou p-ia nebo nekryl; to záviselo na útvaru půdy. Pás země mezi čarou p-ia a hradbou, jakož i pás vnitř hradeb zůstal za příčin rozvíňovacích a obhajovacích nezastavěn. P. rozšířiti směl jenom ten, kdo rozšířil hranice národa Římského. Podle podání nebo svědectví nápisných p. Říma rozšířili Sulla, Caesar, Claudius, Vespasian, Titus a Hadrián.

Pk.

Pomeroy [pómraj], hlavní město hrabství Meigs ve Spoj. Obcích sev.-amerických na řece a ve státě Ohio, se 4726 obyv. (1890); stanice želez. dráhy, značný průmysl železářský, továrny na vlnu, pily a nedaleko bohatá ložiska kamenného uhlí a solnice.

Poměstí (помѣстѣя), v Rusku někdy totéž, co u nás a na Litvě v ýsluhy, královská dáni (na Litvě též daniny). Byly to statky udělované od panovníka (místo služného) osobám, které mu vykonávaly služby dvorní, vojenské nebo civilní. Vedle statků dávány byly v p. též rozličné požitky, jako brní právo, bobří hony, právo loviti ryby a zvěř atd. V městech odpovídají p-m »dané dvory«. P. udělována byla s počátku jen z knížecích a palácových (dvorcových) pozemků, později z pozemků státních (černých). Držitel, zvaný p o m ě š č i k e m, nebyl vlastníkem p., nýbrž jen jeho podmínečným uživatelem, do té doby totiž a jen potud, pokud sloužil. Vlastnictví zůstalo panovníkovi. Poměščík byl však povinen p. své udržovati v tom stavu, v jakém je obdržel. Nesměl je zejména puštoiti (vysekatí lesy, převáděti sedláky na jiná místa, jako na př. na své soukromé statky atd.). Drancoval-li p., bylo mu toto obyčejně odnímáno. Znenáhla p. stávala se statky dědičnými a sblížovala se víc a více se soukromým majetkem nemovitým, čili s tak zv. v o t č i n a m i (totéž co na západě statky z pupné čili al l o d y naproti m a n s t v í m čili l é n ů m, s nimiž možno srovnati prvotní p.). S počátku p. zůstávalo v rukou poměščíkových jen jako pense do zletlosti jeho syna a bylo pak udělováno tomuto. I na ženské přecházela znenáhla p. Za Michala Fedoroviče dávána byla vdově poměščíkově (až do nového provdání) $\frac{1}{7}$ — $\frac{1}{3}$ p., dcerám (až do zletlosti) jen polovice toho dílu. Brzo ponechávána byla ženám p. vůbec, ovšem se závazkem opatřiti za sebe osobu schopnou ke službě. Na této cestě se pokračovalo dále, až na počátku císařství (za Petra Vel.) p. splynula úplně s v o t č i n a m i. Vedle p. světských vyvinula se p. na statcích církevních. Držitele jejich srovnati možno s českými n á p r a v n í k y (srv. Ná-

prava) a s uhersko-chorvatskými p r a e - d i a l i s t y (v. t.).

-dlc.

Pomezanie (*Pomesania*), kraj v Západním Prusku na pravém břehu Visly od Grudziadze k Elblagu. R. 1243 bylo tu založeno biskupství se sídlem v Riesenburku; metropolitou pomezanským byl arcibiskup v Rize. Největšího rozkvetu dosáhl biskupství za Jana (1376—1409). Dvacátý biskup Erhard von Queis přestoupil k lutherství, načež biskupství bylo saekularisováno (1527) a J. WiganDEM zaniklo i podle jména (1587). Titul biskupa katolického, jakož i katolické části biskupství byly přivtěleny k diecési chełmenské. Za (lutheránský) biskupa Pavla Sperata nalezli Čeští bratři v P-ii útočiště (1548).

Pomezí, ves slezská, viz Chomýž 2).

Pomeznice, také Na hranici (*Grenz-dörfel*), ves v Čechách, hejtm. a okr. Broumov, fara Verneřovice, pš. Halbstadt; 15 d., 83 ob. n. (1890).

Pomfret John, básník angl., viz Anglie str. 364 a.

Pomigliano (P. d'Arco [-miljáno darko]), město v Itálii v kraji casojském, prov. neapolské, na želez. dráze Neapol-Bajano, má 7730, jako obec 9439 obyv. (1891); zbytky starých staveb římských a broušení drahokamův.

Pominulost, tolik co vzteklina.

Pomitsch viz Podmyče.

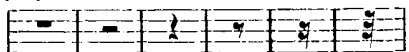
Pomjalovskij: 1) P. Nikolaj Gerasimovič, spisovatel ruský (*1835 v Petrohradě — †1863 t.), pocházel z duchov. rodiny a vzdělával se v Aleksandro-Něvské škole duchov., ježž drsné vedení a život vyličil v autobiografické proslulé své práci *Očerki bursy*. Ztrávil ve škole osm let, vstoupil do semináře, kde vydával rukopisný list »Seminarskij listok«, ale vlivem představených musil ve snaze své ustati. Roztrpčený P. pojal necht' k práci a počal se oddávati píti. Ukončiv studia, usadil se u své matky v Ochtě a hleděl soukromě dovršiti své vzdělání. Veliký vliv měly na něho články Čerňyševského a Dobroljubova. Z té doby pochází několik jeho paedagogických statí. Snaha po zdokonalení vedla ho na universitu, načež záhy jal se vyučovati v nedělní škole šlisselburské a pak ve Smolném ústavě pod správou Ušinského, ale nemoha překonati ustálenou rutinu, vzdal se místa a zůstal opět úplně bez prostředků. Tou dobou otiskl v »Sovremenniku« román *Měščanskoje ščast'je*, a seznámil se s hlavními redaktory, stal se jeho stálým spolupracovníkem. Psal také feuilletony a kritiky, ale největší úspěch měly jeho romány, z nichž vedle jmenovaných »Očerků« autobiografickým rázem vyniká *Molotov* (v osobě Čerevanina podává mnohé rysy své povahy). Zlepšené poměry hmotné byly však P-kému záhubou. Chtěje ospravedlniti inteligentní proletariát, sblížil se úzce s lidmi padlými a osvojil si mnohé jejich náklonnosti a zvyky, především vášen k vodce. Veškeré úsilí zachrániti jej bylo

marné, ubíjel se v krčmách a pokoutních místnostech, až sněť, objevivší se nejprve na noze, učinila konec jeho životu. Záslouhou jeho zůstane, že první uvedl do literatury ruské životní typ inteligentního proletáře, vylíčil všecky jeho těžké podmínky v boji o život. Sebrané spisy jeho, k nimž přiložen jeho životopis z pera N. A. Blagověščenského, dočkaly se několika vydání. Šnk.

2) **P. Ivan Vasiljevič**, filolog a archaeolog rus. (*1845), profesor římské literatury na universitě petrohradské, člen rady ministerstva nár. osvěty a jeho učebných komitétů, člen akademie nauk a učebné správy synodu, vydal hlavní práce: *Mark Těrencij Varron i Menippova satira* (Petrohr., 1869); *Etnografické studie* (t., 1873); *Šborník řeckých i latinských nadpisej Kavkaza* (t., 1881); *Chram Tifanitskoj Diany* (t., 1874); *Chromovoj inventar, najděnnij v Němi* (t., 1876); *Archeologičeskaja nachodka v Puatje* (t., 1886) a mn. j. Roku 1897 bývali žáci jeho vydali k jeho počtě sborník »Commentationes philologicae«.

Pomlázka nazývá se starý a velmi rozšířený zvyk velikonoční, při němž mládež obojího pohlaví se šlehává metlami spletenými z proutí vrbového nebo jívového, které bývají často ozdobeny stužkami a strakatými klůčky. Metla, již se při tom užívá, sluje též **p.**, a nazývá se tak i obvyklý dárek velikonoční při šlehání tom — malovaná vajíčka, kraslice. Jest to patrně zvyk symbolický a vztahuje se k omladnutí jarní přírody, jak už samo slovo **p.** (kmen m l a d) zdá se ukazovati. Šleháním přenáší se symbolicky síla omladlé přírody na živou bytost. Z toho možno si vysvětliti, proč se mrskávají zvláště dívky, aby totiž byly stále svěžími, zdravými a veselými, staré panny, aby omladly a k světu se měly, a konečně dobytek, aby byl zdrav a se »pomladil«. V některých krajinách jmenují **p**-ku m r s k a č k a, š l e h a č k a nebo také š m e r k u s t (z něm. *Schmeckostern*) Obdobný význam má »oblévačka«, t. j. polévání studenou vodou. Srv. Sobotka, Rostlinstvo, 134 až 135; Zibrť, Staročes. výr. obyčje, 77 až 81. Ml

Pomlka, p o m l k a čili p a u s a, v hudbě přestávka, dočasné přerušení zpěvu nebo hudby, jednotlivých nebo všech hlasů některé skladby, jakož i znamení **p**-ku předpisující. **P.** v š e o b e c n á (*pausa generalis*) slove pak **p.** všech nástrojův i hlasů ve skladbě na dobu kratší nebo delší (viz *Generalní pauza*). Již v nejstarší hudbě mensuralní ve XII. a XIII. stol. vyskytují se **p**-ky a slula *pausa p.* pro *brevis*, pro *maximu p. maxima*, pro *longu p. longa* atd. Značky pro **p**-ky

celo- půl- čtvrtová osmi-šestnácti- dvaatřicetinná
taktová taktová nová nová nová

tak že každý druh plnlosti not má svou **p**-ku, kterou může býti zastoupen. **P.** něko-

lika taktů značí se pak silnými čarami v notovém řádku, nad něž počet taktů, jichž **p.** se týká, napíše se číslicemi.

Pommaderites Banksii Ettgsh., druh předvěkých rostlin z čeledi *Rhamnaccae*, popsaný v listech Ettingshausenem z třetihorního útvaru novozélandského. EBr.

Pommer, dr. (*Doctor Pomeranus*), viz Bugenhagen.

Pömmelerle viz Povrly.

Pommern viz Pomořany.

Pommerndorf, ves v Cechách v Krkonoších, hejtm., okr., fara a pš. Vrchlabí; 105 d., 880 ob. n. (1890), 1tř. šk. K obci náleží několik samot, zejména *Rennerovy boudy* s 1tř. školou.

Pommersfelden, ves v Bavorsku, ve vlád. obv. hornofranckém, má 690 obyv. (1890) a starý zámek. Nedaleko krásný zámek *Weissenstein* s velkým parkem hrabat *Schönborn-Wiesentheidů*, vystavený poč. XVIII. stol., v němž bývala znamenitá obrazárna.

Pomněnka, bot., viz *Myosotis*.

Pomník (lat. *monumentum*) v širším smysle slova jest každá význačná — monumentální — tvorba, v užším smysle znamení vztahující se buď k nějakým význačným událostem nebo k vynikajícím osobám. V širším smysle slova každá význačná stavba nebo význačné dílo umělecké — malířské nebo sochařské — jest **p**-em uměleckým nebo historickým, kterým zachována jest příštím věkům meta, k níž v té které době se dospělo a jakou zdatnost a vyspělost prokázalo lidstvo v tom neb onom odvětví. Literatura, hudba i jiné duševní tvorby mohou po sobě zanechat v určitých dobách své **p**-y. V užším smysle slova bývá **p**-em vyznamenáno viditelné znamení vztahující se buď k jistým osobám nebo celým národům, po případě k osobitému ruchu, k důležitým příběhům nebo válečným událostem-vítězstvím nebo porážkám a t. pod. Stavěti **p**-y bylo zvyklostí již v šeré minulosti a podle vyspělosti národů, podle jejich vzdělání i moci, podle jejich krasocitu a umělecké dokonalosti i podle jejich duševního temperamentu byly **p**-y ty budovány. Nejstarším a ne jednodušším **p**-em byla větší či menší hromada kamenů a hlíny navršená nad hrobem vynikajícího muže — *umulus*. U starých Keltů, Egyptanů, Izraelitův a j. zhusta se vyskytoval tento způsob **p**-ů; mnohdy spokojili se i balvanem kamene, na který někdy vytesali případný nápis neb i obraz vztahující se k tomu, k jaké památce byl **p.** zřízen. Vzdělaností národů zdokonaluje se i **p**-y, poznenáhlu dáván jim urovnanější tvar; tak vznikly u Egyptanů *pyramidy*, později jako též u Assyrtův *obelisky*, u Indů *pagody*, u Peršanů skalní plastické výtesy, u Řeků *mausolea*, u Římanů *slavobrány* a j. v. Kromě těchto **p**-ů zřizovaly se **p**o p r s i, po případě i celé postavy slavných mužů, které jsou umístěny na případných podstavcích, stavěly se na příhodných místech buď v budovách, na ulicích neb na veřejných prostranstvích. S počátku **p**-y stavěly se jen vynikajícím mu-

žům nebo na památku velikých událostí, později stávalo se poznenáhlu zvykem stavěti **p-y** na hroby zemřelých vůbec, které, poněvadž byly pořizovány soukromě, nevyrovnaly se svou nákladností **p-ům** veřejným. Charakteristickými **p-y** jsou na př. t. zv. morové sloupy, votivní studny, votivní kostely, vítězné sloupy, vítězné **p-y**, z nichž každý má býti viditelnou upomínkou na zběhší se význačné příhody své doby. Zásady, kterými jest se řídit při zakládání **p-ů**, jsou tyto: 1. **P.** odpovídejz mohutností svou významu památky, ke které se vztahuje. 2. Sloh **p-u** odpovídejz době i místu, kdy a kde událost ta se zběhla. 3. Podání budiz rozvité, prosté všech titěrností a jasné i vrstvám širším. 4. Nápisy bud'te v jazyku místa, kde **p.** stojí. 5. Podoba a osobitý výraz budiz vystižen až do krajností a nebudiz nic cizorodého k soše připojováno, co nesouhlasí s charakterem osoby samé, nebo doby, v níž osoba ta žila. 6. Připojují-li se k vlastnímu **p-u** nějaké výjevy ze života, odpovídejtež ve všem skutečnosti. 7. Stojí-li socha na podstavci, budiz tento v přiměřeném poměru k soše a budiz přihlíženo k tomu, by podstavec podřídil se vlastní soše a nevyňikal nad ni, spíše aby působil k tomu, by socha vynikala. Též i látka, z níž zhotoven podstavec, nebudiz cennější látky, z níž zhotovena socha. 8. Každý **p.** bud' přiměřený okolí, na němž státi má. Fka.

Pomnožné (*plurale tantum*) viz Číslo, str. 759 a.

Pomoc (*auxilium*) ve významu daň (dobrovolná) viz čl. Poklona.

Pomocné viz Adjutum.

Pomocníci v přísaze viz Přisežníci.

Pomocník, kdo jinému pomáhá; neprávem říká se **p-ů** tovaryšům; dříve slul **p-em** druhý učitel ve škole, náš podučitel, mladší učitel. Viz též Adjunkt a Čtrnácte svatých Pomocníků.

Pomoc právní nazývá se u nás obyčejně pomoc, kterou poskytují sporným stranám jejich právní zástupci, advokáti. Někdy (v Německu zpravidla) míní se **p-i** p. nucené provedení soudních nálezův a nařízení (exekuční výkon, *Zwangsvollstreckung*), někdy i podpora, kterou si navzájem poskytují soudy (k žádosti, rekvisici soudu). V právu církevním mluví se o **p-i** p. v tom smysle, že stát podporuje cirk. soudnictví svými donucovacími prostředky. (Viz *Brachium saeculare*.)

Pomoerium viz Pomerium

Pomologie (lat. — řec.), ovocnictví (v. t.).

Pomona: 1) **P.** slula starořímská bohyně zahrad a ovocných stromů, jež s nožikem zahradním v ruce stále zušlechtuje své svěřence, chráníc je proti jiným daemonům lesním. O její lásku ucházelo se mnoho božstev lesních a polních, až konečně zvítězil krásný, mladistvý *Vertumnus* (v. t. a *Ov. Met. XIV., 623*); stalo se tak prý za albanského krále Proky. V Římě měla **P.** svého flamina, starý háj *Pomonal* uváděl se mezi *Ardeou* a *Ostii*. klk.

2) **P.**, planetoida objevená Goldschmidtem 26. října 1854. Průměrná jasnost v opozici 10,6. Průměr v *km* 76. Označení (32). Gs.

3) **P.** čili *Mainland*, největší z ostrovův *Orknejských* (v. t.) s hl. městem *Kirkwall*.

4) **P.**, místo ve Spoj. Obcích sev.-amer., hrabství *Los Angeles* ve státě *Kalifornii*; má 3634 ob. (1890), vinařství a ovocnářství.

Pomoranc viz *Citrus*.

Pomorancevník viz *Oranžerie*.

Pomorancevník, strom pomorancečový, viz *Citrus*.

Pomoraneč, slovanský kmen usedlý asi od VI. stol. v Pomořanech. Viz *Kašubové* a *Pomořany*.

Pomořany, *P o m o ř a n s k o*, provincie pruská, zaujímající 30.117 *km*², hraničí na severu s *Baltickým* mořem, na vých. a jiho-vých. se *Západním Pruskem*, na jihu a jiho-záp. s *Braniborskem* a *Meklenbursko-Štřelickem*, na záp. s *Meklenbursko-Zvěřinskem*. Větší díl provincie tvoří pomorí moře *Baltického*; výjimku činí jen enklava *Zetemin*, ležící v *Meklenbursko-Zvěřinsku*, dále ostrovy ležící při pobřeží: *Zingst*, *Hiddensee*, *Uznjomo*, *Volyn* a některé menší ostrůvky. Provincie náleží k severoněmecké nížině a ukazuje převahu půdy slatinné a písčné. Geologicky přísluší většinou k naplavenině. Větší východní polovice, která na záp. sahá až k *Odře*, jest prostoupena t. zv. *Pomořanskou planinou* (*Pommerscher Landrücken*), která je pokračování *Pruské planiny*. *Pomořansko* zabírá výšinami, pokrytými listnatými stromy, horní údolí *Leby* a dosahuje tam výše 238 *m* horou *Dombrowaberg* (»*Kašubské Švýcarsko*«). Dále na jihozápad táhne se *liduprázdná* vrchovina *rummelsberská*; na severozápad od ní zdvihá se *Mutrinberg* 193 *m*, *Revekol* 154 *m*, *Hollenberg* 248 *m*, široký a lesnatý *Gollenberg* u *Kozlína* (146 *m*). V severozáp. pokračování směrem k *Odře* ubývá poněnáhu výše hřbetu, ale má ve vrchu *Spitzberg* u města *Sempelburku* a v hoře *Katzenberg* u *Ratzebuhr* ještě vždy výšku, přesahující 200 *m*. U města *Polzinu* objímá krásnou vrchovinu, která pro své nádherné listnaté lesy, výnosná pole a štávnaté louky se nazývá »*pomořské Švýcarsko*«. Západně od *Odry* jest provincie převahou plochá a rovná; jen blízko moře nacházejí se dynovité vyvýšeniny a na *Rujaně* do větší výše zvedají se křídové vrchy.

Moře *Baltické* tvoří na pomořanském pobřeží zvláště velkou zátoku *Pomořskou* a *Greifswaldskou*; první jest ostrovem *Volynem* a *Uznjodem* oddělena od zátoky *Štětínské*. Podél pobřeží je mnoho pobřežních jezírek, která od moře oddělena jsou jen úzkým pruhem země. Kromě toho jest země bohatá jezery vnitrozemskými; 30 z nich má větší objem než 1/2 *km*, asi 1000 menší. Z pobřežních je z *er* jsou nejznamenitější: jezero *Leba* u *Leby*, *Garde*, *Bukovské*, *Vitterské*, obě u *Rügenwalde*, *Jamundské* u *Kozlína*, *Kampské* při ústí *Regy*, *Veliký* a *Malý Haff*,

Pappenwasser, Dievenow, jez. Fritzowské, Kaminský Bodden. Vnitrozemská jezera jsou nejhojnější v okrese kozlínském, největší v štetínském. Hlavní řeka je Odra. Probíhá zemí svým dolním tokem asi v délce 105 km. Náleží sem ještě řada pobřežních řek, které však většinou jsou málo splavné. Pod průlomem vstupuje Odra do širokého údolí a rozštepuje se zde, nehledě k četným vedlejším ramenům, ve dvě hlavní, z nichž pravé sluje Reglice, levé Odra. Reglice teče do Damského jezera a spojuje se potom opět s Odrou, která třemi rameny se vlévá do Pappenwasseru a odtamtud do Haffu. Z něho výté kají do Baltu, Volynem a Uznojmem jsouce od sebe odděleny, mocné řeky Pěna (*Peene*), Svina (*Swine*) a Divenov. V provincii přibírá Odra s pravé strany řeky Plonu a lhnú, s levé Uku, Drávu a Gídu. Ne důležitější pobřežní řeky na východ od Odry jsou: Leba, Lupow, Stolpe, Wipper, Persante a Rega.

Užitečné nerosty vyskytají se jen pokrovnou; je to skoro jen jantar a hnědé uhlí. Jantar buď se sbírá na břehu nebo kopá v nitrozemi, ale nyní se tento způsob těžení nevyplácí.

Podnebí provincie je celkem drsné a zeměna ve východní části vegetaci málo příznivé. Nejvyšší průměrnou teplotu má Štětín (8,2°C), nejnižší Kozlín (7°C). Na pobřeží baltického jsou četná letní místa lázeňská: Sannice, Putbus a Binz na Rujaně, Zinnowitz, Heringsdorf, Ahlbeck a Swinemünde na Uznojmu, Misdroy a Dievenow na Volně, Kolobřeh, Gross-Möllen, Rügenwalde a Stolpmünde v okrese kozlínském.

Úroda není veliká, neboť převládají krajiny slatinné a písčinaté. Dobrá pšeničná půda jest v okrese stralsundském a na Rujaně, mezi Pěnou a Ukrou, na Uznojme výjma pobřeží, potom v krajíně, která leží mezi pobřežím a linií taženou z Neugardu do Lauenburku. R. 1900 bylo orné půdy 1,644.870,3 ha, zahrad 15.126,2, luk 310.268,9, tučných pastvin 33.751,2, méně dobrých 152.579 ha, veškerá hospodářsky zužitkovaná plocha činila 2,156.595,6 ha (veškerá půda 3,011.954,7). Nejdůležitější plody pěstovány v červnu 1902 na ploše:

	pšenice ha	žito ha	oves ha	
Štětín (vlád. okr.)	25.178	184.642	100.395	
Kozlín »	10.009	211.506	123.947	
Stralsund »	19.343	46.743	41.247	
	brambory ha	jetel ha	vojtěška ha	len ha
Štětín (vl. okr.)	85.593	47.504	1.535	162.120
Kozlín »	100.618	54.969	141	108.281
Stralsund »	12.526	27.188	160	40.634

Chov dobytka jest značný, nejvíce se však chovají ovce; hovězí dobytek pěstuje se jen, pokud je ho třeba pro polní hospodářství. Nepatrný je chov koní a prasat. Obchod kvetl již z dávných dob a vede se jmenovitě se Šlesvikem, Hamburkem, Pruskem a Ruskem. Nyní se vyváží nejvíce hospodářské plodiny; dováží se petrolej, zboží koloniální, alkanie, barevná dřeva, stavební ka-

men, kovy, kovové zboží a kamenné uhlí. Průmysl je nepatrný, nejprůmyslnější je Štětín s okolím. Tam kvete stavba lodí (r. 1899 v P-nech vystavěno 8 lodí plachtetnic a 10 parníků s nosností celkovou 17.739 t), železářství, stavba strojů, výroba portlandského cementu, chemikálií a cigarr a lihopalnictví. Rybolov jest dosti cílý, ale obmezuje se na maloobchod Roku 1899 připlulo do pomořských přístavů 9649 lodí s nosností 2,422.218 t reg., z toho byly 6944 parníky s nosností 2,247,329 t.

P dělí se ve tři vládní okresy: Štětín, Kozlín, Stralsund. Ve Štětíně sídlí vrchní praesident provincie, provinciální finanční ředitelství, provinciální školní rada, evangelická konsistoř, generální kommando II. arm. sboru a vrchní zemský soud. Kromě toho je v Štětíně a Kozlíně po jednom vrchním poštovním ředitelství a v provincii 5 zemských soudů.

Dne 1 pros. 1900 napočteno 1,634.654 obyv. (54 na 1 km², r. 1890 1,547.147), z toho 1,579.080 protestantů, 38.169 katolíků (r. 1890 27.500), 4 pravoslavní, 6587 jiných křesťanů, 10.880 židů (r. 1890 12.200), 96 osob jiných vyznání nekřesť (s vyl. židů) a 20 osob bez udaného vyznání. Mužských bylo 799.733, ženských 835.099, z toho udali za mateřskou řec. pouze němčinu: 788.886 mužských, 827.595 ženských; němčinu a jednu cizí řec: 1295 mužských, 831 ženská; cizi: 9552 mužských, 6673 ženských. Němčinu a polštinu udalo za mat. řec: 1109 mužských, 670 ženských; pouze polštinu: 8174 mužských, 5988 ženských Poměrně nečetnými se jeví lidé mluvící kašubsky. V periodě 1895—1900 vystěhovalo se 4,951 lidí. Hlavní město je Štětín

Dějiny. Jiz Kanapariův život sv. Vojtěcha mluví o Slovanech na východ od Odry s městem Gdanskem (kap. 27.). Adam Bremský jmenuje již Pomořany, na pravo od Odry, oddělené touto řekou od Luticů. Podle vypravování Saxonova v X. stol. na pobřeží král dánský Harald založil Jomsburg (vedle Volyna). Později prý zmocnil se Jomsburku válečník Palnatoke, s nímž však kníže Borislav mírně se vyroval. V l. 992—997 dobyl Pomoří Boleslav Chrabrý, r. 997 jest v jeho moci Gyddanicz (Gdansko), o tři léta později Kolobřeh. V XI. stol. za vlády Boleslava II. Pomořané vymanili se z polské nadvlády, ba činili i vpády do Polska; byli sice několikrát poraženi, ale neodvislost jim zůstala. Od r. 1091 počínají se opět kruté války Poláků o Pomoří. V l. 1114—19 zmocnil se vrchní vlády v Pomoří Jindřich, syn Gotšalkův. Okolo r. 1100 připomíná se pomořský kníže Svantibor, po jehož smrti r. 1107 následovalo dělení. Oba starší synové rozdělili si zemi mezi Pěnou a Persantou, s hl. městem Štětínem (*Slawien*), oba mladší vévodství mezi Persantou a Vislou (*Pomerellen*) s hl. městem Gdanskem. Mart Gallus jmenuje v té době při horní Noteči Svatopole, při dolní Gnevomíra, při březích Persanty u Kolobřehu a Bělehradě nejmenovaného vévodu. Roku 1120—21 stal se pánem Pomoří Boleslav Křivoustý. O rozšíření křesťanství největší zásluhy si zís-

skal Otto, biskup bamberský. Na dvou misijních cestách r. 1124 a 1128 založil kostely v Kammině, Volyně, Štětíně, Kolobřehu a Bělehradě. Biskupství založeno ve Volyně, odkud později přeneseno do Kammina. Ve své činnosti Otto byl podporován knížetem Vratislavem Pomořanským a Boleslavem Polským. Vratislav padl v l. 1128—35 a následoval jeho bratr Ratibor. Ve válce Bedřicha I. s Poláky r. 1157 pomořanská knížata jsou ve vojsku polském. V horním Pomoří jmenuje se v té době Boleslav, v dolním P. Bogislav a Kazimír, synové Vratislavovi. Hned po r. 1180 počíná se germanisace Pomoří, podporovaná osadníky z Brunšvicka, vých. Friska a Vestfálska. Již r. 1150 byl založen klášter grabovský na Uznjojem, r. 1168 kostely na Rujaně, r. 1186 cisterciácký klášter v Dobranech, r. 1175 založen jižně od Štětína klášter Lauerthal, později klášter Oliva u Gdanska. Východní P. (mezi Notečí, Vislou a Persantou) připadly ke konci XIII. stol. Polsku, přechodně náležely markraběti Valdemarovi Braniborskému a přešly koupí r. 1389 na Německý řád, který jich opět pozbyl druhým mírem Toruňským. Západní P. rozdělily se r. 1295 na dvě linie, P. Štětínské a P. Bolehošťské, z nichž ony r. 1325 získaly Rujanou. Obě vévodství byla pod vrchní mocí braniborskou, která však byla r. 1338 zrušena. Roku 1464 linie Štětínská vymřela a země připadla linii Bolehošťské přes nároky braniborské, za to r. 1466 učiněna dědičná smlouva s rodem braniborským. Roku 1493 braniborský kurfiřt Jan Cícero skutečně vzdal se lenního práva nad P.-nskem. Roku 1523 nastalo opětné rozdělení mezi Bolehošti a Štětínem. Reformace záhy v zemi ovládla, od r. 1544 měl Kammin evangelického biskupa, od r. 1556 vévody pomořanské jako administrátory. Roku 1625 vymřela linie Bolehošťská a země opět sjednocena. Za války 30leté P. byly zaplaveny vojskem Valdštejnovým, jen Stralsund se nepoddal (1628). Roku 1630 poslední vévoda Bogislav XIV. učinil smlouvu s Gustavem Adolfem, podle které s pominutím nároků braniborských země po jeho smrti měla připadnouti Švédsku. Bogislav zemřel r. 1637, mírem Vestfálským Švédsko obdrželo Přední P. s ostrovem Rujanou, část Zadních P.-an se Štětínem a ústím Odry, Braniborsko obdrželo zbytek Zadních P.-an: za to, že se zřeklo Předních P.-an, obdrželo biskupství Kamminské a jiné kraje v jiných částech Německa. Roku 1720 mírem Štokholmským Prusko získalo Štětín, Přední P. s ostrovy Uznjojem a Volynem; Švédsku zůstala jen část P.-an v levo od řeky Pěny, r. 1814 Švédsko postoupilo ji Dánsku v náhradu za Norsko, Dánsko opět postoupilo je Prusku za 2,600.000 tolarů. Roku 1772 při prvním dělení Polska dostalo se Prusku Východních P.-an vyjímaje město Gdansko, r. 1793 při druhém dělení Polska Prusko zabralo i Gdansko, tak že celé bývalé P. dostaly se pod vládu pruskou. AZ.

Pomořany Nové viz Bismarckovo souostroví.

Pomosazování, m o s a z e n í (*Vermessingen*), pokrývání předmětů mosazí, by chráněny byly před oksylčením, neb nabyly pěkného vzhledu, různého zabarvení. Též užívá se ho za podklad k zlacení. Galvanicky pomosazuje se předmět, když se vnoří do zvláštní lázně, jež potom proudem se rozkládá a na předmětu sráží se mosaz. Obvyčejná lázeň jest: 140 g měděnky a 140 g chlóridu zinečnatého rozpouští se asi ve 3 l vody, načež přidá se roztok 140 g dvojsířičitanu sodnatého a 100 g sody asi v 5 l vody a přidá se 400 g cyankalia a 20 g salmiaku. Výtečná lázeň podle Pfanhausera připravuje se: 14 g uhlíčitanu sodnatého 20 g síranu sodnatého, 20 g dvojsířičitanu sodnatého, 20 g kyanidu mědnato-draselnatého, 20 g kyanidu zinečnato-draselnatého a 1 l vodv.

Pomótu viz Nízké ostrovy.

Pompa (z řec. *πυμπή*), průvod. U Řekův a Římanův sluje tak zejména skvělý průvod a slavnostech náboženských, o slavnostních hrách (na př. cirkusových), pohřbech, triumfech, průvodu svatební, v němž nevěsta odváděna do domu ženichova atd. Nyní užívá se výrazu p. o lesku, nádhře okázale na odív stavěné

Pompadour [põnpadúr], z franc., p-a, sáček na pletení, pojmenovaný podle markýzy de P.

de **Pompadour** [põnpadúr] m a r k ý z a, milostnice Ludvika XV. (*1721 v Paříži-†1764 ve Versailles), rozená Jeanne Antoinette Poissonová, pocházela z rodiny nízké a ne právě mravně úzkostné; r. 1741 provdala se za Karla Viléma Lenormanta a snažila se vším způsobem vyniknouti ve společnosti: r. 1745 stala se milenkou královou, který jí jmenoval markýzou a r. 1752 vévodkyni. Krále snažila se zabavit všemi prostředky a po devatenáct let bojovala zoufale co den boj všemi intrikami o nadvládu u dvora. Později, kdy nepůsobila na krále svými vnadami, hleděla jej upoutati intrikami diplomatickými; vliv její na válku sedmiletou byl dosti značný. Kounic a Starhemberg obracejí se k ní o pomoc pro svoje plány (smlouvu s Rakouskem) a Marie Terezie daruje jí drahecnou svojí podobiznu. Měla také značný zájem o umění, sama kreslila a ryjíc, dílny sevreské a vincennské vznikly z jejího počínu: kroucený styl ve výtvarném umění, který vládl v době její moci a který se po ní nazývá také P o m p a d o u r s k ý m, neodpíral však jejímu vkusu, který se nesl k umění antickému. Srv. Capefigue, Mme la marquise de P (Pař., 1858); Campardon, Mme de P. et la cour de Louis XV (t., 1867); Ed. a J. de Goncourt, Mme de P. (1879); H Bonhomme, Mme de P. général d'armée (t., 1880); Pawlowski, La marquise de P. (t., 1888); vévoda de Broglie, L'alliance autrichienne (1893); hrabě Fleury, Louis XV intime (1899).

Pompe funčbre [põnp fyněbr], franc., pohřební nádhra, pohřební slavnost. — E n

treprise des p-s f-s (franc.), ústav pro obstarávání pohřbů.

Pompeja, planetoida objevená 25. září 1879 Petersem. Průměrná jasnost v opozici 11,7. Průměr v km 53. Označení 203. Gs.

P

Pompeje (lat. *Pompeii*), antické město, ležící v Kampanii na jiho-vých. svahu Vesuvu, nedaleko ústí řeky za starověku splavné, Sarna (nyn. Sarno). Město rozkládalo se na podlouhlém izolovaném pahrbku, prastarém to proudu lávy, který v době předhistorické k moři se valil, ale na cestě ztuhl. Nejstarší budova pompejská, t. dórský chrám na foru triangulare, jeví stil VI. stol. př. Kr. V té době tedy město již existovalo. Zakladatelé města byli Oskové, kmen italský, ale ti koncem V. stol. př. Kr. podlehli Samnitům,

šinu tvořili ovšem Římané. — Smrtonosná činnost Vesuvu, který v době římské pokládán byl za sopku již vyhaslou, ohlásila se poprvé 5. ún. 63 po Kr. strašným zemětřesením, které způsobilo ohromné škody v P-jích a v místech okolních. Téměř celé město bylo více méně pobořeno. Ale zámožní občané chopili se energicky obnovy města. Největší počet domů soukromých byl opět vybudován a také některé chrámy a jiné budovy veřejné restaurovány, když tu náhle 24. srp. 79 po Kr. nastala konečná katastrofa. O jedné hodině odpolední nastal děsný výbuch. Z Vesuvu vyvalil se obrovský sloup černého mraku. Temná noc, strašně ozařovaná jen křivoláckými blesky, zahalila celou krajinu. Ohromné spousty malých pemzových kamének (*lapilli*), potom popela, kteréž jicen chrllil, přikryly

Č. 3256. Sádrový odlitek mrtvoly pompejské.

kterí s hor drali se k pobřeží. Moc vlivu řeckého v P-jích, který neodolatelně svou převahou vnikal sem z jižní Itálie, jevila se již v době oskické. Ve válce spojenecké (r. 98 až 88 př. Kr.) P. držely s Itáliky a statečně hájily nezávislosti na Římu. R. 89 př. Kr. město bylo od Sully obléháno, ale marně. Sulla nezapomněl toho Pompejanům, že stáli v řadách jeho odpůrcův. Překonav poslední odpor demokratů, r. 80 poslal do P-ej jako osadníky oddíl svých vysloužilých vojáků, jimž občané pompejští musili postoupiti část majetku, ano i město samo upraveno bylo jako osada římská. Za ochrannou bohyni města přijata Venus, bohyně zvláště od Sully ctěná, jejíž obrazy na nástěnných malbách pompejských často se spatřují. Pro svou příznivou polohu nedaleko moře a při ústí splavné řeky P. záhy staly se čilým střediskem obchodním a pro své mírné podnebí vábily k letnímu pobytu mnohé vznešené a bohaté Římany. O neobyčejném vzrůstu obyvatelstva svědčí ta okolnost, že vedle města povstala čtyři předměstí. Počet obyvatelstva páchil se v poslední době P-ej asi na dvacet tisíc (podle Nissena). Obyvatelstvo bylo velmi rozmanité: vedle žívlu oskického byli v P-jích Řekové a také orientálové. Převážnou vět-

město do výše 4—5 m Hrůzostrašné toto divadlo provázeno bylo zemětřesením a prudkým lijavcem. A když konečně po 3 hrozných dnech zkázy opět se objevilo slunce a osvětlilo krajinu, kvetoucí města *Herculanum* (v t.), P., Stabie a ještě jiné osady zmizely s povrchu. Obyvatelé většinou uprchli. Počet lidí, kteří při této katastrofě zahynuli, možno páčiti na dva tisíce. Přešla léta. P. pohřbené přišly v úplně zapomenutí. Nad zasypaným městem zorával pluh úrodnou půdu, která rok co rok pokrývala se bujnou zelení. Zapomenutí toto trvalo přes půl druhého tisíciletí až do r. 1718, kdy P. slavily své znovuzkříšení a netušeným světlem ozařily dosavadní naše troskovité vědomosti o životě římském, hlavně za prvních dob císařství. — Způsob kopání dřívějšího podobal se spíše plenění. Kopalo se beze všeho systému, brzy zde, brzy onde, hlavně tam, kde doufali přijíti na drahocenné předměty: sochy, peníze a j. Budovy vykopané, když bylo vše vybráno, opět byly zasypány, a způsobem tím zničeno mnoho důležitého. Cestnou výjimku činí doba panování Muratova (1806 až 1815), kdy se kopalo mezi branou Herkulánskou a forem. Nová epocha kopání systematického, obezřelého a, abychom ta řekli,